

FEMINIQA

Berättelser om motstånd

Redaktörer:

Britt-Inger Hedström Lundqvist
Linda Lundqvist & Johanna Olsson

FEMINIQA

Berättelser om motstånd

FEMINIQA ges ut av förlag DIKKO och är ett samarbete mellan RUNG, magasin DIKKO och förlag DIKKO. Kulturrådet har beviljat medel till boken

Redaktörer:
Britt-Inger Hedström Lundqvist
Linda Lundqvist
Johanna Olsson

Förlag DIKKO forlagdikko.nu
© Britt-Inger Hedström Lundqvist
Linda Lundqvist & Johanna Olsson
Förlag DIKKO 2024
OMSLAGSBILD Tamara Enbuska
LAYOUT Förlag DIKKO
TRYCK Arkitektkopia Skellefteå
(2023 ISBN BOK 978-91-527-4552-6)
2024 ISBN PDF 978-91-527-5558-7

Innehåll

Varför?•	5
Tack för det!•	10
Salamanca Taikon Gonzalez•	11
Farfar•	21
Aldrig ensam•	22
Miriam Aurora Hammeren Pedersen•	23
Jag vill förändra världen•	44
Johanna Tjäder•	45
Den första stunden•	54
Janna-Li Janke•	55
Nik Annika Mäarak•	73
Madeleine Niia Körössy•	75
Citat•	88
Zafira Vrba Woodski•	89
Du stora lilla människa•	96
Åsa Bäckström•	97
Britt-Inger Hedström Lundqvist•	107
Citat•	110
Linda Lundqvist•	111
Valeria Redjepagic•	121
Desteaptă-te, române, din ura cea de rasă!•	123
Anny Berglin•	125
Citat•	137
På lekplatsen•	138
Nina Sörensen•	139
Citat•	152
Tina Wiman•	153
En röd liten väska•	167
Citat•	168
Hanna Nilsson•	169
Autister•	179
Citat•	180
Alina Koltsova•	181
Citat•	191
Citat •	192
Solvor Mjøberg Lauritzen•	193
Sånn som deg•	213
Min kropp min skatt•	214
Maria Hellsten•	215

Gulag-meme•	228
Hanna Heilborn•	229
En öppen dörr•	256
Rosita Strandberg•	257
Liv/Gud•	268
Johanna Bartholdsson•	269
Glädjens urladdning•	274
Maria Robsahm•	275
Snart är hon äntligen jag•	279
Samanta Selimovic•	281
Prussiluskan•	291
Lotta Vilde Wahl•	293
Sjakk matt•	306
Maria Dumitru•	307
Gråt utan tårar•	322
Jennie Jacobsson•	323
Avslutning•	331
Mytomania•	333
Litteratur•	334
Länkar•	335

Varför?

FEMINIQA – Berättelser om motstånd

Någon i redaktionen fick en idé om att göra en bok om feministisk aktivism. Vi tog kontakt med personer i våra nätverk och fick snabbt många positiva svar och så var bollen i rullning. Det skulle bli en bok, en antologi om motstånd.

Antologin om motstånd skulle skrivas av personer som inte identifierar sig som män. Vi visste att vi ville ha bredd bland de som skrev, men vi hade aldrig trott att det skulle bli så många som tackade ja, så fort. Vi fyllde snabbt kvoten och mer därtill. Det var nästan som om det fanns ett uppdamt behov.

FEMINIQA har representation från de fem nationella minoriteterna, sen finns det representation från personer som lever samkönat, transpersoner och ickebinära. Det finns representation från personer som inriktar sin aktivism eller sitt motstånd med fokus på frågor som NPF, klass, men också akademiska aktivister och andra som utmärkt sig på andra sätt i sin strävan efter att göra motstånd.

Antologin FEMINIQA är en unik samling av välkända debattörer, konstnärer, forskare, föreläsare och aktörer som skriver utifrån sina egna upplevelser och eget engagemang. Från olika utsiktspunkter ifrågasätter de föreställningarna om aktivism och motstånd som en faktor för förändring och tar ställning för ett samhälle där alla får plats. Ett samhälle där olikheter inte utgör hinder för gemenskap utan berikar vårt samhälle.

I vårt arbete med FEMINIQA blev det snabbt tydligt att boken hade utvecklats till ett internationellt samarbetsprojekt om motstånd och aktivism. Vi hade fått med personer från många olika minoriteter och flera olika länder. Flera av de som skriver har också dubbla minoritetskap.

Det skrivs på olika språk och ämnena är lika många som skribenter. Det är en otrolig bredd och stor kunskap bland de som skriver.

De medverkande författarna har inte bara skrivit utan även engagerat sig på andra sätt i bokens tillblivelse. Engagemang och delaktighet är ofta en del i olika feministiska nätverk. I stället för att konkurrera så stöttar vi varandra inom den feministiska aktivismen som ofta bygger på ett kollektivt arbete – något vi tog fasta på och använde oss av i arbetet med boken – författarna har därför varit en del i flera av de beslut som tagits.

Omslaget är ett exempel där delaktigheten är tydlig. Var och en fick komma med förslag på hur omslaget skulle se ut och flera föreslog olika symboler. Sen tog vill alla symboler och lämnade över dem till en illustratör som skapade omslagets illustration utifrån författarnas önskemål.

Titeln på boken är ett annat exempel. Boken fick namnet FEMINIQA – Berättelser om motstånd, där ordet **FEMINIQA** är en akronym på **F**eminism **MI**noriteter **Neu**ropsykiatri **I**ska **Q**ueer **A**ktivism.

FEMINIQA har skapats i en tid av samhällsförändring där riksdagsvalet innebar ett maktskifte i Sverige. Sverigedemokraterna blev näst största parti och vi står alla inför ett samhälle som kommer domineras av högerns retorik.

Ett förminskande av mänskliga värderingar i ett samhälle kan leda till stora sociala rörelser och utomparlamentariskt politisk aktivism.

Det skapas då en motrörelse av protester mot den attitydförändring och den förskjutning av värderingar som sker, vilket gör att FEMINIQA blir ett viktigt inslag i samhällsdebatten då boken ger en unik inblick i hur aktivism eller motstånd kan fungera som motpol till den förvandling som sker i samhället.

Kulturarv, historia och aktivism är några av de starkaste politiska verktygen som finns, något som visas på ett nytt sätt i antologin. FEMINIQA ger därför en inblick i hur klass, rasism, nationalism, identitet, normbrytande beteende, hbtqia+-fobi, antifeminism och andra orättvisor hämtar sin kraft ur aktivism som förändringskraft.

Vi vet redan sedan tidigare att feministisk aktivism många gånger har sin start i ett socialt engagemang som ofta är en reaktion på någon slags orättvisa, en slags vardagsaktivism. Det sociala engagemanget övergår till en samhällskritik och en önskan om förändring. Lägg sen till den bristande välfärden och samhällets oförmåga att visa medmänsklighet så har vi drivkraften bakom aktivism. Många gånger handlar aktivismen om ideellt arbete som har sin grund i ett engagemang för att värna människor. Något som med tiden också kommer att inkludera påtryckande och samhällskritiska aktiviteter, vilket skapar en aktivism eller ett motstånd med solidaritet i fokus.

Den feministiska aktivismen kommer ofta i skymundan trots eller kanske på grund av att det feministiska motståndet ofta handlar om solidaritet som tar sig uttryck i strider för den lilla människan, om mänskliga rättigheter och rättvisa. Därför är FEMINIQA och hennes berättelser viktiga då den belyser feministisk aktivism och motstånd utifrån personernas egna unika berättelser. Oavsett om personer utövar sin aktivism med samma mål kan verkligheten och motståndet se olika ut för olika personer.

I FEMINIQA skriver till exempel personer från akademien som har en annan verklighet än personer från andra arbetsmiljöer. Det samma gäller de som enbart identifierar sig som kvinnor, deras vardag är olik den som trans- eller icke-binära individer upplever. En heterosexuell kvinna kanske inte heller har samma perspektiv som en queer person eller en som är icke binär. Vilket gör att det finns både yttre och inre faktorer som påverkar feministisk aktivism och motstånd.

I vårt arbete med FEMINIQA blev det tydligt att det är viktigt att ta del av andra personers berättelser. Det ger ny kunskap som leder till nya sätt att tänka och kommunicera, både kring oss själva och andra. Det man kan säga om feministisk aktivism och motstånd är att den ofta handlar om tre centrala begrepp: maktordning, känslor och solidaritet. Dessa tre begrepp utgör ofta essensen i de politiska handlingar som samtida feministiska aktivister utför.

Feminism kan ses som ett "hoppets politik" där drivkraften ligger i strävan att förändra världen till något bättre. Det är också tydligt att rasism och främlingsfientlighet är två faktorer som ofta skapar motkraft mot feministisk aktivism och motstånd, men också klass och hierarkier är faktorer som påverkar aktivismen.

FEMINIQA – Berättelser om motstånd, är en bok som ger hopp om att alla kan vara med i en förändringsprocess och att alla kan vara med och göra skillnad. Parallellt med hoppet visar boken också på det mörker som finns och som är grogrunden för den aktivism som författarna beskriver. Samtidigt visar boken på möjliga vägar framåt och är därmed en viktig bok som inger framtidshopp.

I FEMINIQA skriver aktivister, författare och poeter sina personliga berättelser och tankar om aktivism. I flera av berättelserna förekommer beskrivningar som kan väcka anstöt eller vara obehagliga att läsa.

Vi i redaktionen hoppas att de samlade berättelserna som framförs i den här antologin kan inspirera och skapa samtal om rasism och diskriminering, klass och hierarkier, innanförskap och utanförskap, aktivism och förståelse. Och att berättelserna om aktivism ska få ta det utrymme som de förtjänar.

För om inte vi vågar prata om rasism, nationalism, identitet, klass, normbrytande beteende, hbtqia+-fobi, antifeminism och andra orättvisor vem ska då våga göra det?

FEMINIQA

Berättelser om motstånd

Redaktörer:

Britt-Inger Hedström Lundqvist

Linda Lundqvist

Johanna Olsson

Tack för det!

Petra Wilhelmsson 1975 – 2023

Tack för kaffet jag aldrig fick
Tack för berömmet jag ej fick höra
Tack för att jag fick stå ensam i striden
Med andra ord tack för stödet jag aldrig fick

Tack för kyssen jag inte ville ha
Tack för de falska orden jag ej ville höra
Tack för pratet bakom min rygg
Med andra ord tack för din falskhet

Tack för alla gånger du tryckte ner mig
Tack för alla gånger jag ej tillåts försvara mig
Tack för alla gånger du hånade mig
Med andra ord tack för din nedvärdering

Tack för erfarenheten du gav
Tack för att du är en av de gräsligaste jag har mött
Tack för att få människor är som du
Med andra ord tack för att det finns hopp för mänskligheten

Petra hann aldrig se sina dikter i boken. Hennes liv slutade, alldeles för tidigt, och innan boken blev klar. Hon var glad över att kunna bidra i FEMINIQA och i samråd med hennes släktingar tackar vi henne för hennes engagemang genom att låta hennes dikter inleda och avsluta berättelserna i boken. Vi saknar dig Petra.

Salamanca Taikon Gonzalez

Frihet att få vara häxa

Mitt namn är Salamanca Youbrinka Taikon Gonzalez. Mitt yrke är skådespelerska, något jag varit sedan jag var liten. Allt började med att jag började dansa flamenco när jag var åtta år gammal, på Spanska föreningen i Göteborg. Det var Film i väst som kontaktade Spanska föreningen på jakt efter unga flickor som kunde provfilma för huvudrollen i kortfilmen "Flickan och dimman". Den äldre mannen som svarade i telefonen när filmproducenten ringde, svarade kort på frågan om föreningen kunde skicka några flickor i passande ålder: "jag skickar en". Där och då började min vandring på scenen.

Idag är jag ordförande för Arthem – romska teatern, Sveriges första romska teater. Jag har varit romsk aktivist så länge jag kan minnas. Inte för att jag självmant sökte mig till aktivismen, utan för att jag alltid varit nära min mormor Singoalla Millon.

Min mormor var aktivist utan att förstå det, hon var ofta med i tidningar och olika TV-program. Hon pratade om sin erfarenhet av att leva som romsk kvinna i Sverige.

Min mormor Singoalla var en kvinna som "intog rummet" där vi var på besök. Hon var smäcker och graciös i sina klackar och sina romska traditionella kläder. Kläder som hon alltid bar både till vardag och till fest.

Jag minns hur hon sa åt mig att hålla i hennes kjol när jag var riktigt liten, så att jag inte försvann i folkmassorna när vi var på stan eller på några av alla marknader som jag vuxit upp på. Många gånger fick jag höra av andra barn, som försökte reta mig, att min mormor såg ut som en häxa... inte kunde de ana att de faktiskt hade rätt och att även jag var född häxa.

Häxan

Jag kommer från 1500 år av häxor i rakt nedstigande led.
Men vad är en häxa?

En häxa är en kvinna som kan spå i händer och kort, hon är en kvinna som kan tyda tecken och som kan visa sig i drömmar. Hon kan se eller känna av andar, och hon kan med hjälp av magi få dina önsksningar att gå i uppfyllelse. En häxa är också en kvinna som kan lägga förbannelser.

Magi kan dock vara mycket enklare än så, det kan vara en medicinkvinna som vet hur man ska ta tillvara naturens resurser i form av olika sorters örter.

Eller så kan hon vara en kvinna som vet hur man ska ta hand om en havande kvinna. Det kan även vara en vis kvinna som kan läsa av kroppsspråket hos djuren i lägret och som ser till att de klarar av den långa vägen framåt utan skador eller smärtor. Den långa vägen som inte har någon slutdestination.

Jag föddes in i en romsk familj 1985, eller mer specifikt in i en Kalderash-familj. Kalderash är en av de olika stammar av romer som finns. Runt om i världen finns det hundratals romska stammar och varje stam kan identifieras via sin dialekt. Varje stam har sitt sätt att prata. Min stam är väldigt stor, en av de största i världen, och den är spridd över detta stora runda klot som vi kallar jorden. Kalderash-stammen är också känd för att ha flest Drabbarna/sierskor av alla romska stammar. För även om alla romska stammar har sysslat med spåkonst och magi vid någon tidpunkt, så är det min stam som hållit konsten vid liv, och gör än idag.

När jag i denna text skriver om min familj så innefattar det alla min mormors och morfars barn och kommande generationer efter dem. När jag skriver släkt avser jag de svenska romerna.

Med svenska romer menar jag alla svenska romer som omfattas av Sveriges nationella minoritetslag, det vill säga de romer som flydde från Rumänien i slutet av 1800-talet och de som från den tiden rest till och från Sverige. Hit hör även de romer som 1912 slutligen stannade i Sverige på grund av den svenska lagen - Invandrare Förbud för Zigenare - som avskaffades så sent som 1954.

I Sverige blev romer en nationell minoritet år 2000 och i den minoriteten finns det fem grupper. Min grupp är de svenska romerna och sen finns även resandefolket, finska romer, utomnordiska romer och nyanlända romer.

Kvinnorna under min uppväxt

Alla kvinnor i min familj har försörjt sig som spådamer. Det innebär att jag föddes in i en vardag som var totalt annorlunda än mina klasskamraters. Jag var sällan med på någon skolavslutning eller höststart eftersom vi reste med husvagnar under den delen av året.

Några av mina tidigaste minnen från min barndom är när jag sitter i min mammas spåttält på marknaderna, bredvid ett värmeelement. Jag var liten och mamma hade satt mig på en liten barnstol bakom hennes stol. Där hade jag mina dockor och lekte tyst medan jag hörde hur min mor tog emot sina spåkunder. Jag lärde mig alltså spåkonst genom att sitta tyst bredvid när min mamma, mormor eller moster spådde sina kunder.

Jag lärde mig tarot-korten och carrera-kortens olika bilders betydelse, både separat och i olika kombinationer. Ibland satt jag och tittade engagerat och ibland var jag bara en del av rummet. Att växa upp i en sådan miljö har gett mig en förståelse som jag har svårt att tro man kan lära sig genom en distanskurs. För det mesta reste vi med en husvagn som vi ställde upp på gator och torg, men på vissa marknader hade vi marknadstält.

Redan som liten fick jag lära mig att jag inte fick bära svarta kläder. Det fick ingen i min familj, varken barn eller vuxna. Senare i livet, efter att jag läst otaliga böcker och ha gjort mycket efterforskningar på internet, fick jag svar på min fråga om varifrån denna regel kom. Svaret är att den kommer från hinduismen. Inom hinduismen undviker man att klä sig i helsvart eftersom svart är den färg som representerar mörker och hindrar de goda energierna.

I min familj är det fortfarande inte tillåtet att klä sig i svart från midjan och upp vid sociala sammankomster. Vi skulle heller aldrig besöka någon i svarta kläder då det skulle innebära att man drar sorg till de man besöker.

En annan färg som har haft och fortfarande har stor betydelse i min familj är lyckans färg, med andra ord färgen rött. Röda band knyts runt handleden, på resväskor, insidan av bilar, på husdjur, ja, på allt som kan tänkas behöva beskydd mot otur eller onda blickar. Även detta kommer från hinduismen där röda band knyts runt handleden på dem som dyrkar guden Shiva.

Min mormor spådde inte bara i tarot, hon spådde också i en kortlek som heter carrera-kort som har sitt ursprung från Tyskland. Carrera-korten är tradition i vår familj. År 2020 fick jag kontakt med delar av vår släkt som stannade i Danmark 1912.

De var tvungna att stanna på grund av lagen om Invandrare Förbud för Zigenare. När jag pratade med dem visade det sig att även min mormors kusiner hade ärvt traditionen att spå i carrera-kort och gör det än idag.

Min spåkonsten och magin, med allt vad det innebär, har jag lärt mig av kvinnorna i min familj och kvinnorna i min familj lärde sig att tyda tecken och läsa framtiden av kvinnorna före dem. Men att spå varandras livs framtid inom familjen är inte tillåtet och detta är något som vi fortfarande håller fast vid.

Jag har också fått lära mig att man aldrig spår någon under sexton år om man inte själv är under den åldern.

Jag skulle kunna djupdyka i romsk mysticism och berätta innebörden kring alla ritualer och seder som lever kvar i min familjetradition, men eftersom det är en hemlig tradition så kommer jag inte göra det. Det jag däremot kan säga är att jag är förundrad hur snabbt spåkulturen har försvunnit bland de romska grupperna i Sverige. Det har tyvärr gått så långt att till och med många romska aktivister hävdar att romer inte alls har en spåtradition. Detta gör mig både ledsen och upprörd och är en av anledningarna till att jag valt att skriva om detta ämne.

Vad är då anledningen till att romer själva börjat förneka sin relation till magin?

Jo, religion. I Sverige var inte romer välkomna i kyrkan för än sent 1950-tal. Eftersom romer på den tiden inte fick gå i skolan så kunde man inte läsa bibeln. Man kunde inte heller lära sig om den kristna tron i svenska kyrkan då romer var förbjudna att beträda kyrkorna i Sverige. Romer visste inte mer om kristendomen än vad de kunde gissa sig till på den tiden.

För cirka fyrtio år sedan hände det något som skulle få förödande konsekvenser för den romska spåkonstens framtid i Sverige; romerna blev kristna. De fick lära sig att spåkonsten var ett djävulens verk och att alla som spådde var i förbund med det ogudliga. Straffet för den som höll på med magi och spådom skulle bli helvetet.

Där och då förlorade de romska kvinnorna sitt yrke som spådamer - ett yrke som hade försörjt de romska familjerna sedan vi lämnade Indien på 1000-talet. I och med att kvinnorna förlorade sin inkomst blev de ekonomiskt beroende av sina män för att överleva.

De romska häxorna är fortfarande många i världen, även om de är näst intill utrotade i Sverige. Idag har internet gjort att vi kan hitta varandra och utbyta kunskap. Det finns en samhörighet i den gemensamma historien för oss romska kvinnor och spådamer.

Jag blir alltid lika positivt överraskad när jag upptäcker att jag delar ritualer och besvärjelser med dessa häxor, trots att de är födda i en helt annan del av världen. Det är då jag inser hur starka och viktiga magin och spåkonsten varit för min folkgrupp.

Jag har till exempel fått kontakt med romska kvinnor som försörjer sig på den romska spåkonsten i USA, Rumänien, Spanien och Australien, för att nämna några länder. Vi arbetar alla på samma sätt och med samma verktyg. Vi delar alla samma erfarenhet kring traditionen, men självklart med vissa variationer. Grunden i romsk magi delar alla romska häxor runt om i hela världen, även om traditionerna kan variera på olika sätt.

Men hur kan det komma sig att alla dessa romska häxor som jag fått kontakt med runt om i världen delar min erfarenhet av den romska mysticismen? Svaret är inte alls förvånande, vi tog med den när vi lämnade Indien och grunden är fortfarande den samma även om många av oss idag har olika inriktningar.

Även om de flesta romer idag antingen är kristna eller muslimer så var romerna hinduer när de lämnade moderlandet India. Detta vittnar det romska språket om än idag. Några exempel på detta är de olika religiösa orden som finns i språket romani chib.

Till exempel så kallas det kristna korset för Trishul på romani chib. Om man talar med en hindu så skulle hen svara att det egentligen är namnet på treudden som guden Shiva håller i sin hand.

Djuren

Som liten flicka fick jag fick också lära mig av min mormor att tyda naturens sätt att förvarna oss eller förbereda oss för vad som komma skall. Att se eller höra en ugglan till exempel är ett av dom värsta tecknen som man kan få av naturen. Uggelans uppenbarelse och låte betyder att man inom snar framtid kommer att förlora någon man håller kär till nästa värld, medan getingar och spindlar bringar lycka och god ekonomi.

En symbol som också härstammar från moderlandet Indien är ormen. I Indien symboliserar ormen och mer exakt Kobran, Kundalini. Kundalini är den kvinnliga gudinnans energi som ligger vilande inom oss alla och som kan väckas till liv genom olika former av yogaövningar. Sedan pressas kundalini-kraften uppåt som en orm genom ryggraden.

Ormen har alltid varit ett närvarande element i min romska grupp, även om de flesta inte vill erkänna det idag. Och ursprunget till ormen är både gömt och glömt. Min grupp har historiskt burit ormsmycken i guld. Det kunde vara ringar, halsband, armband eller fotlänkar men dom smyckena som var formade som ormar kallades Buchugi. Buchugo var samlingsnamnet på alla de smycken som var utformade som ormar. Dessa smycken var högt aktade och gick ofta i arv.

När min mormor var en liten flicka och gömde sig i de svenska skogarna för tyskarna utvecklade hon en sådan stark ormfobi att hon senare i vuxen ålder inte ens kunde se ormar på TV.

Det var först i tonåren jag fick lära mig om Buchugo och dess betydelse för min familj. Jag lärde mig att alla kvinnor före min mormor hade burit smycken utformade som ormar och att min mormorsmor hade låtit sin Buchugi gå i arv till sin äldsta dotter Katrina Taikon och svärdottern Sonia Taikon.

Min gammelmormor hade en naturlig fallenhet för att handskas med vilda ormar och hade inga problem med att med sina bara händer lyfta upp skogens ormar, som ofta hittade sina vägar in till lägren. Min mormor berättade ofta historier om hur hennes mor flyttade dessa ormar så att de drog sig tillbaka till skogen. Man dödade aldrig ormarna.

Ormen och mer specifikt kobran har alltid varit närvarande i mitt liv, genom drömmar eller genom bilder som kommit till mig. Hon har inte bara varit närvarande utan har också hjälpt mig många gånger.

För mig är kobran en symbol för det gudomliga. Detta har självklart inneburit att andra romer förknippat mig med det ogudliga, då de valt att glömma ormens symboliska värde inom den romska kulturen.

Dubbelmoralen kring spåkonsten och magin

Jag har många gånger blivit fördömd till helvetet av den romska gruppen för att jag inte tagit avstånd från spåkonsten och den romska magin. Jag blir ofta förundersam över deras dubbelmoral. För när det kommer till fördömande och förbannelser är även det en del i den romska magins traditionen.

Att spå anses vara helt förbjudet om du vill nå himlen enligt den romsk-kristna kyrkan. Lika förbjudet är det att syssla med magi i form av goda och onda trollformler. Ändå ser man ofta romska kvinnor och män som lägger förbannelser på personer som de anser gjort dem orätt. Oftast sker detta vid olika kyrkogårdar eller förbannelser med svarta ljus som tänds på specifika sätt tillsammans med besvärjelser som är väldigt potenta.

När man använder mörk magi så lägger man alltså sina kristna regler åt sidan. Jag har ingen annan förklaring på detta.

Det kan vara så att magitraditionen är så starkt förankrad i den romska kulturen att man vid vissa tillfällen väljer att trotsa sin kristna tro.

Även om de flesta romer idag har tagit strikt avstånd från spåkonsten så är den ändå levande, även bland dem som fördömer den. Till exempel: om man just ska åka på en efterlängtd semester och en släkting hör av sig och varnar att de har haft en dröm med dåligt budskap för de resande, så väljer man att stanna hemma.

Drömmar är väldigt betydelsefulla inom den romska spå- och magikonsten och vi får lära oss från tidig ålder vad olika djur och skepnader betyder. Drömtydningen tas på allvar och har ofta en viktig roll i vardagen. En del i att växa upp som häxa är just att lära sig drömmarnas betydelse. Det icke romska familjer viftar bort som jobbiga mardrömmar är för romer betydelsefulla budskap från en annan dimension och bör tas på största allvar.

Lika viktigt är det att veta hur man skyddar sig från förbannelser och onda blickar. Vi romer lär oss ramsor och trollformler som vi använder i vårt vardagliga tal som beskydd mot det som vi kan uppfatta som förbannelser. Inte sällan kan det se komiskt ut för den som inte är införstådd med konsten att se en kvinna eller man som säger en ramsa samtidigt som denne spottar åt sidan. Även komplimanger kan betyda att man sätter hinder för en person att nå full lycka, därför brukar man inte berätta för en förälder hur söt dennes lilla bebis är. I stället brukar man säga gamla ord och ramsor som beskydd från det onda.

Även om den romska spåkonsten och magin är levande än, så är det med sorg jag ser hur den sakta kvävs och göms tills vi en dag när vi helt glömt den. De som identifierar sig som spådamer utan att ha romsk etnicitet har varit duktiga på att utesluta oss romer från marknaden.

Många gånger har vi fått dölja vår romska identitet när vi har medverkat på de olika alternativmässorna som hålls runt i Skandinavien. Vid ett tillfälle fick min moster beskedet att hon inte var välkommen till en alternativmässa i Norge eftersom de andra utställarna klagade på att de fick färre kunder när hon medverkade. Arrangören ansåg sig därför tvungen att neka henne en plats på mässan så att inte de andra utställarna uteblev.

Synliggöra och bevara den romska spåkonsten och magin

Det är viktigt för mig att synliggöra och bevara den romska traditionen av spåkonst och magi. Det är viktigt att den blir accepterad av romer som inte längre praktiserar den och även den att bli respekterad av icke-romska spådamer. Jag hoppas att icke-romska spådamer förstår att det var vi romer som förde hit handtydning och kortläsning och att de bekräftar det historiska värde vår tradition har inom mysticismen.

Jag hoppas att generationerna efter mig inte bara accepterar den romska magin utan också lyfter fram den. Om det inte händer så hoppas jag i alla fall att man inte glömmer den och betydelsen den haft för mitt folks överlevnad fram tills idag. Jag hoppas också att romska aktivister runt om Europa slutar att kalla det för en stereotypisk bild av den romska kvinnan och i stället kallar det en historiskt korrekt bild.

Vi som fortfarande identifierar oss som romska spådamer/ Drabbarna är många och vi är starka. Vi kommer aldrig att kuvas av de religiösa makter eller politiska vindar som vill förgöra och sudda ut vår existens.

Salamanca Taikon Gonzalez

Farfar

Tina Wiman

Om min farfar hade levat idag hade han varit stolt. Kanske stoltare än någon gång förut. Det är en fin tanke.

Aldrig ensam
Jennie Jacobsson

Ett andetag från döden, så nära livets slut
Fast jag vet inte när mitt liv har ebbat ut

När den dagen kommit, och du står där vid min grav,
vill jag att du ska komma ihåg att jag var ärlig,
för att jag var jag
Jag tog striden för den svaga,
stod upp för den som inte kan

Jag gav röst åt vår historia,
den som tystnats, men är sann.
Jag brann för dig, jag brann för oss

Det var sånt min mormor lärt mig
”var aldrig rädd att bryta loss, jag kommer finnas där, jag bär
dig”

Så våga älska, våga falla, visa svaghet och beslutsamhet.
Ditt liv har mening fast du oftast inte ser det

Du är aldrig ensam
Vi går här bredvid dig

Miriam Aurora Hammeren Pedersen

Reiser i identitet og kamp: Min historie som aktivist

Om forfatteren: Miriam Aurora Hammeren Pedersen (født 1990 i Oslo) har doktorgrad i sosialantropologi fra University of Cape Town i Sør-Afrika. Hun er sakprosaforfatter og lyriker, og som lesbisk transkvinne har hun i flere år vært aktiv som essayist og kronikkskribent med særlig fokus på interseksjonell feminisme og skeiv tematikk. Miriam anser seg som norsk, romani og skogfinsk.

Triggeradvarsel: Teksten inneholder beskrivelser av trakassering, vold og drap.

Aktivism er et ord med mye mening – mening som kan være ulik avhengig av hvem man snakker med. I enkelte kretser har ordet «aktivist» nærmest blitt et skjellsord. Men hva er egentlig aktivisme, og hva gjør en aktivist? 1

Jeg ser på aktivisme som aktivt endringsarbeid, handlinger, som springer ut av et ektefølt engasjement. Europarådet presiserer at aktivisme «undoubtedly requires and depends on commitment to a cause or an ideal, and normally a constant and long-term commitment»

Den personlige idealismen er altså helt sentral, og man kan dermed spørre seg om arbeid motivert av ytre faktorer kan kalles aktivisme. Jeg forsøker selv å være bevisst på forskjellen mellom mine egne roller som henholdsvis faglig ansatt i en skeiv organisasjon på den ene siden, og som aktivist for trans-saken på den andre siden.

Det er likevel ikke alltid lett å skille tydelig, og rollene kan ofte overlappe, særlig når personlig engasjement tas med inn i lønnet arbeid. Det finnes også profesjonelle aktivister som lever av å jobbe for saken sin.

-----

1. <https://www.coe.int/en/web/compass/hre-and-activism> (hentet 26.11.2022)

Aktivism er knyttet til engasjement for en sak, og saken kan ofte være knyttet til en gruppe mennesker som på en eller annen måte er marginalisert eller truet. Man kan bli aktivist fordi man selv tilhører en marginalisert eller truet gruppe,² eller fordi man har så sterk sympati med marginaliserte og truede grupper at man velger å kjempe sammen med dem og bli en alliert.

Selv begynte jeg med å anse meg kun som en privilegert alliert i andres kamper, men forstod etter hvert at jeg også hadde egne harde kamper å kjempe. Min rolle som aktivist har endret og utviklet seg flere ganger i takt med økt innsikt i min egen identitet og mitt eget ståsted vis-à-vis resten av samfunnet. På mange måter kjennes det som at jeg har foretatt en reise – ja, faktisk flere reiser – gjennom identitetsforståelse og aktivistisk kamp.

I det følgende vil jeg gi en skildring av disse reisene. Jeg vil dele historien om hvordan jeg selv kom inn i aktivismens verden, med vekt på trans-aktivisme og interseksjonell feministisk aktivisme. Jeg vil reflektere over hva slags erfaringer som har formet meg som aktivist og person, mine perspektiver på egne hjertesaker og forbindelsene mellom dem, samt mitt syn på hva som teller som aktivistisk arbeid.

Min vei til aktivisme

Når starter egentlig en aktivistkarriere? Når startet min? Kanskje startet den allerede før jeg ble født – i byen Graz i Østerrike i 1989, der foreldrene mine fikk oppleve konsekvensene av Berlinmurens fall på nært hold, hendelser som satte særlig sterkt preg på min mor.

Kanskje var det radiosendingene fra Kosovo-krigen på slutten av nittitallet som sådde det første tydelige frøet til politisk bevissthet hos meg.

-----

² Grupper som kan være smalt definerte, f.eks. transpersoner, eller – som i klimaaktivismens tilfelle – svært bredt definerte (alle levende vesener på planeten Jorden).

Kanskje var det drapet på Benjamin Hermansen på Holmlia i Oslo 26 januar 2001, eller terrorangrepene i USA 11 september samme år, som vi så konsekvensene av på direkteendt TV.

Da jeg bodde i USA sammen med min far i 2002-2003, var atmosfæren i landet anspent. Den amerikanske patriotismen gikk på høygir i kjølvannet av 9/11, mange var oppriktig redde for at det skulle komme flere angrep, og «krigen mot terror» var en del av hverdagen, også for oss som var unge.

Stemningen toppet seg i mars 2003, da vi skrudde på radioen på kjøkkenet og fikk høre president George W. Bush informere om at USA nå var i krig med Saddam Husseins regime i Irak.³

I vår søvnige forstad til Boston kjentes krigen langt borte, men likevel nær. Den var tema på nyhetene hver dag, og ble et samtaletema i alle sammenhenger – rundt middagsbordet hjemme, på skolen, på speidertur, på besøk hos venner, på telefon med familie og venner i Norge.

Min motstand mot Irak-krigen var nok mitt første bevisste standpunkt i en større politisk sak.

Etter at jeg og min far flyttet tilbake til Norge, leste jeg Det kommunistiske manifest – det må ha vært i 2004, da jeg var rundt fjorten år gammel – og etter hvert også andre venstrelente politiske bøker vi hadde stående i bokhyllene hjemme hos min mor og stefar. Jeg begynte å kalle meg kommunist.

Omtrent på samme tid oppdaget jeg Friheten, avisen til Norges Kommunistiske Parti, som jeg i en periode kjøpte relativt ofte når jeg hadde mulighet og penger til overs. Første gang jeg avla noen form for stemme var ved skolevalget i 2007, og da gikk stemmen min til Rød Valgallianse.

-----

3 <https://www.aftenbladet.no/utenriks/i/LWv2P/krigserklaeringen-fra-bush> (hentet 13.12.2022)

Politisk aktiv ble jeg først da jeg meldte meg inn i Sosialistisk Ungdom (SU) som syttenåring i november 2007, etter å ha deltatt på markeringen av Krystallnatten på Lillehammer. SU er ungdomsorganisasjonen til partiet Sosialistisk Venstreparti. I tiden etter innmeldelsen modererte jeg flere av standpunktene mine litt etter litt, og gikk etter hvert over til å kalle meg sosialist i stedet for kommunist, men min tilhørighet til den radikale venstresiden har jeg aldri gitt slipp på. SU ble en viktig del av livet mitt gjennom flere år, og jeg hadde verv i organisasjonen både på lokallagsnivå, fylkeslagsnivå og nasjonalt nivå.

Siden den gang har jeg vært engasjert i sosialistisk, feministisk og antirasistisk arbeid nesten uten avbrudd, gjennom ulike roller i flere forskjellige organisasjoner og nettverk, inkludert fylkestyreverv i Nei til EU og sentralstyreverv i Landsforeningen mot rasisme.

På mange måter kan man si at jeg «alltid» har vært aktivist. Selve ordet har vært med meg helt siden den første tiden i SU, hvor vi brukte det som egenbetegnelse med den største selvfølgelighet. Mange av oss så ikke på oss selv som «SU-medlemmer», men SU-aktivister. Aktivist-identiteten vår ble styrket gjennom deltakelse på store arrangementer som Globaliseringskonferansen og Europas Sosiale Forum (ESF) 2008, der vi fikk kontakt med likesinnede – sosialister, feminister, antirasister, antimilitarister, klimaforkjempere – fra hele verden. Det var på ESF at jeg første gang deltok i sivil ulydighet, da vi satte oss ned midt i en bilvei i Malmö, blokkerte all trafikk og koste oss med hummus.

Jeg mener å huske at det var del av en klimaprotest. Det skulle bli mange flere protestaksjoner og demonstrasjonstog i tiden som fulgte. På den tiden fremstod denne typen aksjonisme som selve essensen av aktivistisk arbeid for meg, og jeg trivdes; i en tekst publisert i en lokalavis hjemme på Lillehammer i 2009 signerte jeg faktisk med navnet mitt og tittelen «aktivist». Det var en betegnelse jeg var stolt av – et symbol på en uredde og handlekraftig innstilling til verden.

Engasjementet mitt den gangen bunnet først og fremst i rettferdighetsfølelse, sterke fellesskapsverdier og en maktkritisk politisk bevissthet som jeg hadde med meg hjemmefra. Med tiden fikk engasjementet stadig mer kjøtt på beina.

Å høre egne familiemedlemmer fortelle om trange kår i en ikke altfor fjern fortid, å høre historier fra folk som hadde flyktet fra undertrykkelse i land som Iran og det okkuperte Palestina, og å snakke med folk som hadde opplevd seksuell vold og overgrep, gjorde dypt inntrykk på meg. I 2009-2010 jobbet jeg et halvt år som frivillig for en kvinneorganisasjon i Kenya, hvor jeg fikk oppleve ekstreme økonomiske og sosiale forskjeller på kroppen og fikk se de menneskelige konsekvensene av væpnet konflikt (post-election-opptøyene i 2007-2008) på nært hold.

Gjennom studietiden i Oslo tidlig på 2010-tallet fikk jeg sitte i samme rom som menneskerettighetsforkjemperne Shirin Ebadi, Leymah Gbowee, Harry Belafonte og Dalai Lama, og høre dem snakke om sine liv og sitt arbeid. Historiene deres ga meg ytterligere inspirasjon til å jobbe hardt for det jeg trodde på. Min egen aktivisme var lenge begrenset til prinsipp saker og tematikker som ikke handlet direkte om meg selv der og da, og jeg anså meg lenge først og fremst som en alliert i andres kamper.

Naturligvis har jeg alltid hatt minoritetstilhørigheter, men de var lenge usynlige, både for omverdenen og til dels også for meg selv. Til tross for at jeg følte sterk tilknytning til mitt skogfinske og reisende slektsopphav allerede som tenåring,⁴ har jeg aldri selv opplevd diskriminering for disse identitetene. Identiteten som kinkster holdt jeg godt skjult for omverdenen, og nevroddivergensen min var, inntil videre, udiagnostisert. Jeg er lys i huden og levde i mange år i troen på at jeg var en heterofil mann, og derfor tenkte jeg på meg selv i alt vesentlig som en majoritetsperson.

-----
4. Noe jeg har skrevet om tidligere: <https://maddam.no/2021/03/skinnet-bedrar-usynlige-etniske-minoriteter-i-norge/> ; <https://dikko.nu/det-er-jo-mitt-folk/> (begge hentet 31.1.2023)

Riktignok hadde jeg allerede fra sekstenårsalderen hatt en halvt bevisst anelse om at jeg egentlig hadde en annen kjønnsidentitet, men på grunn av frykt og skam klarte jeg å undertrykke den følelsen så grundig at jeg levde i fornektelse i over et tiår.⁵

Det var først da jeg forstod at jeg var trans, og ikke minst etter at jeg startet prosessen med å komme ut som kvinne i november og desember 2017 i en alder av 27, at aktivisme fikk en ny og mye mer personlig betydning for meg.

Den aller første personen jeg fikk kontakt med i det norske transmiljøet var Jeanette Solstad Remø, en av de virkelige veteranene i den norske transbevegelsen.

Remø var på dette tidspunktet nestleder og politisk rådgiver i Forbundet for transpersoner i Norge (FTPN), Norges eldste organisasjon for transpersoner.

Gjennom et par sosiale arrangementer i regi av foreningen FRI ble jeg etter hvert kjent med flere norske transpersoner i ukene som fulgte, og noen av dem ble nære venner, men allerede i januar 2018 flyttet jeg til Sør-Afrika, og jeg levde mine tre første år som åpen transkvinne der mens jeg gjennomførte doktorgradsprosjektet mitt i sosialantropologi ved University of Cape Town (UCT).

Nærmest over natten var jeg blitt et synlig medlem av en svært sårbar minoritetsgruppe, og jeg befant meg attpåtil i et fremmed land jeg bare hadde besøkt én gang tidligere, med begrenset nettverk og begrenset kulturell kompetanse. Situasjonen kjentes som å ha trykket på en «reset»-knapp; jeg begynte på nytt, med blanke ark, og satte i gang med å bygge opp en ny identitet som mitt autentiske selv.

Det var to venner av meg i Cape Town som først sa til meg at jeg burde skrive ned opplevelsene mine med kjønnsstransisjon i dagbokform. Jeg gjorde som de foreslo.

-----
5. Noe jeg har skrevet mer detaljert om i memoarboken *Crossing the River* (se bibliografi).

Jeg følte at mine erfaringer og opplevelser var verdt å skrive ned og ta vare på, ikke bare for min egen del, men også for andres. Transisjonsdagboken ble derfor utgangspunktet for en memoarbok, *Crossing the River*, som ble utgitt på forlaget Langaa i Kamerun i slutten av 2018. *Crossing the River* handlet om livet fram til jeg kom ut (med fokus på følelser rundt egen kjønnsidentitet), og mitt første år som åpen transkvinne. Mens jeg jobbet med bokmanuskriptet stod jeg også synlig fram som transperson i offentligheten for første gang gjennom en stor reportasje i VARSITY, studentavisen ved UCT, der studenter fra ulike bakgrunner ble spurt om hvordan de forstod kvinnelighet, og hvordan de opplevde det å være kvinne. Jeg var ett av intervjuobjektene, og stod fram med både navn og bilde. *Crossing the River* og artikkelen i VARSITY ble mine første små skritt inn i trans-relatert politisk arbeid.

Anti-GBV-bevegelsen i Sør-Afrika

Egne erfaringer med trakassering og diskriminering gjorde at jeg etter hvert tok engasjementet for transfolks sak til et nytt nivå, fra rent synlighetsarbeid til mer direkte handling. Da jeg kom ut som trans, antok jeg – i min naivitet – at det ville være en mer uproblematisk prosess enn det faktisk viste seg å bli.

Jeg forstod naturligvis at det ville bli en vanskelig mellomperiode med medisinsk kjønnsbekreftende behandling (noe ikke alle transpersoner har behov for, men som jeg visste at jeg ønsket meg) og mye arbeid med å øve på å passe inn i en ny sosial rolle, men jeg antok at samfunnets aksept for oss var relativt grei. Jeg var ikke klar over hvor politisert transfeltet faktisk var, eller hvor mye ukunnskap og regelrett motvilje og hat det fantes mot sånne som meg. Da jeg kom ut som trans måtte jeg kjempe en ny kamp, ikke på vegne av andre, men for min egen rett til å eksistere og ta plass som hele meg. Den første tiden som åpen transkvinne var utfordrende.⁶

-----

6. Dette har jeg skrevet om tidligere: <https://maddam.no/2021/05/litt-grat-er-sunt-hvis-det-forer-til-handling/> (hentet 5.12.2022)

Jeg opplevde å bli ledd av på gaten av grupper av voksne menn, og fikk ofte kommentarer på utseendet mitt fra tilfeldige forbipasserende. En gang da jeg og kjæresten min gikk forbi en bar i en mørk gate, ble jeg holdt fast i armen av en full mann som kalte meg en «good-looking guy».

Jeg opplevde at folk nektet å hilse på meg og snakke til meg, og ved en anledning ble jeg kjeftet på for å bruke damedoen, noe som førte til at jeg i lang tid var livredd for å benytte offentlige toaletter. Aktiv og demonstrativ feilkjønning var dagligdags. Kombinasjonen av alt dette gjorde at jeg holdt meg mye for meg selv og i perioder vegret meg for å gå ut av porten hjemme.

Kjærlighet og støtte fra en fantastisk familie hjemme i Norge, en fantastisk kjæreste, og et fantastisk transmiljø i Cape Town gjorde at jeg kom meg igjennom alt sammen i god behold. Jeg har oppnådd harmoni med meg selv,⁷ og lever i dag et godt liv på alle måter.

Men de harde opplevelsene satte spor, og ga meg en grunnleggende, kroppslig forståelse – på godt og vondt – av sosiale hierarkier og hva det betyr å være del av en stigmatisert gruppe. Det ble bensin på bålet for det politiske og sosiale engasjementet mitt.

Det å befinne seg både øverst og nederst på den sosiale rangstigen samtidig (som henholdsvis hvit og transkvinne) var en interessant og til tider surrealistisk opplevelse som gjorde meg smertefullt klar over hvor enormt mektige hvite privilegier kan være, og hvor sterk marginaliseringen og undertrykkelsen av transpersoner også er. Denne erfaringen viste meg veldig tydelig at undertrykkelse alltid skjer langs ulike akser og dimensjoner samtidig, og ofte på helt uavhengige måter.

-----

7. Jeg har skrevet mer om dette i en egen kronikk: <https://maddam.no/2021/03/min-vei-til-harmoni/> (hentet 5.12.2022)

Noe annet som bidro sterkt til å inspirere meg til å satse mer på aktivisme og endringsarbeid, i tillegg til erfaringene mine som transkvinne, var at jeg bodde i Sør-Afrika samtidig med de landsdekkende #TotalShutdown-demonstrasjonene mot kjønnsbasert vold. Med bakgrunnen min fra feministisk arbeid i Norge kjentes det naturlig for meg å delta i disse aksjonene.

Det første store #TotalShutdown-demonstrasjonstoget i Cape Town 1. august 2018 var åpent for kvinner og kjønnsnormbrytere av alle bakgrunner, og jeg følte meg sett, inkludert og verdsatt som en naturlig del av protestgruppen. Samtidig var demonstrasjonen også et rom som først og fremst var definert av den melaninrike majoriteten, og hvor hvite folk som meg selv fikk en øvelse i å ta et skritt tilbake, lytte og lære. Det hele var en alvorstung, men alt i alt svært positiv opplevelse som ga meg mot til å delta i lignende markeringer senere, og ikke minst inspirasjon til å ta enda mer aktivt tak i de utfordringene jeg selv kjente på som lesbisk transkjønnet kvinne.

Kjønnsbasert vold – gender-based violence (GBV) – kom stadig høyere på den politiske agendaen i Sør-Afrika mens jeg bodde der, i takt med at vi våknet opp til flere og flere nyhetssaker om jenter og kvinner (ofte skeive og/eller melaninrike) som var blitt bortført, banket, voldtatt og drept. Drapet på den 19 år gamle UCT-studenten Uyinene Mrwetyana den 24. august 2019 – som fant sted i Claremont, cirka en times gangavstand fra mitt eget hus – rystet hele landet. Drapet førte til at sørafrikanske myndigheter erklærte kjønnsbasert vold som en nasjonal krise, og UCT holdt sørgestengt i tre dager. Kjæresten min og jeg var med og demonstrerte foran parlamentsbygningen, og vi var også med på den store minnemarkeringen på UCT der Graça Machel holdt tale.⁸ Jeg husker dette som en tid full av smerte og frykt, men også solidaritetsfølelse og kampånd.

-----
8. <https://gracamacheltrust.org/2019/09/17/mrs-graca-machel-speaks-at-memorial-for-uyinene-mrwetyana/> (hentet 15.11.2022)

Alle unge kvinner i Sør-Afrika var sterkt påvirket av det som hadde hendt, og vi følte, helt oppriktig, at hvem som helst kunne bli den neste Uyinene – enten vi selv, eller noen vi var glad i. #AmINext («Er jeg den neste?») ble en populær hashtag i kjølvannet av drapet.⁹ Og Uyinene skulle på ingen måte bli det siste offeret. En hendelse som gikk sterkt inn på meg personlig var da transkvinnen og trans-aktivisten Nare Mphela ble funnet knivdrept i Limpopo nord i landet i januar 2020. Kroppen hennes var delvis brent.¹⁰

Fokuset på sikkerhet ble naturligvis skjerpet, og jeg og kjæresten gikk etter hvert til innkjøp av elektrosjokkvåpen og pepperspray for å beskytte oss mot vold. Anti-GBV-bevegelsen kombinerte kampene mot kvinnehat, rasisme, homofobi, transfobi og undertrykkelse av sexarbeidere,¹¹ og tydeliggjorde forbindelseslinjene mellom disse samfunnsproblemene.

I Cape Town var det i tillegg betydelig overlapp mellom anti-GBV-bevegelsen og den såkalte fallist-bevegelsen, en dekolonial politisk bevegelse som opprinnelig sprang ut av protester mot statuen av Cecil Rhodes på UCTs Upper Campus i mars 2015 under slagordet #RhodesMustFall (statuen ble fjernet 9. april samme år), og som etter hvert utvidet seg til bl.a. å omfatte motstand mot skolepenger i høyere utdanning (#FeesMustFall). Flere andre bevegelser for sosial rettferdighet blomstret også opp på samme tid.

Etter drapet på George Floyd i Minneapolis, USA, i mai 2020, vokste Black Lives Matter til å bli en global bevegelse som også nådde Sør-Afrika og bidro til å sette rasisme på agendaen på en annen måte enn før (selv om den pågående Covid-pandemien riktignok la begrensninger på mulighetene for fysisk protest, ikke minst i Sør-Afrika, hvor nedstengningen var svært streng).

-----
9. <https://aminext.news24.com/> (hentet 15.11.2022)

10. <https://www.timeslive.co.za/news/south-africa/2020-01-10-fearless-transgender-activist-nare-mphela-found-murdered/> ; <https://www.newframe.com/brutally-murdered-activist-beautifully-remembered/> (begge hentet 1.2.2023)

11. <https://www.dailymaverick.co.za/article/2019-08-01-thetotalshutdown-revisited-women-are-under-attack-in-sa/> (hentet 4.12.2022)

Samtidig var spørsmålet om oppreisning til Sør-Afrikas melaninrike majoritetsbefolkning i kjølvannet av Apartheids fall – særlig i form av omfordeling av land – kommet høyt på den nasjonale agendaen, med politikere som Julius Malema og Andile Mngxitama som pådrivere.

Slutten på 2010-tallet og begynnelsen av 2020-tallet var på mange måter en hard periode i Cape Town, og i Sør-Afrika forøvrig. På toppen av vannkrise, strømkrise og pandemi var det en tid preget av mye frykt, frustrasjon og sinne for mange skeive, melaninrike og medlemmer av andre marginaliserte grupper og kategorier.

Samtidig var det også en svært inspirerende tid med en atmosfære som bidro sterkt til å forme meg (og mange andre) som aktivist og menneske.

Noe av det viktigste jeg tok med meg fra tiden i Cape Town var en sterk bevissthet om verdien av å se ulike frigjøringskamper i sammenheng. Å delta i anti-GBV-bevegelsen som lesbisk transkvinne førte også til at den skeive kampen og den feministiske kampen ble koblet spesielt tett sammen for meg, og slik er det fremdeles.

Å sitte stille og se på var aldri et alternativ, men etter hvert kjentes det heller ikke nok å «bare» delta i demonstrasjonstog og markeringer eller være medlem av informasjonsnettverk på internett. Jeg begynte å føle et sterkt behov for å jobbe mer systematisk, og jeg følte en motivasjon for å gi enda mer av meg selv til bevegelsene for sosial rettferdighet. Jeg ville bidra, ikke bare med tilstedeværelse, men med kompetanse og erfaring.

Det skrevne ords aktivisme

Transtematikk – og særlig transkvinnetematikk – var og ble mitt hovedfokus, ettersom jeg hadde solid personlig erfaring med feltet og derfor anså at jeg kunne bidra mer og bedre der enn på andre felt.

Det endte med at jeg etter hvert ble mer og mer aktiv i transmiljøer online, og det var slik jeg først ble ordentlig kjent med den norske offentlige debatten om transtematikk. Før dette hadde jeg hatt relativt lite å gjøre med transdebatten i Norge, annet enn som tilskuer.

Det var gjennom norske feministnettverk at jeg fikk mitt første virkelige møte med det som kalles transekskluderende radikalfeminisme, en ideologi som hevder at transkvinner ikke er kvinner, og at vi gjennom vår blotte eksistens undergraver såkalt «ekte» kvinners (les: ciskvinner) rettigheter og posisjon.

En tilhenger av dette tankesettet kalles en transekskluderende radikalfeminist, ofte forkortet TERF. Allerede i 2018 hadde jeg fått innpass i en stor norsk kvinnegruppe på Facebook – en gruppe som egentlig hadde lang venteliste for innslipp, men som jeg ble «kvotert» inn i som minoritetskvinne etter en intern oppvaskrunde der flere med TERF-synspunkter og andre fordomsfulle meninger var blitt ekskludert. TERF-holdningene ble imidlertid ikke borte fra gruppen av den grunn, og jeg endte med å ha en rekke lange og opphetede diskusjoner, blant annet med en person som i dag er en sentral skikkelse i det man kan kalle det norske TERF-miljøet.

Denne personen endte faktisk med å bli sparket ut av gruppen etter å ha oppført seg uredelig i diskusjon med meg og en annen transkvinne. Diskusjonene av denne typen gikk hardt ut over sinnsro, nattesøvn og livskvalitet generelt, men gjorde meg samtidig såpass dreven i å argumentere mot TERF-tankegods at jeg etter hvert følte meg komfortabel med å ta opp kampen på et mer overordnet plan.

I oktober 2019 meldte jeg meg derfor frivillig som administrator og moderator for Støttenettverk mot transfobi på sosiale medier, en nyoppstartet norsk Facebook-gruppe som skulle jobbe med å imøtegå transfobiske ytringer på nettet.

Sammen med gruppens grunnlegger var jeg med på å bygge den opp fra grunnen av, og selv om gruppen senere er blitt mindre aktiv, var den en god stund en viktig plattform for direkte dialog mellom transfolk og cisfolk i Norge. Jeg ble værende i rollen som administrator i bortimot ett år, og jeg vil karakterisere denne perioden som min første ordentlige erfaring med trans-rettet solidaritetsarbeid i norsk sammenheng. De frivillige arbeidstimene som gruppeadministrator og «kommentarfeltkriger» ble også mitt første steg inn i det som etter hvert har blitt min foretrukne form for aktivisme, nemlig det skrevne ord.

Jeg har alltid vært veldig glad i å skrive, og har lang erfaring med skriving i ulike sammenhenger – fra skjønnlitterære oversettelsesoppdrag til bokanmeldelser til lyrikktutgivelser til fagfelleverderte akademiske artikler. Da jeg jobbet som praktikant i kommunikasjonsavdelingen hos Leger Uten Grenser fikk jeg intensiv opplæring i journalistisk arbeid og ble glad i det.

I tillegg hadde jeg hele tiden hatt med meg den gamle beundringen for de radikale forfatterne jeg leste som tenåring, enten det var Bakunin, Brecht, Bjørneboe eller skribentene i Friheten og andre tidsskrifter.

Det følte derfor helt naturlig å bruke skrift som hovedmedium for mitt aktivistiske arbeid for trans-saken. Skriving var mitt «fag», min styrke, det beste jeg kunne bidra med. Det begynte på sosiale medier, men flyttet seg ganske raskt over i den feministiske og skeive blogg- og magasinverdenen.

I februar 2020 – mens jeg fremdeles bodde i Sør-Afrika – ble jeg fast skribent for det norske feministiske bloggkollektivet Maddam, og fortsatte som fast skribent og periodevis redaktør i to år, fram til januar 2022. Jeg skrev også kronikker i norske aviser og på andre plattformer, og deltok etter hvert i en rekke panelsamtaler og som gjest i flere podcaster, særlig etter at jeg flyttet tilbake i Norge i desember 2020.

På det tidspunktet satt jeg i sentralstyret i Pasientorganisasjonen for kjønnsinkongruens (PKI, som i dag er Norges største organisasjon for transpersoner), med Mathilde Decaen Fossheim som leder, og jeg gjorde en god del utadrettet arbeid i PKI-sammenheng i perioden 2020-2021 sammen med de andre i styret.

Det var gjennom dette arbeidet jeg virkelig ble kjent med det norske transmiljøet og fikk erfaring med å samarbeide med folk som hadde vært aktivister på feltet lenge, noe som var svært givende og lærerikt. Likevel var det alltid det skrevne ords aktivisme jeg fokuserte mest på og følte meg mest hjemme i.

Da jeg valgte å slutte i Maddam etter to år som fast skribent, hadde jeg begynt å skrive relativt regelmessige kronikker for nettutgaven av det skeive magasinet Blikk. I 2022 fikk jeg også god kontakt med Sumaya Jirde Ali, daværende ansvarlig redaktør for det feministiske tidsskriftet Fett, og publiserte to artikler der det året.

I løpet av 2020, 2021 og 2022 publiserte jeg (alene og sammen med andre) over femti essays, kronikker og fagartikler om minoritetstematikk – hovedsakelig trans-tematikk, men også temaer knyttet til etniske minoriteter, kink, nevroddivergens, og annet. I oktober 2022 ga jeg ut diktsamlingen En balansert debatt, som handler om livet som trans og den norske offentlige debatten om transtematikk. En balansert debatt er sannsynligvis Norges første diktsamling utgitt av en transkvinne.

Forordet ble skrevet av Jeanette Solstad Remø, som jeg hadde hatt god kontakt med helt siden vi først ble kjent fem år tidligere, og flere gode venner og aktivistkolleger bidro med gjennomlesning og kommentarer på teksten før boken ble utgitt. Det grafiske rammeverket ble utformet av bokens redaktør, Martine Johansen, som selv er en anerkjent forfatter og poet.

Det mest utfordrende med å skrive for å påvirke har vært å finne en best mulig balanse mellom å være en prinsippfast stemme og stille tydelige krav, og samtidig holde en tone som er diplomatisk nok til at folk ikke skremmes vekk.

Jeg har blitt kritisert både for å være for skarp og for diplomatisk, men jeg har etter hvert funnet en stil som passer meg, og jeg har også innsett at kritikk er en del av gamet når man sender tankene og meningene sine ut i offentligheten.

Om man aldri blir kritisert for noe av det man skriver, bør man spørre seg hvor mye substans det faktisk er man leverer.

Konstruktiv kritikk er i seg selv en verdifull læringsmulighet, enten det er meningsmotstandere eller «sine egne» man blir kritisert av. Når jeg arbeider på en tekst prøver jeg derfor alltid å gjøre kritikk til en del av selve skriveprosessen, gjennom å be venner og kjente om å lese gjennom utkastene mine og gi meg kommentarer på hva som kan bli bedre. Hver tekst får på en måte sin egen lille «fagfelle vurdering», og jo flere som leser, jo mer finlipt kan argumentet bli. Slik blir skrivearbeid et fellesskapsprosjekt.

Denne måten å jobbe på var noe jeg startet med allerede i skoletiden, etter råd fra foreldrene mine, men det var først under arbeidet med PhD-prosjektet ved UCT at jeg virkelig fikk øynene opp for hvor verdifullt samarbeidsaspektet virkelig er. Jeg vil hevde at det har løftet kvaliteten på alt jeg har produsert.

Ufullstendighet og interseksjonalitet

Det umiddelbare målet med skrivingen min har vært å spre kunnskap om minoriteter og minoritetsperspektiver, og å spre denne kunnskapen i et mest mulig saklig og diplomatisk språk som kunne appellere til folk som ikke kjente til tematikkene fra før.

Et annet mål har vært å fremme konstruktive metaperspektiver på minoritetsrettigheter og inkludering, og bidra til å løfte selve diskursen om hvordan vi mennesker skal kunne leve godt sammen i et mangfoldig samfunn.

Gjennom arbeidet med PhD-avhandlingen min ble jeg spesielt glad i incompleteness-rammeverket, som etter hvert er blitt en slags kompassnål eller veiviser for mitt aktivistiske arbeid, og som jeg har løftet i mange sammenhenger. Dette teoretiske rammeverket er utviklet av min veileder ved UCT, professor Francis Nyamnjoh, på bakgrunn av vest- og sentralafrikansk filosofi (Nyamnjoh 2017a; 2017b). Nyamnjohs hovedargument er at ingen menneskelige identiteter er «fullstendige» eller complete, men at vi alle skaper oss selv, igjen og igjen, i gjensidig samhandling med andre.

Vi er alle i utgangspunktet «ufullstendige», incomplete, og bygger oss selv gjennom å «låne» fra verden rundt oss, samtidig som at andre «låner» av oss. Incompleteness-rammeverket forstår verden som et sted hvor vi mennesker blir til gjennom andre. Det er en filosofi som bygger på ubuntu-prinsippet: «Jeg er fordi du er».12

Incompleteness-rammeverket bryter med den utbredte tankegangen om at identitetskategorier er absolutte, kanskje til og med gjensidig utelukkende, og at de kan forstås enkeltvis som «ting». Dessverre står det absolutistiske synet fremdeles sterkt mange steder, noe som blant annet illustreres gjennom den mangelfulle inkluderingen av flerminoriteter i skeive miljøer.

Det er for eksempel relativt bred enighet om at det norske skeive miljøet som helhet har to alvorlige holdningsproblemer: For det første når det gjelder rasisme og diskriminering av etniske og religiøse minoriteter, og for det andre når det gjelder inkludering av skeive med funksjonsvariasjoner.

-----

12. Mens jeg skriver dette er jeg også, sammen med en medforfatter, i ferd med å ferdigstille en vitenskapelig artikkel som blant annet ser på kjønnsidentitet i lys av Nyamnjohs *incompleteness*-rammeverk.

Disse problemene har vært såpass gjennomgripende og omfattende at sentralstyret i foreningen FRI har gått ut med offisielle beklagelser både overfor melaninrike skeive 13 (i 2020) og overfor skeive med funksjonsvariasjoner 14 (i 2022).

Det pågår nå et arbeid med å rydde opp i dårlige holdninger, sørge for bredere representasjon i det skeive organisasjonslivet, og legge til rette for tryggere og mer tilgjengelige rom for de av oss som tilhører flere enn én minoritet. Likevel er arbeidet fremdeles i startfasen, og det er en lang vei igjen til mål.

Noe som har hatt sterk påvirkning på min egen opplevelse – og utførelse – av aktivisme, er at jeg er autist. Jeg ble diagnostisert i voksen alder, rett før jeg fylte 32. I tillegg til å være autist lever jeg med OCD og generell angstlidelse (GAD).

Nevrodivergens kan sies å være en del av funksjonsvariasjons-paraplyen, men arbeidet for å inkludere nevrodivergente skeive henger dessverre fortsatt etter, og er om mulig enda mer usynlig enn andre former for inkluderingsarbeid overfor funkiser. Som nevrodivergent opplever jeg at det skeive miljøet i Norge er sterkt dominert av nevrotypiske perspektiver, og det gjelder også for trans-aktivistmiljøet.

Med årene har jeg forstått at dette er en av de viktigste grunnene til at jeg til tider har følt meg mindre hjemme i det norske transmiljøet enn i miljøet i Cape Town, der det var større og mer eksplisitt forståelse og romslighet for nevrodivergentes behov og perspektiver. Autismen – eller, mer presist, manglende tilrettelegging og forståelse for autister og våre behov – har gjort at jeg ofte har følt meg som en outsider i mitt eget miljø.

-----
13. <https://www.foreningenfri.no/den-skeive-bevegelsen-ma-vaere-antirasistisk/> (hentet 27.11.2020)

14. <https://www.foreningenfri.no/fri-beklager-vi-ma-bidra-til-en-mer-inkluderende-skeiv-bevegelse/> (hentet 27.11.2022)

Jeg mener for eksempel det er problematisk når utbrenthet blir normalisert og forventet blant aktivister, særlig for de av oss som ikke deler nevrotypikerens forutsetninger for å stoppe i tide eller takle utbrenthet når den kommer. 15 Det kan være bra og viktig at aktivister skyver hverandre framover, men det kan også være like viktig at man passer på hverandre og kanskje til og med holder hverandre litt igjen før det går for langt. Min erfaring som nevrodivergent trans-aktivist er et eksempel på en interseksjonell utfordring. Begrepet interseksjonalitet ble lansert av den amerikanske jusprofessoren Kimberlé Crenshaw på 1980- og 1990-tallet. Når vi jobber aktivistisk, er det maktpåliggende å anerkjenne at alle mennesker har flere identiteter på en gang, og at disse identitetene påvirker hverandre og skaper unike opplevelser av virkeligheten.

Interseksjonalitet handler om nettopp dette – at ingen bare er én ting av gangen. Ingen kvinne er bare kvinne; ingen transperson er bare trans. Alle mennesker er alltid hele seg på en gang, med de unike virkelighetsopplevelsene det gir oss. For virkelig å bekjempe undertrykkelse og skape reell frigjøring må vi se menneskers identiteter i sammenheng med hverandre, og ta krysningspunktene, interseksjonene, mellom ulike identiteter på alvor. Ikke bare nå og da, men hele tiden.

Interseksjonell bevissthet legger et stort moralsk ansvar på skuldrene til hver og en av oss. Dersom vi jobber for transpersoners rettigheter uten å ta høyde for f.eks. rasisme og ableisme, jobber vi i realiteten kun for hvite, funksjonsfriske transpersoner. Ansvarer vårt består i å jobbe ut fra et perspektiv som favner videst mulig, noe som innebærer konstant selvrefleksjon og konstant selvopplæring. Noe av det aller viktigste er å huske på at ens eget perspektiv alltid er begrenset, og å øve seg på å innta en ydmyk og lyttende holdning overfor mennesker med andre virkelighetsopplevelser enn en selv.

-----
15. Dette har jeg skrevet om tidligere, i en kronikk sammen med Vesle Krey: <https://blikk.no/adhd-autisme-dobbeltminoritet/skeive-nevrodivergente-er-gjemt-i-fullt-asyn/227066> (hentet 26.11.2022)

Fra et interseksjonelt perspektiv er alle frigjøringsbevegelser grunnleggende sammenvevd. Å jobbe med ett diskrimineringsgrunnlag av gangen kan være nyttig på kort sikt, men dersom vi ønsker å få bukt med det underliggende problemet – at ett sett med identiteter (hvit, majoritetsetnisk, hetero, ciskjønn, funksjonsfrisk, nevrotypisk, osv.) anses å være «normalt» og ønskelig på bekostning av alle andre – må vi kritisere normativitet som tenkesett, og vi må, som Francis Nyamnjoh, kritisere selve idéen om at kategorier er fullstendige og absolutte.

Dette er et perspektiv jeg har lagt mer og mer vekt på å formidle gjennom alt jeg skriver.

Veien videre

Det viktigste jeg har lært av tjue års politisk engasjement og fem års erfaring som aktiv talsperson for trans-saken, er at aktivisme kan bety mange ting. I perioder har jeg vegret meg for å kalle meg trans-aktivist, ikke fordi jeg ikke har ønsket å være kjent som det, men rett og slett fordi jeg har følt at jeg ikke har vært tittelen verdig.

Jeg har ofte tenkt at å kalle seg trans-aktivist betyr at man må være en lederskikkelse, et kjent ansikt i offentligheten, en veteran med minst ti år bak seg i rettighetskampen for transfolk. Slik tenker jeg ikke lenger.

Alle som jobber målrettet for endring bør kunne kalle seg aktivister om de vil, og jeg mener at det ikke finnes noen grense for hva slags arbeid som teller eller ikke – selv et lite bidrag er verdifullt. Det sentrale er at vi som kan, bidrar der vi kan, når vi kan, og så mye vi kan. Ønsker man å være frontfigur er det vel og bra, og frontfigurene i transbevegelsen har gjort enormt mye godt for vår gruppes rettigheter både i Norge og internasjonalt.

Å være aktivist er imidlertid ikke synonymt med å måtte jobbe på høyest mulig nivå. Det er ikke «alt eller ingenting».

Som kamerater i kampen for et bedre samfunn er det viktig at vi går foran som gode eksempler gjennom å behandle hverandre som likeverdige, sette pris på hverandres innsats, og respektere hverandres ulike forutsetninger. I tillegg må vi være ydmyke. Det vil alltid finnes mennesker som lever i erfaringsverdener vi selv ikke har tilgang til. Og samme hvilken sak vi kjemper for, så kjemper vi aldri alene. Vi kjemper på lag, og hver og en av oss står i tillegg på skuldrene til alle dem som har gått før oss.¹⁶

Slik jeg ser det er det kun de aller mest komfortabelt plasserte av oss som kan tillate seg å distansere seg helt fra alle former for aktivisme. Å være apolitisk er et privilegium – om det da ikke er en ren illusjon, all den tid det å velge å ikke handle også er en aktiv og høyst politisk handling.

Samtidig er det også slik at det å kunne stå på barrikadene hver dag gjennom mange år også på mange måter er et privilegium. Ikke alle har tiden og overskuddet til å gjøre aktivisme til en livsstil, spesielt ikke de av oss som opplever rasisme og annen identitetsbasert diskriminering i hverdagen, de av oss som er funkiser, de av oss som lever med kronisk sykdom, de av oss som er nevrodivergente, de av oss som lever med psykiske lidelser, eller de av oss som lever i fattigdom, under vanskelige arbeids- eller familieforhold, som papirløse, og så videre.

Aktivistmiljøene må i større grad jobbe for å leve opp til sine egne idealer. Å kjempe for et samfunn med plass til alle krever blant annet at man tar konsekvensene av at også aktivistene selv har ulike forutsetninger og ulike behov. Selv er jeg inne i en periode hvor jeg har trappet ned på visse sider ved det aktive, direkte påvirkningsarbeidet, i alle fall for en stund. Jeg sitter i dag i Skeivt utvalg og Interseksjonelt utvalg i organisasjonen Nevromangfold Norge, som arbeider for nevrodivergentes rettigheter, men jeg har ingen andre organisasjonsroller eller verv utover dette.

-----
16. Noe jeg og Philip Rynning Coker skrev om i en kronikk nylig: <https://www.tronderdebatt.no/hvem-er-vare-kjemper/o/5-122-63914> (hentet 4.2.2023)

Det politiske engasjementet vil jeg nok aldri legge fra meg – det sitter, på sett og vis, i blodet – men jeg håper å kunne fokusere mer på andre ting enn det jeg har fokusert aller mest på de siste årene, og skrive mer om temaer som gjør mindre vondt for meg og sliter meg mindre ut. En ting er uansett sikkert:

Samme hva fremtiden bringer, og samme hvor mye jeg kommer til å engasjere meg i aktivisme i årene som kommer, så kommer jeg uansett alltid til å fortsette å være synlig, og vise verden at en person som meg kan leve et godt liv og blomstre. Og er ikke dét aktivisme, så vet ikke jeg.

Miriam Aurora Hammeren Pedersen

Bibliografi

Nyamnjoh, F. B. (2017a). *Drinking from the Cosmic Gourd: How Amos Tutuola Can Change Our Minds*. Bamenda, Kamerun: Langaa RPCIG

Nyamnjoh, F. B. (2017b). Incompleteness: Frontier Africa and the Currency of Conviviality. *Journal of African and Asian Studies*, 52(3), 253-270.

Pedersen, M. A. H. (2018). *Crossing the River*. Bamenda, Kamerun: Langaa RPCIG.

Jag vill förändra världen

Tina Wiman

Jag blev intervjuad. Fick frågan varför jag gör det jag gör, vad som är mitt mål. Utan att tveka eller ens fundera svarade jag:

Jag vill förändra världen. När jag dör, då ska den här planeten vara ett lite bättre ställe att bo på än om jag inte hade funnits.

Sen hörde jag vad jag hade sagt. Och tja, så är det ju. Så jag lät det stå kvar. Jag ändrade mig inte till nåt lite mer politiskt korrekt. För att för mig finns inget mindre.

Idag tror jag att jag kanske förändrade världen en liten smula. I alla fall för en handfull barn. Och det känns bra.

Johanna Tjäder

Asfaltssamer

1 juni 2018

**Aelkien asfaltssamer.
Vi startar asfaltssamer.**

Det var dagen som jag och åabpa (syster) startade en podcast tillsammans. Den fick namnet Asfaltssamer. För att vi är just det, två åarjelsaemien njejth (sydsamiska tjejer) uppväxta i en stad, med hård asfalt under fötterna i stället för fjällets mjuka myrmarker.

Vi är uppväxta i Staare som betyder just ”stan” på sydsamiska. På svenska är det Östersund, den första och enda staden i Jämtland. Platsen har en stor sydsamisk befolkning men det var inte många under vår uppväxt som visste om vår existens, trots att renar vinterbetar endast några mil från centrum och att staden var samlingsplats för 219 delegater under 1918 års samiska landsmöte. Ett möte som var det första på svensk sida av Saepmie och som var högst politiskt eftersom det diskuterades allt från renbeteslagstiftning till nomadskoleförordningar.

Vi är födda i slutet på 80-talet och under vår ungdom fanns det inga skyltar, inga flaggor, inga samiska tjänstemän på kommunen och bristfällig utbildning i skolan. Vi var ett osynligt folk och inget hördes om oss. Vi levde som svenskarna i staden och matades dagligen med svensk kultur och svenska värderingar. Det här får mig att tänka på skildringen juristen och jojkkaren Ánde Somby (2018) gjorde om kolonialismen.

Killing Me Softly, skrev han. Långsamt underminerar nationalstaterna urfolkens kultur, levnadsvillkor och existens. Bit för bit. Softly. Och där någonstans växte vi upp, när det pågick i generation efter generation.

Syns vi inte så finns vi inte.
Inte ens för oss själva.

Vi växte upp med samiska värderingar runt oss. Men det samiska var ändå inte självklart för mig under alla perioder i mitt liv. Speciellt inte under tonåren och det ledde till att jag ifrågasatte mig själv. Vi pratade inte samiska, hade inga renar och bodde inne i staden. Tanken grodde - fanns det något kvar?

Men vi gjorde samiskt i min familj - det ser jag tydligt nu när jag blivit äldre. Koltarna med det vackra samiska namnet gapta. De förmedlar genom ett ordlöst språk vår familjehistoria. Ett ordlöst språk vi fick lära oss tidigt. Platserna, Nåaran (Härbergsdalen) och Åanghkerenjeeruve (Ankarede) i Frostviken, som vi var på under påsken och på midsommar binder oss samman med våra traditionella marker. Vi har också berättartraditionen som speciellt vår Aahka (mormor) förmedlade. Berättelser från generationer tillbaka, ibland som på repeat. Allt för att vi inte skulle glömma vår historia.

När jag tänker på hur det var att växa upp som ung same så kanske det inte är konstigt att jag ibland tvivlat på om jag var tillräcklig. Men jag vet vem som fick mig att förstå att jag var tillräckligt samisk, det var min tjidtjie (mamma). Jag minns tydligt en tidning som fanns där hemma på vinden då hon var covergirl. Reportaget var från när hon gick på sameslöjdslinjen i Jokkmokk -85 och hon stod där med sitt svarta hår i en fläta och beredde koncentrerat skinn med en rotborste. Bredvid omslagsbilden fanns citatet ”Jag är stolt att vara same”.

Då var hon 18 år och hade redan gått närmare 10 år i olika sameskolor. Låg- och mellanstadiet i Jämtland, delar av högstadiet i Gällivare, Norrbotten och sedan sameslöjdslinjen i Jokkmokk, Norrbotten. Jag kommer ihåg att det bara lyste av stolthet i både bilden och texten och reportagets första meningar säger allt.

”Jag är same och jag är stolt över det. Jag har aldrig förnekat mitt ursprung. Jag känner mig som en same och jag vill vara en same.” (Impuls, 1985).

Där kommer den ifrån, min sydsamiska stolthet. Så att jag och min syster flera år senare skulle lyfta våra samiska erfarenheter i en podcast för alla att ta del av, var kanske inte så konstigt. Vi bär båda på stoltheten över vårt ursprung, den stolthet vi fått genom henne. Vår tjiđtjie.

#1

1 juni 2018.

Asfaltssamer.

Vårt första avsnitt.

När vi pratade om att starta podcasten var det först och främst för att vi saknade representationen av oss själva. Asfaltssamen. De saemieh (samer) som flyttat ut från Saepmie till den samiska glesbygden - som i vårt fall är Sveriges huvudstad. De kryllar ju av oss här.

Stuehkie eller Stockholm brukar benämnas som Sveriges största sameby, och det ligger något i det. Sameföreningen i Stockholm är en av de största sameföreningar på svensk sida Saepmie. Men det var inte bara det som vi tänkte på.

Vi hade ledsnat på majoritetssamhällets och ibland även det samiska samhällets syn på oss.

Att det finns en förväntad bild på hur vi ska vara och hur vi ska leva våra liv. Att vi inte är saemieh nog om vi inte lever i symbios med all traditionell samisk kunskap och marker. Nära fjällen, med renar och med vårt språk som kan fläta samman oss med historien.

Vår bild såg vi inte speglade i vår samtid. Det finns lika många sätt att vara same som det finns saemieh.

Vi inledde podcasten med att presentera oss själva, våra familjeband, platserna vi kallar hemma och var vi bor idag. Det är så vi gör i Saepmie, när vi träffar nya samer. Vi placerar varandra för att förstå och för att veta släktbanden.

Det är något fint med gemenskapen och beröringspunkterna vi hittar hos nästan alla samer vi träffar. En person kan ha studerat på Samernas (Samernas utbildningscentrum) med tjiđtjie, en annan kämpar för språket likt en själv fast i en annan kommun, och den tredje har gått samisk konfirmation med vielle (brorsan). Behovet av att hålla ihop är starkt i det samiska samhället och det är kanske inte så konstigt med tanke på det koloniala förtrycket.

Vi är både syd- och nordsamer. Sydis från vår tjiđtjie (mamma) och nordis från vår aehtjie (pappa). Ändå har jag alltid definierat mig som sydis, för det var därifrån mitt samiska kom naturligt från uppväxten. På min aehtjies sida pratar nästan hela släkten meänkieli, inte nordsamiska. Men min aehtjie kan bara några meningar meänkieli, något som jag ser tynger honom.

Jag vet att ingen i min släkt har slutat tala språken med vilja att skada. Det finns många berättelser i både Saepmie och Tornedalen om försvenskningen genom språkpolitiken.

Att använda språket ledde till hot och bestraffningar. De slutade prata för att skydda oss. Sveriges språkpolitik har alltså berövat mig och min familj två språk. Sydsamiska och meänkielin.

Att förlora ett språk skapar stora ärr eftersom det finns så mycket som går förlorat genom att mista det. I sydsamiskan har författaren, översättaren och läraren Johan Sandberg McGuinne (2021) hittat 506 sydsamiska snöord. 506 förlorade ord som beskriver så mycket mer än snö. 506 ord som beskriver mina förfäders vardag och kultur. 506 knivhugg på våra snötäckta marker som bit för bit koloniserats och fortfarande koloniserats av dem som vi lever med, sida vid sida.

#3
26 juli 2018.
Tredje avsnittet.
Vätnoe. Slöjd.

I vårt tredje avsnitt pratade vi om vår kärlek till vätnoe (slöjd). Vi hade mycket slöjd i hemmet när vi växte upp eftersom vår tjiđtjie är en duktig slöjdare, framför allt med tenn. Så tennbroderier har vi sett så länge jag kan minnas, på väskor, armband och bälten. Stygn för stygn syddes vårt arv in i vårt medvetande. Det blev också vår samiska markör utåt mot det övriga samhället.

Jag tror att det lätt kan bli så när man har förlorat andra viktiga markörer i kulturen, som språket, renskötseln, markerna och bit för bit även den samiska värdegrunden.

Att visa vilka vi var blev extra viktigt när vi båda flyttade till Stuehkie för mer än 15 år sen. För här, i den samiska glesbygden, behöver vi aktivt arbeta för att bygga upp den samiska gemenskapen. Vi slöjdade ofta tillsammans med andra asfaltssamer, en kunskap som inte ska underskattas.

Det ligger ovärderlig kunskap i vätnoe. Traditionell kunskap som tar år att överföra och ger betraktaren möjlighet att avläsa ens livshistoria - men bara för den som förstår koderna. I Saepmie vänder vi gaptan (kolten) ut och in när vi sörjer. Jag har sett det vid vindkraftsparkersöppnanden, gruvexpolateringar och utanför riksdagen. Det är en kraftfull symbolhandling för oss men för det övriga samhället säger det kanske ingenting. Det är ett tyst språk. Ett språk som koloniserörerna aldrig kommer lyckas rycka ifrån oss, ett sätt för oss att dekolonisera.

Kärleken till vätnoe går även tillbaka i vår släkthistoria. Vår maadter-aajja (mormorspappa) berättar som sjuttioåring i boken "Den sista rajden - samer berättar om livet" om hur han tog till slöjden då han inte klarade av att bli renskötare eftersom han hade fel på ett ben.

Ett fel som uppkom efter att en lärare på sameskolan i Änge, Jämtland, kastat ett brännbollsträ på benet. Då blev han skräddare i Hallen, Jämtland.

Men även under maadter-aajjast tid användes saemienvaarjah (samekläder) som en tyst motståndshandling.

“Vi gick ständigt i samekläder (saemienvaarjah). Mor höll väldigt strängt på det att vi barn skulle ha kolt på oss. Vi fick inte försvenskas. Jag hade inga vanliga kläder förrän jag var 15–16 år.” (Andersson, 2000).

I boken finns också en bild från 1911 på hela familjen Nordberg utanför sin torvkåta i Enafors, Jämtland.

Jag har alltid tyckt att hela familjen är så vacker, speciellt systrarna Britta och Märta. Riktiga stilikoner. De hade vadmalskoltar, traditionella accessoarer i pärlor: bälten, boengeskuvmie (barmkläde) och baarkaldahke (hårsmycke).

De var fattiga och jag ser att banden längst ner på deras koltar är prickiga. Säkert för de använde det tyg som de fick tag på. För mig säger koltarna på bilden till mig att våga utveckla kulturen och att vara orädd.

Jag hör till dem som har synen att man ska ha kunskap om det om traditionella, men när man väl har den finns det inget som hindrar att man vidareutvecklar den. Jag, åabpa och tjiadtjie har skapat gaptah i flera olika varianter och mönster.

Paljetter, blommiga och plysch. De är korta och långa. Ibland säkert för korta enligt vissa, men för mig är gaptan något som jag själv ska vilja använda.

Jag gör som Brita och Märta. Tar det jag har och tycker är vackert.

#4
20 augusti 2018.
#vardagsrasismotmigsosome
Avsnitt fyra.

Helsame. Halvsame. Kvartssame.
Hur många procent är du?
Blir ditt barn verkligen same?
Lapp. Är du en äkta lapp?
Var har du renen då?
Kan du jojka?

I avsnitt fyra lyfte vi upp vardagsrasismen mot samer och pratade om våra egna erfarenheter kring den. Jag har fått höra alla de kommentarer jag skrivit ovan, men ändå vet jag att jag förskonad.

Det här är tyvärr vardagsmat i Saepmie och det bottnar i lager av kolonialism. Listan kan göras lång: språkligt förtryck, tvångsförflyttning, renbeteslagar, rasbiologi, markexploateringar.

Men ändå tystas Sveriges koloniala övergrepp ner genom osynliggörande, något som har lett till internationell kritik. Samtidigt finns bilden att Sverige är ett av de bättre länderna gällande mänskliga rättigheter och urfolksrätt. Verkligheten är bevisligen annorlunda. Det visar till exempel regeringens beslut att bevilja tillstånd för en bearbetningskoncession för en gruva i Gällö.

Min och åbapas erfarenheter vittnar om en annan del av rasismens uttryck. I Stuehkie har vi blivit mer exotifierade än utsatta för rent hat. Jag är aldrig rädd när jag går med gapta i staden utan jag känner mig snarare som ett objekt. Som folk stirrar på, tar kort på och ibland även vill känna på.

Vi blir som de saemieh som på slutet av 1800-talet ställdes ut på zoo. Som cirkusdjur. Samefamiljerna ställdes ut på världsutställningar i Paris, Hamburg och runt om i Europa.

Allt i linje med rasbiologiska föreställningar. Jag har hört berättelser om att några av mina förfäder var där, men jag har inte orkat efterforska mer eftersom det är som ett öppet sår. Ett trauma direkt från rasbiologin.

Jag tänker på Elsa Laula Renberg och Karin Stenberg. Två fantastiska samiska kvinnor som för cirka 100 år sedan drev kampen för att förändra och göra motstånd mot rasismen genom att synliggöra våra berättelser. De organiserade Saempie och kämpade för samiska rättigheter.

Men vad har egentligen förändrats under ett sekel?

Okunskapen hos allmänheten är i stort sett lika stor. Det visar ingen mindre än den nuvarande sameministern Parisa Liljestrand som under en intervju inte kunde svara på tre enkla frågor om Saempie efter flera månader på posten. Tyvärr är hon representativ för okunskapen i samhället snarare än ett undantag, säger statsvetaren Ragnhild Nilsson (2023, SVT Sápmi). Kanske är det enda som skiljer seklerna åt att det ena är förklätt med ett modernare uttryckssätt.

12 februari 2023.

Daenbien.

Idag.

#motberättelser

Podden är vår motberättelse. Varje gång vi samtalar om våra erfarenheter gör vi motstånd. Det sker varje gång berättelserna hörs och vi inte låter oss tystas. För oss är podcasten en sådan röst, vi sätter agendan och styr över våra berättelser.

Det finns ingen redaktör som värderar vår kunskap och berättar vad som är värdefulla erfarenheter. Liksom kvinnor före oss använder vi våra röster i ett arbete för förändring och för att motverka reproduktionen av koloniala normer och föreställningar.

Jag brottas ibland med att den koloniala synen tar över; jag är van vid att den är närvarande hela tiden. I ett sådant samhälle behöver vi ta hjälp av varandra för att ifrågasätta. Det handlar om att omvärdera kunskap och värdesätta sådant som inte betraktas som viktig kunskap.

Slutligen vill jag säga: Jag är en stolt urfolksfeminist!

Johanna Tjäder

Den första stunden

Lovisa Roos Livendahl

Den första stunden borde varit skev
Men du gav liv till hoppet som var dött
Och det var ögonblicket när du blev
Den bästa främlingen jag nånsin mött

Din aura följde med dig när du gick
Och då förstod jag att jag hade rätt
Behövdes ingenting mer än en blick
Den mest fantastiska person jag sett

Du kunde höra allt jag tänkte på
Trots att jag trodde att jag var diskret
Det gjorde inget för du är ändå
Den bästa tankeläsare jag vet

Sen jag träffade dig har livet vänt
Den bästa främlingen jag nånsin känt

Janna-Li Janke

*”Skär sönder däckerna på din pappas bil!”
Det personliga är Politiskt. Om gräsrotsaktivism i
praktiken.*

”Jag har kört bil i över femtio år. Du har inte ens körkort! Du vet inte vad du pratar om, Janna!!”

”Vet du pappa, jag har åkt bil med dig. Jag behöver inte ha ett eget körkort för att märka att du är en trafikfara. Jag tycker att du visar prov på dåligt omdöme när du fortsätter köra bil trots att du blev av med körkortet, trots att din körförmåga utreds och trots att dina barn länge sagt åt dig att sluta köra.”

Nu tappar pappa humöret alldeles. Han börjar skrika åt mig. ”Nej, nu får det vara nog! Du behandlar mig som ett barn! Jag är din pappa! Jag är värd mer respekt än så här!”

Till slut drämmer han i med den största förolämpning han kan tänka sig:

”Du låter som en fascist!!”

I

Mitt namn är Janna-Li. Jag lever ett liv till stor del utanför normen. Därför brinner jag för frågor kring inkludering. Jag är ”Inkluderings-Aktivist”.

- Jag är uppvuxen med en pappa som var ett flyktingbarn. Därför är jag engagerad i flyktingars och invandrades förhållanden och rättigheter. Jag är volontär för Rädda Barnen på ett flyktingboende.
- Jag är HBT-person. Därför slåss jag för alla människors rätt att vara sig själva och älska vem de vill. Jag har alltid varit aktiv i olika hbt-sammanhang, just nu i en regnbågsgrupp inom Svenska kyrkan.

- Jag är en stolt autistisk mamma med två stolta autistiska barn. Min partner är neurotypisk, och stolt över sin familj. Men det är inte lätt att vara stolt autist i en neurotypisk värld. Därför är jag npf-aktivist.
- Jag har erfarenhet av sexuellt våld och kommersiell sexuell exploatering som barn och ung vuxen. Därför är jag engagerad i frågor som gäller mäns våld mot kvinnor och barn. Jag är medlem av nätverket #Intedinhora, ett av uppropen under #MeToo, som idag utvecklats till en självhjälpsgrupp och till en organisation som försöker förbättra villkoren för vår målgrupp.
- Jag har stor erfarenhet av egen och andras psykiska ohälsa. Därför brinner jag för att förbättra den psykiatriska vården och för att minska fördomar och utanförskap. Därför arbetar jag på en social träffpunkt dit människor kan komma, bli sedda och känna gemenskap.
- Jag gick inte ut grundskolan med fullständiga betyg. Därför brinner jag för att förbättra våra barns möjligheter till en fungerande skolgång. Därför arbetar jag som folkbildare.
- Jag fick min aktivism med modersmjölken. Bägge mina föräldrar var politiskt engagerade i hela sina liv, fast aldrig i något politiskt parti. Min mamma var med och byggde upp en kvinnojour. Hon arbetade inom vården, och var framför allt engagerad i att hjälpa kvinnor som kom till henne. Ofta var det kvinnor med invandrabakgrund.

Min pappa arbetade som lärare, och var i många år en av de ansvariga för introduktionsprogrammet för nyanlända ungdomar.

Mamma och pappa var kontaktfamilj till många ungdomar, bland annat ensamkommande flyktingungdomar. Vi hade både ungdomar och familjer boende hos oss ibland. Människor i behov var välkomna hemma hos oss.

Jag lärde mig tidigt att det Personliga är Politiskt. Jag lärde mig vad det innebär att visa solidaritet i praktiken och att man alltid hjälper de människor man möter, om man har möjlighet.

II

Det här är historien om hur det gick till när polisen uppmanade mig att begå brott. Det är en berättelse om mig och min pappa.

Min pappa är en stor man. På många sätt en förebild för mig. Samtidigt har vår relation varit komplicerad. Jag har växt upp med en pappa som var traumatiserad av krig. Det var inte alltid så lätt. Det har dock format mig till den jag är idag. En gräsrotsaktivist. En person som försöker hjälpa till direkt. Här och nu. Jag försöker lösa problem, så gott jag kan.

Pappa föddes i Tyskland hösten 1942, på ön Rügen i Östersjön. Han föddes rakt in i andra världskriget. Hans pappa var pilot och inkallad i kriget, precis som de flesta tyska män. I december 1944 försvann min farfar. Med största sannolikhet blev hans plan nedskjutet. Man hittade aldrig hans kropp, han är en av alla miljoner män som försvunnit spårlöst i krig. Han efterlämnade en ung änka; min farmor, och tre barn.

I maj 1945 kapitulerade Tyskland. De allierade delade upp Tyskland, och Sovjetunionen fick ansvar för den zon som senare blev Östtyskland. Där ligger Rügen. Under och efter krigsslutet begick Röda armén systematiskt övergrepp mot civilbefolkningen i Östra zonen.

Ryssarna gav igen för alla de fruktansvärda övergrepp som tyskarna utsatt den ryska civilbefolkningen för tidigare under kriget.

Min farmor gjorde som så många andra kvinnor har gjort genom världshistorien.

Hon tog sina barn och flydde. Till Lübeck, som låg i Västzonen, precis vid gränsen mellan de bägge zonerna. Det var amerikanska armén som var ansvariga där. USA:s civilbefolkning hade aldrig attackerats, och de amerikanska soldaterna behandlade Tysklands civila hyggligt.

Pappas syster var fem år. Pappa hade ännu inte fyllt tre, och hans lillebror var ett och ett halvt år. De gick till fots. Flykten tog, enligt min farmor, flera månader. Med dagens Autobahn tar resan mellan Rügen och Lübeck cirka fyra timmar. Vi vet bara brottstycken av flykten.

Min farmor pratade om den ibland med mig, men det var aldrig en särskilt sammanhängande historia. När jag var tonåring, och min farmor fick reda på att jag hade blivit våldtagen, berättade hon för mig att hon blev våldtagen under flykten. Det är inte omöjligt att pappa och hans syskon var i närheten.

Jag har pratat mycket med en annan gammal man som föddes i östra Tyskland. Han är några år äldre än min pappa, och har mycket klara minnen från sin familjs flykt. Han berättar om våldet han bevittnade, om döda kroppar längs väggkanten och om skräcken han kände. Han berättar historien om ett litet barn fångad i en obegriplig mardröm.

Min pappa har alltid sagt att han inte minns någonting av flykten. Men han minns desto mer från sin uppväxt. Han brukar sammanfatta sin uppväxt med en enda mening: "Jag var hungrig." Ibland lägger han till: "De amerikanska soldaterna gav oss choklad och cigaretter."

1960, när pappa var arton år, träffade han min mamma och de blev kära. Efter ett par år tillsammans i Tyskland flyttade de till Sverige och till Norrland.

Här skapade pappa sig ett nytt liv tillsammans med mamma. De fick tre barn. Han utbildade sig till gymnasielärare i samhällskunskap och psykologi. Han blev många ungdomars favoritlärare.

Han tyckte allra mest om att arbeta med ungdomar som kommit som flyktingar till Sverige. Det blev hans livsuppgift, att ge dessa ungdomar en så bra start som möjligt i sitt nya hemland. Än idag träffar jag regelbundet människor som har haft min pappa som lärare, som kommer ihåg honom och lyser upp när de förstår att jag är hans dotter.

Jag tänker att min pappa är ett levande exempel på solidaritet. På att ge vidare det man fått. På det vi kallar gräsrotsaktivism. Sverige gav flyktingbarnet som pappa en gång var chansen att skapa sig ett nytt liv i trygghet, och han betalade tillbaka genom att hjälpa andra flyktingbarn. Självt är jag också gräsrotsaktivist i själ och hjärta.

Jag kämpar för frågor som direkt påverkar mig själv och mina nära och kära. Jag fick den glöden i arv, av båda mina föräldrar.

Idag är min pappa en gammal man. Han är fortfarande fysiskt frisk och stark. Men hans minne och hans kognitiva förmågor blir allt sämre. Jag och mina syskon har märkt detta i flera år.

III

Nu börjar själva historien. Historien om ett helt annat krig. Kriget mot Sveriges byråkrati. Det här är en historia om hur samhället misslyckas med att stötta sina medborgare, om hur alltmer ansvar läggs på anhöriga. Om hur vi i Sverige blir allt sämre på att ta hand om de mest utsatta och sköra. Vilket i min värld är raka motsatsen till solidaritet.

Jag och mina syskon har länge bekymrat oss över att pappa fortfarande kör bil. Hans grannar har i flera år reagerat på hur dåligt pappa kör. Men det enda grannarna har gjort är att prata med oss barn. Vi har som sagt en väldigt komplicerad relation till pappa. Även om vi alla tre på olika sätt har försökt prata med honom om att det är dags att sluta köra bil så har vi bara väckt hans vrede, och inte kunna hjälpa honom till självinsikt.

För ett och ett halvt år sedan blev pappa av med körkortet. Han blev stoppad av polisen för en så pass allvarlig trafikförseelse att polisen drog in körkortet direkt.

Vi barn var helt säkra på att han inte skulle få tillbaka körkortet igen. Vi var säkra på att samhället granskar körförmågan hos en nästan åttio år gammal man innan han får tillbaka körkortet. Så vi blev väldigt förvånade när pappa efter ett par månader glatt berättade att han fått tillbaka körkortet igen.

Min syster gjorde då en anmälan till Transportstyrelsen, om att pappa borde få körkortet indraget. Vi syskon tänkte på nytt att nu kommer samhället gripa in. Det hände ingenting. Pappa fortsatte köra bil.

Men han hittade allt sämre. Gång på gång körde han vilse, ringde till mig, och så fick min man åka och söka reda på honom och lotsa honom hem. Varken jag eller mina syskon vågade vid det här laget låta våra barn åka med honom.

Ett halvår senare gjorde min bror ytterligare en anmälan till Transportstyrelsen. Då blev pappa äntligen kallad till läkare för en bedömning av hans körförmåga. Min bror var med på mötet.

Vi syskon trodde återigen att nu äntligen kommer samhället gripa in och stoppa denna gamla man från att skada sig själv eller någon annan.

Men när pappa och brorsan kom till läkarsamtalet visade det sig att den ordinarie läkaren var sjuk, och istället fick de träffa en osäker ung AT-läkare, som tyckte att det var ett för stort ingrepp i pappas personliga integritet att ta av honom körkortet utan att han har en formell demensdiagnos.

Så pappa fick behålla körkortet, och vägrade nu dessutom fullfölja den demensutredning som min bror hade lyckats övertala honom till att göra.

Min pappa är ju en överlevare, och även om han helt uppenbart är dement så är det inget fel på hans intelligens, så han räknade ut att om han inte har en demensdiagnos så förlorar han inte körkortet.

Jag åkte bil med pappa, för första gången på väldigt länge. Vi skulle bara en kort sträcka. Det blev en mardrömsfärd. Pappa körde 30 kilometer i timmen på en huvudled. Han vinglade fram och tillbaka över körbanan. Han körde flera gånger över på motsatt körfält, och en gång var han långt ut i vägrenen. Jag blev jätterädd för jag trodde han skulle köra i diket.

Så jag sa med låg röst: ”Pappa, stanna bilen! Jag behöver hoppa ut. Du kör inte trafiksäkert.” Jag hörde själv att jag lät stressad på rösten, även om jag inte höjde rösten alls. ”Sluta skrika åt mig,” svarade pappa. Och så gasade han på och började köra fortare. Flera mötande bilar var tvungna att väja undan ut i vägrenen. Jag började vid det här laget bli rädd på allvar.

Men för att inte förvärpa situationen ytterligare genom att stressa pappa, så satt jag bara tyst, blundade och bad till Gud att pappa skulle lyckas hålla sig på vägen och inte krocka. Till slut kom vi fram, så att jag kunde hoppa ut. Jag ringde i panik till min bror, som spontant sa att jag skulle ta av pappa bilnycklarna. Men jag fixade inte att ta den konflikten med honom där och då. Jag lämnade honom och bilen åt sitt öde.

IV

Efter denna händelse börjar jag bli tuffare mot pappa, och försöker få honom att inse att det är dags att sluta köra bil. Långsamt upplever jag att han börjar lyssna. Han påstår att han inte längre körde bil, utan att han promenerar överallt. Jag har nästan daglig kontakt med honom. Han hittar inte längre till fots alltid. Han är osammanhängande och rörig i samtal, ofta går inte längre ens att föra ett enklare resonemang. Hans tidsuppfattning försämras, det går inte längre att komma överens om en tid och en plats att mötas.

Även enkel information måste upprepas många gånger. Han har börjat bli paranoid, och pratar om att olika personer är ute efter att sätta dit honom eller att någon stulit hans saker.

Jag och pappa hade kommit överens om att hälsa på mamma, som bor på äldreboende. Pappa kommer väldigt sent. Han har kommit vilse. Han har kört bil. Han som i flera månader hävdade till mig att han slutat köra. Jag blir väldigt orolig.

Nästa dag ber jag om att få samtala med sjuksköterskan på mammas boende. Jag berättar om min oro, jag berättar om mina syskons försök att få pappas körkort indraget. Hon bekräftar min oro, personalen på boendet har reagerat på att pappa kört bil extremt illa flera gånger senaste tiden. Sjuksköterskan säger att jag bör ringa vårdcentralen.

Jag säger att pappa är under utredning för demens. Då råder sjuksköterskan mig att göra en orosanmälan till socialtjänsten.

Jag tänker stilla att egentligen har hon själv en skyldighet att orosanmäla, hon möter ju pappa som yrkesverksam.

Jag försöker förklara att jag länge har försökt få pappa att sluta köra, men att jag inte orkar mer konflikter med honom för han blir så arg. Hon upprepar bara att jag bör orosanmäla och kontakta vårdcentralen.

Jag ringer till socialjouren, förklarar läget, och säger att jag inte orkar bråka mer med pappa. Handläggaren ger mig rådet att ringa vårdcentralen. Jag säger att pappa är under utredning för demens, men vägrar gå på de besök han kallas till. Hon ger mig då rådet att ringa polisen.

Jag säger då rakt och tydligt till henne att jag och mina syskon inte längre orkar bråka med pappa och hjälpa honom mer. Att nu får socialtjänsten lov att ta över.

Att situationen är akut och att pappa när som helst kan skada sig själv eller någon annan allvarligt. Hon uppberor bara att jag ska ringa polisen och kontakta vårdcentralen.

V

Dagen efter ska jag träffa pappa för att äta lunch. En midsommarbuffé som kyrkan bjuder in till för ensamma, fattiga och utsatta människor. Jag och pappa brukar gå på den typen av sociala evenemang minst en gång i veckan tillsammans. Vi har bägge två vänner där.

Pappa dyker inte upp. Han svarar inte i telefon. Jag är hemma hos honom och ringer på dörren. Ingen öppnar. För fem år sedan stod jag och ringde på samma dörr, och när jag till slut tog mig in hittade jag min mamma därinne. Hon hade fått en stroke. Det är därför hon nu bor på ett äldreboende. Minnet ger mig lite panik. Tänk om pappa ligger därinne nu?

Just då kommer en hemtjänstpersonal, som ska till pappas granne. Vi hälsar, vi känner varandra. Hon jobbade hos mamma och pappa första året efter mammas stroke, eftersom socialtjänstens handläggare inte tyckte att mamma behövde så mycket hjälp att hon var berättigad en plats på ett boende. Det var först efter att hemtjänsten och vi syskon larmade om att mamma var undernörd och for illa för att pappa inte kunde ta hand om henne, som hon fick plats.

Pappa har ingen hemtjänst, men personalen vet vem han är och brukar ofta prata med honom en stund. Hon och hennes kollegor lovar att hålla utkik efter pappa och ringa mig ifall de ser honom. Efter en timme ringer de. Jag åker dit igen. Pappa har inte koll på vad klockan är. Han minns att vi skulle äta lunch, men inte var.

Vi går dit tillsammans. Pappa kliver vid ett tillfälle rakt ut i körbanan, så att en bil är tvungen att tvärbromsa. På vägen hem försöker jag få pappa ge mig bilnycklarna. Han blir bara arg, så jag släpper det.

Väl hemma hos pappa får jag se papperen från senaste bilbesiktningen. Bilen har inte gått igenom. Han har två veckor på sig att åtgärda felen, annars får bilen körförbud. Han har lyckats boka en tid på en verkstad, och frågar mig var verkstaden ligger. Jag säger att han inte längre kan köra bil om han inte hittar till verkstaden.

Jag försöker återigen få honom att ge mig bilnycklarna. Han vägrar.

”Pappa, du kan inte fortsätta köra bil när du inte ens längre hittar till fots.”

”Jag kör bara till mamma.”

”Men du hittar ju inte till mamma!”

”Och till Ica för att handla. Och till stugan. Jag kör väldigt, väldigt långsamt och försiktigt. Aldrig mer än 30 kilometer i timmen. Jag vet att jag är gammal och behöver vara extra försiktig.”

”Men pappa, du kan inte köra 30 kilometer i timmen ut till stugan! Du kör på E4:an! Du blir en trafikfara för andra!”
”De kan ju köra om mig om de vill!”

”Pappa, snälla. Lyssna på mig. Bilkörning handlar om mycket mer än körhastighet och att man hittar. Det handlar framför allt om reaktionsförmåga och omdöme i trafiken.”

”Jag har kört bil i över femtio år. Du har inte ens körkort! Du vet inte vad du pratar om, Janna!!”

”Vet du pappa, jag har åkt bil med dig. Jag behöver inte ha ett eget körkort för att märka att du är en trafikfara. Jag tycker att du visar prov på dåligt omdöme som fortsätter köra bil trots att du blev av med körkortet, trots att din körförmåga utreds och trots att dina barn länge sagt åt dig att sluta köra.”

Nu tappar pappa humöret alldeles. Han börjar skrika åt mig.
”Nej, nu får det vara nog! Du behandlar mig som ett barn!
Jag är din pappa! Jag är värd mer respekt än så här!”

Till slut drämmer han i med den största förolämpning han kan tänka sig:
”Du låter som en fascist!!”

Pappa visar mig en räkning och förklarar bestämt att han inte tänker betala den, för han har redan lagat bilen.

Det visar sig vara en påminnelse att betala bilförsäkringen. Han har sju dagar på sig att betala.

Jag lyckas fota av räkningen, och skickar den till min bror som hjälper pappa med att betala räkningar.

Min bror konstaterar torrt att om pappa kör in i en Porsche så kan han tvingas betala en miljon om det vill sig illa. Och min man konstaterar att om räkningen förfaller kommer pappa tvingas betala 200 kr per dygn i straffavgift tills vi avregistrerar bilen.

VI

Nu känner jag att det är nog. Jag måste ta kontroll över bilen. Mina syskon har gjort vad de har kunnat för att stoppa pappas bilkörning.

Men samhället verkar inte bry sig.

Jag känner att jag inte kommer kunna leva med vetskapen att inte jag försökt göra något, ifall det går så illa att pappa skadar sig själv eller någon annan. Jag har i smyg lyckats ta en av reservnycklarna till pappas lägenhet.

Jag har haft nyckel till lägenheten i flera år, men hyresvärdens har precis bytt lås. Pappa är som sagt lite paranoid och har inte velat ge mig en av de nya nycklarna.

Dagen därpå ses vi igen. När vi skiljs åt säger han att han nu ska ta bilen och köra och hälsa på mamma. Så fort jag lämnat honom ringer jag 112 och säger att jag vill göra en anonym anmälan om pågående trafikbrott. Jag förklarar snabbt situationen. Larmoperatören säger att jag ska ringa socialjouren.

Jag säger att jag redan gjort det, och att de hänvisade mig till polisen. Hon säger att jag ska kontakta vårdcentralen, att det är en läkare som måste bedöma om pappa får köra bil. Jag berättar att pappa är under utredning för demens, men att den oerfarna läkaren inte vågat ta körkortet. Jag säger att situationen är akut.

Till slut går hon med på att skicka ut en patrull. Jag säger att jag vill vara anonym ifall de lyckas få tag på pappa, eftersom han redan är väldigt arg på mig.

Tio minuter senare ringer min telefon.

”Hej, jag heter Torsten och är från polisen. Du har gjort en anonym anmälan.”

”Hej Torsten från polisen”, svarar jag. ”Pappa är inte i närheten. Så jag kan sluta vara anonym.”

Torsten förklarar att han nu är vid pappas bostad och kommer att spana ett tag för att eventuellt kunna se pappas bilkörning och kunna ta körkortet på plats. Men att han bara kommer kunna stanna en stund och pappa inte dyker upp måste han åka vidare på andra anrop.

”Jag skulle vilja fråga en sak. Om jag skulle sno bilen av pappa, och han polisanmäler mig... vad händer då? Det är ju egentligen egenmäktighet...”

”Ja... jo, men du är ju familj... Om vi skulle tillkallas, så ta bara en av oss åt sidan och förklara situationen. Då kan jag lova att vi avskriver ärendet direkt.”

”Tack, så mycket! Jag och mina syskon har tjuvrat med myndigheter väldigt länge för att stoppa pappa från att köra bil. Hittills har alla bara skickat oss vidare. Äntligen ett rakt och konkret råd!”

Det blir tyst i luren ett ögonblick.

”Alltså, egentligen så kan jag ju som polis inte säga det här, men... Jag har sett så många äldre bilförare... och mina föräldrar börjar också bli gamla. Om jag var du så skulle jag skära sönder däcken. Skär sönder bildäcken!”

”Jaha. Ja, det var verkligen ett tydligt råd. Tack igen och Glad Midsommar!”

Jag står still en stund och begrundar samtalet och det faktum att jag precis blivit uppringd av polisen och uppmanats att begå brott.

VII

Dagen efter är midsommarafton. Jag ringer pappa och erbjuder honom att följa med oss på midsommarfirande, och att min man Eric hämtar upp honom med bilen. Jag kommer att komma lite senare. Pappa tackar glatt ja.

Pappa har en rätt ny bil, med ett nyckelkort i stället för en gammaldags nyckel. Pappa är dock så pass misstänksam att han oftast bär kortet i byxfickan.

Men jag har ju en nyckel till hans lägenhet och jag hoppas på att pappa ska ha lämnat det hemma.

Eric hämtar upp pappa. När jag är säker på att pappa är ur vägen går jag hem till honom.

Tyvärr har pappa tagit med sig nyckelkortet. Men jag hittar besiktningsspapperen.

Och jag hittar dessutom reservnyckelkortet. Dessa lägger jag beslag på. Då kan vi ju sno bilen och åtgärda felen så att vi slipper ombesiktning och körförbud. Jag tänker att det dels kommer att lugna pappa, dels göra att vi slipper ombesiktiga bilen när vi ska sälja den. Pappa har ju ändå lyckats boka en tid på en verkstad, lika bra att utnyttja den tiden!

Vi behöver bara hitta någonstans att ställa bilen, där pappa inte kan hitta den.

Dagen därpå hämtar vi på nytt upp pappa, för att åka ut med honom till hans stuga. Han har inte lyckats ta sig ut dit ännu denna sommar, vilket vi är tacksamma för. Det betyder att han inte har vinglat runt på E4:an med bilen. Vår plan är att göra pappa trygg med att han fortfarande kommer att vara i stugan tillsammans med oss. Och att göra ännu ett försök att få honom att ge oss nyckelkortet. Det blir ett långt och väldigt rörigt samtal med pappa.

”Jag ska ju besiktiga bilen. Men jag kan inte starta den. Mitt nyckelkort är trasigt. Jag behöver låna ert nyckelkort för att låsa upp min bil.”

Först förstår jag inte alls. Men sen går det upp för mig att pappa tror att vårt nyckelkort till vår bil fungerar även på hans bil. Jag försöker förklara, men pappa fattar inte. Vårt samtal blir bara snurrigare och snurrigare. Pappa blir alltmer upprörd, och inte heller jag lyckas hålla mig lugn. Till slut ryter Eric ifrån.

”Du måste fatta att VÅRT kort INTE fungerar på din bil!”

Det krävs en mansstämma för att få tyst på pappa.

Jag säger: ”Pappa, du vet att både jag och Eric är duktiga på teknik. Jag tror att vi kan laga ditt nyckelkort. Om du lämnar in kortet på lagning kommer det säkert kosta flera tusen.” Vid hotet om att behöva betala en massa pengar så spaknar till slut pappa.

Vi hinner knappt hem förrän pappa ringer och frågar om vi lagat nyckelkortet. Jag säger att jag och Eric kommer att ta hand om att laga bilen. Vi drar hela diskussionen om att kolla bilen med vårt nyckelkort ett par varv till. Sen kräver pappa gång på gång att vi ska laga kortet omedelbart, så att han kan besiktiga bilen.

Jag bara upprepar att jag och Eric tar hand om att laga och besiktiga bilen. Till slut lugnar han sig och vi säger godnatt.

Nästa morgon ringer pappa igen. Under kvällen har jag hunnit tänka. Så när pappa börjar tjata om att han måste få tillbaka nyckelkortet snarast säger jag:

”Pappa, polisen sa åt mig att ta hand om dina bilnycklar. Polisen säger att du inte får köra bil förrän du har genomgått hela demensutredningen.”

Det är inte en lögn. Eller åtminstone ingen överdrift. Polisen Torsten sa visserligen inte rent ut att jag skulle ta bilnycklarna. Han sa att jag skulle skära sönder däcken. Men jag anser personligen att polisen ibland brukar mer våld än nödvändigt. Jag tänker att det räcker att jag tagit bilnycklarna.

Pappa blir väldigt upprörd.

”Varför ringde polisen till dig?”

”De letade efter dig förra veckan, för att ta hand om ditt körkort. Men de hittade dig inte. Då ringde de mig. Och sa åt mig att ta dina bilnycklar.”

Återigen ingen direkt lögn.

”Du måste ge mig bilnycklarna! Jag har rätt att köra bil!” ”Nej, pappa. Polisen sa till mig att inte ge tillbaka bilnycklarna till dig förrän du har genomgått hela demensutredningen. Du måste gå på alla tider du blir kallad till.”

Vi diskuterar fram och tillbaka en stund. Till slut har pappa själv resonerat sig fram till att han ska ringa vårdcentralen och försöka få göra färdigt sin demensutredning så fort som möjligt.

Under dagarna som följer lyckas vi ordna så att pappa får flera kontakter som gärna åker ut med honom till stugan.

Vi åker själva med honom ut flera gånger också. Pappa själv lyckas ta upp sin elcykel från källaren, ladda batteriet och pumpa däcken. Nu har han möjlighet att både promenera och cykla till mamma och till affären.

Jag får varje dag resonera med honom om körkortet och om bilen. Men varje dag märker jag en förändring i hans resonemang. Jag är säker på att jag och pappa tillsammans, steg för steg, kommer att få honom att acceptera att han inte längre kan köra bil.

Vid ett av telefonsamtalen med pappa sitter en äldre man som jag inte känner närmare bredvid mig. När jag pratat färdigt säger han:

”Ursäkta, jag kunde inte undgå att höra ditt samtal med din pappa. Så fint att höra en så engagerad, tålmodig och respektfull dotter. Jag hoppas mina barn kommer att kunna prata med mig på det sättet, när det är dags för mig att sluta köra bil.”

Jag blir väldigt glad över hans kommentar. Och jag svarar:

”Jag hoppas att du lyssnar på dina barn då. Det har varit en lång väg för mig och pappa att komma dit där vi är nu.”

”Det är inte lätt för oss män. Våra bilar är ofta en så stor del av vår identitet.”

VIII

Den här berättelsen har handlat om en gammal man och hans identitet. Om ett samhälle som inte skyddar honom från risken att skada sig eller någon annan. Om anhöriga som i stället måste ta ansvaret.

Om en dotter som använder sig av list i stället för att följa polisens uppmaning och bruka våld mot en oskyldig bil.

Det finns även en ung generation i vår familj. Jag tänker att ungdomen får avsluta historien.

Jag, min man Eric, vår elvaåriga dotter och fjortonåriga son sitter och äter middag. Vi diskuterar hela historien om morfar och hur vi lyckades lura av honom bilen. Alla tycker det är hysteriskt roligt att polisen uppmanade mig att begå brott. Vi återberättar historien och hittar allt fler tokiga och roliga infallsvinklar.

Min dotter försöker gång på gång övertyga oss om att vi måste göra som polisen säger. Hennes humor är fantastisk! Hon tjarar om att hon vill åka och skära sönder däck! Hon och hennes bror spinner vidare och för nu en helt egen konversation som jag inte riktigt hänger med i.

De skrattar alltmer och tittar menande på varandra. Det börjar gå upp för mig att de har något internt skämt på gång som går mig fullständigt förbi.

Dottern: ”Men polisen sa ju att vi ska förstöra hjulen!!”

Sonen: Men då får vi ju inga julklappar!!!

Jag: ????

Båda barnen tittar förvåntansfullt på mig. Efter tio sekunder trillar polletten ner hos mig och jag börjar asgarva.

Sonen: ”Till slut förstod hon. Det tog lite tid.”

Dottern ler glatt.

Jag: ”Hur länge hade du funderat på den kommentaren?”

Sonen: ”Vi har skojat om det en stund nu. Men du är inte snabb på att fatta skämt, mamma.”

Den här listiga mamman har två listiga ungar.

Jag har inget körkort. Men om min man Eric har svårt att släppa taget om bilen när det är dags för honom att sluta köra, så är jag helt säker på att mina barn kommer att lösa det.

De är nästa generations gräsrotsaktivister. Jag lär vidare det mina föräldrar lärde mig. Det personliga är politiskt.

Epilog

Nästan fyra månader efter jag skrev den här historien fick min pappa till slut en demensdiagnos och blev av med körkortet. Specialistläkarna som granskade röntgenplåtarna sa att de var förvånade över att han har en såpass hög funktionsnivå. De sa att majoriteten av patienter som har en hjärna så synligt påverkad av förändringar brukar ha så stora svårigheter att de behöver en plats på ett vård- och omsorgsboende. Min pappa har fortfarande ingen hjälp alls från samhället. Det är fem månader sedan jag gjorde en orosanmälan om pappa till socialtjänsten. Sedan dess har jag gjort ytterligare en. Socialtjänsten har inte hört av sig tillbaka.

Janna-Li Janke

Nik Annika Märak

Idas saga

En dag blev det för mycket för Idas vilda mor
Hon blev så trött och ledsen i staden där dom bor
Hon blev så trött och ledsen i staden där dom bor
Det finns för mycket farligt sa Idas vilda mor

Det finns så mycket farligt vid varje trottoar
Det finns för många bilar och ingen tystnad kvar
det finns för många bilar som kräks sin avgas jämt
Så vi kan inte andas när fönstren står på glänt

Nä vi kan inte andas i våran stora stad
Och utanför vårt fönster står fula hus på rad
Och utanför vårt fönster finns inga stora berg
Och ingen myr och skogar och ingen riktig färg

Och vet du lilla Ida på Skatteskrapans topp
Där finns det inga örnbon om än du klättrar opp
Och här finns ingen sjö där vi kan lägga nät och ro
Som där vi Ganijvårre där jag vill sätta bo

Jag vill va vild och arg, sade Idas trötta mor
och stark och glad och galen, och vet du vad jag tror
Jag tror vi måste härifrån till fjäll och träd och sjö
Och riktigt stora skogar och riktigt snövit snö

Och när vi öppnar fönstren där hörs ej trafikens brus
Då kommer vinden ifrån sjön och skogens milda sus
Och innanför i stugan där sprakar elden glatt
Den ger oss ljus och värme när det blir mörkt och natt

På sommarn är det ljust hela natten vet du va
Då kan vi gå på upptäcktsfärd, det låter välan bra
Och hitta oss en häxring av svampar någonstans
Där vi kan höra djurens tal och se på älvors dans

Och säkert kommer moffa upp en och annan helg
Och framåt i september då kan vi jaga älg`

Jag längtar hem till skogen sa lilla mamma Nik
Jag längtar hem till tystnaden jag flytta om det gick

Men detta är en saga mitt i en verklighet
Och verkligheten mera lik en saga än vi vet

En dag blev det för mycket för Idas vilda mor
Och Idabarnet skrattade nu högt till norr de for

Vid vilda Ganijvårre där gadniha ännu bor
Där bor den vilda Ida och hennes vilda mor

*Nik Mäarak
Chokladnomaden*

*När verkligheten är tung och fylld av sorg över allt jag vill
förändra...men inte kan! För vi kan ju inte slå upp våra
skyddsnät precis överallt...Då drömmer jag!
Och barnet mitt...Hon for faktiskt norrut.
Så drömmen är näst intill sann.
Och jag fortsätter att i alla fall försöka göra vad jag kan för att
världen ska bli en plats där alla får plats, och markerna får
fortsätta sjunga.*

Madeleine Niia Körössy

Tillhörighet

Det här är en berättelse om mitt engagemang i frågor som skakat om och förändrat mitt liv. Om drivkraften i ilska, utsatthet, frustration men också hopp, om att inte kunna låta bli att engagera mig när jag upplever orättvisor.

Det är också en historia om trauman, familjehemligheter, DNA-tester, släktforskning och återtagandet av en förlorad identitet både genom en inre och yttre resa.

Jag, Sandra Madeleine, slår 1971 upp mina blåa på Karolinska sjukhuset och flyttar sedan in i lägenheten i Norsborg, Stockholms miljonprogram, med en mamma, en pappa och en storasyster. Familjen har slagit läger långt ifrån hemmatrakterna i Gällivare och mamma står inte ut många år innan flyttlasset vänder tillbaka norröver.

Inte lång tid efter hemkomsten och mina föräldrars bröllop händer det, katastrofen som förändrar min tillvaro då, nu och för alltid.

Min pappa omkommer i en arbetsplatsolycka 1975 då jag bara är tre år gammal. Även om jag var liten har jag tydliga minnen från tiden efter olyckan, av en gråtande mamma och en hemsk känsla av ensamhet.

Sedan är det svart i två år och jag antar att det var mitt sätt att överleva den här tiden, att stänga av och bara existera tills den värsta smärtan läkts.

Innan jag hunnit fylla tio år har min farfar, eller mannen jag trodde var min farfar, samt min farmor dött och med dem försvinner alla levande släktingar på min pappas sida. Jag faller liksom bort från resten av den sidan av min familj och det ska dröja många år innan jag förstår varför min historia ser ut som den gör.

När jag är 14 år ringer det på telefonen hemma i villan i MalMBERGET, och jag hör att min mamma tar emot ett dödsbesked. Jag undrar så klart vem det är som har dött och ser att min mamma känner sig besvärad inför att berätta.

Till slut kommer det. Hon säger att min farfar har dött. Ni kan förstå min förvåning, för hur kan gubben dö två gånger? Den första farfadern som jag träffat två gånger i hela mitt liv har ju redan dött en gång? Men sedan kryper det fram att den här gången är det min biologiska farfar som har dött. Det visar sig att mannen bott i Gällivare under större delen av min uppväxt och inte bara det, han har vetat att jag finns och vem jag är under hela den här tiden men aldrig tagit kontakt med mig. Hans namn är Vigard Andersson. För att förstå det hela måste vi gräva djupare i min familjs historia och jag måste jag hoppa ner i mer än ett kaninhål.

Min farfar och farmor gifte sig 1926 men första sonen föddes redan 1921. Sedan kom en dotter 1931 och ytterligare en son 1943. Det farmor höll hemligt var att hon blivit gravid med en annan man. Det tredje barnet är inte ett biologiskt barn till min farfar.

Till saken hör att relationen mellan min farmor och farfar var ganska rörig redan innan och de bodde inte ihop. Men det stora misstaget som min farmor gjorde var att hon behöll den stora hemligheten för sig själv under många år. Farfar trodde att alla tre barnen var hans. Min farmor tog säkert det beslut hon trodde var bäst men det kom att visa sig få stora konsekvenser för både min pappa och mig.

1945 föddes min pappa som det sista av fyra syskon, biologiskt barn till den man min farmor fortfarande var gift med. Men de levde inte längre under samma tak. Min farmor fortsatte att hemlighålla sitt snedsteg och hon kom att under ganska många år få underhåll från min farfar för en son som inte var hans. 1951 gifte min farmor om sig med mannen hon hade haft en affär med, och sanningen om vem som var far till min yngsta farbror kröp fram.

Min biologiska farfar kom uppenbarligen aldrig över den ilska han måste ha känt vid avslöjandet. Han gick inte ens på sin egen sons, min fars, begravning.

För bara två år sedan fick jag reda på att farfar tvivlat på att han var den biologiska fadern till sin son och det säger en del om hur infekterad hela situationen blivit. När jag är runt 30 gör jag ett halvhjärtat försök att ta reda på mer om min farfar men livet som småbarnsförälder kommer emellan.

Vi hoppar fram till 2009 – 2010 och den då pågående pandemiska svininfluensan.

Jag vill vara tydlig med att jag inte är emot vaccin, men jag är starkt kritisk till hur svenska staten skötte hela den här tragiska historien. Jag vill berätta om min systersons kamp mot en sjukdom han fick av det vaccin som användes på oss utan att det testats ordentligt. Vi får inte glömma bort de drygt 479 personer som fick sina liv slagna i spillror.

Först vill jag kort berätta om den sjukdom som dessa personer fick av vaccinet.

Narkolepsi är en neurologisk sjukdom som innebär att hjärnan inte kan styra över vakenhet och sömn. Det påverkar djupsömnen och gör att personer med narkolepsi är mycket trötta och sömniga om dagarna och får sömnattacker som inte går att förhindra. Det är attacker av plötslig kraftlöshet som kan utlösas av starka känslor.

Symtomen varierar och påverkar vardagen på olika sätt men är förödande för de flesta. Symtomen är trötthet, dagsömnighet som inte går över och ofrivilliga sömnattacker. Många med narkolepsi har också kataplexi som innebär plötslig kraftlöshet i musklerna, oftast i nacken, benen och armarna. Kataplexi brukar inträffa i samband med glädje och skratt, men kan också utlösas av ilska, rädsla, upphetsning, överraskningar och stress.

En del får hallucinationer strax innan de somnar eller vaknar, många gånger fruktansvärda hallucinationer med våldsamma inslag.

Personer med narkolepsi brukar vakna flera gånger varje natt och får mycket mindre djupsömn än normalt. Detta skapar ett utanförskap, både socialt och på arbetsmarknaden. Många gånger leder det till psykisk ohälsa då den drabbade möter oförståelse och motstånd på många platser.

Narkolepsi går inte att bota. Behandlingen inriktas på att lindra symtomen genom att förbättra sömnen och minska dagtröttheten. Psykologiskt och socialt stöd är viktigt, både för den som har narkolepsi och för de närstående.

2018-10-05

Nu har det värsta hänt. Jag får det där samtalet ingen vill ha. Han finns inte mer. Får inte fram ett ord, hyperventilerar och slänger på luren. Sitter med huvudet mellan benen i ett litet kontor tillsammans med min dåvarande chef som förstår att något allvarligt har hänt. Det ord som kommer ur mig är: jävla unge, jävla unge, jävla unge.

Jag är så klart inte arg på min systerson utan rasande över att ha anat att det här kommer hända om familjen inte får rätt hjälp och stöd i en situation som är ohållbar och som ingen av oss hade expertis att hantera.

En son, en storebror, en kusin, ett barnbarn och en systerson har tagit sitt liv då han inte orkade leva med sin sjukdom mer, 24 år gammal. Han var en av de 479 barn och tonåringar som drabbades av narkolepsi när han vaccinerades med Pandemrix mot svininfluensan 2009.

Min familjs sorg och saknad är oändlig. Att förlora ett barn är oerhört smärtsamt. Jag har själv en dotter i samma ålder och jag vill inte föreställa mig hur outhärdligt det måste vara.

Det enda jag önskar är att ta min syster i famnen, krama om henne och säga att allt kommer bli bra även om det inte känns så just nu. Sorgen kommer att mattas av men saknaden kommer alltid att finnas kvar.

Skrattandes stannade han till och frågade: "Är du trött mormor?" Ingen hade kunnat ana hur ombytta rollerna skulle bli tolv år senare.

Min systerson var en otroligt snäll kille och sa aldrig ett ont ord om någon, alltid glad och lättsam med glimten i ögat, innan han blev sjuk.

Tyvärr såg vi mindre av den sidan de sista nio åren. Före sjukdomen var han modig och kastade in sig i situationer utan att tänka sig för, ut i svart backe fastän hans skidåkning inte var den bästa och upp i hinderbanan bland träden vilket han inte kunde låta bli att prova på.

När han var tre år satt mormor barnvakt en kväll. Mormor gjorde allt för att få honom i säng men vid midnatt gav hon upp. Hon försökte hålla sig vaken i soffan för att hålla ett öga på honom medan han cyklade runt på sin trehjuling i vardagsrummet. Skrattande stannade han till och frågade: "Är du trött mormor?" Ingen hade kunnat ana hur ombytta rollerna skulle bli tolv år senare.

Nu har han blivit berövad alla de där första sakerna man ska få uppleva i sitt liv: en examen, sin första kärlek, sitt första jobb, sitt första egna boende, sin egen familj och sina barn. Det kokar i mig och jag kastas mellan ilska, sorg och förtvivlan när jag tänker på vad som hänt och hur livet kunde ha blivit.

Det har gått fyra år men ingen tid kommer att läka det här såret helt. Så länge svenska staten fortsätter att neka de sjuka det som borde vara självklart kommer det fortsätta koka i mig och det kommer att koka över ibland. Det har jag lärt mig att leva med men det gör inte saker enklare att hantera.

Han kämpade med sjukdomen, han försökte studera på universitetet men hoppade av, han försökte jobba men orkade inte, försökte vara social men somnade. Som familjemedlem står du vid sidan av allt detta med en förtvivlad känsla av otillräcklighet och frustration. Narkolepsi är inte en sjukdom som gör att den drabbade blir "lite trött". Han kunde nästan aldrig komma ner i djupsömn, hade sömnparalys och mardrömslika syn- och hörselhallucinationer, fick kataplexi som gjorde att han tappade kontrollen över delar av eller hela kroppsmuskulaturen. Jag kan inte ens föreställa mig vilken psykisk tortyr min systerson fått genomlida.

Nio års kamp med att ha hela bevisbördan, pappersarbetet för att få sin läkemedelsskada godkänd, okunskapen från sjukvården och kampen för att få rätt hjälp är över. Staten, läkemedelsbolaget GlaxoSmithKline (GSK), Försäkringskassan och Arbetsförmedlingen har vänt ryggen till de utsatta.

Än idag, 13 år senare, kämpar Narkolepsiföreningen och dess advokater för att de som drabbades av en livslång obotlig sjukdom ska få en rimlig ersättning och möjlighet till ett drägligt liv. 2023-01-16 lämnade de vaccinskadade och deras anhöriga in ett skadeståndskrav riktat mot svenska staten och överlämnades till Justitiekanslern.

Den psykiska ohälsan är stor i gruppen som lider av narkolepsi och risken är överhängande att fler inte ser någon väg framåt i livet. Och det gäller inte bara den här gruppen. Det är orimligt att tre personer om dagen tar sitt liv i Sverige för att de inte ser någon annan utväg. Vi måste ta bort det tabu som finns om psykisk ohälsa och dess konsekvenser oavsett orsak.

Jag tycker att jag sett en stor attitydförändring på ganska kort tid och min eloge går till ideella föreningar som Mind, Spec och Suicide Zero vars viktiga arbete är att förhindra självmord och stötta de efterlevande i det liv som kommer efter.

För livet efter ett självmord kommer aldrig mer att bli detsamma och det är så många som är drabbade.

Jag väljer att prata om det, både med vänner och offentligt, och att engagera mig genom att stötta Narkolepsiföreningen i den mån jag kan och engagera mig som volontär i Suicide Zero. Jag går kurser, läser på och provar samtal i grupp med andra som har förlorat en närstående i suicid men får sådan ångest av all smärta i rummet att jag inte går tillbaka.

Jag insåg att jag måste GÖRA något för att få utlopp för allt som rörde sig inombords och så har det varit hela mitt liv. Jag kan inte sitta tyst och tiga när jag ser något som är orättvist eller fel. Talesättet: Om du inte använder din röst kommer andra att använda din tystnad, stämmer i alla aspekter av livet. Stå upp för orättvisor, mänskliga rättigheter och för den som kanske för tillfället inte orkar använda sin röst.

2019 tar jag ett stort beslut gällande min karriär och lämnar den privata sektorn för att ta en tjänst på Svenska Afghanistankommittén, en ideell förening som driver bland annat skolor, sjukhus och mödravård i Afghanistan. Jag vill göra mer och kanske förhoppningsvis göra livet bättre för andra människor i stället för att göra rika människor rikare.

Vi i Sverige glömmar ofta bort hur privilegierade vi är och ser inte längre än till vårt eget. På den här arbetsplatsen har jag äntligen hittat hem. Vi brinner alla för det självklara, mänskliga, och lika rättigheter för alla människor oavsett var vi bor.

Jag har under min anställningstid hunnit med att se landet bli övertaget av talibaner och den humanitära kris som nu pågår. Vårt arbete i landet är nu viktigare än någonsin. Svenska Afghanistankommittén har arbetat i landet i över 40 år och under alla typer av omständigheter du kan tänka dig men aldrig vikit sig utan fortsatt.

Föreningen är politiskt och religiöst obunden och är en medlemsorganisation som arbetar med utvecklingsbistånd i Afghanistan baserat på de mänskliga rättigheterna. Verksamheten är till för de allra mest utsatta grupperna. Arbetet sker på den afghanska landsbygden och inriktas särskild till målgrupperna kvinnor, barn och personer med funktionsnedsättning. Arbetet bedrivs i ett nära samarbete med lokalbefolkningen.

I Afghanistan arbetar vi med sjuk- och hälsovård, utbildning, rehabilitering av personer med funktionsnedsättningar samt försörjning och inflytande. SAK har över 8 000 anställda, av dem är över 99 procent afghaner.

Jag är även otroligt stolt över min arbetsplats som aktivt arbetar med rättighetsfrågor och mot diskriminering.

De sju diskrimineringsgrunderna är: kön, könsöverskridande identitet eller uttryck, etnisk tillhörighet, religion eller annan trosuppfattning, funktionsnedsättning, sexuell läggning och ålder.

Det är faktiskt första gången i mitt yrkesverksamma liv jag kan vila tryggt i att jag kommer att bli respekterad precis som jag är: kvinna som ibland identifierar mig som hen, same, andlig, hörselskadad, normalstörd (ord lånat av en annan skribent i den här boken) och befinner mig någonstans på autismspektrat, odefinierbar sexuell läggning (kalla mig vad ni vill) och mer än halvvägs genom livet.

Det är min och alla människors mänskliga rättighet att få vara sig själv, att välja hur man vill leva sitt liv och älska vem man vill.

Jag kommer aldrig att backa eller vika mig i alla de frågor som rör våra basala rättigheter, jag kommer aldrig att tystas eller låta mig skrämmas av människor som ser på världen på ett annat sätt.

Att gå med i Pridetåget sommaren 2022 tillsammans med Sameföreningen i Stockholm och Amnesty Sápmi var en upplevelse utöver det vanliga med en halv miljon människor som kantade Stockholms gator.

De gav oss så mycket kärlek att jag var hög i flera dagar efteråt. Jag uppmanar alla människor som tror på den fria kärleken att gå med, det finns en grupp för alla, eller häng på vårt gäng. Jag fick frågan efteråt om jag aldrig var rädd, mycket på grund av händelsen under Oslos Pridefestival, men jag tror att många tänkte som jag: ingen ska skrämma oss till tystnad. Det blev i stället en motreaktion, och det fanns inte en uns rädsla under hela dagen.

En av deltagarna berättade efteråt att det var första gången hon bar en kolt offentligt i Stockholm. Jag är så glad att jag fick dela den dagen med henne. Vi är HBTQI och samer och vi kommer fortsätta att stolt paradera Stockholms gator i våra traditionella kläder.

Jag har redan börjat planera och designa 2023 års kolt som ska sys, och jag ser fram emot nya bekantskaper och möten som jag vet kommer att berika mitt liv framöver. Att bära kolt är någon relativt nytt för mig vilket resten av min historia kommer att visa.

Vid 48 års ålder inser jag att jag måste göra något av den gnagande känslan som varit min ständiga följeslagare sedan jag var liten, det är något som saknas. Jag inser att en stor pusselbit av mitt liv är borta. Jag bestämmer mig för att göra ett DNA-test och börja släktforska. Det tar inte många dagar innan jag inser att min farfar och farmor är samer. Samer? Då var ju min pappa same.

Varför visste inte min mamma det? Förvirringen och tvivlen är många, innan jag inser att jag inte har tagit fel på fakta. Min pappas familj har bokstavligt talat tagit med sig hemligheten om att de var samer i graven.

Nu börjar en intensiv jakt på information. Jag måste få veta så mycket som möjligt – om allt! Den samiska historien, hantverket, kulturen, kläderna, religionen – och min släkt.

Jag vill kunna rösta i Sametinget och blir antagen i röstlängden 2020. Jag tar på mig min vackra kolt på valdagen och känner stolthet över att vara del i ett större sammanhang.

Men jag känner också sorg för att jag troligen alltid kommer att känna mig en smula utanför, eftersom jag inte har varit en del av min samiska släkts historia. Men min önskan om att få tillbaka så mycket kunskap om familjen och släktingarna som möjligt är stark.

Rätten till det efternamn min farfar hade – Niia – står högt på agendan för det visar sig att min farfars namn från början var Vigard Niia. På grund av svenska statens förtryck och rasistiska hanterande av samer väljer många att ta bort sina samiska namn och lägga sin samiska identitet på hyllan eller, som i min familjs fall, gräva ner den och helt försöka glömma bort den.

Den 31 januari 2020 skickar jag in en förfrågan om namnbyte till Skatteverket. Jag är väl medveten om namnlagens utformning och argumenterar för att jag har särskilda skäl till att få återta Niia. Det är ett namn från ett folk som tillhör en minoritet och har ett särskild skydd som urfolk. Men jag stöter direkt på patrull eftersom min pappa hade valt att bli adopterad av sin styvfar när han blev myndig. Enligt namnlagen har jag då förlorat all rätt till min biologiska farfars efternamn. Skatteverket anser inte att de behöver ta hänsyn till minoritetslagstiftningen eller urfolkskonventionen.

Den 18 maj 2020 skickar jag en överklagan till Förvaltningsdomstolen och tre månader senare mottar jag beslutet från Förvaltningsrätten, som har tagit ett beslut till min fördel och menar att Skatteverket inte tagit hänsyn till §13 i namnlagen om särskilda skäl.

Jag är otroligt glad, men det tar bara några timmar efter att beslutet mejlats ut tills jag får ett samtal från Skatteverket som meddelar att på grund av en teknisk miss har de "glömt" att skriva att de redan tagit hänsyn till §13 och att jag måste göra om hela överklagningsprocessen. Jag satt en bra stund och stirrade tomt framför mig tills tårarna och frustationen kom.

I min nya överklagan till Kammarrätten ifrågasätter jag Skatteverkets förmåga att tolka §13 med hänsyn till bland annat SOU 2006:19 där man under 2.2 kan läsa: "konventionsåtagandena innebär att nationella minoriteter ska ges möjlighet att påverka frågor som berör dem".

Alla rättigheter som tillhör minoritetsgrupper borde även jag ha rätt till, oavsett om min far valde att bli adopterad i vuxen ålder av sin styvfar. Kammarrätten avslår min överklagan 2021.

2022 får jag även avslag från Högsta förvaltningsdomstolen och med den förlorar jag rätten till min farfars samiska efternamn Niia.

Jag har under hela den här processen haft kontakt och hjälp av en expert i urfolksrätt och fått svart på vitt att minoritetslagstiftningen och urfolkskonventionen ger mig rätten till min biologiska farfars efternamn oavsett hur den svenska namnlagstiftningen ser ut. I det här fallet gäller de särskilda skäl som jag också tagit upp i min ansökan, men jag har fått inse att svenska domstolar har för lite kunskap om urfolksrättigheter.

Jag har i dagsläget kommit till vägs ände men kanske kommer lagsstiftningen att uppdateras i framtiden.

Termen "nedärvt trauma" blir så enkel för mig att förstå efter att ha öppnat den ask som det står "Madeleines historia" på. Min farfar som inte talade svenska som liten och som fick stryka i skolan för att han använde sitt modersmål.

Kolten som stuvades undan, glåporden och den rena rasismen som fanns då och som finns nu.

Svårigheten att med ett samiskt efternamn få hyra en bostad, och den assimileringspolitik som drevs under en lång tid.

I maj 1921 beslöt riksdagen att inrätta Statens institut för rasbiologi i Uppsala med Herman Lundborg som chef. Med sitt arbete menade han sig motverka ”den svenska folkstammens degenerering” och internationellt sågs Sverige som ett föregångsland inom rasbiologin.

Min farfar var en ung man under åren då rasbiologins hade sin framfart i stora delar av Sápmi. Jag hittar min farfars fastrar och många andra släktingar i bildarkivet i Uppsala, skapat av Herman Lundborg, och i böcker med rader efter rader med namn och olika mått på kroppsdelar, hudfärg och hårfärg.

Jag trodde inte att bilderna skulle påverka mig så mycket som de gjorde men jag grät och kände med varje individ som tvingats ställa sig framför kameran utan kläder, blottad, skrämmd och många gånger med skam i blicken.

Jag har till och med hittat en bild tagen av Lundborg i den lilla byn Käryvupio i väglöst land strax norr om Kiruna där min farfar föddes, gick i skola och växte upp.

Det är bland annat det historiska traumat som ligger bakom att hela min samiska identitet kom att uttraderas på både pappas så väl som mammas sida.

Jag inser ganska tidigt i mitt eget sökande och återtagande av min samiska identitet att okunskapen om samer är enormt stor i majoritetssamhället, och även jag måste fylla igen mina egna kunskapsluckor.

Jag har ett brinnande behov att lära mig mer och vara aktiv i den samiska gemenskapen i Stockholm.

Första steget blir att bli medlem i Sameföreningen i Stockholm. Jag får strax därefter reda på att Amnesty har en arbetsgrupp som heter Amnesty Sápmi, och det blir ett självklart val att engagera mig i deras arbete. Arbetsgruppen blir snart en egen förening och jag är nu styrelseledamot och kassör.

Jag får snabbt lära mig att svenska staten tycker att mänskliga rättigheter är en självklarhet – i andra länder. Det är en självklarhet att stötta urfolk – i andra länder – men svenska staten väljer att glömma bort sitt eget och Europas enda urfolk, delar av min familj.

I mitt arbete med Amnesty Sápmi får jag möjlighet att vara med i olika event, träffa andra minoriteter och framför allt möta människor som vill veta mer. Jag ser fram emot att fortsätta lära mig och utvecklas.

Jag kommer aldrig att ha alla svaren eller all kunskap i de samiska frågorna men jag är i alla fall expert på min egen historia som jag hoppas kanske kan inspirera någon.

Madeleine Niia Kőrössy

Citat

Tess Asplund

Det är helt sjukt, folk kallar mig hjälte och ikon,
jag förstår inte det där riktigt, jag är bara jag.

Tess Asplund uttalade orden efter det att fotografen David Lagerlöf fångade ögonblicket när Tess Asplund markerade med en knuten näve mot nazisterna under demonstrationerna i Borlänge, första maj 2016. Bilden spreds över hela världen och har blivit ikonisk.

Zafira Vrba Woodski

Att avlära sig kön och pengar

För några år sedan bytte jag namn och personnummer. I samma veva uppdaterade jag även mina pronomen, från inget/hen till hon/hen. Plötsligt kunde alla säga hon!

Efter år av felkönande (många verkar ha väldigt svårt att lära sig säga hen) kunde alla komma ihåg att säga hon. Det var som att den binära möjligheten fick folk att äntligen andas ut.

Samtidigt som jag spred mitt nya namn och pronomen började mitt utseende kommenteras i stort nästan dagligen. Vänner, bekanta, kollegor, klasskamrater, grannar och lärare säger plötsligt att jag är vacker. De börjar sina mejl eller sms med Vackra du, eller Beautiful Zafira.

Jag har aldrig varit med om att någon har uttryckt sig så till mig förut. Försöker de bekräfta min könsidentitet? Tänker dom att jag är en transkvinna och som kvinna skulle jag vilja höra att jag är vacker?

Det är som att mitt utseende helt plötsligt blivit så påtagligt att det ska påpekas varje gång jag tilltalas? Jag får höra detta från andra feminister, från andra transpersoner, från välvilliga cispersoner och från mängder av andra som jag har kontakt med.

Själv tycker jag inte att jag ändrat mig så mycket. Jag undrar hur såg jag ut i folks ögon när jag använde mitt tidigare namn? Jag hatar att behöva använda ett kön och jag köpslår med mig själv gentemot samhället när jag använder binärt språk för att karva ut en liten plats där jag kan finnas utan att behöva bli felkönad.

Det är därför jag går med på hon eller hen. För det är mindre fel än han.

För mig är kön ganska mycket som en valuta. Jag använder kön när jag verkligen måste, som ett sätt att ta mig runt i samhället utan alltför stora hinder. Ungefär som pengar. Jag vill helst klara mig utan pengar och föredrar alltid tjänster och gentjänster eller andra typer av bytessystem. Men jag fixar inte att leva helt utan pengar eftersom jag bor i en lägenhet i en stad där jag måste betala hyra och köpa mat och dessutom är jag med och försörjer ett barn.

På liknande sätt försöker jag leva utan kön så gott det går. I vissa sammanhang är det välkommet och vanligt, i andra omöjligt. Då blir det tydligt hur lika kön och pengar är. Kön är valutan i en sexistisk värld byggd kring tvåkönsnormer.

Pengar är valutan i ett kapitalistiskt samhälle där vi måste producera, äga eller konsumera. Sexismen och kapitalismen har samma koloniala rötter och båda systemen förstärker varandra när de begränsar våra liv.

Tvåkönsnormerna cementerades globalt när Europa koloniserade en stor del av världen från 1500-talet och framåt. Landerövringar, tvångsdöpfung, slaveri, rasbiologi, förbud mot språk och traditioner, införandet av patriarkala, europeiska ägandeformer, utarmning av ändliga resurser... Listan på hur dessa system bygger upp varandra kan göras mycket längre.

När hen kom in i svenskan på bred front för drygt tio år sedan började det som ett rent språkligt uttryck. Det dröjde inte länge innan ordet fick kropp. Numera finns det många som säger henperson eller "jag är hen". Hen har blivit en självklar könsidentitet. Ett språk kan möjliggöra oerhört viktiga individuella processer men det räcker inte att uppfinna nya ord när de strukturella problemen kvarstår. Transfobin, sexismen och tvåkönsnormerna har givetvis inte försvunnit för att ordet hen har etablerats. För många är pronomen fortfarande bara en lingvistisk grej och binära kön styr vårt juridiska system som bara erkänner två binära alternativ.

Jag tänker på alla som lärt sig säga hen för att vara politiskt korrekta men som fortfarande ändå bara ser binära personer överallt. Jag möter dem dagligen.

En studie från University of Texas, 2018, visar att den psykiska ohälsan och suicidförsöken minskar drastiskt bland unga transpersoner när omgivningen använder rätt namn och pronomen . 71% får minskade symptom på djup depression och risken för suicidförsök minskade med 65%.

Det går ju också att vända på siffrorna för att se vilka konsekvenser felkönandet har. Språket rymmer både våld och utrymme. Den till synes lilla ansträngningen när personer i ens omgivning använder rätt namn och pronomen kan betyda liv eller död. Sådan makt har språket.

Språk och text har alltid intresserat mig sedan jag började jobba som konstnär för drygt tjugo år sedan. De första tio åren arbetade jag nästan uteslutande med performance, sen har jag övergått mer till video och ljudkonst. Mycket svårsålda konstformer allesammans som mestadels förutsätter obetald arbetstid.

Länge tänkte jag att gratisarbete varit anti-kapitalistiskt. Arbetar jag utan ersättning är det väl typ aktivism? Om jag är övertygad om att det jag gör är viktigt oavsett pengar eller goda förutsättningar så borde det väl vara relevant konst? Så tänkte jag och jag halkar fortfarande in på den tankebanan rätt ofta.

Det tog lång tid innan jag insåg att det är produktionen som är det centrala i kapitalismen. Vårt ekonomiska system bryr sig inte om jag får rimligt betalt för mitt arbete. Det är produktionen och konsumtionen som kapitalismen bygger på. Jag skapar, alltså tillför jag något till systemet.

Jag köper konstmaterial och utrustning, använder programvara för redigeringsarbete, matar sociala medier med events och sysselsätter personer (oftast med lön) som läser mina ansökningar om utställningar och finansiering.

Jag reser för gigs, research, utställningar och presentationer och köper tågbiljetter, övernattningar och dyrare mat än vad jag skulle lagat hemma. Det spelar ingen roll, för systemet alltså, om jag i slutändan får betalt eller säljer min konst. Som frilansande konstnär behöver jag vara oerhört produktiv och jobbar i stort sett jämt.

Mitt privatliv och mina relationer flyter ihop och blir/är en del av mitt konstnärskap lika mycket som projekten jag jobbar med i ateljén. Jag inser att jag är totalt lurad av det ekonomiska systemet och dessutom ovetande samhällstillvänd fastän jag tror att jag är subversiv. Valutan jag tvingas använda i vårt kapitalistiska samhälle är alltså inte nödvändigtvis pengar utan snarare produktivitet.

2017 påbörjade jag mitt hitintills mest omfattande konstprojekt i samband med att jag inledde en medicinsk transition. Jag kallar projektet Transtillstånd och arbetet utgår från mina och andras erfarenheter av att vara trans i en värld som inte är utformad för oss. Projektet bygger på både historiska, nutida och framtida erfarenheter och utgår mycket från de transcommunities som gör vår existens möjlig.

Könsutredningen jag behövde genomgå för att påbörja transitionen var ingen rolig historia. Om en inte har könsdysfori innan så har en absolut könsdysfori efteråt. Det krävdes nästan att jag skulle göra konst av hela proceduren för att jag skulle orka med den. När jag väl fick diagnos, vilket är förutsättningen för att få tillgång till könsbekräftande vård, så behövde jag återta min egen historia igen.

Fokus i en utredning ligger helt på skavet och allt som inte funkar kring ens upplevelse av kropp och kön. Men det är inte dysforin som gör mig till transperson, det är snarare euforin av att få känna att min kropp och identitet är möjlig i denna värld som gör mig till transperson. För mig handlar trans om att avlära mig de begränsningar som jag blivit tvingad att tro på. Trans handlar om att leta efter könseuforin tills en hittar den.

De absolut vanligaste skildringarna av transpersoner är ett före- och efternarrativ. Berättelser där en är född i "fel kropp", genomgår könsbekräftande behandlingar för att sedan komma ut på andra sidan och vara klar med sin transition. Vi ser dessa berättelser i de flesta böcker, teveprogram, filmer och reportage där transpersoner gestaltas. För en del är detta förstås en rimlig upplevelse, men för de flesta så fortsätter transitionen livet ut. Så är det väl för nästan alla, oavsett om en är trans eller inte?

Få personers identitet är färdig och orubblig livet ut. I Transtillstånd vill jag skildra just transtillstånden, de ofärdiga, lekfulla, desperata, tidlösa, kreativa och radikala tillstånd som transpersoner (och också många andra) har förmågan att uppleva. Som en röd tråd följer jag min egen transition. Jag väntar inte på att den ska bli klar, utan jag utgår från varje dag som en ingång till konst.

Arbetet och erfarenheterna jag samlar i projektet har engagerat mig totalt. Jag skrev en hormondagbok när började jag ta östrogen. Jag har spelat in alla samtal jag har haft med transvänner om vården, kroppen och lusten. När jag började göra röstövningar med en logoped spelade jag in det också. Jag plåtar, filmar, samlar, klipper och skulpterar på daglig basis. Till och med när mitt adamsäpple slipades bort lyckades jag få ta upp ljudet i operationssalen för att sedan klippa in det i en stor ljudinstallation jag skulle ställa ut.

I stort sett alla transpersoner jag känner har engagerats till att delta i arbetet som medverkande, skådisar, fotografer, röstläggare, assistenter och medskapare. Ljuden har blivit till foton, blivit till videos, till skulpturer, installationer, körverk och performance. Jag formar om verken med nya lager allteftersom jag får mer material. Verk från Transtillstånd har ställts ut över hela Sverige och det går bra för projektet.

Men sen inser jag att jag återigen gått i kapitalismens fälla. Jag har gjort i stort sett hela mitt liv och alla mina relationer till en del av ett konstprojekt.

Jag är mer produktiv än jag någonsin varit och allt jag gör kan generera material till projektet. Det är nästan som att jag blivit mer intresserad av arbetet än upplevelsen av det jag håller på med, som ju är en djupt personlig resa.

Det var det här med valutan i det kapitalistiska systemet. Mitt arbete producerar inte bara en ekonomisk omsättning, jag skapar också massvis av kön i och med alla transskildringar jag jobbar med. Återigen går kön och produktion hand i hand.

Så jag tar en paus. Låter bli att dokumentera så mycket. Vilar i alla möten med andra transpersoner. Vi måste inte jobba hela tiden när vi umgås. Det går ett par månader. Sen bestämmer jag mig för att sammanfatta mitt arbete i en bok. Inte för att arbetet då ska anses färdigt och avslutat, för det kommer det aldrig bli. Snarare kan en bok ge mig tillåtelse att ta det lite lugnt, stanna ännu längre i upplevelsen utan att sträva vidare i utforskandet.

Transtillstånd handlar om mycket mer än mig. Ända från början har mina berättelser flätats ihop med andras. Det går inte riktigt att skriva en bok helt själv ändå. Så jag bjuder in fler röster i skrivandet.

Går en kurs för att få lite draghjälp. Åker på skrivresidens både en och två och tre gånger. Och så blev jag produktiv konstnär. Igen. Mitt arbete är nog bra för mig och många andra, men jag känner mig så lurad som återigen fastnar i kapitalismens grepp.

Den viktigaste lärdomen jag fått med mig från Transtillstånd är gemenskapen mellan transpersoner. Det är inte de få gånger då min existens erkänns av samhället som ger mig könseufori, som när random cisperson använder rätt pronomen (och gärna vill få beröm), när jag ser en transperson på teve som får prata om något annat än transvården (det händer ytterst sällan) eller när serien jag kollar på har en transkaraktär som faktiskt spelas av en verklig transperson (det är också rätt unikt när detta sker).

Dessa stunder må vara viktiga men de räcker inte särskilt långt. Könseufori däremot kommer ur den kärlek jag finner i transgemenskapen. När vi inte måste förklara oss, försvara oss, jämt och ständigt. Om vi skulle vänta på att hela samhället ska komma i kapp och inse att transerfarenheter är något av det värdefullaste som finns, så skulle vi kanske behöva vänta förgäves. Vi är varken mer eller mindre trans om omvärlden erkänner oss. Vi kan bygga en värld på andra grunder. I en sexistisk, kapitalistisk värld är det mest rimliga att vara trans. Och göra vårt bästa att avlära oss kön, produktivitet och pengar. Det är nog det mest effektiva motstånd vi kan göra.

Zafira Vrba Woodski, svensk-tjeckisk konstnär, dödsdoula och transaktivist bosatt i Stockholm.

Du stora lilla människa

Britt-Inger Hedström Lundqvist

Björkens musöron sticker fram när stammen glittrar i silver
och tallens kottar hänger på rad.
Månens lyse kastar sitt ljus på den gröna sjön
där laxen viftar på sin rumpa så sorglöst glad.

En skalbagge är fångad och tittar ut genom burkens glas,
den piper och krafsar i sin bur.
På marken åker snigeln skridskor i sitt slem
och myggorna gömmer sig i gräset för att ta sig en lur.

Nere på stranden syns spår av enhörningens hovar
medan älvan i mörkret flyger fram.
Skuggan startar och lyfter mot skyn på sina skira vingar,
fiser och stiger till väders mot bergets kam.

Du store lilla människa gråt ut mot en vattentät tröja
och låt din kropp intas av glädjens skratt
Låt ditt sinne fyllas av smärta, lycka, solsken
och njutning när luften fylls av ljudet från en spunnen katt

Åsa Bäckström

Mitt hämndbegär har varit väldigt stort

Nu har jag fått möjligheten att göra något jag tycker väldigt mycket om, nämligen att prata om mig själv och jag är Åsa!

När jag tänker på ord som varit viktiga i mitt liv så tänker jag på de sju dödssynderna. Jag känner att vrede är det jag kan identifiera mig mest med. Och lust. Sen tänkte jag på lättja också, men jag har googlat på lättja, och det verkar som om det handlar om att vara väldigt passiv, och det tycker jag inte om, så det går bort.

Vrede

Men jag har alltid haft en jävla vrede. Alltid närvarande. Helvete vad svårt det har varit att hålla ordning på den. Det har gjort att jag haft blodiga händer ibland, och blod på mina kläder. Men de som fått blodiga nosar har alltid överlevt. Det är väl preskriberat nu.

Men det är oftast personer av manligt kön som väckt min vrede. En sak som väcker min vrede är när någon bankar på dörren när jag sitter på toaletten. Som stör mig, när jag förväntar mig att få lugn och ro. Eller när jag står i en kö, och ska köpa korv klockan två på natten och någon petar mig i nacken. Då är det kört. Då kommer den där vreden. Vild och explosiv.

En sän där med toppeluva som äter morötter

Min vrede grundar sig nog i de där jävlarna som jagade mig varje dag när jag skulle till skolan, från skolan, eller var i skolan. Till slut måste man ge igen. En gång, jag tror det var i fjärde klass, tog jag en bit av ett träd jag hittade och använde som murbräcka mot den där högen med flickor som stod med ryggarna utåt mot mig. De flög åt alla håll.

Sen satte jag mig gränsle på en av dem och slog och slog. Sen fick jag springa. Jag gömde mig i en källare.

Killarna slogs jag med, och tjejerna uteslöt mig. Ingen ville vara med mig. Eftersom jag var den smartaste i klassen var jag var det tråkigaste de kunde tänka sig. Jag hade alltid alla rätt på allting.

Jag är väldigt smart, även om min storebror alltid kommer se mig som en sån där med toppeluva som bara äter morötter och inte förstår sig på pengar. Han kanske har rätt, när han tycker att jag är töntig. Men det gör inget.

Sen passade jag ju inte in i skolan, för att jag inte var sådär tjejig. Jag var inte blickande, jag hatade att gå i klänning. Det var konstigt för mig att vara tjejig och göra sig till. Jag fattar inte ens hur man ska bära sig åt i den där maskeraden.

Helvetes svårt att hålla koll på käften

Nu när jag har blivit äldre har jag bättre koll på nävarna, men jag har fortfarande helvetes svårt att hålla koll på käften. Det har inte varit så lysande alla gånger i de centralbyråkratiska uppdrag som jag har haft, eftersom jag då vistas i de fina salongerna. Där brukar folk bli lite svettiga i pannan, och hummandet ökar, och knackandet i bordet blir mer och mer tilltagande.

Jag blir så fruktansvärt elak när jag blir arg.

Jag höjer inte rösten. Jag sänker rösten, och så blir jag jävligt giftig. Det syns i ögonen på mig. "Du är död" säger de.

I de politiska rummen där jag spenderat den senare delen av mitt liv är det så mycket mystiska saker som pågår. Mystiken uppstår när det är någonting som händer som inte sägs. Saker ska sägas! De ska läggas på bordet så man får prata om det. Men det är så fint på nåt sätt att mumla och låtsas som om problemen inte finns.

När jag var yngre var jag otroligt duktig. Jag växte upp i Haparanda, 300 meter från finska gränsen. Vi levde inte i lyx, men vi hade alltid det vi behövde. Jag kunde aldrig tjata mig till ett par nya skor eller så. Det som behövdes, det behövdes, och sen var det slut.

Vi fick köra i en åtta över gränsen för att komma på rätt sida vägen när Sverige hade vänstertrafik. Det minns jag att jag tyckte var skitfränt.

Mamma och pappa lärde aldrig oss barn att prata meänkäli, för vi skulle inte bli finnjävlar. Vi skulle inte bli utanför. Så var det på den tiden. Jag känner så väl till den internaliserade skammen.

Jag har nog fått bort mycket utav det, men jag känner igen det hos andra. Precis som med den internaliserade homofobin. Jag känner igen det på lukten tamejfan, och jag blir tokig. Förnekelsen.

Pappa jobbade på en bensinmack, men när han förlorade jobbet så var det bara för oss att packa och flytta. Han fick jobb i Luleå, och jobbade med att sälja kaffe. Det var ett kliv uppåt i karriären. Från bensin till kaffe. I Luleå bodde jag kvar tills jag var 30.

Hon bestämde över alla

Min mamma blev föräldralös när hon var 19 år. Det var under andra världskriget. Hon fick arva en livsmedelsbutik med ett slakteri, och sina sex småsyskon. Yngsta var 3 år. Föräldrarna dog med ett års mellanrum.

Och min mamma drev det här företaget, med järnhand och med hjälp av sin mammas syster, moster Hilma. Farsan kom dit, han var en fattiglapp, och var dräng på gården. Han var jävligt snygg, med tjockt svart hår. Så hon plockade upp honom efter några år. ”Du är min man” bestämde hon. Hon bestämde över alla sina syskon, över all personal, över Gud, och över pappa. Hon bestämde över alla.

Mamma drev företaget tills pojkarna var tillräckligt stora, eftersom det är pojkar som ska ärva saker. Så när hon var runt 30 så flyttade hon. Det är då mina morbröder tillräckligt stora för att ta över butiken, och mamma och pappa flyttar till en egen bostad. Så jag är uppvuxen i Haparanda med hela släkten.

Mamma byggde ett hus för pengarna hon fått från affären när bröderna köpte ut henne. Huset blev klart 1957, samma år som jag föddes.

Mamma hade byggt en jättestor bastu i källaren, och där samlas hela släkten varje fredag. Det förekom ingen alkohol. Först badade alla ungar och kvinnor, och sen karlarna och de lite större pojkarna. Vi grillade finsk korv i öppna spisen i vardagsrummet, och pratade.

En av mammas bröder blev alkoholist, så han fick inte vara med på bastukvällarna, för att han drack. Han blev så förbannad, så han kom och knackade på dörren med en hagelbössa. Gubbarna som öppnade blev skiträdda och sprang undan.

Mamma gick fram till honom, slet av honom bössan och sa ”gå hem och lägg dig, så här håller man inte på” fast på finska. Så han fick gå hem.

Det fick jag från morsan

Min mamma visade mig alla sina jättefina skrivböcker från sin sexåriga folkskola, och sen sa hon till mig att hon hade velat bli lärarinna. Men det fanns ingen möjlighet för henne. Min mamma visste egentligen ingenting om gymnasiet och så, men hon tog reda på det. Och sen bestämde hon åt mig.

”Du ska gå naturvetenskaplig linje, ingenting annat får du göra”.

Jag hade ju velat gå 2-årig social linje eller nåt, för det gjorde alla mina kompisar.

Eller, de var ju inte mina kompisar, men människor jag kände till i alla fall. Men mamma sa att jag skulle bli något stort, och att jag skulle lyckas med det när jag gick naturvetenskaplig linje. Jag gråter när jag tänker på att hon gav mig det. Att jag var så jävla bra och skulle lyckas. 100% självförtroende. Det fick jag från morsan.

Men jag har hatat henne också. Fy fan vad vi har bråkat. Hon var en oerhört dominant kvinna. Men nu är jag släktens första akademiker, och det tycker jag är jättehäftigt.

Eva-Britt var försvunnen

Jag var mammas lilla piga. Jag har en syster som är född med förlösningsskador som är ett och ett halvt år äldre än mig, som jag har tagit hand om. Vi var som sammanvuxna jag och min syster. Mamma var väldigt dålig i benen så jag tog hand om mycket hemma. Min mamma var väldigt driftig och social, men blev nu fjättrad av att ta hand om min handikappade syster, och av att hon knappt kunde gå.

Kommunen var på mamma och sa att hon skulle lämna bort min syster, men hon ville inte. Men de sa att hon måste. Så vi åkte till ett hem i Råneå och skulle lämna Eva-Britt. Jag var kanske 4 år då, och min syster var 6 år. Personalen sa åt mig och mamma att springa, för att Eva-Britt inte ska förstå att vi lämnade henne.

Mamma grät floder, när vi åkte iväg. Några dagar senare ringde de oss från hemmet och sa att Eva-Britt hade försvunnit. Så då åkte vi dit igen. De hade hittat henne men hon åt inte, sov inte och var helt förstörd. Mamma tog hem henne igen.

Sen gick det ytterligare några år, och då kom kommunen och tjtade på mamma igen, och då skulle vi göra om samma sak igen. Till slut gav mamma med sig. Eva-Britt hamnade i Karlsvik i Luleå.

Och sen hände samma sak en gång till.

Efter det sa mamma att nu vägrade hon lämna bort henne en gång till. ”Över min döda kropp, jag gör inte det” sa hon. Eva-Britt har alltid varit väldigt rörlig, men hon hade nästan inget tal. Jag förstod vad hon sa och lärde henne att skriva mitt namn, och sitt eget.

Uppäten och utskiten

Jag har fortfarande väldigt svårt för närhet. Jag har alltid skytt det. När man umgås med människor som min syster, som har ett stort behov av fysisk närhet, och som har haft behov av mig, så blir man uppäten och utskiten, om och om igen. Man försvinner själv.

Jag har alltid fått spader i nära relation med människor, för jag känner mig utsuddad. Att jag löses upp och försvinner. Jag är ju också seriemonogamist.

Mest för att jag går iväg. När jag träffade min fru satt jag i ena hörnet av soffan och grät floder för att jag ville vara nära men inte kunde, och det var nog då 10-öringen trillade ner i huvudet på mig. Varför jag var som jag var. Efter det har jag kunnat vända det.

Sen är jag ju också från Tornedalen, och där kladdar man inte på varandra och jag är väldigt mycket tornedaling.

När jag var 14 år sa min kusin till mig att jag måste därifrån. Jag blev väldigt överraskad, men insåg att hon hade rätt. Så jag drog när jag var 16. Om jag ville ha ett annat liv så måste jag bort därifrån. Så jag förlovade mig, och flyttade hemifrån, och vi bodde ihop i fem år. Det var riktigt kul.

Livet vänder – himmel och helvete

När jag började gymnasiet vände livet. Jag fick kompisar. Jag är en oerhört social person, och alla år utan vänner hade varit väldigt plågsamma. Det var Maria, hennes bror Peter, och Peters bästa kompis Lasse, som jag flyttade ihop med.

Och det blev precis som det Eva Dahlgren sjunger om, det var då livet vände. Vi blev som en familj. Maria och Peter kom från en superdysfunktionell familj, så de hade också varit ensamma. De var ett oerhört högpresterande tvillingpar. Peter var mobbad av sin pappa från födseln, och Maria var höjd till skyarna. Pappan hade två stora vakthundar i kättingar, och han kallades för fönstertittaren för han gick runt på kvällarna och tittade genom människors fönster.

Han var allvarligt psykiskt sjuk. Han hade en hög position inom bankvärlden och skötte sitt jobb klanderfritt. Men sin familj trakasserade han. Ingen fick komma in innanför dörrarna. Förutom jag. Han tillät mig. Jag tror att det var för att Maria valt mig. Fast jag blir ofta insläppt i dysfunktionella sammanhang.

Peter gick ut gymnasiet med de bästa betygen på hela skolan. Under hela gymnasiet drog han i sig en flaska vodka och rökte en rejäl holk innan varje prov. Vi andra drack mest öl när vi ville bli onyktra. Ändå fick han alltid alla rätt. När han gick ut gymnasiet testade han starkare saker och hans jungfru-sil dödade honom, 21 år gammal. Jag har aldrig gråtit så mycket. Maria var helt jävla förstörd, för de var en.

Maria blev ihop med klassens nörd. Han är stor och tystlåten med snålla ögon. De lever sitt liv ihop och har fått sju barn. Första barnet som de fick döpte de till Peter, andra barnet döpte de till Åsa. Tredje barnet döpte de till Liv. Jag brukar få stora levnadsbeskrivningar av henne när vi hörs. De ser ut som en fantasifamilj. Maria är en stillsam person och barnen är fulla med tatueringar och piercingar.

”Bäckström, ut från huset!”

Efter det blir aktivist-Åsa helt och fullt utblommad. Jag flyttade in i ett kollektiv i ett rivningshus på 400 kvadrat. Vi hade stora fester med 100 personer där vi grillade hela grisar på spett.

Jag fick iscensätta min ilska under den tiden, när jag börjat med mitt aktivistliv. Vi hade många idéer om hur vi ska förändra världen. Vi var ute på gatorna och spelade musikteater, med stycken vi skrivit själva. Sandor spelade alla instrument. Jag har aldrig träffat en så musikalisk människa. Han hade disputerat inom geologi, men han sket i det, för han ville bli journalist.

Jag försökte förändra Vänsterpartiet till att bli ett feministiskt parti, vilket resulterade i att jag blev utkastad och utesluten för att jag ansågs för borgerlig. För man skulle störta kapitalet först och sen bry sig om patriarkatet. De fackliga gubbarna stod på Folkets hus när vi hade årsmöte, och pekade med hela handen och sa:

”Bäckström ut från huset, du är borgerlig, försvinn”.

Jag är jävligt stolt över en sak. Vi stoppade en bordell. Vi fick nys om att de sålde ”kärlek” som det hette. Men vi tyckte nog inte att det var så bra kärlek. I alla fall inte för kvinnorna som jobbade där. De hade nog inte en så bra upplevelse av att användas som sexhjälpmedel. Så vi bestämde oss för att omringa hela huset, vi bildade en mänsklig kedja, och vi bar på facklor.

Det var tydligen lagligt med prostitution, men det höll vi inte med om. Först ville vi elda upp huset, men då skulle alla kvinnor där inne brinna inne, och det var ju dumt. Så därför bildade vi en kedja i stället. Vi sjöng och gick runt hela huset. Jag hade kontaktat media, så SVT, radio och alla tidningarna var på plats. Polisen kom också. Och det kom en massa gubbar utspringande från bordellen, som vi kastade oss över. Det blev en jävla kalabalik.

Lust

Jag har alltid velat ha ett sammanhang. Och det har jag hittat, på olika sätt vid olika tillfällen i livet.

Det handlar om ett innanförskap i utanförskapet. Den hbtq-familj jag och min fru Susanne hittat på Lesbos står oss till exempel otroligt nära. Det är igenkänning och kärlek, utan förbehåll. Det handlar också om lust. Jag känner lust till att leva. Och jag känner lust till min fru.

Att göra det när man är 65 år och har levt ihop i 20 år tycker jag är så jävla coolt. Det trodde jag nog inte själv om mig, eftersom jag alltid är den som vandrat iväg. Men vi har behållit våra olikheter, återtagit och kommit ihåg det som vi såg hos varandra från början. Så kan det vara i vänskap också. Lust till en annan människas intellekt, inte bara kropp. Allt tänkande, allt varande, är jävligt kul med människor. Jag har lust att lära känna mer och fler människor. Jag har lust att se dem, att ta del av dem., det tycker jag är fantastiskt. Jag blir så otroligt berörd av människors livsberättelser. Att vara i relation till människor, och till livet i stort.

Lättja

Men jag vill återkomma till det här med lättjan. När jag tänkte lättja så tänkte jag att jag tycker att man ska få göra vad fan som helst, när som helst, och inte hålla på och jobba. Typ "nu skiter jag i det här, jag vill inte hålla på med det som är tråkigt". Man måste inte skotta och klippa gräsmattan om man inte vill. Och jag tror att det kanske är lättja. Man ska göra saker som gör en glad. Ta den lättaste vägen. Om man handlat till exempel: Jag vill inte bära saker, jag tar ut dem i rullkorgen. Trots att man inte får ta ut rullkorgen. Det skiter jag i, jag tar ut den i alla fall, för det passar mig. Jag gör som fan jag vill!

Jag har skurat dassen på SJ på den tiden de inte ens spolade med vatten. Jag har gjort tillräckligt mycket tråkigt. Om jag ser gin i kylskåpet här i stugan då kan jag ju blanda en drink till min fru. Och då kanske någon säger att det är vardag, men det skiter jag i!

Jag väljer att vara glad.

Och inte på det sättet som såna där hemska böcker om "att välja glädje" menar. Inte sånt där sockrigt äckligt blajblaj. Det ska vara på riktigt.

Jag är 65 år. Om 15 år är jag 80. Tanken är svindlande. Jag kanske inte ska ha så jävla bråttom som jag alltid haft. Nu vill jag städa bort, plocka fram och odla det som ger mig väldigt mycket lust till livet. Det är my mission.

Åsa Bäckström

Britt-Inger Hedström Lundqvist

Kulturarvets obeskrivliga betydelse!

Jag tillhör Resandefolket, den största och äldsta gruppen i minoriteten Romer. Vårt språk kallas för Resanderomani eller svensk Romani.

Språket finns under samlingsnamnet Romani chib som innehåller en hel räckta av språkliga varieteter på det modersmål som tillhör minoriteten Romer. Romani chib brukar man säga är ett språk utan egen nation. I de flesta länder där romani talas är det ett minoritetsspråk. Som Resande är samtalen om språk, kultur, historia och identitet hela tiden levande.

När vi Resande är tillsammans skrattar vi högt, sjunger, pratar om vårt ursprung, berättar historier och lever ut den kultur i vilken vi är födda - och känner oss trygga i. Jag har alltid varit stolt och glad över den gemenskapen och de speciella band som vi har till varandra.

En gemenskap som besitter en otrolig värme, kärlek och skratt. Den galghumor och självdistans som är en del av min familj och kultur hoppas jag aldrig att jag tappar bort, för det skulle vara att tappa en stor del av min identitet.

Gemenskapen som finns bland Resande har gett mig en tydlig identitet som jag har alltid varit stolt över. Men ibland har jag trots stoltheten dolt vem jag är, jag har erfarenhet av att det inte alltid är accepterat att vara Resande.

För oss och andra minoritetsgrupper handlar det inte om att ta avstånd eller byta kultur utan mer om att navigera i olikheterna. Det är viktigt att hitta en balans i sin identitet så att man inte avsäger sig den, eller byter identitet till att bli etnisk svensk för att passa in i samhället.

Vi Resande har under lång tid försökt att bevara vår kultur och vårt språk i ett samhälle som varit inriktat på att assimilera människorna till att bli dugliga svenskar. De som inte ville acceptera det sorterades bort på olika sätt.

Många Resande gick under jord för att undkomma samhällets åtgärder. De berättade inte för grannar, arbetskamrater eller vänner, ibland inte ens för sina egna barn att de tillhörde Resandefolket. De tvingades välja bort en stor del av sin identitet och sin historia för att skydda sig själva och sina barn från att diskrimineras. Ibland känns det som att vi, fortfarande, drunknar i antiziganism och rasism, både egen och andras och att det finns en förväntan om att vi ska vara offer.

Resandefolket i Sverige lever både i nutiden och i historien. I berättelser som finns om Resande i Sverige finns det övergrepp och ett utanförskap där majoritetssamhället och de som haft makt på många sätt brustit och inte velat ta ansvar. Men det är också en berättelse om stark gemenskap inom gruppen där släktbanden är viktiga. I assimileringens skugga fördes inte språket vidare och är idag på gränsen till att ha dött ut.

Min morfar förbjöd språket i sin familj och att använda språket blev ett tabu som min mamma levde under, i hela sitt liv. Han ville inte att barnen skulle omhändertas eller att de vuxna skulle steriliseras. Men att förlora sitt språk gör att man tappar en del av sin identitet och skapar en osäkerhet. Personligen har jag alltid haft en sorg över att jag inte kunnat, eller kanske jag ska säga; inte vågat prata romani. Det gör mig desto stoltare när jag inser att jag inte fört över detta tabu till mina barn.

Jag har en stor trygghet i vem jag är och har aldrig tvekat om det. Något som alla berättelser, under sena middagar, är en bidragande orsak till. Berättelserna, från dåtid och nutid, är en viktig ingrediens för vår identitet och igenkänning. Berättelser som måste få leva kvar och föras vidare till kommande generationer.

Det var därför vi bestämde oss för att starta förlag DIKKO, vi ville fortsätta att berätta om gammalt och nytt, om språk och skrönor så att även kommande generation ska kunna ta del av det.

Vi ser förlaget som det köksbord som vi själva suttit kring tillsammans med familjen. Då var det en berättartradition som förde berättelserna vidare, nu blir det böckerna som för kulturarvet vidare till nya och gamla Resande som vill lära känna sin historia och känna igen sig.

Britt-Inger Hedström Lundqvist

Citat

Rosa Parks

Du ska aldrig vara vara rädd när du gör något om det är det
rätta

Linda Lundqvist

Att brottas med grisar

Olika roller.

“Är du hemma? Kan min dotter komma upp till dig ett tag?
Det är lite struligt.”

Jag vet inte hur många gånger jag fått den typen av samtal, eller om det är för att vi är resande som alla med sådan självklarhet tänker att familjen ställer upp, men det är något jag inte skulle vilja vara utan.

I en släkt har man ofta olika roller, och min roll har alltid varit den man skickar sina barn till när allt är på väg att gå åt helvete. Det passar mig. Jag gillar att mata folk, har oftast ett rymligt hem, och jag tycker att tonåringar som regel är betydligt rimligare än mina förvuxna jämnåriga. Det är också ett socialt skyddsnät som Försäkringskassan inte kommer i närheten av.

Dessutom har jag alltid velat göra lite jävla nytta.

Att samla på nazister.

”Av allt man kan välja att samla på Linda, så väljer du nazister?” Mamma skakar roat på huvudet åt mig.

”Det var slut på frimärken och luktsudd” svarar jag förstrött och tänker tillbaka.

Mormors ord ekar i mitt huvud. ”De måste ju också bo någonstans. De är ju också människor.”

Men mamma hade inte helt rätt, även om hon inte heller hade fel. Jag har inte bara samlat på nazister.

Jag har i så fall också samlat på knarkare, horor och psykiskt sjuka. Ska jag vara helt ärlig så beror inte de flesta beslut jag tagit på någon väl genomarbetad strategi, utan på dålig impulskontroll och tillfälligheter.

Min mormor skulle hyra ut sitt hus på nittioalet. Kvinnan som kom såg ut att ha levt ett hårt liv. Hennes man var visst på "semester", men skulle komma hem om en månad och åtta dagar sa hon. De hade några barn. Tonåringar och halvvuxna. Mormor skrev ett hyresavtal med kvinnan, och när familjen lämnat huset frågade jag hur hon tänkte. Varför välja att hyra ut sitt hus till människor som uppenbarligen skulle få problem att betala för det? En missbrukande kvinna med en man på kåken? Mormor tittade på mig, lite strängt.

"De måste väl också få bo någonstans? De är ju också människor?"

"Ja, men måste just DU hyra ut till dem?" undrade jag lite irriterat.

"Vem skulle annars göra det hade du tänkt?" svarade mormor.

Jag tänkte på alla hennes tidigare hyresgäster och inneboende hon haft. En del av dem hade inte betalat någon hyra alls, en del sov bara några nätter. Jag hade som den tonåring jag var trott att mormor inte förstod, att hon var naiv.

Jag tänkte att hon borde varit rädd med alla dessa våldsvreckare, suputer, knarkare och ilska prostituerade som hon släppte in. Men hon visste precis vad hon gjorde. Och att hon inte var rädd för fan själv.

Min mormor gjorde lite jävla nytta. Även om jag så här i efterhand har begripit att mormors bristande impulskontroll också varit en stor del i det maskineri som drev henne framåt, genom att kontrollera både fart och styrning.

Hon började heila vilt i köket.

När jag var strax över 20 år flyttade jag ut på landet. Via socialtjänsten fick jag en flicka placerad hos mig. Hon var arg som en sverigedemokrat som vaknat ur bakfyllan för att de börjat med böneutrop på hans balkong. Det lilla flickebarnet hade dessutom ett språk som skulle kunnat få pirater att kippa efter andan.

Första helgen hon var hos mig förklarade hon stolt att hon var nationalist, och började heila hejvilt i köket. Hon stod mellan vedspisen och min gravida hund och heilade så kakformar och blomskott hoppade.

Det var något bland det mest rörande jag har sett.

Så mycket ilska från en liten människa som var trött på att bli sviken och bestämt sig för att reta upp sin omvärld redan från början. Hon var hos mig under helgerna i några år. Hon slutade snart skälla över att jag var ”tattare, kommunisthora och typ tjejbög” och vi började ha väldigt roligt ihop.

Någon måste ta ansvar.

Sen kom jag upp i 25-årsåldern. Hade tidigare jobbat på ett privat behandlingshem, och blivit kontaktperson åt en medelålders man som hette Joey. En småtjuv med en stark förkärlek för amfetamin och punk. Han hade ett stort hjärta, älskade vackra kvinnor och hade ingen impuls kontroll överhuvudtaget.

I perioder tyckte han att det var invandrarnas fel att saker gått fel i olika skeden av hans liv. Vid ett av dessa tillfällen hade han tatuerat in ett hakkors på handleden.

Därför hade han alltid klocka. Och ibland när han hamnade i trubbel hänföll han åt en enklare förklaringsmodell, och fräste något om invandrare igen. Då brukade klockan åka av.

När han ringde mig hade jag ett nytt jobb, och han var på väg ut från fängelset. Han var som vanligt hemlös, och undrade om jag kunde hämta honom när han blev utsläppt, så han i alla fall slapp gå flera mil det första han gjorde. Han kände till en offentlig toalett som var olåst på nätterna, och hade planer på att ta sig dit.

Ett hopplöst fall.

Några månader tidigare hade två tonåriga syskon knackat på min dörr sent en fredagskväll. Storasystemen Tova hade jag varit kontaktperson åt på ett behandlingshem för ungdomar.

Hon och hennes lillebror Erik hade både blivit utslängda hemifrån med dunder och brak och undrade lite försynt om de kunde få sova på min soffa. Jag hade ett rum över som de fick flytta in i, och sen gick vi till socialtjänsten några dagar efter.

Tova hade fyllt arton och ansågs klara sig själv, så henne tyckte socialtjänsten att jag skulle kasta ut. Dessutom var hon ett ”hopplöst fall” hade jag fått veta redan när jag blev hennes kontaktperson.

Det var därför jag, utan vare sig socionom- eller psykologutbildning, ansågs kunna klara uppgiften att vara den som var hennes vuxenkontakt på hemmet. Eller jag ansågs i alla fall inte kunna förvärra situationen.

Tova var på inget sätt ett hopplöst fall, även om hon minst sagt var impulsiv och ganska trubbig. Hon är en kärleksfull mamma idag med jobb och lägenhet. Hon hade däremot på goda grunder inget som helst förtroende för vuxna.

Och nu skulle hon bli utslängd igen. Erik var däremot omyndig när de kom, så där fick socialtjänsten göra en tillfällig lösning och placera honom hos mig tills vidare. Tova blev också kvar. Jag slänger inte ut barn på gatan för att socialtjänsten vägrar ta ansvar. Någon måste ta ansvar.

”Vem skulle annars göra det hade du tänkt?”

Men nu ringde alltså Joey, och bad om att slippa gå från fängelset till den offentliga toalett som han såg som den bästa möjlighet han hade till boende.

Mitt extrarum hade jag lånat ut, även om Erik som nästan aldrig sov i en säng, sov i ena soffan framför TV:n.

”Jag har en soffa över” sa jag till Joey. ”Du kan sova där så länge”. Det blev tyst. Så där pinsamt som det kan bli när man liksom försöker för mycket så det bara blir konstigt allting.

”Annars kan du få lägga dig i komposten om du känner dig mer bekväm med det” la jag till.

Då började han skratta, och allt var som vanligt igen. Han hade en ICA-kasse med sig med de saker han råkat ha på sig när de gripit honom. En hög hatt i en ask. Ett gammalt kors med Jesus på, två porrtidningar och några omärkta cd-skivor.

Han gav alltihop till mig och sa att det var en inflyttningspresent.

Jesus hänger fortfarande på min köksvägg, och kollar till mig så jag inte hamnar ur spår, inbillar jag mig.

Vi bodde ihop som en underlig liten dysfunktionell familj i några månader, innan de andra en efter en gick vidare i sina liv. Under den här tiden försökte jag vara lite föreningsaktiv också.

Jag fick höra att jag borde vara med och dela ut flygblad. Jag förklarade att jag skulle följa med till Kriminalvården och till ett möte på psykiatrin, och inte riktigt hade tid den dagen. De andra stirrade förfärat på mig.

Sen sa en tjej

”Ja, alltså om du tycker mer om att hänga med gamla pundare och soc-fall så får du väl göra det, men jag trodde du ville förändra saker. Men du vill visst bara skaffa dig en massa problem”.

Det var ett sätt att se på solidaritet, och en svindlande djup avgrund klassmässigt där som jag inte med den bästa vilja i världen kunde göra något åt. Vår oförståelse för varandra var det enda vi hade gemensamt just då.

Ett litet hakkors i barnrummet.

När jag flyttat upp till norra Sverige och blivit mamma hoppade jag på en projektledarutbildning som EXPO hade. Jag hamnade i en jättegullig klass och hade underbara lärare.

På fredagarna gick vi halv dag så då tog jag med mig mitt barn som var 3 år. Hon satt så snällt och spelade spel och lyssnade på när mina lärare pratade om presentationstekniker och nazism.

Lördagen efter en lektion om vilka symboler extremhögern använder vaknade jag och upptäckte att hon ritat ett litet hakkors vid sänggaveln. Det är fortfarande kvar. Ett litet hakkors i blyerts i barnrummet. Som en symbol för att vi alla kan göra saker som verkar lite konstiga, utan att det säger ett skit om vilka vi är som personer. Och en påminnelse om att symboler och ord i sig själva inte kan skada oss.

En vecka under utbildningen skulle vi ha argumentationsträning. För mig som alltid varit en jävligt glappkäftad person och som på grund av utträkning brände en hel svensklektion i högstadiet genom att argumentera för dödsstraff på felparkerare, lät det svinkul! Vi fick en lång lista med påståenden och argument som cirkulerar på högerextrema sidor på internet och mer eller mindre består av förvridna halvsanningar och rena lögner.

Vi skulle lära oss att briljera, argumentera och kastrera, för att sedan kunna använda det och vinna offentliga debatter.

Krossa Piggys glasögon.

Det knöt sig i magen på mig. Jag ville inte. Jag har knappt känt ett sånt fysiskt motstånd ens vid våldtäktsförsök innan som jag kände mot de övningar som lades på mig. Det var som att jag ville slåss och berövats mina armar. Det här var inte att vara uttråkad på lektionen i svenska.

Det här var aktiv träning i att dra ner byxorna på folk. Att få människor att se dumma ut offentligt. Jag tänkte på Joey som fumligt rättade till klockan han placerat över hakkorset när han träffade folk, och på min lilla heilande helgkompis. Alltid rädsla att bli ifrågasatta, alltid redo att hugga tillbaka. Människor vars hat skulle växa lavinartat om de blev utsatta för en sådan behandling. Jag vägrade gå med på det.

Helt plötsligt inför mina ögon förvandlades alla i lektionssalen från vänliga människor som ville ha en bättre värld till något helt annat. Det var flugornas herre, och vi skulle träna på att krossa Piggys glasögon med en sten.

Jag försökte förklara varför jag inte ville. Jag kunde inte sätta ord på den nya känsla jag hade, och de människor jag skulle förklara för ville inte lyssna. De var där för att argumentera. För att vinna. Så jag stannade hemma resten av veckan.

Något år senare hittade jag en artikel om Crister Mattson som jobbar på Segerstedtsinstitutet, och som av en händelse också tillhör resandefolket. Där var mina ord. Jag välkomnade dem som vårblommor och kände mig genast lite mindre ensam.

“Något som är gemensamt för många av de nazister han har intervjuat är att de växt upp i en miljö präglad av ett rasistiskt, homofobt och antisemitiskt tänkande.

När de sedan uttryckte extrema åsikter i skolan blev de åthutade. Ofta ordnade skolan också en temadag eller -vecka mot rasism.

”Det är inget annat än skampålen vid torget. Alla vet att detta inte görs för att klassen eller skolan behöver det, utan för att du behöver det, och du får alla andra som åskådare. Den positionen är svår att ta sig ur. Så går radikaliserings till.”

Och det är ju helt rimligt. För vem vill lyssna på någon som får en att känna sig som en idiot?

Droger, högerextremism och våld.

Jag började närma mig 40. En vän jag lärt känna online ringde. Hans pojk hade råkat i trubbel och levde nu under hot. Det var droger, högerextremism och våld. Gick det bra att han bodde hos mig ett tag? Det var ju en så snäll pojk egentligen. Kunde han ta med sig sin hund?

Jag mötte honom och hunden på tågstationen. Han hade en utvuxen frisyra, en lite skuttande gång, och snälla men väldigt dimmiga ögon. Han vände på huvudet hela tiden som att han förväntade sig att han var jagad. Han hade nära till skratt och närmare till ångest. Jag visste att han var nervös. Dels på grund av det märkliga i att fly över hela landet och flytta in hos en tant hans pappa känner.

Sen var han orolig att jag skulle vara någon slags kommunist också. Han förklarade snubblande när vi kommit in i huset att han hade en hel del åsikter, och att han fick tycka vad han ville utan att jag skulle lägga mig i.

Jag tänkte på min Expo-lektion och undrade om det var nu jag skulle trycka ner pojken i skorna för att han hade fel och jag hade rätt.

”Jaja, lite nazism har väl ingen dött av, ta lite mat” sa jag i stället i ett slags försök att lätta upp den ångestladdade stämningen.

Han stirrade bara på mig som om jag var galen. Och det var ju en rätt märklig sak att säga. Och eftersom jag hellre framstår som märklig än att ge mig på någon i en utsatt situation, så nöjde jag mig med det. Tiden gick. Han skrattade oftare, spelade mer gitarr, blev kär och flyttade. Så som livet ska vara. Vi försöker skapa oss en framtid och går vidare.

Jag önskar att jag hade något banbrytande att säga om allt det här. Att jag genom mina stora medmänskliga gärningar hjälpt fram nya aktivister som nu kämpar för mänskliga rättigheter och en bättre värld. Så är det givetvis inte. Ingenting är så enkelt.

Dels för att jag inte gjort några stora medmänskliga gärningar, jag har bara försökt vara lite mänsklig. Och dels för att det där med att kämpa för en bättre värld kan se så olika ut. En del människor orkar knappt med sig själva. Men om alla bara försöker att vara så bra människor som möjligt, så blir ju världen lite bättre också.

Jag vill inte att det här ska ses som någon slags utfall av pacifism heller, för sådant ligger inte för mig. Kommer det till en situation då jag eller tex min familj är hotade så kommer jag att försvara eller gå till anfall. Skoningslöst och utan samvetskval.

Grisen har haft roligt, och hela du är full med skit.

Men det handlar om att göra lite jävla nytta. Och driver jag bort människor längre ifrån mig genom att ikläda mig rollen som en mobbare på vit häst så har jag misslyckats totalt med det. Då är jag som lika illa därän i huvudet som någon av de gapiga pseudovänstermänniskorna som driver hemsidor och poddar genom att maniskt smutskasta meningsmotståndare eller andra individer som misshagat dem.

Jag tittar på dem vid mina enstaka besök på Twitter. Det är samma sak om och om igen.

Ger man sig ner i gyttjan och brottas med grisar, så kommer det sluta med att grisen har haft roligt, och hela du är full med skit. Så jag går därifrån. De kan få brottas utan mig, skithögarna.

De människor jag fått in i mitt liv som identifierat sig genom högerextrema åsikter och ilska mot folk som varit olika dem själva har inte varit elaka människor. De har däremot varit trasiga, övergivna och svikna. De har letat ett sammanhang. Skulle jag förskjuta människor i behov av hjälp i stället för att låta dem bli en del av min värld, för att deras nuvarande åsiktspalett inte faller mig i smaken, då kan ju lika gärna jag också bli nazist.

Linda Lundqvist

Valeria Redjepagic

Att vara rom

Att vara rom
Hur kan det vara anledningen till att du inte får ta del av
rättigheter som tillhör dig

Att vara rom
Hur kan det bidra till att du känner stolthet över att tala ditt
språk offentligt

Att vara rom
Hur kan det vara anledningen till att du inte får vistas på
platser som tillåter alla att vara där

Att vara rom
Hur kan det bidra till känslan av samhörighet med en
främling från andra sidan

Att vara rom
Hur kan det vara anledningen till att nekas tillträde i de
offentliga rummen

Att vara rom
Hur kan det bidra till stolthet över att exponeras med din
identitet

Att vara rom
Hur kan det vara anledningen till rädslan över att bli
granskad i en miljö som tillåter frihet

Att vara rom
Hur kan det bidra till känslan av inkludering i två frånskilda
sfärer

Att vara rom
Hur kan det vara anledningen till dialog om människovärden

Att vara rom
Hur kan det bidra till oändliga frågor som inte besvaras
Men efter varje fråga, förväntas ett svar

Valeria Redjepagic

Desteaptă-te, române, din ura cea de rasă!

Maria Dumitru Ruiz

Desteapta-te, romane, din nestirea cea de moarte.
Recunoaste-ti trecutul, recunoaste-ti istoria. Am fost aici 700
de ani, iar in tara noastra curge un sange de rom,
exploatat, torturat si dezumanizat.

Acum ori niciodata sa dam dovezi in lume
Tu, Romania, tară democrata
Trezeste-te odata din istoria noastra uitata!

Nu de mult încoace,
Din bratele legate, in 1856, din sclavie am fost eliberati,
Iar visul cel de libertate noi l-am capatat.

Romana natiune din sclavi s-a ridicat, ai vostri romi
stranepoti,
Nascuti din abuz, sunt astazi strainii pe care ii repudiezi.

Pe bratele sclavilor, am construit altare.
Ei morti fara lumina au trecut in uitare.
Ne închinam la Casin si Cozia, dar fara lumanare.

Desteapta-te, romane!
Negi cu nerusinare trecutul asupra.
Lanturile s-au rupt, dar ura n-a incetat,
La Bug m-ai mintit si m-ai deportat.
Limba mi-ai furat-o, umanitatea mi-ai luat-o,
ai reusit să mă faci să uit cine sunt...
Crimele tale în uitare au ramas
Victimele tale dreptate n-au capatat.

De frica si de durere noi ne-am ascuns,
iar o amnezie nationala in memoria noastra a patruns.

Desteapta-te, romane!
La margini m-ai trimis, in saracie si rasism m-ai condamnat
sa exist.

Desteapta-te, romane!
Aici voi rezista.
Din lanturi m-am ridicat si ma voi ridica.
Azi, tu, romane!, nu ma mai vei oprima.

Recunoaste-ti cetatenii, istoria si vina.
Desteapta-te, romane, din ura cea de moarte.
Desteapta-te, romane!

Maria Dumitru Ruiz är en romsk akademiker, feminist och människorättsaktivist som just nu jobbar med ett doktorandprojekt som är ett integrerat i forskningsprojektet finansierat av RCN-Norges forskningsråd, MEMOROBIA där hon arbetar med Magda Matache, Delia Grigore, Solvor Lauritzen och Jan Selling. Dikten publicerades i den årliga volymen av Amare Rromentza 2022 litterära cenacle.

Anny Berglin

Nu finns det ingen enkel väg tillbaka

Om nättaktivism, ungdomlig gemenskap och hur vi räddar världen

”The kids are all right”, är ett uttryck jag använt i texter om allt ifrån klimatpolitik till Harry Styles. Och det är ett uttryck jag gärna klänger mig fast vid, för vad ska man annars hoppas på om inte framtiden? Hur deppigt är det inte om vi inte tror att nästa generation kommer vara lite bättre än ens egen generation.

Något slags hopp ska vi väl ändå försöka nära angående att vi som ras, mänskligheten alltså, utvecklas i någorlunda positiv riktning.

Senaste tiden känns det där klängandet dock alltmer som ett försök att övertala mig själv. Jag vill gärna att kidsen ska vara all right. Jag vill gärna tro att vi, alltså mänskligheten, blir klokare och klokare. Men nu börjar lite för mycket peka åt ett helt annat håll.

Det här blir en historia om mig själv och var jag kommer ifrån, men det är också en berättelse om framtiden. Mina upplevelser, tankar och känslor är just det – mina egna.

Jag har dock en känsla av att det finns de som kommer känna igen sig i dem, eller åtminstone delar av dem. Det är tvivel och rädslor som jag hört vädras från olika människor i min omgivning senaste åren och det är tvivel och rädslor som vi nu kan se, svart på vitt, är i högsta grad verkliga. Det är en berättelse skriven med rödaste bläck.

Det som sker runt oss just nu kan vi inte ignorera och blunda för. Att unga killar tycker att feminismen har gått för långt, när den i själva verket bara börjat ta små stappande steg. Att ungas politiska sympatier drar mer och mer åt höger.

Att förenings Sverige kämpar sig fram som en skadeskjuten kråka. Det blir en historia om varför jag tror att det ser ut så och åtminstone ett frö till en lösning, en förändring.

Valet 2022 skakade mig i grundvalarna. Nu pratar jag inte främst om den emotionella bergochdalbana det var att gå från indikationer att någon slags rödgrön majoritet vunnit till insikten att det var en blåbrun sörja som till sist tog makten.

Den valvakan skojar man inte bort liksom. Allt som följde efter det har fortsatt vara på den där bergochdalbanan men det är inte en rolig karusell, det är mer som den där bergochdalbanan som är (teoretiskt) konstruerad för att man ska kunna begå självmord. Tidöavtalet, att Sverigedemokraterna har den faktiska makten, att de tillsammans med Moderaterna, Kristdemokraterna och "Liberalerna" lyckas förstöra så enormt mycket på så enormt kort tid. Men det som kändes allra värst i valet, var när statistiken kring ungas röster började rapporteras.

Unga röstade nämligen generellt till höger och skrämmande många valde att rösta på Sverigedemokraterna, ett parti med grunda rötter i nazismen. Vi har levt i någon slags naiv tro att det är de unga som främst är "vänster". Hur ofta har inte Winston Churchills påstådda uttalande upprepats i olika debattartiklar, twitterbråk och blogginlägg: "Den som inte är röd när han är ung har inget hjärta. Den som inte är blå när han är gammal har ingen hjärna"?

Jag håller för övrigt inte med herr Churchill, om han nu verkligen sa det där. Att rösta höger innebär inte att du är bättre på att tänka, det innebär främst att du är bättre på att tänka på dig själv.

Alla partier till vänster tappade röster från de unga. Hur kunde det bli så här och vad ska vi göra åt saken? Ja, grundpremisen med allt jag kommer skriva är att vi måste göra något åt saken. Kanske håller du inte med mig, men jag tror ändå du kan få ut något av att fortsätta läsa.

I Ungdomsbarometerns eftervalsanalys har man gått igenom fem påverkande faktorer som antagligen är otroligt viktiga som förklaringar till varför de unga röstade som de gjorde. De fem faktorerna är förändringsbehov/besvikelse på politiker, relation till miljöfrågan, familjen på frammarsch, ett växande ekonomiintresse och valet som blev viralt.

Alla fem är säkerligen ungefär lika viktiga men det är en av dem som fått otroligt mycket utrymme i debatten efter valet, men också före valet.

Det är den jag fokuserar lite extra på, även om jag antagligen skulle kunna skriva lika mycket till om de andra faktorerna så är jag inte kroniskt online för inte.

Valet som blev viralt

I eftervalsanalysen från Ungdomsbarometern har de unga som intervjuats återkommande berättat att deras främsta källa för att inhämta information inför valet har varit sociala medier.

Det är inte så märkligt, det är inte bara ungdomar som hänger alltmer på sociala medier. Även vi medelålders ägnar stor del av vår vakna tid åt att glo ner i mobiltelefonen.

Det är heller inte konstigt att algoritmerna föredrar content som väcker reaktioner och därför är det mer troligt att du får upp klipp med SD-material i flödet. Om du inte har några skrupler kan du förvränga sanningen hur du vill för att väcka känslor hos den som ser ditt material. Det är, egentligen, inte heller särskilt konstigt.

Det som däremot är konstigt är att alla andra politiska aktörer tycks ha lämnat walkover.

Partierna på vänsterkanten ligger hopplöst efter. Antagligen bottenar det i att vi på vänstersidan hemskt gärna vill vara väldigt korrekta och det är ingenting som väcker reaktioner.

Korta klipp från debatter eller informativa reels (korta videoklipp på instagram) kommer inte att få samma spridning.

Det är förstas intressant att lära sig mer om statistik om man är mer lagd åt det håller men de gånger vi verkligen väckt uppmärksamhet är när vi haft människors känslor som mål.

Tänk bara på när Vänsterpartiet valde att avsätta den sittande regeringen som reaktion på att marknadshyror skulle införas: det var ilska, hopp, kamplusta. Känslor! Det var inte en lång föreläsning om varför marknadshyror var dåligt, det var ett konstaterande hur många som skulle påverkas negativt av om det infördes och det var handling som stoppade det.

Den där strävan efter ständig korrekthet sätter krokben för oss, när vi väljer att lyfta statistik och siffror istället för att väcka känslor. Vi lyckas inte förklara för unga varför samhället är trasigt men vad som är ännu värre är att vi inte lyckas förmedla att det går att förändra saker.

Makten ligger hos oss. Hos dem. Jag tror att en av förklaringarna till att unga röstar åt höger är en känsla av hopplöshet och vanmakt – om ingen kommer hjälpa alla, så lägger jag min röst på den som säger sig hjälpa MIG.

Det handlar inte längre om kollektiv eller om att tillsammans blir vi starkare. Nyliberalism och individualism har präglat unga med att det inte är någon som kommer hjälpa dem utan det är alle man för sig själv. De största förebilderna idag är de som lyckas profitera på den individualismen.

Vi har gått ifrån drömmar där unga funderar på hur de ska sälja sin arbetskraft i framtiden, till drömmar om hur de ska sälja sin personlighet. Influencer är plötsligt ett riktigt yrke, och dessutom ett yrke som många strävar efter. Ett yrke som går ut på att bygga ditt personliga varumärke så starkt att du kan sälja det. Sälja dig själv.

När det inte längre att stå upp för sina medmänniskor finns det inte något hinder för att lägga sin röst hos Sverigedemokraterna. Varför ska jag ha någons rygg, om ingen verkar ha min? De är ju dessutom roliga på internet. De väcker känslor. De verkar ha ansträngt sig för att förstå hur de unga tänker och inte minst: de bygger vidare på en rädsla som vi gemensamt sett till att bygga upp hos barnen.

Vad annat än rädsla trodde vi att vi skulle få, när vi började montera ner vår gemensamma välfärd? Det är inte längre självklart att ditt höga betyg beror på att du är bra i skolan, det kan lika gärna bero på att du går i en friskola som är mer intresserad av att hålla uppe betygssnittet än av din bildning.

Det är inte längre självklart att du får vård när du behöver den. Det är inte längre självklart att planeten vi bor på kommer vara beboelig om några generationer. Vi har byggt rädsla genom våra otroligt dumma beslut. Och nu betalar vi priset för det, genom en generation som mer och mer inte kan se något "oss" utan bara ett "jag".

Då

Jag är uppfostrad rätt in i föreningssverige. Som ung gick jag med i UNF, Ungdomens nykterhetsförbund. Det var inte så mycket för att jag brann för frågan utan för att min bror var aktiv. Det förväntades av mig och det var inget jag någonsin ifrågasatte.

I vuxen ålder har jag insett att det troligtvis beror på djupa rötter i svensk arbetarrörelse och en mamma med brinnande fackligt engagemang.

Det viktiga var att vi gjorde något, att vi organiserade oss på något sätt. Lotten föll på nykterhetsrörelsen men det hade nog lika gärna kunnat vara vad som helst. Det måste förstås ha varit ganska skönt för våra föräldrar att inte behöva oroa sig särskilt mycket över att vi skulle hamna däckade i något dike någonstans.

Nu låter det som att det var ett tvång och tvång brukar ju sällan vara särskilt positiva men riktigt så var det inte.

Tvärtom så hittade jag en plats i UNF, en samhörighet. Det var min första upplevelse av ett "community", en gemenskap där vi fann likheter i varandra utifrån en identifikationsfaktor. Nykterheten kombinerat med omgivningens vanligtvis hårda oförståelse gjorde att vi skapade ett "vi mot dem". Ett tillsammans. Det var en sammanhållning där vi visste att vi hade varandras ryggar.

Det var en period i mitt liv när det fanns nästan oändligt med utrymme att testa olika saker. Allt ifrån roligheter som improvisationsteater till mer praktiska kunskaper som hur man är sekreterare på ett möte.

Det var också en känsla av att vuxna lyssnade till oss och tog oss på allvar. Jag bär med mig enormt mycket kunskaper därifrån som inte bara berikat mitt liv och gjort saker enklare för mig i vuxen ålder, utan även kunskaper som har gjort mig till en lite bättre människa.

Det var också i UNF som jag insåg vilken makt jag kunde känna tack vare orden, tack vare mitt skrivande. Sedan jag lärde mig att skriva och läsa så har jag alltid skrivit mycket. Någonstans finns det säkert sparade anteckningsböcker med dikter jag skrev som tioåring, måtte de aldrig se dagens ljus.

I UNF fick mitt skrivande en ny mening och ett mål. En av mina stoltaste bedrifter under många år var att jag vann UNF:s opinionsbildartävling. En tävling som gick ut på att man skulle få så mycket insändare som möjligt publicerat. Och herregud vad jag skickade in texter!

Jag fick mina insändare publicerade över hela landet. Där och då vaknade min kärlek för opinionsbildning. Det gav mig en känsla av makt över tillvaron att veta att jag kunde göra min röst hörd, och att kanske, kanske skulle någon lyssna.

Det var också i UNF jag upptäckte aktivismen. Jag vet inte vad jag gillade mest – våra affischeringsrundor (gärna på kvällen eller natten) eller våra utköpskontroller.

Utköpskontrollerna gick helt enkelt ut på att vi försökte köpa öl på matvaruaffärerna. De flesta sa förstås nej, men på vissa ställen kom vi ut därifrån med ett sexpack och matvaruaffären blev anmäld.

Det där tillsammansskapet blev ännu starkare av känslan att vi såg ett problem och vi valde att göra något åt det, till vår bästa förmåga. Vi var barn, men vi var barn som kämpade för något. Tillsammans.

Det finns mycket att säga om min tid i nykterhetsrörelsen och allt var inte en dans på rosor. Men mycket av den jag är idag, är jag tack vare min tid i UNF. Där formades en stark känsla av ”jag kan göra något” och en ”fuck you”-attityd gentemot alla som rynkade på näsan åt mitt engagemang.

Som nu

Jag lämnade nykterhetsrörelsen när jag blev myndig, helt enkelt för att jag slutade vara nykterist. Jag var nyfiken på andra saker och fann andra vänner. Ska man se livet i cykler så var det här en ny sådan och jag blev en ny version av mig själv. Något jag inte lämnade var däremot mitt skrivande och mitt sökande efter ett community, en gemenskap.

Det blev ingen ny förening som vann mitt hjärta – det blev internet. Ett twitterkonto som jag vanligtvis använde för att reta nazister. Visste ni förresten att man kan locka till sig jättemånga svar genom att skriva självklara saker som ”nazister är dumma”?

Min internetaktivism ledde så småningom till Inte rasism, men (IRM). En blogg eller hemsida där vi var ett gäng som granskade SD i sömmarna.

Att vara med och starta IRM öppnade nya dörrar för mig vad gällde internetaktivism. Jag gick i fällor som lärde mig viktiga läxor, jag skapade ett kontaktnät och jag fick äntligen använda mitt skrivande till något viktigt igen.

Under åren då jag var med skrev jag hundratals inlägg och debattartiklar. Vi lyckades få SD-politiker avsatta på grund av rasism, nazism, kvinnohat... tja, det gamla vanliga som SD-politiker lite för ofta pysslar med. Än en gång kände jag att det jag gjorde faktiskt gjorde någon skillnad.

Runt IRM byggdes ett community med trogna följare och påhejare som gärna tog debatten när vi själva inte orkade. Vi ansågs vara en seriös aktör i samhällsdebatten och vi hade makt. Det som började som en hemsida, en blogg, blev en reell maktfaktor och det fanns alltid en känsla av att vi skapade förändringen tillsammans.

Precis som med UNF så kom jag dock till slut till en punkt där jag kände att jag inte kunde och ville fortsätta. Jag tänker inte gå in på några detaljer kring hur och varför, men det är många varma minnen jag bär med mig från den där första tiden.

När vi märkte att det vi gjorde hade en påverkan på världen kring oss. Att det vi gjorde var något positivt, något mäktigt som influerade och inspirerade andra till att också våga debattera, ta ställning och ta strid.

För mig var den allra viktigaste läxan att internet är ett mäktigt verktyg. Det är ett verktyg som låter dig nå många och dessutom nå helt nya målgrupper som du aldrig hade hittat på andra sätt.

Några som också förstått detta, som sett på samtiden och utvecklat strategier för att nå unga på deras arena är bokaffären Barnes and Noble. De är USA:s motsvarighet till Akademibokhandeln, kan man väl kanske säga.

De såg med oro på hur försäljningen av böcker sjönk, sjönk och sjönk ännu mer. Hur skulle man nå en ny publik och hur skulle man nå unga läsare? Lösningen hette Tiktok. För när vuxenvärlden var upptagen med att muttra om ”dagens ungdom”, hade kidsen skapat en egen gemenskap kring läsning.

Booktok kallas den del av tiktok där böcker diskuteras, dissekteras och tipsas om. Här fick böcker och läsning ett helt nytt liv och nådde en helt annan publik.

Barnes and Noble förstod att det här var något de inte hade råd att gå miste om. Bokaffärer började ha särskilda booktok-hyllor med de böcker som är populärast på appen just nu. Försäljningen ökade. Framgången var given. Samma fenomen har nu börjat synas hos svenska bokhandlare och även bibliotek.

För alltid

Nuförtiden är jag för gammal och trött för att idas bråka med nazister på Twitter. Jag har mer och mer sökt mig till det lite mer lugna, gemytliga och wholesome bookstagram – instagrams motsvarighet till booktok.

Mina bokrecensioner och tramsigheter i det lilla hörnet av internet bär fortfarande spår av nätaktivism. Mina följare kanske inte alltid tänker på det, men visst är det aktivism när jag tipsar om feministiska böcker eller när jag gör reels som skojar med att jag har ADHD eller tjarar, tjarar och tjarar igen om boken ”Babel – An Arcance History” av R.F. Kuang (läs den).

Bookstagram har återigen gett mig det där som jag upptäckte redan i UNF – vikten av gemenskap och aktivism kombinerat.

Ett recept för framgång och ett recept för förändring och påverkan.

Nu är vi här, i nutiden och en vacklande tro på det där att "the kids are all right". Jag har ingen magisk lösning som kommer göra allt bra. Jag önskar att jag hade det, för det hade onekligen gjort det mycket enklare. Men jag har en stark åsikt om vad vi behöver göra för att vända utvecklingen.

Vi måste lära våra barn och unga vikten av ett tillsammansskap. Gemensamt kan man skapa förändring, gemensamt kan man påverka. Ensam är verkligen inte stark och ingen människa är en ö.

Om det är så att de unga inhämtar sin information främst på internet och via sociala medier så är det där vi måste finnas. Det är där vi kan få dem att förstå magin i att samarbeta med andra för att uppnå ett mål.

Det är där vi kan få dem att förstå att den här skrämmande framtiden som ligger framför dem går att förändra. Men det är de som måste göra det.

När högern skriker högt om att det är kört, det är ingen mening att göra något utan alla får rätta sig själva så bäst de kan. Då måste vi skrika högre att det aldrig är för sent och att alla kan göra skillnad.

Vuxenvärlden har ett enormt ansvar för hur ungdomarna ser på sam- och framtiden. Och det här gäller oss alla för vi är väldigt duktiga på att presentera problem, men desto sämre på att presentera lösningar på problemen.

Vi är duktiga på att peka och säga "allt går åt helvete" och vem känner sig uppmuntrad att gå till handling om allt redan är kört?

Vi har också ett enormt ansvar för att vi släppt ut ungdomarna på internet och tänkt att det löser sig självt. Vi tror att internet idag är samma sak som internet var när vi var i samma ålder. Det är det inte.

Internet idag är mycket snabbare. Det är korta, intensiva filmklipp och det leder till att man på en väldigt begränsad tid kan bli bombarderad med intryck, åsikter och information som presenteras som fakta. Att sålla bland allt blir allt svårare för varje tiktok eller reel som produceras.

Då, som nu, för alltid

Den som läst ända hit väntar antagligen på en förklaring till Kent-referensen. Det finns ingen. Åtminstone ingen mer än att just albumet "Då som nu för alltid" har spelats på repeat i mina hörlurar senaste veckorna. Men visst är det så att om vi ska få upp ögonen för vad som händer så måste vi titta på såväl då som nu, för att kunna se vad som är för alltid.

Det är enkelt att hänga upp sig på vad som varit och därmed bli blind för vad som händer nu eller vad som alltid kommer vänta oss.

Jag tror att vi får gå till oss själva och ta på oss en kollektiv skuld för varför föreningssverige vacklar fram just nu. Nej, det är inte pandemins fel för det här började tidigare än så. Barn idag gör inte som vi (över 30) gjorde när vi var små: de går inte ut på gården och letar upp någon lekkamrat att cykla, spela fotboll eller leka häst med. Istället håller de kontakt via snapchat eller andra fräsigare appar jag inte ens känner till eftersom jag är medelålders.

Och när de är på aktiviteter är det alltid uppstyra sådana. De blir skjutsade till träningar där allt är uppstyrt och förberett, där alla deltar eftersom alla har betalat för att göra det. Var finns då incitamentet för att engagera sig själv?

Om vi inte anstränger oss för att lära barnen vikten av organisering och tillsammansskap går vi en dyster framtid till mötes. Tillsammans är vi alltid starkare. Är det något du ska lära ditt barn, så borde det vara det: tillsammans kan man förändra.

Tillsammans kan man bygga upp en framtid byggd på solidaritet, gemenskap och respekt för alla.

Jag vill inte med min text säga att internet är djävulen. Tvärtom faktiskt, internet är ett fantastiskt verktyg just för organisering. Men vi i vuxenvärlden måste vakna upp och se att allt runt om har förändrats. Det är vårt ansvar att lära barn att organisera sig, oavsett om det är genom att uppmuntra till att bygga communityn online eller mer analogt att styra upp ett fotbollslag i kvarteret där alla får vara med och leka.

Det är deppigt att läsa om hur de unga drar mer och mer åt höger. Det är ännu deppigare att inse att jag inte kan klandra dem. Den värld vi byggt upp åt dem, med individualism och nyliberala värden, kräver att de gör det. Det måste inte vara så. Det här är en vädjan till alla att inse att det är nu vi måste fånga upp de unga. Det är nu vi måste visa dem att de har makten att riva ner världen vi byggt upp åt dem och skapa något bättre.

The kids are all right, om vi bara ger dem chansen. För som Joakim Berg sjunger i "Aniara":

Det är nån annans tur att stå på barrikaden
Jag är säker på att kidsen klarar av det
För de är smartare än vi
De är mindre nostalgi
De är starkare snabbare argare
För de är smartare än vi
De har mera empati
De är mjukare öppnare varmare

Anny Berglin

Citat

Leymah Gbowee

You can never leave footprints that last
if you are always walking on tiptoe.

På lekplatsen
Lillemor Holmlund

Med en knuten näve stod hon där rak i ryggen
Ögonen som brann under luggen höjdes mot den mycket
större pojken

Den trotsiga munnen spottade ur sig
”Här får du av tattarungen”

Näven med den gömda stenen sköt fram och träffade sitt mål
Rak i ryggen gick hon därifrån

Nina Sörensen

En proffsdemonstrants liv och leverne

För vissa av oss så tror jag att aktivismen finns inbyggd i vårt system. Inte att vi inte hade något val eller att det skulle vara förutbestämt, men att vårt reaktionsmönster, uppmärksamhet och fokus bäddar för aktivism i någon form. Vi är bra på det och det ger utlopp för både vår solidaritet, rättvisepatos och handlingskraft, ungefär som en jakthund som får upp ett spår, den kan det helt automatiskt och kommer hitta sätt att få utlopp för och göra det den är allra bäst på alldeles oavsett.

Hur det sen formas av oss och vår omgivning ger olika resultat, men i botten finns en fallenhet eller drivkraft för aktion.

Således vet jag inte heller exakt när jag blev aktivist, det är en slags impuls som alltid funnits, en reflexmässig reaktion när jag uppfattat något som fel eller orättvist. Som när mina föräldrar kom hem med en spann levande, glänsande svarta kräftor.

Jag var kanske i femårsåldern, naturintresserad och ganska orädd. Lyrisk över denna oväntade och härliga överraskning spenderade jag hela dagen med mina nya kräftkamrater, de fick racea över golvet, hänga fastnypna i min tröja och annat intressant.

Till slut måste jag i alla fall ha undrat över vad som var tanken med djuren, för de skulle väl inte bara bo där i spannen?

Nej, det skulle de förstås inte, de skulle kokas levande och därefter ätas. Jag minns inte ens att jag fattade ett beslut, men kort därefter hade jag tagit med mig spannen ut och vält ut kräftkamraterna i gräsmattan. Resten av eftermiddagen spenderade min familj med att fånga kräftor i trädgården.

Det var också vid detta tillfälle jag lärde mig att gräsmatta inte är kräftors optimala habitat, även om mitt femåriga jag ändå ansåg det bättre än en kokande gryta. Under ungefär samma period "räddade" jag också en väldigt trevlig hund utanför den lokala affären. Det var en lördag och jag skulle handla mitt lördagsgodis. Hunden stod bunden utanför och fick sig en klapp och lite kli, innan jag gick in och handlade. På den här tiden fick man stå och peka och ange antal av varje godissort medan handlaren stoppade ner dem i påsen.

Det tog en stund och lägg då till en kö av barn med samma ärende, så är det lätt att förstå att allt som allt så tog det en ganska lång stund. Nåväl, när jag kommer ut sitter hunden till min förvåning kvar. Lite orolig sätter jag mig och gosar med den, det går lång tid. Till slut inser jag att hunden är övergiven och det är jag som måste ta hand om den. Vi har en underbar dag, vi busar och leker ända tills det börjar skymma och magen kurrar.

När vi kommer in och passerar vardagsrummet, hostar min pappa till, "Vad är det där för en hund?" "Min, svarar jag, jag har hittat den, den är övergiven och behöver ett hem". Efter ytterligare frågor kommer det fram hur allt gått till och min familj ger sig ut i vårt, rätt så stora, bostadsområde för att knacka dörr och hitta en, kan man förmoda, orolig hundägare.

Till slut hittar de henne, en mormor, vars barnbarn hade tagit med sig hunden till affären och glömt att få med sig den hem. Väl hemma upptäcktes misstaget och tillsammans gick de ner för att hämta den glömda hunden, som nu var försvunnen. Som tur var fanns en viss förståelse för mitt agerande och såklart glädjen över att hennes hund inte farit illa och nu kommit hem.

I femårsåldern börjar barn ofta bli lite mer självständiga och röra sig på egen hand och som belyses i exemplen ovan blir det tydligt hur impulsen att lösa ett problem, att rädda eller hjälpa, omedelbart sätter in.

Jag lyckades faktiskt också rädda en del djur, som hade övergivits på riktigt eller på andra sätt behövde assistans.

Under den här perioden måste jag också ha upptäckt könsrollerna och kommit fram till att det passade mig bättre att vara en pojke. Det var ingen stor sak och inget jag pratade med någon om. Jag hade kortklippt hår och presenterade mig som "Peter" för nya bekantskaper. Inte mindre än tre av mina grannbröder hette Peter, så det var ett ganska givet alternativ.

Det kom inte till mina föräldrars kännedom förrän några månader senare när en äldre man försökte ge min mamma en påse äpplen till den rara gossen Peter. Naturligt nog antog min mamma att mannen tagit fel på förälder, men han vidhöll att den här Peter var mammas och pekade ut mig på lekplatsen. "Jaha, du menar Nina" skrattade mamma och så var det inte så mycket mer med det. Jag tycker ändå berättelsen säger något, om upptäckten av ojämlikhet, förväntningar och ett barns konkreta hantering av problemet.

Det är hos djuren mitt första tydliga engagemang startar och jag blir medlem i danska motsvarigheten till Djurskyddsföreningen, Dyrenes värn. Att just djur är en ingång till politisk medvetenhet är inte så konstigt. Maktrelationen är både tydlig och uppenbar.

Maktmissbruket får stora och omfattande konsekvenser och lidandet kan snabbt bli stort och synligt. Nästa steg är förstås andra barn. Vanvårdade barn var inte lika lättillgängliga eller synliga i min vardag, men här erbjöd litteraturen exempel och det fanns föda för mitt intresse för sociala sammanhang, förutsättningar och rättvisa. Böcker om utsatthet, fattigdom, förtryck och förstås motstånd, var dem som lockade allra mest. Först upplästa, senare lästa på egen hand. Oliver Twist, Anne Frank, Paraplymakarens barn, Vävarnas barn med flera passerade mina händer och hungriga sinne. Det vidgade mitt perspektiv och fördjupade min, ännu inte formulerade, maktanalys.

Som barn i Danmark, med dansk släkt, är andra världskriget en mycket närvarande del av min historia. Sedan ockupationen är den danska anti-nazismen stark.

Mina morföräldrar var aktiva i motståndsrörelsen som unga och min morfar hade deltagit i flera aktioner mot tyskarna. Några år bodde jag även i södra Danmark, på ön Als, där flera slag stått och som det funnits en historisk dragkamp om, mellan de två grannländerna. Min klassföreståndare i mellanstadiet hade som barn varit internerad i läger och i området fanns synliga minnen och märken överallt från kriget och nazismen.

Genom nazismen kom rasismen och kolonialismen att bli nästa steg i min politiska medvetenhet. I min närmiljö hade jag ännu inte mognat tillräckligt för att se och förstå eventuell rasism, men i världen var det synligare. Historiskt intresserade jag mig mycket för ursprungsbefolkningen i Syd- och Nordamerika och slaveriet i USA.

Först senare skulle jag förstå att Danmark koloniserat Grönland och under 1950-talet tagit barn från Inuiterna på ön. Det var under min barndom nedtystat i Danmark och inget som diskuterades öppet.

Först 2019 utreder man det sociala experimentet med de omhändertagna barnen och 2020 kommer den officiella ursakten. Jag blir medveten om Sydafrika och apartheid och strax innan tonåren engagerar jag mig i rörelsen mot apartheid och i stödet för ANC och befrielsekampen i Sydafrika.

När jag var 10 flyttade vi till Sverige. Vi flyttade mycket under min barndom och jag var ganska van att ställa om. Det som var mest annorlunda med flytten till Östersund var egentligen språket och de långa kalla vintrarna. Nästa större steg i min politiska utveckling sker i 13-års åldern när jag börjar intressera mig för ideologier. Min storasyster blir kommunist och går med i Ung vänster.

I kommunismen hittar jag mycket som stämmer överens med mina värderingar, men först när "Anarkismens ABC" av Alexander Berkman, hamnar i mina händer hittar jag hem.

Det är en fantastisk upplevelse att för första gången se sina tankar, känslor och erfarenheter formulerade i text, att förstå sammanhang, att se hela system. Det sa klick! Sedan dess har jag identifierat mig som anarkist, eller frihetlig socialist. Under den här perioden får jag också allt svårare att fungera socialt.

Jag sticker ut, är för högröstad och konstig. Både röker, snattar och dricker alkohol. Jag har vänner, men är också utsatt. Jag börjar klä mig annorlunda, lite försiktigt först, men sedan allt mer. Känslan av utanförskap blir kanske lättare att hantera om jag väljer den själv.

Det fina med tonåren och den här perioden är att man blir mer rörlig och mindre beroende av sin närmiljö och människorna i den. Jag hittar andra som jag och blir punkare. Den lilla gruppen punkare i den lilla staden har i huvudsak två spår, den mer musikorienterade och den mer politiskt orienterade, där de flesta är lite både ock men väger mer åt olika håll.

Jag är förutsägbart nog politiskt orienterad. Det är containerfynd, Do-It-Yourself, band, fester och aktivism. Inspirerade av berättelser i olika fanzines och tidningen Brand och förstas äldre förebilder i staden börjar vi aktivera oss politiskt.

Vi driver kampanjer som "bilfri innerstad" där vi blockerar bilvägar, affischerar och klottrar mot Shell och deras affärer i Sydafrika, mot McDonalds planerade restaurang på Stortorget. Vi organiserar demonstrationer mot rasism, mot EU (eller EG som det hette då) och kampanjer för ett aktivitetshus tillsammans med andra unga och får till slut ett, Tingshuset. Inspirerade av husockupantrörelserna i Europa och storstäderna söderut, börjar vi också ockupera hus.

Det är inte egentliga ockupationer utan börjar det när ett kollektivhus vräks på grund av rivning och vi flyttar in när de tidigare hyresgästerna flyttar ut, när vi så småningom slängs ut, flyttar vi in i olika ödehus vi hittar. Utan värme och el blir det inget riktigt boende, men vi har fester och känner oss fria och kapabla. Polisen i Östersund är överraskande varsamma och något senare kommer det till min kännedom att en av poliserna de skickar ut när vi är igång lever en ensam tillvaro på polishuset som syndikalist.

Vårt politiska liv sker i stort sett ostört av vuxna, även om vi stöter på en del motstånd, såklart. När vi får stöd är det av Syndikalisterna som också bjuder med oss i deras 1:a majtåg, men vi hittar ingen riktig hemvist där.

När jag går ut gymnasiet flyttar jag och en vän ut i skogen, storslagna drömmar om självhushåll, med får, odling, jakt och skogsbruk driver oss.

Tyvärr är jag i extremt dåligt skick, några månader innan har jag och mina närmaste två vänner blivit drogade och utsatta för övergrepp och våldtåter och inte bara vi, en enorm härva rullas upp.

Det är bland de första gångerna svensk polis och rättsväsende kommer i kontakt med date-rape-drogen rohypnol eller 7-aminoflunitrazepam, som hittas i vårt blod. Jag fattar det inte då, men glider in i en depression. Det gör det ganska svårt att leva med mig kan jag tänka, men samtidigt var det nog bra för mig att vara där mitt i skogen med människor som stod mig nära. Det håller i sex månader ungefär, sen ger jag mig av.

Jag virrar runt i några månader och är ganska vilse. Tidsmässigt är min berättelse nu i 1994 under 90-talets ekonomiska kris.

Sommaren 1995 flyttar jag till Göteborg och bor hos en vän och politisk kusin från Östersund. Han är aktiv i KPLM-r och trots att han är socialist står vi långt ifrån varandra.

Det är många, långa diskussioner, eviga, med honom och de vänner jag lär känna genom honom.

Det är en oerhörd befrielse att hamna i större sammanhang. I Göteborg består grupperna av så många fler, det finns tydlig organisering kring frågor och övertygelser. I Östersund fick vi uppfinna oss själva och var på många sett ensamma i våra normbrytande och utmanande beteende. Det krävde en viss motståndskraft och viljestyrka, nästan alla från den tiden har också valt och levt spännande liv, med både stort och smått.

Jag börjar läsa Socialantropologi på Göteborgs universitet och även om det är spännande och intressant så är studierna sekundära och främst en inkomst i arbetslöshetens 90-tal. Det som står först på min agenda är det politiska smörgåsbord som står dukat.

Jag vet precis vad jag vill och söker målinriktat upp de frågor och grupperingar som står mig närmast. Det går snabbt, vi är alla unga och öppna, med ett brinnande engagemang, handlingskraft och en tro på förändring och vår förmåga att påverka. Så här i efterhand är det den där tron på att förändring är möjligt och att vi kan förändra, som sticker ut, hur progressiva vi var och hur vi skolats av progressiva aktivister innan oss.

Vi är organiserade i den autonoma rörelsen, frihetliga och med en bredd i frågor och strategier. De flesta av oss är kors- och tvärsorganiserade. Driver och organiserar i ett visst sammanhang, supportrar och deltar i ett annat. Vi är som ett böljande kollektiv, som en flytande organism, ett mycel i staden. Vi är sällan överens och enormt mycket tid och energi går åt till intern kritik, reflektion och konflikter. Det finns inget tydligt ledarskap, även om vissa får högre status och därmed mer inflytande.

Det är svårt att hitta en balans och inte fullständigt ätas upp av inre konflikter, men det gör också att det aldrig blir slutet, enhetligt och sektigt.

Just sekterism var annars en ganska vanlig kritik av den här rörelsen. Vi organiserar oss kring antikapitalism, antifascism, feminism, asylrätt och solidaritet. Vissa är mer ideologiska och teoretiska, andra mer praktiska. Det personliga är politiskt, våra liv är politiska, det både sliter och stärker. Vi utmanar lagar genom att bryta dem, direktaktioner och demonstrationer, lagliga och olagliga. Breda samarbeten och smala egna spår.

Vid flera tillfällen omtalas vi som "proffs- eller yrkesdemonstranter" i media och polisen och politikernas pressträffar. Vid något tillfälle skickar vi på skoj en faktura med antal arbetade timmar, antal arbetande personer, materialkostnader, OB och risktillägg. Vi får aldrig något svar.

Bortsett från att vi inte fick betalt, så var aktivism för de flesta, vår huvudsakliga sysselsättning och vi var förbannat bra på det. Faktum är att jag aldrig senare i livet stött på bättre organisatörer och projektledare än oss.

En annan viktig aspekt av aktivismen är känslan av kraft, det är det i särklass mest effektiva medlet mot uppgivenhet och maktlöshet. Även när det kan te sig helt ouppnåeligt, så finns det en oerhörd kraft i själva agerandet.

Att definiera problem och mål och på olika sätt ge sig in i kampen mot eller för detta. Att göra det man kan för förändring samt gemenskap och agens skapar meningsfullhet som bär även i motgångar.

Under 90-talet fanns reella hot. Nazismen och högerextremismen hade haft ett uppsving och var i hög grad normaliserat. Uniformerade nazister, skinheads med hakkors och annan tydlig symbolik intog en självklar plats i städerna och i deras spår, misshandel, mord och mordbränder. Vi – vänsterfolk generellt, homosexuella, invandrade och de med mer pigment – utsattes och förföljdes.

När nazisterna slogs tillbaka var det av organiserade ungdomar som på olika sätt bjöd på motstånd, genom kampanjer, konfrontationer och mobiliseringar. Demonstrationer, skolföreläsningar, affischeringar, patrullering och faktiskt fysiskt skydd av till exempel lokaler som gayklubben Touch, kampanjer mot nazisternas lokaler och affärer.

I snitt mördades en-två personer om året och otaliga misshandlades, med vissa toppar som när Lasermannen, John Ausonius härjade 1991–92.

Av olika skäl avtog den högerextrema mobiliseringen och hotbilden minskade, även om den då och då försökte få fart igen, som de fascistiska demonstrationerna i Salem. I takt med att hotet och synligheten minskade flyttades fokus och form på den autonoma aktivismen, inte bara i Göteborg och Sverige utan i hela världen. Globaliseringen hade fått ett namn och blivit ett faktum, vår kamp blev mot den nyliberala och kapitalistiska ordningen.

Den vänsterpolitiska rörelsen globaliserades också. “En ny värld är möjlig” överallt möttes toppmöten av breda protester om krav på social rättvisa, för alla. När rörelser och organisationer samlades uppstod både samarbeten och konflikter, det fanns en enorm variation och diversitet i metoder och strategier, det experimenterades, utvecklades och korsbefruktades.

Det fanns hopp och det fanns kamp. Vid varje toppmöte utvecklades nya strategier av oss, men också av ordningsmakten.

2001 stod slaget i Göteborg, det var en enorm mobilisering, hela vänster- och miljörelsen arbetade hårt. Breda samarbeten pågick, stora nätverk skapades. Det var en fantastisk tid, gräsrötterna förenades och växte. Gamla splittringar antingen befästes eller överbyggades. Jag kommer inte fördjupa mig mer, det finns enorma mängder material och berättelser om själva toppmötet.

Det jag tar med mig är det fullständiga svek där det etablerade samhället i form av media, politiker och rättsväsendet okritiskt skapade en berättelse om ont och gott och urskillningslöst slaktade en hel generation politiskt engagerade ungdomar, från hela skalan. Våra berättelser fick inte plats och blev aldrig hörda.

Den växande och alltmer internationella vänster- och miljörörelsen blev till slut ett hot, för polisens brutalitet och repressionen ökade. Toppmötesprotester kvävdes i sin linda. Lagar instiftades, skrevs om och straffen blev hårdare. Under 2000-talets första tio år görs en kraftanstängning att slå sönder gräsrotsrörelserna, som på många sätt lyckas. Politisk organisering och aktivism fortsätter, men utrymmet minskade och riskerna ökade.

På många sätt tvingades aktivismen till reaktiv skademinimering. Högerkrafterna flyttade fram sina positioner, avregleringar, statlig rasism, fort Europa, ökande klyftor, osäkra anställningar, fattigdom och allt det elände som följer när den nyliberala rovkapitalismen får fritt spelrum.

Kanske var vårt motstånd och vår kamp dömd att misslyckas, som myror mot elefanter, men det är med stolthet jag var en del av den och i någon mån fortfarande är.

För mig personligen tog det stopp, jag var utbränd och fick hitta andra utlopp för min rastlösa själ. I slutet på 90-talet hade jag genom en kollektivkamrat börjat jobba med att resa konserttält, ungefär som cirkustält.

Att gå från lågavlönade kvinnojobb till mansdominerade var ett lyft, allt var bättre, lönen, villkoren och tiderna. Dessutom upptäckte jag att det passade mig bra, fysiskt jobb.

Att börja i ett samägt politiskt medvetet företag gjorde övergången lätt, och med stöd från grymma pedagogiska kamrater byggde jag ganska snabbt upp ett gott självförtroende i branschen.

Jag extraknäckte som roddare och byggde scener, hängde ljud och ljus och tjänade i stort sett mitt uppehälle på eventbranschens golv.

Även här samlades udda typer precis som jag själv. Så småningom rekryterades jag och några vänner till mig till ett brittiskt tältföretag, med ännu större tält och mer internationell marknad. Frida, Anna och jag blev kvar och var under lång tid de enda kvinnorna i Storbritannien som reste runt och byggde tält.

Jag och Anna blev sedermera tältmästare eller "crewbosses" och ställde till med ganska mycket uppseende på de olika platserna vi kom till med tälten. Det var en storartad tid i mitt liv, varje dag bjöd på utmaningar, naturens element som regn och vind ställde krav på snabba, avgörande beslut, ibland med livet som insats. Arbetslaget var tvungna att lita på varandra, jag på dem och de på mig.

Det var logistikproblem, tidspress och maktspel. Vi levde och arbetade tillsammans, oftast hela säsongen från april till oktober och som crewboss var det mitt ansvar att få allt att fungera, både arbete och den sociala dynamiken.

Det var en utmaning att hitta ett ledarskap som var jämlikt och demokratiskt. Ibland gick det åt skogen, men ofta lyckades det och jag var, av de flesta, en uppskattad arbetsledare. Även om det inte kan räknas till aktivism, så fanns det ändå element i det pionjärarbete det var att utmana könsnormerna i en tidigare sluten manlig miljö. Det öppnade också dörrarna för andra kvinnor att ta plats och sedan dess finns det flera kvinnor i arbetslagen varje säsong. Så jag tänker ändå räkna med det på mitt politiska CV.

Tälttiden tog slut när jag blev förälder, även om jag höll kvar ett par jobb per år i ytterligare några år. Jag var ensamstående och tog med min dotter på jobben. Det gjorde mig beroende av mitt crew på ett annat sätt och begränsade vilka jobb jag kunde ta.

Under fem års tid reste jag tält i juli på de Yttre Hebriderna i staden Stornoway, tillsammans med ett crew av tidigare tältresare och kamrater. När kontraktet avslutades sammanföll det med att jag blivit gravid med tvillingar och min tältkarriär tog helt och definitivt slut.

Under några år var jag upptagen av föräldraskapet och vår försörjning. Jag levde sedan några år i en stabil parrelation och försörjde mig på lite olika jobb, bland annat körde jag truck, vilket var mitt första "riktiga" jobb med tillsvidareanställning. Sedan jobbade jag på en liten ljud- och ljusfirma som ägdes av fyra härliga och knasiga genier.

Återigen var jag i en hierarkiskt platt organisation och trivdes, både med jobb och arbetskamrater. Till slut behövde jag ändå rikta om. Utan den politiska vardagen och aktivismen saknade jag utlopp för en central del av min person, det blev en brist och en uppgivenhet.

Min examen i antropologi var inte särskilt eftertraktad och jag började söka efter vidareutbildningar. Jag hittade och genomförde en yrkesutbildning till socialpedagog och tog examen samtidigt med de stora flyktingströmmarna 2015–16. Behovet av socialarbetare var enormt och jag får jobb ganska direkt i elevhälsan på en skola i ett så kallat "utsatt område".

Även om det inte är politiskt formulerat så leds skolan med en tydlig värdegrund kring social rättvisa och demokrati. Vi jobbar med mjukare tag, tillit och dialog. Med normkritik, translanguaging, formativ bedömning och andra metoder för en öppnare och mer demokratisk skola.

En av mina viktigaste erfarenheter från detta arbete är att när vi vuxna gjorde det möjligt, så svarade eleverna, omedelbart.

Vi hade underskattat dem och begränsat deras utrymme att ta ansvar och förklarat det som en brist hos dem, istället för oss själva. Maktens blindhet inför sig själv.

Det kanske inte heller är aktivism, men min förhoppning är att jag är en del av att möjliggöra för dessa, nya unga att ta plats och ta del, att bli en förändrande kraft, att på sina egna sätt och villkor ta sig an världen och kanske, kanske bli nya aktivister i en värld som behöver och måste förändras.

Nina Sörensen

Citat

Audre Lorde

Your silence will not protect you.

Audre Lorde, föddes 1934 i Harlem i New York och dog 1992. Lorde var människorättsaktivist och feminist. Hon beskrev sig själv som "black, lesbian, mother, warrior, poet"

Tina Wiman

När vi måste, då måste vi

20 augusti 2014

Efter ännu ett idiotiskt krav om läkarintyg, denna gång för ansökan om skolskjuts, rann det över för mig. Jag har fått nog av att vara sambandscentral för tusen miljoner ansökningar, intyg och ditten och datten. Vi fick sent omsider, i fredags närmare bestämt, veta att barnen skulle gå på skolbussen som vanligt. Men idag, på skolans första dag, kom de inte på någon skolbuss hem från skolan, då ingen vuxen i skolan visste vart de skulle gå.

Femtonåringen ringde lugnt hem och frågade. Tack mobilteknik för det! Nioåringen var hysteriskt övertygad om att ingen skulle komma och hämta dem (vad han grundar det på vet jag inte, eftersom det inte alltför sällan händer att skolbussen av någon orsak är för svår, så vi får köra barnen). Tioåringen räknade hjälpsamt upp alla saker som kan gå fel på vägen hem från skolan, och vad man kan göra om de sker. Hon finner frid i att rabbla sina akutplaner, men det lugnade inte nioåringen nämnvärt, tvärtom. (Sjuåringen tyckte mest att hela dagen var spännande. Det är hennes normaltillstånd.)

Jag har alltså tillbringat ungefär tre timmar med att skjutsa, hämta, lugna hysteriska barn, leta telefonnummer, kolla linjekartor, försöka komma fram till någon ansvarig, och i slutändan fanns ingen som kunde svara på om, var och när skolbussen går imorgon(!). Och rektorn, han har inte fått nån information alls, stackarn.

Till råga på allt upptäckte jag att i och med omorganisationen av skolbussarna som skett nu i höst (och som fortfarande pågår) förväntas jag skicka in en blankett med "ansökan om skolskjuts på grund av funktionsnedsättning". Senast den 30 april i våras, faktiskt.

Spännande, att få saker gjorda i förfluten tid är alltid lite extra utmanande. Till det oförskämt onödiga ansökningspapperet förväntas jag bifoga ett läkarintyg för varje barn som styrker deras behov av skolskjuts. Samma skolskjuts som de haft i flera år. På grund av sina funktionsnedsättningar.

Och där rann det över. Vet ni vad? Det blir ingenting med det. Har kommunen minsta aning om hur lång tid det tar att få tag på en läkare, hur lång tid det tar vederbörande att knåpa ihop nya spännande intyg eller hur vår livssituation i övrigt ser ut? Seriöst? För gissa själv: Om man går i en specialklass och behöver skolskjuts dit beror det antagligen på att man...

a. Försöker snika sig till gratis bussbiljetter?

b. Har speciella och av kommunen redan utredda och dokumenterade behov?

Ledtråd: Det är inte a.

Är det rimligt, att jag – som har ett dokumenterat mertidsarbete varje vecka som motsvarar mer än en heltidstjänst, och detta alltså utöver mitt vanliga jobb – ska ringa ännu fler långa samtal den här veckan, för att fixa fram information, lösningar och intyg på ditten och datten? Är det rimligt att en redan hårt belastad vårdapparat ska ha läkare som ägnar sin tid åt att skriva läkarintyg åt en kommun som redan har specialanpassade undervisningssituationer för berörda barn, i stället för att till exempel träffa patienter som behöver dem?

På riktigt?

Jag vet inte helt vad jag tycker om intygshysterin. Men en sak är jag helt säker på. Det blir inte skolchefen, kommunalrådet eller någon från kommunens skolskjutskontor som stoppar om en tioåring med hastigt påkommen stressfeber i eftermiddag, eller tröstar en nioåring som vaknar med ångest i natt.

Det blir inte deras arbetsdag som blir upphackad imorgon, av telefonsamtal, fylleriuppgifter och hämtande och lämnande av barn i brist på skolskjuts, och det blir inte deras lön som är lägre i slutet av månaden.

Och nej. Det blir inga läkarintyg inskickade till skolskjutskontoret. Den här mamman har fått så fruktansvärt nog av den här skolstarten redan nu. Det kan vara en delförklaring till att det nu på ännu en fullständigt onödig ansökan står:

”Kommunen har redan diverse utredningar och läkarintyg för barnen, men om jag får timtid för att jaga habiliteringens 25%-anställda läkare ska jag med glädje göra det och på så sätt ödsla regionens medel på saker som varit klara sedan flera år.”

Jag var över 30 innan jag insåg att jag förväntades identifiera mig med andra kvinnor, hålla käft och se lycklig ut. Då var det redan för sent, jag hade redan blivit klar som den jag från början var: En som kliver upp på barriaderna nästan utan att tänka på det, och som skriker högt mot orättvisor, idioti och orimligheter.

Tänk om jag hade vetat på förhand att det skulle räknas som en radikal handling att se till att mina barn inte går sönder av skolan och allt runtomkring, att de inte tvingas till olagliga drogurintester eller stoppas från att göra antagningstester för vanliga yrken som lokförare eller polis, bara på grund av autismen och ADHD:n? Hade jag ens orkat då?

”Vi måste inte rädda världen varje dag” sade en kär vän till mig i telefonen. Och hon hade rätt, såklart. Så jag skrev de orden stort på ett A4-papper och satte dem på väggen mitt emot skrivbordet på mitt dåvarande myndighetskontor. Så att jag skulle se dem varje gång jag pratade i telefonen eller tittade upp från lagtexterna.

För att kanske blir jag ibland för mycket, vill för mycket.

Men jag bär dem i min kropp, alla de där andra.
Förmödrarna, förfäderna, alla dem vars liv jag har att tacka för mitt. De flesta av dem har jag aldrig träffat, och bara några av dem känner jag vid namn.

Ändå har var och en av dem också burit mig i sin kropp, långt innan jag blev till. Det var deras blod som blev mitt, så som mitt blod ska gå vidare och bli andras. Ibland kommer de så nära att jag tycker att jag kan se dem.

Min farfar till exempel, han var en berättare. Han kunde tusen sagor som alla var sanna. Vi barnbarn hängde vid hans läppar och det fanns verkligen mycket att lyssna till, många berättelser från ett långt och innehållsrikt liv. Visst händer det ibland att jag sörjer min farfar, men inte så ofta. Oftare sörjer jag över att mina barn aldrig kommer att få höra honom berätta. Ni förstår, min farfar var ett ögonvittne. Hans berättelser vävde historien om vårt land, historien om Sverige, genom nästan ett sekel. Snart är de alla borta, ögonvittnena.

Farfar föddes i Renholmen, ett litet samhälle utanför Piteå. En arbetarunge med många syskon. Det var världskrig, det första. Vissa kvällar berättade han för oss barnbarn om de långa vintrarna, när familjen levde på saltsill och potatis, ja, tills sillen tog slut. Sedan åt de enkom potatis, så länge det nu fanns någon. Farfars ögon lågade. Vi barn kände tydligt den fadda smaken av alltför lite potatis och längtade med honom till våren.

Farfar berättade om skolan där han gått alldeles för kort tid och om hur han redan som tolvåring fick börja kroppsarbete. Trots att farfar läste tidningen noggrant och varje dag skrev han illa, och bara med stora bokstäver. Ändå var det han som lärde mig ord som miljöförstöring, världsfred, jämställdhet mellan könen, multinationella företag, solidaritet, Förintelsen, samhällsklyftor, det kalla kriget och socialt skyddsnet. Stora ord, svåra ord, men när farfar berättade var det lätt att förstå.

Farfars röst blev het när han berättade om Orättvisorna. Om småbarnen som dog i fattigdom och lort. Om brukspatronerna som kom förbi och krävde att alla skulle stå med mössan i hand. Om hur han och de andra ungarna fick stryk i skolan om de pratade sitt eget språk, Pitebonschkan, för att de inte pratade "rikssvenska".

Han berättade för oss om hur det kändes att växa upp utan status, att aldrig någonsin kunna bli något. Och om hur farfar och hans generation - mot alla odds - kämpade för en bättre framtid, för rättvisa, för att deras barn och barnbarn aldrig skulle behöva bli spottade på för sin bakgrund.

"Ni ska alltid minnas, barn" sade han enträget "minns alltid hur bra ni har det som har mat på bordet och får gå i skolan. Var tacksamma över det liv ni lever, för det är ett privilegierat liv. Kom ihåg att det finns många som inte har det som ni."

Själv var jag bara sju när farfar lärde mig att slåss med kniv. Han tyckte det var sådant en flicka behövde kunna, ja, det var så han sade. Själv tyckte jag att han kanske överdrev, men vilken sjuåring säger nej till det? Idag kan jag tänka att farfar visste saker om livet som jag ännu inte hade förstått. Och att de grämde honom.

Farfar lärde mig också att hantera Kniven – den var alltid "Kniven" med stort K och aldrig "en kniv" – på alla andra sätt. Att "bara skära från mig" och "alltid hålla eggen vass, för en slö kniv är en farlig kniv, jäntunge!". Och varje sommar täljde jag små trä saker åt farfar och dekorerade dem med färgpennor, vattenfärg och allt vad jag nu kunde hitta.

Med åren blev de ganska bra. Han måste ha haft en hel låda full, av kärlek, små träpryttlar och sommar. Mina egna knivar väljs fortfarande med omsorg, och jag håller dem alltid, alltid vassa. Men mina halvhjärtade försök att som vuxen lära mig Bonschkan – via internet och från en annan landsände – den har inte gett någon större utdelning.

För Bonschkan var det enda farfar aldrig lärde oss; jag tror det fortfarande var för sårigt, fyllt av varig skam och blåslagna fingrar. Den allra sista spillran jag fick med mig av det språk som borde varit mitt är starka åsikter kring vilka ord som ska böjas som en "han", och vilka som helt klart är en "hon". Och det är knappt så jag fört det lilla vidare till mina egna barn.

Jag har inte lärt mina barn att slåss med kniv heller. Kanske var det ett misstag, det får framtiden utvisa. Men jag har lärt dem att slåss med sina ord, med tankar och idéer och lagparagrafer. Jag har lärt dem att tänka i termer av rättvisa och etik, och att utgå från att system ska anpassas till människor, inte tvärtom.

Så gott jag kunnat har jag också försökt lära dem att folk som bestämmer sällan är ute efter dem personligen. "Beslutsfattaren gjorde så gott hen kunde; det blev bara inte så bra. Kanske förstod hen inte hur det skulle bli för oss, eller så hade hen lite otur när hen tänkte" – det har varit min utgångspunkt många gånger. Och mina barn vet hur jag gör, att när jag blir arg, då skriver jag.

På min blogg M som i Underbar finns en särskild kategori för "de arga breven". De flesta av breven är i och för sig inte arga, men det är så min familj kallar dem. Jag minns en gång för länge sedan när Riksbanken aviserade att alla sedlar och mynt skulle ändras.

Då tyckte ett av barnen att jag skulle skriva och klaga, så "skulle de som bestämde det säkert förstå vilken dålig idé det är, och sluta med det, och alla pengar skulle se ut som vanligt, och vanligt är mycket bättre än ovanligt". Så tyckte barnet.

Jag skrev inget brev. Det gäller att fokusera på striderna man kan vinna. Eller i alla fall striderna man måste utkämpa, oavsett hur man tror att de kommer att gå, för att man i slutändan måste kunna se sig själv i spegeln efteråt och veta att man försökte.

Men (många) andra brev har jag skrivit. Till vårdmottagningar och kommunpolitiker, till tidningar, radio och TV, till rektorer och lärare, nämnder och tjänstemän inom både det ena och det andra. Och så till skolchefernas kontor, när barnens skolbusskort slutade fungera och vi skulle tvingas att ansöka om nya, med läkarintyg, för varje barn:

”Hej!

Jag skriver till er för att Skolskjutskontoret hävdar att det är ’skolchefen för din skola’ som beslutat att man till ansökan om skolskjuts (busskort) ska bifoga läkarintyg.

Att kräva en massa olika läkarintyg för ditten och datten är att systematiskt försvåra tillgängligheten av kommunens insatser för redan belastade familjer. För att inte tala om slöseriet med regionens medel: Ska specialistläkare skriva intyg om skolskjuts varje år kring barn som har livslånga och medfödda funktionsnedsättningar? Är det så vi ska kapa köerna i vården?

Jag har barn med autism och ADHD, dvs neuropsykiatriska funktionsnedsättningar. Ett av dem tillhör en särskild undervisningsgrupp, samtliga har speciella anpassningar i skolan utifrån sina behov. Inget av dem kan röra sig ensamt i trafiken, eller ta sig till eller från skolan ensamma. Inget av dem har heller energi nog till att ta skolbussen exakt varje dag. Men de flesta dagar kommer de att åka skolbuss hem. Och det är alltså skolbuss, ingen av de vanliga busslinjerna.

Nu har det kommit till min kännedom att vissa chaufförer frågar efter busskort, och att de kort barnen har tydligen inte längre fungerar. Alltså behöver jag fixa nya busskort åt dem. Och då ska det återigen ansökas och bifogas läkarintyg. Habiliteringen här i stan har de senaste åren haft en läkartjänst på 25%. Nu står de utan egen läkare. Jag överlåter åt er fantasi att tänka ut hur lätt det är att få tag på en läkare och hur väntetiderna ser ut.

När man väl får prata med en läkare är vederbörande ingen som är insatt i det specifika barnet, utan om hen ska skriva ett intyg innebär det att en förälder får diktera det. Varför? Till vilken nytta? Vore det inte enklare att lyssna på föräldrarna direkt? Men hur kan man veta att barn med funktionsnedsättningar behöver åka skolbuss i år igen, utan läkarintyg?

Tja. Man till exempel betänka att autism eller ADHD inte går över, så chansen att barnen som inte klarat sig på egen hand förut nu plötsligt gör det under grundskoletiden är ganska liten. Man kan även betänka att om barnen hade möjligheten och friheten att själva ta sig till och från skolan för egen maskin hade de nog valt att göra det. Barn brukar uppskatta självständighet, och vara mindre förtjusta både i att passa tider och att vänta på bussar.

Man kan även fråga rektorn, om något är oklart, eftersom hen känner till vilka barn som har stora stödbehov. Och, om det verkligen tar emot, kan man jämföra kostnaderna för alla dessa intyg, handläggare och beslut, med kostnaden för skolkortet, och fundera över vem regionen ska fakturera för utfärdandet av onödiga intyg. I stället för att begära att svårt belastade familjer ska jaga svårt belastade läkare om formaliteter.

Sammantaget är kravet på läkarintyg för att ansöka om skolbuss vid till exempel autism eller andra neuropsykiatriska funktionsnedsättningar inget mindre än bisarrt. Det handlar om rätt många familjer som varje år ska lägga sina högst begränsade resurser på att bevisa att deras barn fortfarande har behov av sånt som nästan alla barn med de här diagnoserna har behov av. Sånt här blaj får ni helt enkelt sätta stopp för. Vi kan inte ha system som kräver att de som behöver mest hjälp ska ägna merparten av sin tid åt att försöka bevisa att de behöver den. Det är både ineffektivt och moraliskt förkastligt.

Vänliga hälsningar
Tina Wiman”

Nya busskort kom i posten men rutinerna, de ändrades inte för det. Rätt ofta tror de beslutsfattare jag stöter på att jag kommer att ge mig bara de gör ett undantag i mitt fall, som om det bara handlade om mig. Det är så klart retsamt, men ändå inte hela världen. Så länge man ligger på, ändras saker så småningom, bara man inte blir alltför otålig eller aggressiv längs vägen. För även självklara och vettiga förändringar tar tid, så är det bara.

För några år sedan skrev jag en bok. "Barn som bråkar" heter den, och den handlar om att barn oftast hamnar i bråk eller besvärliga situationer för att de helt enkelt inte är vuxna. Barn vet inte allt vi vuxna vet och kan inte allt vi kan. Det är därför de behöver vuxna, och vissa barn behöver oss extra mycket.

En ljummen eftermiddag i september står jag återigen på scenen i en välfylld aula och föreläser på ett liknande tema: Hur kan vi undvika eller lugna ner våldsamma situationer, med fokus på ungdomar med autism och ADHD. Plötsligt ser jag något bekant borta åt höger.

Jag vänder huvudet, och lika tydligt som den klara sensommardagen sitter han där, mot slutet av stolsraden: farfar. Han har som vanligt glasögonen på nästippen, och den slitna mönsterstickade koftans dragkedja är halvvägs öppen, så att undertröjan sticker fram. Hårtestarna spretar, trots att han som alltid vattenkammat dem noga.

Farfar nickar eftertryckligt och nöjt, som om han just berättat något Mycket Viktigt för kvinnan bredvid sig, hon som tror att hon sitter där alldeles ensam ute på högerflanken och att stolen bredvid henne är tom. Några av farfars hårslingor lyfter från de övriga. De vajar som en flagga över den blanka skalpen.

"Hej farfar! Det är jag, ditt barnbarn!", vill jag hojta, uppifrån min scen.

Jag motstår impulsen att rusa hela vägen ner och landa i farfars hårda famn, och bli intryckt mellan seniga armar och kantiga revben. Jag vill veta hur det går med hans senaste bygge, jag vill prata alldeles för högljutt och låtsas debattera morgontidningens ledarspalt medan jag i själva verket spelar djävulens advokat, bara för att. Men man kan inte börja prata med döingar mitt i en föreläsning, hur skulle det se ut?

Så jag suckar lite, vänder mig mot powerpointen och fortsätter. Ur ögonvrån anar jag fortfarande farfar där han sitter, med armarna i kors över den magra bröstkorgen. Benen är också korsade förresten, och det översta dinglarna lite i en jämn, snabb takt.

Farfar ser fokuserad och allvarlig ut, som en stor hök uppflugen på en hög stolpe invid vägen. En väldigt gammal hök, med sträng blick och lite rufsig fjäderdräkt, som spanar ut över vidsträckta fält efter byte.

Jag har föreläst en stund om situationer som kan urarta och vilka förmågor vi ofta förväntar oss att alla barn i en viss ålder ska ha, fast några inte alls har det. Och vi vuxna vet ju för det mesta precis vilka dessa barn är, för vi säger saker som "varför måste hon alltid..." och "varför kan han aldrig...", och sen blir vi förvånade när det vi visste skulle ske händer igen, fast vi inte gjorde ett dyft för att stoppa det...

Det är mänskligt, men dumt.

När jag kommer in på mänskliga rättigheter, ett av farfars favoritämnen, börjar han nicka igen.

"Det blir bra det, Fialotta", hummar han, som när jag var liten och vi täljde pinnar tillsammans, eller som den gången jag hittade en extra speciell groda på stigen ner till sjön, som absolut såg ut att behöva räddas, och jag gjorde det, fast farfar inte höll med när jag kom in med den i köket:

”Det den behöver är få vara ifred och att ingen med varma händer tar i den så att den bränner sig”, sade han. ”Grodor vill vara i fred. De hör hemma i skogen. Så dem låter du bli.” Raka puckar. Inga krusiduller.

”Jag har saknat dig”, vill jag säga i mikrofonen. ”Det var alldeles för länge sen.”

I stället berättar jag för åhörarna om hur viktigt det är att vi kan anpassa både att- och hur-kraven. Så att vi fokuserar mest på slutmålet, och mindre på att varje steg dit ser ut exakt som vi tänkt oss.

”Vi vuxna fastnar så lätt i Hur Det Ska Vara”, säger jag, ”fast saker i själva verket kan vara på väldigt många olika sätt och ändå leda alldeles utmärkt framåt. Målet, inte vägen!”

Farfar sitter fortfarande kvar när jag lämnar scenen flera timmar senare. Publiken har gått och ljuset är släckt.

För en gångs skull har jag femtonåringen med mig på jobbet, och nu ska vi bara stänga av allt och larma på. Jag ser till att alla fönster är låsta medan hon grejar med ljudanläggningen, så där som vaktmästaren visade henne tidigare.

”Du skulle gilla ditt barnbarnsbarn”, säger jag tyst till farfar, med en nick bort mot tonåringen. ”Hon är envis fast snäll. Hårdfluffig. Som du.”

”Det är väl klart att jag gillar mina barnbarnsbarn”, svarar farfar, men utan att egentligen använda ord. ”Allihop. Vad för slags mänska tror du jag är egentligen?”

De mörka hökögonen glittrar okynnigt. Ännu en hårtest lyfter sig långsamt. Nu gungar den mjukt i luften, en bit ovanför de övriga.

Runt middagsbordet landar diskussionen i kvinnlig rösträtt, de gamla klassidéerna om arv och raser som ledde fram till rasbiologin, och om vikten av utbildning för att skapa demokrati.

"Men ni måste ha klart för er", säger jag,

"att vi i vår familj är också privilegierade. I vårt land, i vårt samhälle, tillhör vår familj den 'vita medelklassen'. Det finns ingen som spottar efter oss på gatorna för att vi har en mörkare hudfärg, och när vi skickar in en jobbansökan blir den inte automatiskt bortsorterad på grund av vårt efternamn. Det kallas att man är privilegierad. Att man har högre status och därför mer makt än många andra i samhället."

Plötsligt hör jag farfars heta röst i min egen. I mitt huvud säger han:

"Ni ska alltid minnas, barn, minns alltid hur bra ni har det som har mat på bordet och får gå i skolan. Var tacksamma över det liv ni lever, för det är ett privilegierat liv. Kom ihåg att det finns många som inte har det som ni."

Femtonåringen ser förbryllad ut.

"Vi får ett okej bemötande för att vi ser ut att passa in i det här samhället", förklarar min man.

"Aha", säger hon.

Bara några dagar senare är artonåringen är upprörd. Hon har fått en kallelse till ett övervakat urinprov på ADHD-mottagningen, och detta trots att de mycket väl måste vara medvetna om det olagliga i att kräva drogtester på ren rutin.

Det är kränkande, oacceptabelt, tycker hon, den nyblivna vuxna som har haft starka åsikter ända sedan moderlivet. Att nån sköterska ska stå och titta mellan benen när hon kissar, det bryr hon sig inte särskilt om.

Men det är faktiskt olagligt att kräva drogtestar bara för att nån har ADHD-medicin, det har Justitieombudsmannen sagt, och JO är den instans som bestämmer sånt, och deras beslut kan faktiskt inte överklagas! Vet mottagningen ingenting? Bryr de sig inte? Vilka andra kriminella aktiviteter brukar de syssla med, det skulle hon bra gärna vilja veta?!

Ögonen blixtrar och den unga kvinnan framför mig blir hög och sträng. Som en ung rovfågel uppe på en stolpe som just fått syn på ett byte och förbereder sig för att slå ner.

”Det enklaste är att bara göra det där urinprovet eftersom du kan” försöker jag lugnande. Jag rycker till och med på axlarna för att illustrera hur lätt det vore: ”Bara kissa i koppen så är det klart.”

När jag ser reaktionen komma byter jag snabbt spår:

”Eller så kan du bara be om att få slippa, och så får du antagligen det. Vi måste inte rädda världen varje dag, du vet.”

Artonåringen skjuter fram hakan och hennes ögon blir smala och hökhårda:

”Nej, mamma, det kan jag inte, inte så länge det drabbar andra som inte kan försvara sig.”

Rösten är saklig, men hon skakar eftertryckligt på huvudet, och de mörka korkskruslockarna gungar och snurrar, de blir till vågor som bryts runt det smala ansiktet. I ett enda, svindlande ögonblick förstår jag hur fel jag hade, och stoltheten bränner i bröstet. Om min farfar hade suttit i kökssoffan nu, då hade vi lett mot varandra när hon fortsätter:

”Förstår du inte, mamma? Jag kan inte bidra till att svaga grupper misstänkliggörs och kränks. Många andra kanske inte kan eller vågar stå upp för sina rättigheter. Men jag kan. Så då måste jag det.”

Och jag vet, jag förstår henne så väl. Vissa dagar känns det extra tröstlöst att stå på barrikaderna och skrika högt om orättvisor, olaglighet och ren och skär dumhet. Men de dagarna är det extra viktigt. För vad är alternativet? Att vi tystnar?

Vi bad inte om att ständigt brinna, om att älska och hata med samma glöd. Vi bad aldrig om att vara de där som upprörs, förfäras och inte kan sluta bry oss. Det var inte något val, det var bara de vi är. Mitt barn och jag, och farfar, och alla de där andra. De som jag bär i min kropp, för att de en gång bar mig. De som jag bär i min kropp, för att de ännu inte är här.

Generationers kamp ekar i min puls. Att inte kämpa, mot orättvisor, felaktiga beslut och idioti, det vore att bli någon annan, någon vi inte är. För när vi måste, då måste vi.

Tina Wiman

En röd liten väska

Taina Adolfsson

Jag kom med en röd liten väska i hand.
Placerades i ett annat land.

Jag tyckte prinsessan på väskan var fin,
och slottet som blänkte och glänste i skyn,

Men allt var bara en dimridå
för att ett barn kunna nå!

Taina Adolfsson, kom som krigsbarn från Finland till Sverige när hon var sex år. Hon har sparat den lilla röda väskan från sin resa till från det okända landet. Då visste hon inte att hon skulle bli tvungen att stanna och adopteras. Något som lade grunden till hennes livslånga depression och kamp.

Citat

Rosa Parks

Allt jag gjorde var att försöka komma hem från jobbet.

Hanna Nilsson

Varför jag slutade vara aktivist

Aktivism i platta organisationer är något jag tidigt började forma en avsky mot. Idag har det säkert tjatats om till leda hur den platta formationen inte är något annat än en chimär; visa mig en platt organisation och jag kommer kunna peka ut den maligna narcissistiska ledaren direkt. Det är en form av organisering som i sin avsaknad av utpekade ledare i värsta fall får ledare som ingen har valt, och som på sikt riskerar att ödelägga hela organisationen.

INGEN som VILL bli en ledare eller chef borde för övrigt utses till en sådan. Stora egon med ömma tår klarar inte att sätta sig själva i andra hand. Kamrater blir konkurrenter eller simpla hantlangare.

Kritiker, hur välvilliga de än är, rensas ut eller tystas, och därefter är spiralen i full gång, det självspelande pianot rakt mot avgrunden. Jag har alltid varit en tyst person i större sammanhang. I den tystnaden har jag observerat, studerat, tagit anteckningar, sett mönster och dragit slutsatser.

90-tal

Nittioalet är långt borta nu. Jag minns knappt ens namnen på de flesta av människor jag stötte på som aktivist då. Däremot minns jag stämningarna, maktspelen, hur man skulle klä sig, föra sig, sminka sig, vilken litteratur som var bra (kvinnliga författare som skrev om bdsm och ångest) och dålig (all skräck och fantasy om det inte var Frankenstein).

Att passa in i sammanhanget var precis lika vedervärdigt som högstadiet, och påminner mer än något annat om diverse sorority-intriger jag senare bara sett på film (dålig film, då den oftast inte varit vare sig fransk eller spansk och inte innehållit neurotiska unga kvinnor med mörkt hår som lär en äldre kulturman om LIVET).

Mina vänner och jag sminkade oss, gillade snygga, klassiska underkläder och klänningar. Vi var med andra ord sedda som De Andra från start, i varje sammanhang. Vi fick kämpa för att ens avlägset kunna höra till, och försöka ignorera de fientliga blickarna och viskandet.

Tack och lov hade vi ett alibi i form av en tjej som aldrig sminkade sig, alltid hade överskottbolagskläder, och hade håret i dreads. Det var på riktigt så att hon legitimerade oss inför de andra.

Det var spännande feministiska diskussioner då. Det värsta man kunde göra var enligt de allra flesta att hemfalla åt livmodersfeminism – att liksom se kvinnor som något väsensskilt från, och i den biologiska grunden bättre än, män. Kvinnor är givetvis inte essentiellt godare än andra alls, men det fanns helt klart sådana strömningar i den dåtida feministiska diskussionen. Det var prövande och levande diskussioner.

Mitt enda problem med radikalfeminister var just det där med att de flesta jag stött på inom aktivismen var så fientligt inställda till mig och mina vänner bara för att vi hade en annan inställning till utseende. Att deras egen inställning till mode handlade just om mode begrep de inte, vad jag vet. De gjorde rätt och såg rätt ut. Vi gjorde det inte, och skulle därför ha skit.

Jag minns att det här med att jag sminkade mig och gillade klänning ledde till en ren slutshaming-kampanj av radikalfeministerna på skolan där jag gick. I efterhand framstår allt det som komplett vansinne, och jag minns att jag undrade redan då hur i helvete de inte själva kunde se hur de betedde sig. En av dem begrep detta, långt senare, och bad mig om ursäkt. Det är något jag alltid kommer högakta henne för. Att erkänna att man haft fel är svårt nog, men att dessutom behöva begripa att man skadat någon annan, dessutom genom att praktisera den kompletta motsatsen till allt man står för? Det tar både intelligens, mognad och mod.

En gång var jag med i uppstarten för ett antirasistiskt initiativ. Man diskuterade hur praktiken skulle se ut för att på bästa sätt nå resultat. En kvinna tog ordet under uppstartsmötet och menade att den praktik som föreslagits riskerade att utmynna i ett knippe snubbar som mest ville sparra mot varandra, att det riskerade att urarta i någon form av gängmentalitet snarare än något som skulle ge antirasistiskt momentum.

Det tog en trettio år eller så, men de män som var med vid samma uppstart då sitter nu och tjafsar med sina meningsmotståndare bakom skärmar. De håller noga reda på spelarna i de olika lagen. De har dokument med listor och röda trådar mellan användarnamn på Flashback, Reddit, Twitter, TikTok, Facebook.

Alla är medelålders, alla har svåra problem med att undertrycka sin förkärlek för tuffa killar, vilka de regelmässigt tindrar med ögonen åt och försöker charma för att hamna på deras goda sida. Ett par av dem har psykiskt eller fysiskt misshandlat sina partners medan de sålt in sig som övertygade feminister för att kompensera.

Andra har aktivt skyddat män som förgripit sig sexuellt på andra. För det var just det där – inte bara hade kvinnan som kom med kritik mot den antirasistiska praktiken som föreslogs rätt, alla organisationer dessa människor verkade i, då som nu, var och är platta till sin struktur.

Efter 2000

Ingenting kunde få mig politiskt aktiv igen när nittioalet väl var över. Det fanns inte en chans att jag tänkte nedlåta mig till den typen av sekteristisk dårskap. Skulle jag någonsin organisera mig igen skulle det i så fall vara i en tydligt strukturerad organisation med formellt utsedda ansvariga på olika poster, men jag var oavsett helt färdig med den neurotiska högstadiementaliteten i platt organisering.

Det blev 2010-tal. Kanske kunde man ändå tänka sig att engagera sig i ett parti? Där fanns formalia, medlemmar valde förtroendevalda. Det fanns ett fokus på vad man ville uppnå med sin verksamhet, och en bredd i sakfrågor och aktiviteter att engagera sig i.

När jag så gick med i en lokal partiförening började allting om, om än i en mer hanterbar skala och omfattning.

Jag var fortfarande tydligt en outsider som sågs med misstänksamhet, nu för att jag hade en bakgrund inom den autonoma rörelsen. Maktspelen var tydligare i partiorganisationen, metoderna på samma gång mer uppenbara och mer dolda.

Jag lärde mig att sluga maktspelare använder formalia för att nå sina mål; de använder det ramverk som ska skydda mot maktmissbruk som ett redskap för detsamma, och formalia kan åberopas lite som det passar beroende på behov.

Jag lärde mig också att höra allt det som INTE sades i folks anföranden, och lärde mig tolka vad olika begrepp betydde beroende på sammanhang. Att någon adresserade att folk behövde visa "kamratlighet" i diskussioner betydde påfallande ofta att den person som själv talade om vikten av kamratlighet var den som i sammanhanget var mest illvillig.

Jag såg hur tongivande personer enbart engagerade sig månaderna eller året innan en valrörelse, för att i bakgrunden kunna styra saker dit de ville. Nyligen engagerade medlemmar sågs med skepsis och misstänksamhet.

Nej, jag blev inte särskilt långvarig i det engagemanget heller, och det tog mig ett antal år att komma över all skit jag såg där också.

Min slutsats var att jag nog inte passar för föreningsliv, helt enkelt – jag är för osmidig, för bokstavig, jag klarar inte maktspel, lögn och tradition för traditionens skull.

Och det där med subtext är jag värdelös på. Samtidigt är jag extremt känslig för stämningar i ett rum och hos människor. Ser direkt när något händer i någon, förstulna blickar – jag ser alla tecken på att något sker under ytan – samtidigt som jag är komplett värdelös på att TOLKA vad det är jag ser eller hör i stunden. Oftast landar jag i att det är mig det är fel på, och vänder all olust inåt.

Och kan jag inte vara bättre än så, om jag inte kan anpassa mig mer, då får jag låta bli att engagera mig, helt enkelt.

Det har gått fler år nu, och jag har landat i ett mellanting. Jag är inte alls gjord för att engagera mig i vissa sammanhang, absolut inte, men det är inte BARA mig det är fel på. Jag kan inte låta bli att fundera över varför det har varit så fruktansvärt illa i så olika organisationer. Dessutom har jag yrkesarbetat i 25 år, och liknande problem har funnits även i arbetslivet.

#metoo

Efter #metoo tyckte jag att jag kunde börja ana konturerna av problematiken. #metoo var ett viktigt upprop och en viktig rörelse. Jag tyckte att det i Sverige utvecklade sig logiskt och konstruktivt med sitt starka fokus på arbetsrätt och maktobalanser, där fackförbunden blev självklara aktörer i att föra arbetet framåt. Det fanns dock fortsatt, här som annorstädes, också ett fokus på kända individer som utsatts för övergrepp av andra namngivna personer.

Viktigt här är att komma ihåg att dessa fall var försvinnande få, och om inte de utsatta och förövarna varit kända hade det inte blivit stora mediala pådrag kring dessa enstaka fall. Ett än mindre antal av dem som tog det utrymme tjänade på sitt engagemang i frågan. De aktualiserades, deras varumärken stärktes.

De anlätades som ambassadörer och experter, bjöds in till debatter och talkshows, deras karriärer fick en rejäl skjuts.

Detta var individer som gjorde sig själva till talespersoner för oss alla, och i många fall lät vi dem – vem annars skulle ställa sig upp och ta deras plats?

När det gått ett par år började information komma ut om ett antal av dessa fall – och det rörde sig inte bara om #metoo – utan andra progressiva rörelser kring mänskliga rättigheter. Det fanns starka bevis för att ett antal personer inte hade talat sanning om sitt offerskap och sitt överlevarskap.

En av dessa visade sig vara en partnermisshandlare själv. Problemet här var inte att ”kvinnor ljuger” eller ”problem med rasistiskt våld är överdrivna”.

Problemet var återigen att för stora egon blev de som pekade ut riktningen och som fungerade som galjonsfigurer för alla oss andra, och för stora egon drar sig som sagt inte för att kasta en hel jordglob med kvinnor under bussen om de själva kan tjäna på det. Egenintresset ljuger aldrig.

Den här typen av personer kan absolut köra hela företag och organisationer i botten, och deslegitimera hela rörelser om det vill sig illa.

Varje rörelse som blir så stark och allomfattande som #metoo blev riskerar att charlataner dyker upp och ska företräda den stora massan, få allt ljus på sig själv och tjäna på det materiellt. Problemet gäller som sagt organisationer och grupperingar överallt.

Problemets natur: maligna narcissister

Om inte vare sig platta aktivistorganisationer/rörelser eller partiorganisationer fungerar, och delvis uppvisar samma problematik, och denna problematik även finns i arbetslivet – vad är då det egentliga felet? Finns något samband? Ja. Narcissister. Psykopater. Människor som VILL leda och styra andra.

De vill vara herre på täppan, utan konkurrens, där deras ord är lag och där medlemsdemokrati ses som ett spel, möjligt att manipulera till sin fördel om man bara kan reglerna, människorna och kan putta allt och alla i rätt riktning,

Människor som vill intrigera för att få makt och som ser sig själva som de enda rätta ledarna kommer nämligen alltid att ligga steget före personer som gör det man ska, som spelar med öppna kort och enligt reglerna. Regler gäller aldrig dem. De motverkar också alla former av medbestämmande, interndemokrati och transparens – de måste kunna söndra och härska för att behålla kontrollen över andra och kunna styra dem.

Jag tror att vi behöver ett totalförsvar mot narcissism på alla områden. Vi behöver hitta strategier för att hantera skadliga personer i alla organisationer och sammanhang. Vi måste komma bort ifrån att välja människor till positioner grundat på hur väl de snackar om sig själva: vad säger deras tidigare kollegor, anställda, partikamrater eller föreningsmedlemmar om dem och deras kompetens och/eller ledarskapsförmågor?

Hur hanterar vi fantasister i ideella föreningar och rörelser? Hur känner vi igen tecknen på att någon är en person man bör vara vaksam på? Hur känner vi igen dem och slutar ge dem förtroende och ansvarsområden de inte ska ha något som helst ansvar för? Hur skademinimerar vi när sådana personer redan har lyckats skapa problem internt och externt? Det fungerar inte att bara blunda och släta över. Inte om vi menar allvar med det vi gör.

Jag vet inte riktigt om formalia av olika slag räcker för att bromsa maligna narcissister. Någonstans har jag landat i att det som behövs är att göra sig av med narcissister, punkt.

Och för att DET ska kunna fungera behöver vi tyvärr börja i tid, redan i barndomen. Narcissism, börjar psykiatrin luta åt på senare år, är mer eller mindre ett psykologiskt totalförsvar.

Personer som blir narcissister känner sig så värdelösa, eller är så rädda för att ses som värdelösa, att de måste hålla undan de känslorna genom att göra rätt, vinna, vara den som vet bättre än alla andra, den enda med de rätta svaren.

Eftersom allt handlar om dem blir de besatta av andra människors uppfattningar om dem och ägnar enorm kraft och tankemöda på hur de ska kunna kontrollera sin omgivning för att alltid kunna komma ut på topp. De ser förmodligen inte vad det är de gör mot andra, såvida de inte är psykopater också och helt enkelt inte bryr sig ett dugg om andra.

Hur skapas en narcissist?

Narcissism är inte bara ett personlighetssyndrom, utan något som i varierande grad kan finnas hos alla, mer eller mindre framträdande i olika situationer eller perioder av livet. Både sund och abnorm narcissism existerar. Personer som hela livet upplevt sig själva som unikt betydelsefulla, med fantasier om olika former av oerhörd framgång, som har ett omätligt behov att bli beundrade av omgivningen, som brister i empati och exploaterar andra människor för egen vinning, kan sägas lida av patologisk narcissism.

I DSM-5 (Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders, 5:e upplagan) definieras att för diagnosen narcissistiskt personlighetssyndrom behöver fem av nio kännetecken stämma. Dessa är:

- Grandiose sense of self-importance
- Preoccupation with fantasies of unlimited success, power, brilliance, beauty, or ideal love
- Believing that they are "special" and unique and can only be understood by, or should associate with, other special or high-status people (or institutions)
- Requiring excessive admiration

- A sense of entitlement (unreasonable expectations of especially favorable treatment or automatic compliance with their expectations)
- Being interpersonally exploitative (taking advantage of others to achieve their own ends)
- Lacking empathy (unwilling to recognize or identify with the feelings and needs of others)
- Often being envious of others or believing that others are envious of them
- Showing arrogant, haughty behaviors or attitudes

Det finns också subtyper av narcissism, exempelvis grandios/extrovert och dold/introvert. Deras beteenden skiljer sig åt väldigt mycket – den dolda narcissisten är betydligt mer benägen att verka i det tysta och arbeta med skuldbeläggande, passiv aggressivitet och avancerad manipulation.

Den grandiosa är mer synlig och utåtriktad, och är ofta mer i linje med hur vi föreställer oss en narcissist.

Slutsatser?

Jag har slutat organisera mig, men gör det jag kan där jag kan. Min enda aktivism är att vara ett stöd och en hjälp för människor i min närhet och ibland, när jag orkar, ge nya perspektiv i diskussioner på nätet av olika slag, i de fall jag bedömer det vara mödan värt. Ingen (utom psykopater) vill egentligen vara ett rövhål, och det finaste jag vet är att se människor förändras i sin relation och sin uppfattning av andra.

Samtidigt funderar jag mycket över det problem jag tycker mig ha identifierat, och som med så många andra viktiga problem är lösningen enkel i teorin men väldigt komplex att genomföra.

Så mitt enda råd till andra före detta, aktiva och blivande aktivister är att läsa på om narcissism, dess olika typer, och skaffa så mycket kunskap det går för att slippa ha med dem att göra, eller för att kunna hantera de befintliga narcissister som finns i ens privatliv, arbetsliv och andra sammanhang.

De gör så oerhört stor skada, och vi behöver utveckla metoder för självförsvar, både för oss som personer och för de organisationer vi verkar i.

Hanna Nilsson

Autister

Janna-Li

Det finns olika autister.
Den som har en autistisk funktionsnedsättning.
Den som har ett autistiskt funktionssätt.
Den som talar bra autistiska.

Vem av dem är du?

Citat

Janis Joplin

Kompromissa inte på din egen bekostnad.

Du är allt du har.

Det finns inget igår, inget imorgon, det är allt samma dag.

Alina Koltsova

I händerna på Russkij Mir

En berättelse om Sürgünlik, Sovjetunionens deportation av krymtatarerna 1944

Sürgünlik är namnet på den etniska rensning och deportation som Sovjetunionen utsatte en av Ukrainas urbefolkningar krymtatarerna för 18 - 21 maj 1944.

Det var en kollektiv bestraffning för Stalins falska anklagelse mot krymtatarer om "samröre med Nazityskland".

Namnet, sürgünlik, är det krymtatariska ordet för Landsförvisning. Uppemot 194 000 krymtatarer deporterades, främst till Uzbekistan, och ungefär 110 000 avled av deportationen.

Samtidigt som Ryssland utförde sin ockupation av Krym år 2014, invaderat Donbass samt påbörjat sin fullskaliga invasion av resterande Ukraina 24 februari 2022, använder Ryssland historierevisionism och folkmordsförnekelse som ännu ett vapen mot Ukraina och dess urbefolkningen krymtatarerna.

Denna familjeberättelse har undertecknad, barnbarn till Sürgünlik-överlevande, skrivit ner som en motståndshandling mot den ryska imperialistiska kolonialismen. Flera av namnen är utbytta.

Vid skrivande stund fortsätter Rysslands fullskaliga folkmordskrig i Ukraina, men Krym och resterande Ukraina fortsätter kämpa för demokratins seger över fascismen. Yaşasın Qırım! Slava Ukraini!

”Salam alaykum!”

”Salam alaykum!”

Morfar Amid var skröplig och kuttryggig men ändå glad i sitt tillrop denna majdag. Lilla Raya sprang med raska steg för att ge honom en kram. Hon ropade tillbaka med sin sjuåringröst:

”Alaykum asalam!”

Morfar Amid hade inte syns till på ett bra tag. Både tyskarna och ryssarna hade bråkat med honom, förhört honom och torterat honom. Rynkorna samsades nu med ärr. Hans hud kändes som överanvänt läder vid det här laget. Av en tysk soldat fick han kokande hett vatten hållt över sig.

Efter att Nazityskland äntligen hade förlorat kontrollen över Krim och Sovjetunionen utropat sig till heroiska befriare över halvön så hade samma ryska soldater sparkat stackars Amid i magen och bränt hans bönematta. Fortfarande pågick kriget.

Det där stora kriget låg som en sjöblöt matta över Europa. Tyskarna och ryssarna hade full aktivitet. Alla som varken tillhörde det ena eller det andra lägret kom i kläm. Så var fallet för Rayas familj, eftersom de likt en stor del av invånarna i deras lilla stad var krimtatarer. Det fanns dock olika nivåer av hur mycket de olika folkgrupperna förföljdes av ryssarna respektive tyskarna. Alla judar hade tyskarna dessvärre raderat ut från deras småstad samt från Krim i stort.

Krimtatarer var inte lika mycket av en måltavla för tyskarna, men Rayas pappa Kerim mördades av tyska soldater under sin tjänstgöring som soldat långt ute i bergen, och många andra krimtatariska soldater i Röda Armén föll också offer för tyskarna. Även om tyskarna hade besegrats på Krim så bombades det väldigt mycket.

Många hus hade förstörts och ibland behövde Rayas familj gömma sig i källaren.

Morfar Amids blick blev plötsligt allvarlig, som om att han kunde ana när och hur nästa katastrof skulle ske.

Raya frågade vad som hade hänt, men Amid svarade bara att nu var det dags att gå till köket. Sagt och gjort, de gick dit. Rayas mamma Alina stod vid grytan och kokade linssoppa, samtidigt som hon gräddade kumeç-bröd i ugnen.

Mamma Alinas ansikte var ibland så där dämpat tårfyllt, så hade hon sett ut av och till sedan nyheten om pappa Kerims död hade kommit till småstaden. Men hon pratade inte så mycket om vad hon själv kände, plikten som mor och husets överhuvud tog över.

Hon lagade mat av det som fanns i källarförrådet. Hon tog det som fanns kvar sedan ryssarna hade plundrat deras gård, slaktat och glufsat i sig samtliga av deras getter och lämnat ifrån sig en massa stök under viss påverkan av alkohol. De hade åtminstone inte hittat matförrådet i källaren, därför var linserna, rotfrukterna och vattnet från brunnen fredade.

”Nu är maten klar, allihop!” Afiyet olsun! ropade Alina med en något utmattad stämma. Småsyskonen Elmaz och Resul busade vilt och bångstyrt med varandra trots Alinas ständiga försök att få styr på dem. Till slut lugnade de ner sig tack vare storasyster Nirens bestämdhet. Familjen samlade sig vid matbordet där Alina dukade upp den stora grytan med rykande het linssoppa, det stora fatet med den enorma limpan kumeç som hon hade skurit i skivor och en turşu-sallad med varierade inlagda grönsaker som fanns kvar. Maten tedde sig spartansk, men så var det när det var krig runt husknuten. Det var bara att ta träskeden i vacker hand och gilla läget.

Storebror Hamza som var näst äldst i syskonskaran, ställde många frågor.

Han hade vaga minnen av hur det var att leva i fredstid, hur det var när ingen sköt med vapen på varandra på Krim. Alina hade svårt att svara på frågorna sedan Kerim hade dött, men Amid svarade så gott han kunde. Han mindes ju den korta tid då Krim var ett eget land från 1917 till 1918, och även fick ett visst självstyre när det tillhörde Ukraina från 1918 till 1921.

Amid berättade att ukrainarna, till skillnad från ryssarna och tyskarna, inte bestämde över huvudet på krimborna, att ukrainarna inte stormade och inte hade vapen i hand.

Raya kunde inte föreställa sig hur det var att leva i denna frihet. Under hela hennes korta liv hade ryssarna alltid bestämt över området, och tyckt att Krim minsann var ryskt territorium. Sedan hon var fem år gammal hade dessutom Tyskland fått för sig att det var deras land.

Hamza hamrade på med sina frågor. Alina försökte säga åt Hamza att dämpa sig och äta lite i stället. Raya tog en tugga av sin skiva kumech och lät det kombineras med varm linssoppa. Ingen kunde laga linssoppa såsom mamma Alina. Raya hade fortfarande svårt med smaken av de inlagda grönsakerna i turşu-salladen, det smakade så salt, så beskt och så surt. Men det fick gå.

Så fort hon frågade Alina om färska grönsaker så fick Alina bara tårar i ögonen och svarade "mot sensommaren kan vi skörda i det som är kvar av odlingen, insha'Allah". Just frasen İnsha'Allah förekom allt oftare. Vid extremt svåra tider var Gud, Allah, den enda som man riktigt kunde sätta sitt hopp till. Så Raya lät bli att fråga.

Plötsligt knackade det på ytterdörren av trä. Eller snarare bankade. "SS-knackningar" som Amid kallade det efter sina erfarenheter med ockupanterna från Tyskland. Nu var det dock de andra ockupanterna som bankade så hårt att dörren nästan gick sönder. De skrek på ordentligt artikulerande ryska:

”OTKROJTE' DVER'! PRIKAZYVAJEM VAM, OTKROJTE' DVER'!”

”Öppna dörren. Vi befaller er, öppna dörren.” Den uppmaningen skojade man verkligen inte bort. Mamma Alina svalde sina begynnande tårar, stålsatte sig och sprang till ytterdörren.

Där stod de. Tre uniformerade män med stela ansikten och bestämd kroppshållning. De stövlade in. Hade det inte varit för de sovjetiska symbolerna, röda stjärnan, och deras ryska språk, så hade man kunnat tro att de faktiskt var SS-män utsända från Nazityskland. Det var samma typ av övertro på sig själva. En föreställning om att de var en slags övermänniskor som hade rätt att göra precis vad de ville. Storasyster Safie, äldst i syskonskaran, blängde på männen med sur blick och frågade på ryska vilka de var.

En av de uniformerade männen sprang fram till där Safie satt, drog henne hårt i en av hennes långa flätor och gormade:

”Hur pratar du egentligen med oss, unge?! Vi befriade er från tyskarna! Vi räddade er! Visa respekt!”

Storasyster Safie nickade allt hon kunde. Till slut släppte den uniformerade mannen hennes fläta, och knuffade ner henne. Till sina kollegor sade han korthugget:

”Vladimir Dmitrevitj. Grigorij Nikolajevitj. Ta denna otacksamma turkflicka och lär henne en liten läxa!”

”Uppfattat, Roman Sergejevitj!” svarade kollegorna och släpade iväg Safie. Den uniformerade mannen sade sedan bestämt:

”Vi är från NKVD. Mitt namn är Roman Sergejevitj Kuznetsov. Mina kamrater här är Vladimir Dmitrevitj Nikitin och Grigorij Nikolajevitj Timofejev. Vi undersöker varenda hem i staden.

Vi letar efter antisocialistiska element, kontrarevolutionärer som haft minsta lilla samröre med ockupanterna från Tyskland. I kamrat Stalins namn gör vi det för att upprätthålla freden och socialismen. I kamrat Stalins namn upprätthåller vi den ryska världen. Za mir.”

Det var så många ord som lilla Raya inte förstod. Visst kunde hon tala ryska, men det var så många svåra ord. Vuxna ord. Ord vars kontext Raya inte kunde måla någon inre bild av. Men vissa ord fick blodet att isa i henne utan att hon visste varför, som exempelvis Za Mir, dvs För Freden.

Och så det de kallade för Russkij Mir, dvs den Ryska Världen. Det ryska ordet Mir betydde både Värld och Fred. Annat var det på krimtatariska, där ordet för Värld var Dünya och Fred var Barişiq. Sättet på vilket NKVD-mannen Kuznetsov uttalade Russkij Mir och Za Mir, lät däremot extremt krigiskt.

Det small som en raket. Det sköt som ett gevär. Det snärtade som en piska. Kuznetsov fick syn på en Koran som mamma Alina hade i ett hörn i köket. Det fick honom att se rött.

Han gick med raska steg till hörnet, tog tag i boken och skrek:

”Vad gör detta folkets opium i vår stolta socialistiska union?! Den här smutsen ska UT.”

Kuznetsov rev ut sidorna ur Koranen, hur många suror som föll bort kunde man bara gissa sig till. Han skrynklade ihop sidorna, slängde ihop det med den stackars söndertrasade boken på stengolvet och kastade en brinnande tändsticka på boken. Kuznetsov såg strikt på hela familjen medan han lät Koranen brinna.

Plötsligt kom Timofejev och Nikitin tillbaka, med Safie fasthållen mellan dem. Hennes flåtor såg slitna ut och hennes kläder åtdragna och smått trasiga.

Hennes ansikte var söndergråtet, och man kunde se att hon hade blivit slagen. Så fort hon blev släppt sprang hon iväg till barnens gemensamma sovrum. NKVD-männen vält ner grytan med linssoppa och trasade sönder köksbordet. Kuznetsov tog fram sitt gevär, siktade mot morfar Amid, och med ett hånflin sköt han Amid till döds. Raya, syskonen och mamma Alina blev helt skräckslagna. Stela som pinnar stirrade de på situationen och tillvaron. Det gick inte att få fram ett ljud.

Det gick inte att gråta. Det gick inte att ens andas. Nu rådde ett moment som de i krimtatarisk folkmun kallade för Qatıp Qalmaq. Det betydde att bli tagen av skräck.

”Hörrni... nu följer ni med oss! DAVAJ!” ropade NKVD-männen och slet med sig lilla Raya, storasyster Niren och mamma Alina till källaren. De slet av Alinas kläder så att hon blev nästan naken. Och så klädde de av sig sina byxor. De turades om att stoppa det de hade mellan sina ben in i mamma Alinas bakdel, höll fast hennes framåtböjda kropp och rörde sig med hårda gungande rörelser mot henne. De höll för hennes mun. Man kunde ta på skräcken som hon kände. NKVD-männen skrattade medan de höll på med sin sadistiska akt. Alina såg ut att få ont. Ju mer hon led, ju räddare hon blev, desto mer njöt de.

Så fort de släppte taget om Alina föll hon ner i krypande ställning och började storgråta. Raya och Niren vågade inte röra sig en millimeter.

De tvingades stå och titta på. Raya blinkade, och då riktade Timofejev sin pistol mot henne med bestämd min. Raya försökte att inte blinka, och då riktade Timofejev istället geväret mot Alina, precis mellan hennes ben, mot det där stället som Raya visste att man brukar kissa ur.

Tre skott. Mamma Alina föll ihop på golvet, slocknade fort och en pöl av blod växte sig stor under henne. Samtidigt tog Kuznetsov tag i Raya och Nikitin tog tag i Niren.

De blev avklädda, tvingades böja sig och ta emot det männen hade mellan sina ben, som de stötte på det som Raya och Niren hade mellan sina ben. Rayas själ lämnade kroppen och det var som att hon såg sin egen lilla hjälplösa kropp utifrån.

Hon såg sig själv stelna, och Niren likaså. Hon kände hur ont det gjorde mellan benen och höfterna, ljumskarna och magen. Det kändes som om ett stort slagträ spetsades in i henne.

Za Mir, upprepade männen. För Freden. Allt detta var gjort i befrielsens, heroismens och fredens namn. Detta gjordes i kommunismens, ateismens och det stora ryska rikets namn. Raya och Niren hade ju blivit räddade. Så skulle de iallafall se på saken. NKVD-männen höll på länge och utsatte dem för denna intima tortyr. Allt kändes bara konstigare och konstigare. Som en evighet. Skulle det någonsin sluta?

Till slut släpptes Niren. Därefter också Raya. NKVD-männen stack, men rädslan de skapade låg kvar och höll på att förorena luften som syskonen andades. Den kvällen hade de alla svårt att gå och lägga sig. Hamza, Resul och Elmaz hade blivit slagna, de också.

De försökte göra en egen stor bädd av de filtar de hade, och försökte sova tillsammans. De viskade till varandra. Genceniz qayir. Godnatt. Qayirga qarshi. Godnatt till dig också. Det sista de viskade till varandra var İnsha'Allah. İnsha'Allah.

Ryska soldater stormade in tidigt nästa morgon. De skrek saker som var nästintill obegripliga trots att t.o.m. lilla Elmaz som var yngst i syskonskaran också förstod en del ryska. Soldaterna kommenderade syskonskaran att packa ner det viktigaste. De fick fem minuter på sig för att därefter evakueras. Lilla Elmaz började gråta.

Hon var bara fyra år och kunde för sitt liv inte förstå vad som hände. Bland männen syntes Kuznetsov, som riktade sitt gevär mot Elmaz och sköt henne i bröstet.

Elmaz föll ner och filtarna färgades röda medan hennes liv släcktes. De kvarlevande syskonen sprang omkring överallt för att leta reda på vad de behövde ha med sig. Raya sprang till köket. Allt hon kunde få tag i var mamma Alinas cezve, den lilla kaffepannan i koppar som var en slags familjeklenod. Hon höll den hårt i sin hand när hon slets iväg av de ryska männen och slängdes in i en boskapsvagn då hon och syskonen fördes bort från sitt hem. Med i vagnen satt flera grannar till dem, som också var krimtatarer. Färden var intensiv.

Kuznetsov skrek att krimtatarerna var förrädare som samarbetade med Nazityskland och att nu skulle de, fascistkollaboratörerna, få sitt straff och evakueras. Raya förstod ingenting, utan höll om sin lilla cezve och höll sig nära sina syskon. Safie och Hamza såg till att Niren, Raya och Resul blev omfamnade. Medan ryssarnas ord om Za Mir och Russkij Mir skar som rakblad i öronen försökte syskonskaran krama och trösta varandra. Insha'Allah, var ordet de uttalade. De vuxna som satt i samma vagn vakade beskyddande över dem.

När vagnen var framme vid en järnväg slängdes alla av och knuffades in i osanitära godståg avsedda för boskap. Ryssarna skrek argt och knuffade våldsamt. De hade med sig schäfrar som gläfstade och skällde i ren agitation, av sina mänskliga mästare med röda stjärnor. Raya slets ifrån sina syskon och hade endast sin cezve kvar. En soldat kastade in henne i en av tågvarnarna.

När vagnen var fylld av krimtatarer stängdes dörrarna igen. Tårarna rann från Rayas ögon. En främmande vuxen kvinna i samma tåg tog mjukt Raya till sin famn och pratade tröstande med henne på krimtatariska. Utanför vagnen gastade soldaterna om att Russkij Mir och kamrat Stalin skulle rädda människorna i tågen. Som kontrast till deras gastande hyckleri viskade kvinnan som höll om Raya:

”Insha'Allah. Flicka lilla, insha'Allah.”

Efterord:

Endast Raya, Hamza och Safiye överlevde färden. Raya hamnade först i Mari-El och till slut i Tatarstan medan Hamza och Safiye hamnade i olika delar av Uzbekistan.

Till minne av mormor Ray
Alina Koltsova

Citat

Mae West

Well behaved women do not make history.

Citat

Salka Hallström Bornold

Feminism är att ta byhorans parti mot mobben

Solvor Mjøberg Lauritzen

Med vetenskap som verktyg mot förtryck: Kritiska romska studier

2014 flyttade jag till Oslo. Jag hade bott flera år i England och ett år i den lilla staden Notodden. Att se utländska tiggare och tidningsförsäljare var nytt för mig. Jag fick veta av media att de var romer från Rumänien.

Jag förstod att debatten om tiggeriförbud var direkt rasistisk.

Men jag visste så lite att jag inte kunde delta i debatten. Jag bestämde mig för att ändra på det. Jag hade turen att ha mycket frihet i mitt jobb på MF vitenskapelig høyskole i Oslo.

Jag fick både tid och resurser att sätta mig in i ämnet, och året därpå reste jag till Rumänien i några månader för att studera och lära mig om romska barns skolgång.

Jag skäms lite när jag tänker tillbaka på hur naiv och okunnig jag var. Och hur full av fördomar jag var. Jag är inte rom själv, och jag har inte heller vuxit upp med romer. Det har varit en resa som har varit smärtsam för både mig och andra . Mer om det senare.

Jag heter Solvor Mjøberg Lauritzen, kommer från Norge och bor på landet i Sverige. Jag är forskare, och det mesta jag gör definierar jag som kritiska romska studier.

Jag har jobbat på MF sedan 2014, men har även jobbat deltid på Södertörns högskola i några år. I den här texten kommer jag att skriva om erfarenheter från båda arbetsplatserna.

Men boken ska handla om aktivism, tänker du kanske. Ja. Den ska ju det. Forskning och annat arbete vid universitet och högskolor ska absolut inte vara aktivistiskt.

Eller?

Kritiska romska studier

Det mesta av det akademiska arbete jag gör definierar jag som kritiska romska studier. Hela konceptet med ”kritiska romska studier” lanserades av romska och pro-romska akademiker baserade i Budapest som såg ett behov av en ny riktning i romska studier. Romska studier hade inte bara rötter i vetenskaplig rasism och kolonial etnografi, utan fortsatte att reproducera stereotyp forskning om romer.

Centrum för det hela var det medlemsbaserade nätverket Gypsy Lore Society. Gypsy Lore Society grundades 1888 och är fortfarande mycket inflytelserikt inom romsk forskning, inklusive den årliga konferensen ”Annual conference of the Gypsy Lore Society” och tidskriften Romani Studies.

De romska och pro-romska akademikerna i Budapest skrev först ett specialnummer i tidskriften för European Roma Rights Center 2015. Numret bar en titel som tydligt förmedlade huvudbudskapet: ”Ingenting om oss utan oss? Romers deltagande i beslutsfattande och kunskapsproduktion” . Några av samma akademiker lanserade vidare en ny tidskrift 2018, som ett alternativ till Gypsy Lore Societys tidskrift Romani Studies. Tidskriften fick namnet Critical Roman Studies.

I inledningen till tidskriftens första nummer förklarar initiativtagarna vad de vill att tidskriften ska bidra med. Men denna introduktion säger inte bara något om denna tidskrift, den kan även läsas som ett manifest. En protest. En period. Ett: nu räcker det!

Att vända luppen mot majoriteten

Forskning i romska studier har ofta handlat om att forska om romer. Forskare har varit angelägna om att hitta och dokumentera det de har sett som märkligt med romerna, vad som verkligen är annorlunda, exotiskt, spännande. Det har inneburit rasbiologisk forskning.

Men också språkstudier. Beskrivningar av traditioner och praxis. Enligt forskaren Adrian Marsh har resultatet blivit att romerna har framställts som

”okunniga och underutbildade, politiskt utan rättigheter och ekonomiskt marginaliserade, socialt utestängda och kulturellt uppskattade i ett mycket snävt sammanhang” .

Under årtiondet 2005–2015 gjordes en stor europeisk satsning för integrering av romer – med fokus på de fyra områdena utbildning, sysselsättning, hälsa och bostäder.

Men, som akademikerna som startade Critical Romani Studies påpekade, rom-relaterad forskning och politik har inte gett den nödvändiga effekten. För att förstå vad de pratar om: En stor undersökning från 2021 visar till exempel att 80 % av romerna i Europa lever i fattigdom, att mer än hälften av romska barn går i segregerade romska skolor och att endast 43% av romerna i Europa har avlönat arbete .

Vissa forskare och politiker använder sådana siffror för att hävda att romerna uppenbarligen inte vill integrera sig, eller att de är "förlorade fall". I stället hävdar forskarna i kritiska romska studier att det inte är romerna det är fel på, utan politiken.

I den nya tidskriften Critical Roma Studies ville de vända på luppen. I stället för att studera romers påstådda annorlundahet skulle de fokusera på majoritetssamhället: "[tidskriften] skall vara ett forum för aktivistforskare som kritiskt vill studera rasistiska förtryck, olika former av utestängning, ojämlikheter och kränkningar av romers mänskliga rättigheter".

Det behövs förändring. Och det är därför de ser vetenskaplig expertis som ett verktyg snarare än ett mål. Och det är just det som är kärnan i den kritiska traditionen – att analysera maktrelationer, avslöja förtryck och skapa förändring.

Aktivism och akademi möts med andra ord i den kritiska traditionen. Men viljan att förändra samhället har inte tagits emot väl av alla. Några av de dominerande forskarna inom romska studier hade vant sig vid att få hålla på relativt ostört. Deras perspektiv var så accepterade och dominerande att de inte såg att deras position påverkade vad de undersökte och vad de gjorde.

Några av dessa forskare svarade - och svarar fortfarande - med motattacker. Och även om det inte alltid är fallet, finns tendens att det är icke-romska forskare som attackerar romska forskare och motsätter sig dem. Och just det mönstret är inte unikt för romska studier.

Min vita skörhet

En forskare vid namn Robin DiAngelo har beskrivit hur vita människor reagerar när de konfronteras med rasism. Hon kallar reaktionsmönstret för vit skörhet . Kort sagt: Rasism är mer än bara fördomar, det är också strukturellt – det visar sig till exempel i att fattigdom är vanligare bland svarta än vita. Även om du som vit person inte är "rasist" lever vi alla i ett samhälle som upprätthåller rasistiska strukturer. Och fördomar och övertygelser är så utbredda att vi inte kan fly.

Vi är en del av det. Det är en del av oss. Om vi vill det eller inte.

Men när vita människor konfronteras med sin rasism skapar det ofta en motreaktion. Det har jag också upplevt i mig själv. DiAngelo beskriver att när vita människors antaganden och handlingar utmanas kan det ofta få oss att känna oss attackerade, tystade eller skambelagda.

Det kan göra oss till exempel arga eller rädda och reagera genom att till exempel gråta, gå därifrån, diskutera eller förneka. Beteendet försvaras genom uttalanden som att det bara var en liten sak vi sa eller gjorde, att vi redan vet vad de sa, eller att personen "drar rasismkortet".

DiAngelo hävdar vidare att detta reaktionsmönster av känslor, handlingar och uttalanden faktiskt hjälper till att skydda rasism.

Den vita personens känslomässiga utbrott och självförsvaret sätter den vita personen i offerrollen och flyttar därmed fokus från samtalet om rasism. Utan att nödvändigtvis vilja, eller ens inse det, har vi som ett vitt kollektiv utvecklat ett slags reaktionsmönster som vidmakthåller rasism.

När jag tänker tillbaka på gånger jag reagerat på det här sättet skäms jag. Men jag skriver det här ändå, för jag tror att vi behöver den här öppenheten för att gå vidare.

Vit skörhet i romska studier

Så när jag nu påstår att vissa forskare har reagerat med vit skörhet på de perspektiv som förts fram i kritiska studier av romer, är det ett pekfinger som också pekar på mig själv. Jag vet inte om andra forskare har gråtit som jag. Men motattackerna är tydliga i det som vissa skriver.

Det tog inte lång tid innan reaktionerna kom på specialnumret "Inget om oss utan oss?" från European Roma Rights Center 2015. År 2017 svarade en icke-romsk forskare vid namn Michael Stewart med en artikel i tidskriften för Gypsy Lore Society som heter "Ingenting om oss utan oss eller farorna med ett stängt forskningsparadigm".

Han angriper de romska författarnas romskhet och hävdar att dessa forskare inte på något sätt är bättre rustade än honom att förstå romers situation i Europa.

Enligt Stewart finns det en romsk och en icke-romsk värld, och romska forskare står med en fot i var och en av dessa världar. Han hävdar att de, eftersom de är akademiker, inte längre är riktiga romer, utan har blivit "halvassimilerade". Till skillnad från romska akademiker tror han att han själv ser allt med objektiva ögon eftersom han står på utsidan.

Med andra ord tror Stewart att han vet mer om romerna än romerna vet om sig själva. Men det som verkar viktigast för Stewart är egentligen att underminera de romska forskarna som forskare. Och han gör det genom att kalla dem "aktivister" med "aktivistiska perspektiv". Forskning och aktivism är två helt olika saker, menar han, och de romska forskarna är faktiskt aktivister, medan han är "riktig forskare".

Stewart var inte den enda som lät sig provoceras till att skriva. De icke-romska Elena Marushiakova och Veselin Popov har båda varit aktiva medlemmar i Gypsy Lore Society i årtionden, och Marushiakova var president för föreningen från 2010 till 2020.

Tillsammans har de skrivit i flera artiklar att de menar romer ägnar sig åt «NGO-vetenskap». "NGO-vetenskap" sätts upp som en kontrast till den forskning de själva och andra i Gypsy Lore Society gör, vilket enligt dem är den korrekta vetenskapen. I sin artikel från 2017 hänvisar de ironiskt till romska forskare som "experter" och "så kallad romsk elit" med citattecken (de betonar till och med inom parentes att citattecknen på "expert" inte är utan avsikt).

De skriver vidare om "NGO-vetenskap" att "representanter kan ha olika akademisk bakgrund, men har ofta ingen (inklusive fall där den enda kvalificeringen av författarna i denna riktning är deras romska ursprung och att de behärskar engelska)".

Att generellt hävda att romska forskare ofta inte har någon akademisk bakgrund är inte bara antiziganistiskt, utan ganska häpnadsväckande med tanke på att de flesta romer de argumenterar emot här är disputerade.

Deras argument kan se sakliga ut. Det finns fina ord och fotnoter och layout. Men egentligen är texterna fulla av ilska och motattacker. Ibland är allt så fullt att det nästan verkar surrealistiskt. Skriver de verkligen det här? Utan att forskarsamhället reagerar starkare?

Ja, verkligen. Och vissa belönas till och med för det.

Hedersdoktorskandalen på Södertörn

Elena Marushiakova, utsågs 2020 till hedersdoktor vid Södertörns högskola, där jag då arbetade. Vi som arbetade med det som så småningom blev kritiska romska studier protesterade internt mot utnämningen när den blev känd för oss. Men fakultetsnämnden genomförde ändå utnämningen.

Året därpå utredde den svensk-romska nättidningen DIKKO utnämningen och avslöjade att ledningen hade utsett Marushiakova trots våra protester.

De lyfte särskilt fram den kritik vi hade framfört om DNA-forskning på romer, forskning som senare också kritiserades i den ansedda medicinska tidskriften Nature. Men det fanns annat också.

Hon har exempelvis skrivit att "romerna behöver majoritetssamhället, men majoritetssamhället behöver inte romerna", och att romer gömmer sig i samhällets skrymslen och vrår .

Nazisterna försökte utrota romerna i Förintelsen, och upp till en halv miljon romer, som då utgjorde hälften av romerna i Europa utrotades. Det är en del av Förintelsen som har undersökts relativt lite, och mer kunskap behövs för att fastställa fakta, förstå de rasistiska mekanismerna bakom den och förhindra att något liknande händer igen.

Om detta skriver Marushiakova i sin forskning att romerna utnyttjar Förintelsen för att få pengar, men att de egentligen inte är intresserade av historien .

Nazisterna tatuerade in bokstaven Z på de romska koncentrationslägerfångarna, z för zigeuner. Det råder bred enighet om att ursprunget till z-ordet är grekiskans "athinganoi", som betyder "de som inte får röras".

2015 skrev det tyska centralrådet för sinter och romer ett offentligt uttalande där man tog avstånd från z-ordet. De skriver bland annat att ordet är skapat av majoritetssamhället, att det ofta uppfattas som diskriminerande, att det är nära sammanflätat med stereotyper och rasistiska tillskrivningar och att det förutom den historiska ballast det bär på fortfarande är fyllt av kränkande innehåll i ibland högerextrema grupper.

Som forskare i romska studier vet Marushiakova allt detta mycket väl. Ändå insisterar hon på fortsatt användning av z-ordet i egen forskning – även när hon skriver på tyska. Listan var lång. Och det var ärligt talat svårt att komma med sakliga argument till varför sådana skrifter skulle belönas med ett hedersdoktorat. I stället blev det smutsigt spel från Marushiakovas allierade.

En av de saker jag tyckte var jobbigast då var att en lögn spreds på Facebook, från en ganska ansedd professor i hennes nätverk, att jag inte hade rätt kompetens för mitt jobb och att det var nepotism att anställa mig på Södertörn.

Min man Jan Selling och jag blev överösta av tvivelaktiga vänförfrågningar på Facebook, och Marushiakovas allierade började kommentera osakligt genom öppna inlägg på våra väggar. Jan kallades virus-spridare – som hade spridit viruset antiziganismforskning från Tyskland till Sverige.

Det faktum att Marushiakova och andra från Gypsy Lore Society pratar ner antiziganismforskning kan vara en reaktion på det faktum att antiziganismforskning avslöjar rasism i en del av den forskning som bedrivs i romska studier. Och de som jobbar på tidningen DIKKO, som avslöjat vår interna kritik, fick rasistiska påhopp och hot om stämningar.

Länge var det tyst från Södertörns ledning. När jag frågade om de åtminstone kunde bekräfta offentligt att jag var anställd på ett ordnat sätt sa de bara att jag skulle logga ut från Facebook.

Bara för att säga det, att få ett fast jobb som lektor på Södertörn skedde inte över en natt. Det var en omfattande process där alla mina forskningsarbeten och pedagogiska meriter granskades av två externa professorer.

De rankade mig båda som nummer ett av tretton sökande. Därefter blev det provföreläsning och intervju med en stor intervjupanel. Jag måste bara säga det. För jag känner fortfarande rädslan jag kände när lögnen spreds, att nu är det kört, nu blir jag aldrig tagen på allvar igen.

När universitetsledningen till slut tog bladet från munnen skrev rektorn på Södertörn i ett offentligt uttalande att de inte kunde "hitta grund för den främsta kritiken". Med andra ord menade rektorn att det inte finns någon antiziganism i Marushikovas forskning.

Visserligen är han professor, men i strömningsmekanik, och enligt hans egen beskrivning på Södertörns hemsida handlar hans forskning främst om "fasomvandling, strömning, mass- och värmeöverföring, kapilläritet, vätning och elektrokinetiska strömningar".

Han hade förlitat sig på den bedömning som gjordes av fakultetsnämndens ordförande, som är professor i företagsekonomi. Ingen av de har forskat eller arbetat med romska frågor eller antiziganism. Ändå valde rektorn att gå emot oss forskare som arbetar med antiziganism och protesterna från det romska civilsamhället i Sverige. Ingen förklaring till varför det jag beskriver ovan inte är antiziganism. Bara ett generellt avfärdande.

Det kändes väldigt ensamt. Och var väldigt svårt att hantera.

Sommarlov

Sedan kom sommarlovet. Och jag tänkte att nu måste jag koppla av. Inget jobb. Bara lek med barnen och strand och sol och bara ytliga tankar.

Och det är ganska talande för en del av skillnaden mellan mig, som icke-romsk, och mina romska kollegor och vänner. De kan inte lämna antiziganismen på kontoret. Den finns där hela tiden.

Det finns inget sommarlov.

Eller som Miriam Aurora Hammeren Pedersen beskriver om att vara transkvinna – hon är i boxningsringen hela tiden. Det är faktiskt inte samma sak att stå och titta på. Även om det också är smärtsamt och utmattande.

Ofta tänker jag att jag inte fattar hur de orkar.

Akademisk aktivist och stolt över det!

Finns det en motsättning mellan aktivism och god forskning? Nej, menar man i den kritiska traditionen. Tvärtom. Och hur kommer man fram till den slutsatsen?

För det första tänker man i den kritiska traditionen att kunskap inte är neutral. I akademiska termer beskrivs det ofta som positionalitet eller ståndpunktsteori. Det finns många lager i detta, men jag tycker det är som tydligast i vilka frågor forskare ställer.

Om det finns tid och pengar att forska om något som rör romer kommer vi då att undersöka olika äktenskapsritualer, eller sambandet mellan rasism och tillgång till utbildning? Redan där, innan forskningen kommer i gång, görs ett val som påverkar vilken kunskap vi får. Kunskap om ritualer kanske inte förbättrar romers liv, kunskap om strukturell rasism har kanske potential för det. Inom kritisk teori tror man att forskningen ofta har spelat på lag med makten i samhället.

Olika resurser har gått till forskning som har maktstrukturer som de är idag, så de som redan har makt och pengar kommer att få fortsätta ha just det. Forskning som utmanat har marginaliserats.

Ovanstående forskare från Gypsy Lore Society använde ordet "aktivist" för att prata ner de forskare som placerade sig i kritiska romska studier.

De romska och pro-romska forskarna svarade med att äga det: "Ja", svarade de, "vi är aktivister, akademiska aktivister. Vi forskar för att förändra." Och det är där jag är också. Akademisk aktivist. Och stolt över det.

Så vad gör jag, eller vad skulle jag vilja göra?

Att etablera kritiska romska studier

Kort sagt handlar min aktivism om att försöka bidra till att skapa utrymme för romska studenter och akademiker som alltför ofta stöter på strukturella hinder inför akademien.

Jag är bara en person, i en helt normal anställning. Att jag är gift med en person som jag jobbar med och som delar samma vision har såklart gett en boost. Och att vi tillsammans har tät kontakt med många romska akademiker och romer i civilsamhället som upplyser oss, inspirerar oss, utmanar oss, stödjer oss och hejar oss framåt. Men vi är inte våra egna chefer, och högskolor har inte obegränsat med pengar och personal. Så det gäller att vara kreativ.

Det finns särskilt två saker som jag är stolt över att vi har uppnått.

Det ena är att vi kunde skapa ämnet kritiska romska studier på Södertörn. När det hade blivit ett ämne jobbade Jan och jag som några galningar. Vi satt på kvällar och helger för att ta fram kurser om antiziganism och romers rättigheter. Vår ambition var att vi genom att expandera ämnet så snabbt som möjligt skulle skapa ett behov av mer personal så att romer kunde anställas. Vi hade aldrig mäktat med allt jobb vi la ner om vi inte hade haft så starkt stöd från romer i det svenska civilsamhället.

Det var fler än oss som var hungriga på förändring. Tillsammans med våra närmaste romska och pro-romska partners på CEU och Harvard ansökte vi om pengar från externa finansiärer för att arrangera den årliga konferensen i kritiska romska studier.

Och vi sökte också pengar från Södertörn för att finansiera studentträffar för romska studenter. Mirelle Gyllenbäck och Valeria Redjepagic kontaktade studenter och skapade programmet. Det var fantastiskt.

Vi lade alla ner mycket mer tid än vi fick betalt för. Jan och jag var åtminstone anställda. Men många romer lade ner timmesvis utan att få en krona. För att stödja. I hopp om att här kunde vi skapa förändring. Och kanske spände vi bågen för hårt, när jag tänker tillbaka på det. Vi var så hoppfulla. För det kändes som att nu hade vi verkligen en möjlighet att skapa något nytt inom det här området.

Det finns extremt få disputerade romer i Sverige. Och även på Södertörn, som får öronmärkta medel från regeringen för att bedriva romska studier, fanns bara en adjungerad romsk lärare, utan forskningskompetens och utan erfarenhet av kritiska romska studier.

Naturligtvis hade vi inget mandat att anställa någon, men vi använde det lilla utrymmet vi hade.

Vi engagerade romska lärare i befintliga kurser på timmar och förhandlade med högskolan tills de gick med på att också betala lärarna för att sitta i ämnesrådet. På så sätt fick vi romsk majoritet i ämnesrådet, ämnets demokratiska organ. Vi skapade också en romsk referensgrupp, som vi ansåg att Södertörn enligt lag var skyldigt att ha.

Att arrangera studentträffar för romska studenter kom som ett svar på den frustration och maktlöshet många av oss känner inför den ingrodda föreställningen att det inte finns några romska studenter i Sverige.

Alltför ofta hade vi sett pengar gå till satsningar som byggde på föreställningen om att romer i Sverige varken var intresserade av eller bedrev högre utbildning.

I interna rapporter om Södertörn skrevs det till exempel flera gånger att brobyggarutbildningen – en uppdragsutbildning som inte nödvändigtvis krävde gymnasieexamen – hade ökat intresset för högre utbildning bland romer i Sverige. Underförstått var en föreställning om att romer inte är intresserade av utbildning.

Det kändes så kränkande med tanke på alla briljanta romska studenter vi kände till genom privata kontakter och genom romska medier. Värst av allt är det förstås för de romska studenterna, som ofta kämpar sig igenom en hinderbana skapad av antiziganism för att nå fram till och ta sig igenom högre utbildning.

Att de inte får något stöd, att man även på högskolenivå låtsas att de inte finns – och att det till och med hävdas att de inte är intresserade av högre utbildning. Det är bara sjukt. Osynliggörande är också antiziganism.

Pengar, pengar, pengar

Södertörn har pengar för att bedriva romska studier. Men de satsar bara en bråkdel på den kritiska riktningen. I längden blev det ohållbart att jobba så mycket på fritiden, och samtidigt uppleva att bli motarbetad av ledningen. Särskilt eftersom det som alltid var cheferna som satt på pengapåsen. Det blev så tydligt att det är den som har pengar som har makt.

Jag har därför slutat jobba på Södertörn. Men jag är stolt över vad vi fick på plats, som fortfarande pågår – kurser i antiziganism och romers rättigheter. Det är ganska unikt. MF, den högskola jag arbetar på i Oslo, får inte öronmärkta medel från regeringen för att bedriva romska studier. Å andra sidan har jag stöttande kollegor och chefer.

Under 2020 fick jag tid och hjälp att skriva en forskningsansökan till det norske forskningsrådet. Projektet beviljades – vi fick 8 miljoner norska kronor för att forska på minnet av det romska slaveriet i Rumänien. Att romer hölls som slavar i Rumänien i 500 år, och att dagens rasism och fattigdom till stor del kan ses som ett resultat av denna historia, är alldeles för lite känt.

Projektet är därför viktigt i sig. Men det visade mig också att genom att söka finansiering på det här sättet får man mycket inflytande över hur de används och vem de går till. Konkret kommer det att vara ett sätt att säkra anställning för romska akademiker.

För att synliggöra oss har jag tillsammans med kollegor startat forskargruppen kritiska romska studier vid MF . Det finns nu tre externt finansierade forskningsprojekt kopplade till gruppen:

- 1) MEMOROBIA: Memorialisation of Romani enslavement in territories of contemporary Romania, som förutom mig involverar forskarna Jan Selling, Margareta Matache, Delia Grigore och Maria Dumitru,
- 2) Evaluating new approaches: Roma experiencing rough sleeping in Westminster, där jag arbetar med Maria Dumitru,
- 3) Antiziganistisk homofobi och romska hbtqi-personers rättigheter i de nordiska länderna, som är ett samarbete mellan mig, Arman Heljic, Peter Nylund, Valeria Redjepagic och Förlag DIKKO.

Tala emot antiziganism

Att skapa utrymme handlar också om att skapa utrymmen där människor kan andas. Eftersom jag själv inte är rom kommer jag aldrig helt att förstå vad antiziganism innebär. Men studier och nära kontakt med människor som drabbats av antiziganism har visat mig att antiziganism är massiv. Det är nästan otroligt. Det är så överallt, och så legitimt att det sällan motsägs.

Som det mest uppenbara såg jag i Rumänien. När jag gick ensam in i en butik fick jag alltid gå in med en handväska, men när jag kom med en romsk vän var jag tvungen att lämna min handväska utanför. Jag pratade med en advokat som slutade få lön när hennes arbetsgivare upptäckte att hon var rom. Jag fick se med egna ögon hur asfalt, rinnande vatten och annan infrastruktur slutar där det romska gettot börjar. Det gjorde ett oförlömligt intryck på mig.

Men antiziganismen är också stark i Skandinavien . Romska barn lär sig i skolan att de inte kan bli vad de vill eftersom de är romer. Romska studenter får höra att de är ett positivt undantag i en annars dysfunktionell grupp. Det är jättesvårt att ge exempel. För det här är inte min historia. Jag har bara stått på utsidan och fått en liten glimt. Men det jag märker är att för många betyder det mycket att bara bli trodd.

Jag förstår inte allt, och jag ser inte allt. Men jag försöker lyssna och lära mig. Och här har relationer betytt så mycket. Jag har sett lite av hur mycket ont antiziganism gör. Och lite av vilka begränsningar det ger. En annan viktig aspekt av min akademiska aktivism har därför varit att tala om detta. Försök att sätta ord på, upplysa, om vad antiziganism är och hur det påverkar romska liv. Som när vi uttalade oss om utnämningen av Marushiakova till hedersdoktor. Eller genom debattartiklar och föreläsningar. Att skapa utrymme handlar också om att skapa utrymmen där människor kan andas.

Att etablera kritiska studier är också en signal om att det finns en miljö som tar antiziganism på allvar. Något jag tror är en förutsättning för att romer ska kunna arbeta inom akademien.

Privat eller professionellt?

Mitt arbete med kritiska romska studier började med att jag såg tiggeridebatten som rasistisk, utan att veta tillräckligt för att säga ifrån. Idag känns det ofta som att kritiska romska studier är allt jag gör. Det är jobb och fritid.

Flera av de personer jag anser vara mina bästa vänner idag är romer, som jag har kommit i kontakt med genom jobbet. Vi delar ett engagemang. Kampen mot antiziganism.

Kampen för förverkligandet av romska rättigheter. Och i slutändan kampen för att skapa ett samhälle där det finns plats för alla, på lika villkor och där alla har samma möjligheter.

Det är lärorikt och meningsfullt, utmanande, tufft och givande. Det finns inget annat jag hellre vill göra.

Ett tal: Akademin i kampen mot antiziganismen

I december 2022 anordnade kritiska romska studier på Södertörn konferensen ”Romers rättigheter och kampen mot antiziganism. Lansering av CHACHIPEN nationella rapport om Sverige”. Jag pratade om akademien i kampen mot antiziganism i Sverige. Så här sa jag:

1)

Anställa romska akademiker

Vi har lyckligtvis kommit långt när det gäller att förstå fördelarna med att inkludera kvinnor, ursprungsbefolkningar, etniska minoriteter, och LHBTQ-personer i forskning och utbildning om frågor som direkt påverkar dem.

Det är mitt intryck att romska studier på något sätt är unikt. På ett negativt sätt. Vi har ännu inte nått den punkt där vi – som lärosäten – förstår vikten av att låta romska akademiker undervisa om romska frågor.

Samtidigt är detta nödvändigt. Inte symboliskt, som det ofta framställs. Utan för att romska föreläsare har en kompletterande kompetens.

Förutom sina akademiska meriter har de erfarenhet av att vara romer och bli utsatta för antiziganism och kan därför väcka nya frågor, ge mer exakta beskrivningar och mer kraftfullt utbilda studenter om romers rättigheter och antiziganism.

Med detta sagt vill jag citera Anna Mirga-Kruszelnicka, från publikationen *Nothing about us, without us*, som publicerades av European Roma Rights Centre 2015. "Romers deltagande i akademikernas produktionsprocess blir symboliskt och uttrycker i bästa fall i paternalism". För att undvika det som Mirga-Kruszelnicka varnar för här är det viktigt att högkvalificerade romer prioriteras och att de får samma ansvar och inflytandepositioner som sina icke-romska kollegor.

Romska akademiker finns. Och ett antal individer vill använda sin kompetens för att bygga lärosäten i Sverige. Jag har blivit besviken och arg när jag – mer än en gång – har sett att högkvalificerade romer har förbigåtts av icke-romer eftersom universitetsledningarna inte har varit villiga att prioritera. I ett fall bevitnade jag en icke-romsk akademiker i en fast tjänst.

När han sa upp sig ersattes hans undervisning av en romsk akademiker – enligt min mening mycket bättre kvalificerad – men hon var tvungen att göra arbetet som timanställd. Som ett resultat hade de romska föreläsarna inte samma möjlighet att utvecklas i sin akademiska karriär, förutom den extra stress som osäkra anställningar orsakar. Detta förstärker ojämlikheten. När romerna är anställda ska de ges goda arbetsvillkor.

2)

Stödja romska studenter i deras strävan efter högre utbildning

Romer är på grund av strukturell diskriminering underrepresenterade bland högutbildade i Sverige. Men saker och ting förändras. Vi har två gånger arrangerat studentträff på Södertörn. Romska studenter från hela Sverige anslöt – de studerar bland annat till lärare, jurister, och psykologer.

Trots den kunskap vi har om de extra utmaningar dessa studenter står inför på sin väg mot sina slutprov ges inget specifikt stöd till romska studenter. Det är upp till var och en av dem att hantera på egen hand.

Sverige är skyldigt var och en av dem ett stort tack för vad de gör för vår gemensamma framtid. I Sverige hör jag alltför ofta att affirmative action inte är tillåtet.

Så var kreativ!

Vad jag alltför ofta ser är universitetsledningar som klär sig i byråkratiskt språk för att försvara status quo. Men det är lika sant att jag ser ledarskap hitta kreativa lösningar när det är något de verkligen vill uppnå.

Ledare på universiteten borde vara visionära och ha ambitioner. Strukturell antiziganism och paternalistiska attityder håller romer borta från utbildningsprogram. Vi går miste.

Romska studenter i Sverige har inga särskilda behov, de är inte mindre kvalificerade, och är inte ointresserade av utbildning, men antiziganism missgynnar dem. Ett exempel på detta har jag bevittnat på nära håll.

Då Marushiakova blev utnämnd till hedersdoktor vid Södertörns högskola protesterade både delar av det romska civilsamhället och forskare specialiserade på antiziganism. Men rektorn vid Södertörn svarade att det inte fanns någon antiziganism i hennes forskning.

Även om denna situation fick viss uppmärksamhet är den tyvärr inte unik. Människor i olika positioner på olika universitet producerar antiziganism utan att det får konsekvenser för dem även när det rapporteras. I stället får romerna själva ta konsekvenserna, utan stöd och kompensation.

Sådana processer tar tid och energi. Och det är orättvist att romer måste gå i bräsch för att universitetsledningen är okunnig. I slutet av denna specifika process gavs inget stöd – inte ens en ursäkt – till romska studenter och det romska civilsamhället för den smärta som denna process hade orsakat.

Rektorn visade att vid Södertörn kommer romer som rapporterar antiziganism inte att lyssnas på. Gör detta att romska studenter känner sig välkomna? Kommer de att känna sig trygga? Kommer de att rapportera, när de upplever antiziganistiska trakasserier?

Det bör utredas hur romska studenter bättre skulle kunna få stöd vid svenska universitet. Några av de initiativ som skulle kunna undersökas är:

- Stipendier till romska studenter
- Finansiering till en romsk studentorganisation, för att underlätta att de kan stödja varandra
- Handlingsplaner mot antiziganism vid universiteten, inklusive ett funktionellt rapporteringssystem

3)

Prioritera forskning om antiziganism och dess effekt
När frågorna om antiziganism diskuteras är en av de lösningar som ofta nämns att sprida kunskap om antiziganism och dess konsekvenser.

Men denna kunskap måste komma någonstans ifrån – och som vi kunde se från föregående exempel kan vi inte ens förvänta oss att universitetsledningarna ska erkänna och förstå antiziganism.

Om Sverige vill bekämpa antiziganism behöver vi en gedigen satsning på forskning och kunskapsproduktion.

För närvarande är antiziganism inte en prioriterad fråga. Till exempel den svenska forskningssatsningen i samband med IHRA-konferensen 2021 i Malmö.

Vid kartläggningen av forskningsbehoven på området klargjorde Vetenskapsrådets uppdragsbeskrivning att romer inte ingick i själva begreppet Förintelsen, utan skulle ingå i forskningssatsningen som en av de grupper som led under Förintelsen, och att satsningen även skulle omfatta forskning om "romers utsatthet och antiziganism" idag.

I de efterföljande rekommendationer som låg till grund för det slutliga budgetbeslutet om forskningssatsningen nämndes dock varken romer eller antiziganism. I den slutliga budgetpropositionen för 2022 avsattes en forskningssatsning på 12 miljoner kronor årligen åren 2022–2026 till forskning om "Förintelsen och antisemitismen".

Forskning om den judiska Förintelsen och antisemitism är naturligtvis oerhört viktig. Men det är också forskning om den romska Förintelsen och antiziganism.

Vi behöver en mer grundlig förståelse av antiziganistiska mekanismer, vi behöver mer utvecklade teorier om fenomenet, inklusive hur det färdas över gränserna, kopplingar till andra tankeströmningar som växer fram i vårt samhälle, hur det påverkar och begränsar vardagen för till exempel romska studenter.

Och hur det bäst kan utmanas och bekämpas.

I Tyskland finns ett permanent finansierat forskningscenter för antiziganismforskning, som har ett nära samarbete med romer och sinter-civilsamhället i Tyskland. En annan modell skulle kunna inspireras av Norge, där en professor i antisemitism finansieras direkt från statsbudgeten. En professor i antiziganism tänker jag borde vara ett minimum man kan förvänta sig av Sverige.

Kort sagt uppmanar jag beslutsfattare, forskningsfinansiärer och universitetsledningar att sätta kampen mot antiziganism och främjandet av romer på dagordningen. Anställ romska akademiker, stödja romska studenter i deras strävan efter högre utbildning, och prioritera forskning om antiziganism och dess effekter.

Solvor Mjøberg Lauritzen

Sånn som deg

Miriam Aurora Hammeren Pedersen

Drikker kaffe
Sånn som deg
Går til banen
Sånn som deg
Irriterer meg over snøen
Sånn som deg
Sitter på kontoret
Sånn som deg
Ser på TV
Sånn som deg
Koser med pus
Sånn som deg

Så fint
Om det var det hele
Så fint
Å bare få være
Å bare få være meg
Sånn som du
Er deg

Min kropp min skatt

Vicktoria Adolfsson

Groparna på mina lår är min vackraste dekor.
Likt ränderna på min mage som jag fyller med glitter, lika
vackert som ett fågelkvitter.
Samhällsideal har försökt släcka min gnista, men min kropp
är som en alldeles egen skattkista.

Maria Hellsten

Konsten att kommunicera

Att skapa kartan själv, för att kunna orientera till målet

Älskade barn, idag är du klar med grundskolan.
En resa som blev ett större äventyr än vad jag någonsin
kunde ana.
För de flesta elever är resan från start till målet, tydligt
uppmärkt med skyltar.
Vägen är bred och asfalterad.
Det är lätt att hitta, det finns gott om plats.
Några elever har en smalare väg, lite krokig, men det är
fortfarande en väg.
För vissa är det en bred motorväg från start till mål.
Jag hade nog en motorväg större delen av min skolgång, så
jag trodde så klart att alla hade de förutsättningarna.
Så fel jag hade.
Du lärde mig något annat.
Din väg från start till mål var inte utmärkt från början.
Du visste att du skulle till målet.
Klara grundskolan.
Men din väg var inte tydlig.
Det fanns inte någon väg.
Det fanns inte ens en karta.
Vi fick rita kartan själva.
Innan du kunde navigera.
Många gånger kändes det som att det var en djungel, eller en
ogästvänlig öken.
Ibland var vi på glaciärer eller ute på djupa hav.
Det blev så klart en mycket större strapats, för att nå målet,
när du fick lov att rita kartan själv.
Innan du kunde använda den.
Kartan skapades tillsammans.
Med familj och pedagoger som tog sig tid att skapa kartan
tillsammans med dig.
Utifrån dina förutsättningar.

För utan karta och kompass är det svårt att orientera.
När du väl hade en karta, så började vi hitta stigar att ta oss
fram på.
Så småningom fanns det till och med vägar, för att nå målet.
Någon enstaka gång såg vi motorvägarna, där de flesta tog sig
fram mot målet.
Men du tog aldrig motorvägen, den enkla vägen.
Du fortsatte att skapa den karta och de vägar du behövde.
Det har inte varit lätt, men resan gav så mycket mer.
Nu är du framme vid målet.
Som en starkare och mycket mer erfaren människa.
Tack för allt du lärt oss, under tiden vi skapade kartan
tillsammans.

Text skriven till när sonen slutade högstadiet

En personlig betraktelse om hur min aktivism tog sin form.

En betraktelse om ur informationssamhällets förändrade krav på kognition och informationshantering, i kombination med skolsystemets krav, har gjort att människor idag slås ut.

I det samhälle vi har byggt, kanske i tron att det skulle vara till det bättre, men som i själva verket blev något väldigt smalt.

Där människor förväntas passa exakt i standardmallen, annars slås man ut, istället för att få chans att blomma ut och fokusera på det man är bra på.

”Det handlar om kommunikation mellan människor – resten är teknik”

Det var den säljande rubriken i Ericssons reklamkampanj på 90-talet. VD Lars Ramqvist poserade själv i reklamen.

Han personifierade vad som krävdes för att ta företaget genom den stora förändringen.

Företaget hade drygt 100 000 anställda, världen över. Den stora förändringen var i det här fallet att ”svänga atlantångaren”, från att sälja till statliga kommunikationsmyndigheter, i stil med Televerket, till en ny och snabbt växande konsumentmarknad.

På den tiden var jag nybliven civilingenjör. Nyfiken på nyheter. Spännande teknik. Som vi trodde skulle förändra världen.

Jag kan fortfarande minnas att det var ett hemlighetsmakeri kring 3G, alltså den tredje generationens mobiltelefoni, som skulle ersätta de gamla teknikerna NMT och GSM.

Det viskades om 3G i korridoren på jobbet. Någon hade fått åka på ett möte i Kista utanför Stockholm, för att få ta del av ”hemlig information”. Kista var för övrigt, i slutet av 90-talet, något av ett centrum för Ericssons utveckling av infrastruktur till mobiltelefoni. Jag upplevde att det stod Ericsson på mer eller mindre alla byggnader.

Tekniken förändrade världen, men inte på det sätt som vi trodde då.

Vi lekte med tanken att ha tillgång till all information vi önskade. Omedelbart.

I det kommande informationssamhället.

Föga anade vi då, att oändlig tillgång till information, skulle ställa helt andra krav på människors kognition. Sidan neuro.se beskriver kognition på följande sätt

”Kognition handlar om hjärnans förmåga att ta emot, lagra, bearbeta och plocka fram information.”

Lägg beskrivningen på minnet, för jag återkommer till begreppet kognition flera gånger i denna text.

Jag kan villigt erkänna att jag inte heller hade hört talas om kognition, förrän cirka 2016. Förmodligen för att det tidigare inte hade varit aktuellt att definiera eller diskutera. För då, i slutet av 90-talet, kunde vi inte förutspå vad oändlig tillgång på information samtidigt skulle ställa för krav på människors kognition. Vilken kognition som skulle krävas för att vara en del av samhället.

I efterhand kan jag konstatera att förändringarna, de kom stegvis. Som de ofta gör, så att man inte ens märker dem. När man lever mitt i det. För varje litet steg anses ofta vara en förbättring. Men med en återblick över en längre tidsperiod kan man enklare se, vad förändringarna har inneburit.

Ta till exempel att kunna betala räkningar via dator eller mobil, så bra! Tänkt vad enkelt det blir då. Det var vi många som tänkte då. (Förklaring för de som är födda på 2000-talet och aldrig har fått en räkning på papper, i posten: Allt skedde analogt. Fakturan postades till dig. Du betalade genom att gå till banken eller posten. Senare halvautomatiserades dessa, med hjälp av privatgiro, men det skedde fortfarande analogt.)

För det som vi kanske ansåg var tidsödande, alltså att spara räkningar i en låda och en gång i månaden samla ihop dem och betala via någon form av privatgiro, det gav en känsla av kontroll.

Månadens kostnader summerades för hand. De registrerades, kanske omedvetet, av den som summerade. Den ryggmärghälsan hade jag, om ungefär vilka kostnaderna var, från månad till månad.

Så att notera avvikelser och därmed ha kontroll, den har gått förlorad genom att betala digitalt. Men nu kan du få uppföljning digitalt och med diagram, kanske någon invänder!

Det kan jag säkert. Men det kräver en aktiv handling av mig, som jag vanligen bortser från. Eftersom jag är bekväm, så blir det inte av att jag söker upp informationen.

Förut fick jag sammanställningen presenterad för mig, en gång i månaden. Eftersom jag skapade den själv, när jag betalade månadens räkningar.

Nu krävs förmodligen att jag loggar in, i en app eller på en hemsida. Med ett konto och lösenord.

Vilket tar oss till nästa nutidsförbannelse. Lösenord!

Mitt första lösenord som jag skulle memorera, var egentligen en kod. En fyrsiffrig kod till mitt första bankomatkort. Det fick jag som sextonåring. Efter det dröjde det ytterligare ett antal år innan jag skulle tvingas minnas ännu en kod eller ett lösenord.

Idag tvingas både barn och vuxna att hantera en aldrig sinande ström av inloggnings- och koder. Det ställer stora krav på kognition och struktur.

För att inte tala om den frustration som skapas när vi har tappat bort en inloggning och tvingas kontakta någon kundservice som endast går att nå via mail.

Alternativt via en telefontjänst som har uppåt en timmes kö. Vilket gör att vi måste vänta på ett svar. Det blir en aktivitet som "blir hängande". Jag blir beroende av ett svar från någon annan, för att kunna slutföra det jag höll på med. Jag kan inte göra klart.

Förr ringde jag till en kundtjänst och fick ett svar. Någon svarade i telefonen. Direkt.

Verksamheter satte en ära i att ha hög servicegrad och tillgänglighet.

Fysikprofessorn Bodil Jönsson skrev 1999, om begreppet "ostyckad tid". Alltså att få vara ostörd i något, utan att ha krav och planering. Jag tänker att det kan liknas vid begreppet "att ha flow", som det heter på nysvenska.

I dagens informationssamhälle, är det en sällsynt lyx att få vara ostörd i något. Hjärnan distraheras lätt av att tankarna finns på annat håll. På aktiviteter som av olika anledningar inte har kunnat slutföras, utan de har "blivit hängande".

Det kanske kan symboliseras av att kontrollpanelen i min hjärna liknas av en datorskärm, med allt fler symboler med "väntande timglas". Samtidigt. För jag har så många saker som "är hängande."

Till slut kan min hjärna inte se vad som finns bakom alla väntande timglas. Vad det var jag egentligen skulle göra. Inte undra på att hjärnan får svårt för att sortera och prioritera.

Något som också har förändrats stegvis, är det svenska skolsystemet. Från den första folkskolan till i princip krav på genomfört gymnasium för att få ett arbete.

Jag kan framför allt relatera till de förändringar som skett från att jag gick i högstadiet och gymnasiet på 80-talet. Observera att jag skriver skolsystemet, för min reflektion är att det är systemet som har utvecklats åt fel håll. Allt medan de flesta personal gör allt vad de kan, med en allt mindre budget.

På högstadiet kunde man då välja mellan allmän och särskild kurs i matematik och engelska. Språkval, var ett val, inte något obligatoriskt. Det togs bort i samband med reformen 1994. Samtidigt infördes treåriga program för samtliga utbildningar på gymnasiet. Men yrkesprogrammen fick färre timmar av karaktärsämnen på tre år, än vad man tidigare hade på två år!

För att alla program skulle vara "högskoleförberedande", vilket grundade sig i en jämlikhetstanke. Det låter bra i teorin. Men fungerade mindre bra för de som inte var studiemotiverade i den åldern. De kanske blev motiverade senare i livet, men de var det inte i gymnasieåldern.

När sen LGR 11 kom, så trodde jag först att det var något bra. Förmodligen eftersom jag var en av de elever som hade lätt för mig i skolan. Jag tyckte därför att det lät bra att fokus inte låg på att rabbla faktakunskaper.

Vad jag dock inte förstod först, var att den läroplanen ställer oerhört stora krav på förmåga att analysera, reflektera och kommunicera. Fram för allt ställer den krav på att kunna kommunikation i skrift.

Åtminstone är det så det har blivit i praktiken. Det spelar liksom ingen roll, hur väl du kan skapa något i slöjden, om du inte dessutom kan formulera reflektioner och teorier om hur och vad du har skapat. Redan i unga år.

Något som kräver en viss språklig mognad och förmåga att uttrycka sig.

För att förtydliga: en praktiskt lagd elev kan svarva en tråkanna, eller göra en svepask, men hen kan få ett E i betyg ändå, för att hen inte kan beskriva och motivera sitt val av träslag och tillvägagångssätt, i en skriftlig egenutvärdering. En annan elev kan på tekniken bygga en brokonstruktion som går sönder med relativt liten belastning.

Den här eleven är dock väldigt duktig på att uttrycka sig i skrift och analysera varför bron gick sönder. Det kan generera ett A eller B i betyg. Hens klasskamrater som byggde en bro som höll för avsevärt större tyngd, kan dock få ett C eller D, trots praktiska kunskaper. Därför att de har vid denna ålder inte utvecklat förmåga att i skrift analysera, förklara och motivera hur de kunde bygga en bro som höll för större tyngd. Konsten att kommunicera har alltså blivit central i dagens skola.

Problemen uppstår när det ställs högre krav på kommunikativ förmåga, vid en viss ålder, än vad individen har hunnit utveckla.

Det Ramqvist på Ericsson förmedlade, att det är kommunikationen som är det centrala, har tyvärr ofta förbisett idag.

Den nya teknik som skulle kunna hjälpa, behöver användas på rätt sätt. På ett sätt som möter barnens kognition, på den nivå som de faktiskt befinner sig. Men då måste vi utgå från barnens sätt att kommunicera. Alla barns sätt. Inte bara de som är i majoritet. Utan även de som har en annorlunda kognition.

Det handlar inte om "rätt" eller "fel" kognition, utan en annorlunda kognition.

Jag vill nämligen inte tro att våra politiker faktiskt hade insikt, när de skapade en skola med ett inbyggt utanförskap. Där människor sorteras ut, och slås ut.

Jag vill fortfarande tro, att de inte förstod vad de gjorde. För annars är det ett så sorgligt sätt att se på människor, att det bryter mot allt jag tror på.

I dagens skola är det nämligen så många som ca 60% av de som inte har behörighet till gymnasiet, som har någon form av NPF*.

De saknar inte alltid behörighet för att de inte har kunskaperna.

De saknar ibland behörighet, därför att de saknar förmåga och förutsättningar för att redovisa kunskapen, enligt de smalt formulerade formerna för att visa sin förmåga. Där formerna för att visa sin kunskap kräver kognition och kommunikationsförmåga, som de inte har.

Men de kan mycket väl ha kunskaperna, om de får redovisa dem, på ett sätt som deras sätt att kommunicera på, är anpassat för.

Hängde du med på vad jag försökte förmedla?

Vi har ett skolväsende som har satt i system att diskriminera de ungdomar som inte kan kommunicera som majoriteten.

Därför blev jag aktivist.

Jag hade inte ens reflekterat över att jag är en aktivist, innan jag blev tillfrågad att bidra till denna bok. För mig var inte aktivist något jag ”drömde om att bli”, som barn. Kanske för att jag växte upp i en familj, som tillhörde majoriteten, i Sverige.

Till skillnad från många andra som skriver texter i denna bok. De har växt upp och fått ta del av hur det känns att tillhöra en minoritet. Då är diskrimineringen tyvärr en mera påtaglig följeslagare, genom uppväxten.

Vilket jag tror kan förklara att aktivism ligger närmare till hands.

Jag är dock uppvuxen med människor som haft förmågan att uttrycka sig, i både tal och skrift. Vilket de också har gjort.

Jag har fått med mig att det är naturligt att säga ifrån, när något är fel.

Så nu säger jag ifrån. I de sammanhang jag kan. Jag säger ifrån genom att arbeta med upplysning och bildning. Genom att arbeta som lärare och föreläsare.

2018 blev jag: ”Ingenjören som klev ut genom dörren och bytte karriär”.

Jag slutade mitt arbete på det ”stora industriföretaget”, främst för att hitta en arbetssituation som fungerade med min vardag, genom att vara lärare på en folkhögskola på halvtid, i kombination med ett eget företag för utbildningar och föreläsningar.

Men förändringen blev samtidigt starten på min resa till att förstå mer om vilken inverkan dagens skolsystem, har på så många ungdomar. Jag brinner för att sprida kunskap om hur dessa förändringar till informationssamhället, har påverkat oss människor.

Ibland måste vi nämligen bromsa upp och titta oss i backspeglarna. Vi har en generation unga vuxna som står utanför arbetsmarknaden, för att skolsystemet har sorterat ut dem. Förutom det rent mänskliga lidandet, med människor som tappat tron på sig själva, är det en samhällsekonomisk katastrof.

Som så många andra föräldrar till barn och ungdomar som inte passar in i dagens skolsystem har jag en livserfarenhet de senaste tio åren (under LGR 11), som jag gärna hade varit utan. Livserfarenheten att behöva känna den bottenlösa förtvivlan över att befinna mig i ett system där inget fungerar av sig själv. Jag hade levt cirka fyrtio år i tron att i Sverige har vi ett fungerande stödsystem, för personer som behöver stöd. Det blev uppenbart att jag hade fel.

Ju fler aktörer jag vände mig till som skulle ge oss stöd och hjälp, ju oftare fick jag höra orden ”Så här kan ni inte ha det”, men nästan alltid med de efterföljande orden ”men jag vet inte om det är vårt område att hjälpa er”.

Ja, men det är tufft för alla, kanske du invänder. Men det stämmer inte. Det är stor skillnad mellan den somatiska och den neuropsykiatriska vården. Det beskrivs i filmen Barnuppdraget, (<https://vimeo.com/391210864>) som Region Västra Götaland har gjort, där man självkritiskt beskriver skillnaden. Som tittare får du också ökad förståelse för att bristen på samordning, det gör föräldrar sjuka av utmattning. För att få stöd, behöver jag först ta reda på vilket stöd som finns, vem som utför det, hur man söker, vilka kriterier som behöver vara uppfyllda för att man ska ha rätt till det och en massa andra fakta.

Eftersom jag har arbetat i närmare tjugo år, som projektledare i industrin, ”råkar” jag ha en stor erfarenhet av den typen av arbete. Att söka information och presentera den för olika mottagare på ett sätt så att de förstår vad jag vill förmedla.

Men inte ens samordningsforumet, SIP, som är till för att skapa samordning mellan olika insatser, inte ens det fungerar som det är tänkt. Det belyses i rapporten ”Jag lever mitt liv mellan stuprören”, en brukarrevision som gjordes 2018. Den syftar på att vården ofta är organiserad som ”stuprör”, med en snävt avgränsad beskrivning av vad som är respektive enhets uppdrag.

Problemet är att människor är komplexa, många behöver flera insatser samtidigt. Men det finns inte plats för, i den snäva beskrivningen av vad respektive ”stuprör” ska hantera. Jag har suttit på flera SIP-möten och känt mig som ”Svarte Petter”. Ni vet det spelkort som ingen vill ha på hand när spelet är slut. På mötet har det diskuterats olika alternativa insatser, men ingen enhet vill känna att just de ska vara ansvariga, det är bättre om någon annan enhet tar ansvar = får Svarte Petter kvar på hand = kostnader belastar den andra enhetens budget.

Jag är inte ensam förälder till barn med NPF, som har det så här. Vi är många. Väldigt många. Det kan till exempel illustreras av att citera Malena Ernman i boken ”Scener ur hjärtat” där hon beskriver familjens kamp för hjälp:

”Så man måste göra allting själv. Man måste utbilda sig, man måste kriga. Och man måste ha en jäkla tur.”

Tur! Vill vi ha ett samhälle där rätten till att vara den man är, bygger på tur?

För mig är det självklara svaret; nej. Alla ska ha rätt att vara den man är.

Det är bara att läsa FN:s barnkonvention eller FN:s deklARATION om mänskliga rättigheter för att få stöd kring om vi ska ha ett samhälle som bygger på tur, eller ett samhälle som bygger på alla människors lika värde. Som projektledare lärde jag mig att jag måste uttrycka mig olika, beroende på om mottagaren var till exempel en operatör, truckförare, VD, ekonom, ingenjör, europachef eller logistiker för att kunna tala samma språk, utifrån vad som var viktigt för mottagaren.

Under resans gång, som anhörig till personer som i dagens samhälle har berikats med diverse olika bokstavskombinationer, har jag också insett att det inte bara handlar om att ha rätt till stöd, det handlar väsentligt om att jag som anhörig har förmåga att uttrycka mig på byråkratsvenska, så att ansökningarna beviljas.

Tur (!) för dem att min erfarenhet som projektledare lärt mig en del om kommunikation på mottagarens villkor. Återigen behöver vi reflektera över om samhällets rätt till stöd ska vara byggt på tur. Vad händer med alla de personer som inte har anhöriga som kan föra deras talan.

Livserfarenheten de senaste tio åren, som jag gärna hade varit utan, har också gjort att jag numera kan titulera mig som psykolog, kurator, läkare (medicinskt ansvarig sen läkaren slutade och ersattes av stafettläkare), specialpedagog, jurist, handledare, tolk, kontaktperson, kommunikationsansvarig, logoped, bildstödstillverkare med mera.

Jag har så klart inte den formella kompetensen för något av yrkena, MEN jag har tvingats lära mig tillräckligt för att i vissa fall utbilda de professionella om bemötande, kommunikation, medicin, eller deras felaktiga logik/juridik vid överklaganden av beslut. Det har gått åt obegripligt mycket tid till detta. Tid som jag gladeligen hade använt till att göra betydligt roligare saker tillsammans med min familj och kunna vara en mer närvarande förälder till alla våra barn.

Tid som jag också hade kunnat lägga på att arbeta heltid och betala skatt utifrån det, istället för att vara sjukskriven och/ eller tvingas arbeta deltid.

Min aktivism grundar sig därför också i att jag i allt fler sammanhang, har fått stötta familjemedlemmar, i deras dagliga kommunikation. Det kan vara kommunikation med bland annat skola, vänner, myndigheter, vårdpersonal. Jag har känt mig alltmer som en tolk, en autisttolk. Som tolkar mellan svenska och "aspiska". För personer med autism, har ofta ett rakare sätt att kommunicera.

Om man inte är medveten om detta, så uppstår missförstånd väldigt ofta.

Så jag är tillbaka till kärnan i Lars Ramqvists reklam:

"Det handlar om kommunikation mellan människor – resten är teknik"

Maria Hellsten, NPF-tolken – att förstå det som inte syns

Förkortningar

NMT – Nordisk Mobil Telefoni

GSM – Globalt System för Mobil kommunikation

LGR 11 – Läroplan för grundskolan (2011)

NPF – Neuropsykiatriska funktionsnedsättningar

SIP – Samordnad Individuell Plan

*Detta enligt autism Sveriges skolenkät, 2022. Någon formell statistik finns inte. Därför att Skolverket inte har tagit fram någon statistik. Med en motivering om rädsla för diskriminering, som jag aldrig har förstått.

Gulag-meme

Linda Lundqvist

Min 10-åring gick sin första dag i den nya skolan igår.
De skulle resonera kring begreppet tid, och hon svarade med
att citera ett Gulag-meme. Och hennes klasskompis och
fröken förstod vad hon menade och tyckte att hon var rolig.

Och ingen tyckte att hon var konstig,
eller att hon hittade på konstiga ord
eller hade makabra intressen,
och ingen ringde hem och ingen ringde soc.
Och barnet kom hem från skolan och skrattade
och längtar dit igen.

Och mamman tänker "skulle det där vara så jävla svårt?"
och slipper rådfråga Skolinspektionen om någonting alls.
Och alla kan istället göra det de ska.

Hanna Heilborn

Hej Majoritet!

Hej kära majoritet, som jag tillhör. Redan här, när jag har skrivit den första meningen börjar hjärnan fladdra. Min hjärna är associativ. Jag tänker på ett telefonsamtal jag nyss haft med en romsk kollega, som kommit att bli en vän. Han säger:

”Berätta om ditt judiska arv direkt, så att du inte släpper det som en bomb sen.”

”I texten, menar du?”, svarar jag.

”Överhuvudtaget”.

Vi pratar om det. Arv är ett starkt ord. Nej, jag har inte judiskt arv, jag skulle säga att jag har judiskt påbrå, som inte tagits vidare, som fått dö, av ingen och alla anledningar i världen.

I samtalet rör vi ändå vid något. Vi talar om osynliga trådar i ens familjs historia som kan ha påverkat en och som visar sig genom de vänner en knyter an till, de kollegor som växer en nära, de berättelser en väljer att berätta och frågor som blir så viktiga att de inte är förhandlingsbara. Ja, hej kära majoritet, jag har tänkt en del på oss, genom åren, hur mår vi egentligen? Sisådär, tänker jag, vid en amatördiagnos.

Det är som om majoritetssamhället lider av en social närsynthet. Det som ligger majoriteten närmast är det som upprepas, om och om igen, i livet, i texten, i bilden, kulturen, politiken, skolan...

Människor utanför blickfånget blir förvrängda genom linsen, avhumaniserade. Visst, olika minoritetsgrupper har olika utmaningar, var och en, men en är gemensam – majoritetssamhällets förtryck.

Det vet vi, hur kladdiga våra glasögon än blir, så går det inte att mörka.

Det är vår-presentation på Svenska Filminstitutet. Vi ska berätta om min kommande dokumentärfilm, Rosornas by. En klok fråga från moderatorn:

”Skildringar av romer på film, och i media överhuvudtaget, kan ju ofta vara väldigt stereotypa. Vilken betydelse tror du att det har? Alltså, både för romer och majoritetssamhället...?”, frågar moderatorn.

”Nämen, jag inte bara tror, jag vet att bilders makt är enormt kraftfull. Vi har ju en historia i Sverige där det till och med fanns en genre inom svensk film som reproducerade stigmatiserande bilder av romer och resande. Och vi lever i en tid då högerpopulistiska krafter använder sig av bilder som maktmedel.

Därför har det varit en gemensam uppgift, och också en ömsesidig vilja, från alla oss, de medverkande i filmen och vi runt filmen, att bli en motvikt till de bilderna.” Så svarar jag, på ett ungefär. Filmen handlar om livet för en romsk familj i södra Milano, familjen Deragna-Hudorovic-Bredic, och den by de döpt till Villaggio delle Rose, Rosornas by, ett så kallat legalt romskt läger. Om Iaio, morfar, farfar, gammelmorfar, familjeklippan, som utbildar alla som vill lyssna i familjens historia och fortsätter att bygga om och renovera mobila hus till vackra villor.

Om Jonathan, en pojke vi ser växa genom filmen från pre-teen till man, som gör sig stark med boxning, uppmuntrad av sin morfar att vifta med romska flaggan när han vinner en match. Om hans kusin Denise som bär de känslomässiga konsekvenserna av strukturellt förtryck med högt huvud och öppet ansikte. Om Walter som älskar att fiska och är rädd för polisen. Om Puffa, Denises mamma, som strävar i sin sisyfosuppgift att uppfylla barnens rätt till sina självklara rättigheter, hennes barn och andras barn.

Allt med värme, kärlek och drastisk humor. Ändå verkar det som att vad hon än gör så står majoritetssamhället i status quo-läge, befriat från självdistans.

Motvikt. Jag smakar på ordet. Ja, jag ska skapa motviktbilder. Samtidigt kräver ju det att Puffa och hela hennes familj existerar i majoritetssamhällets bildflöde som en motvikts-bild. Vem är jag att påstå fördelen med det? Det finns ett uttryck och en tradition inom dokumentärfilm som kallas "att vara en fluga på väggen".

Med det menas att en inte ska märkas, bara observera. Det har länge talats om som något fint, ett objektivt gestaltande. Det har funnits tider då jag njutit av sådan film. Inte längre.

Ett uppvaknande var när jag för många år sedan såg en film om ett romskt samhälle, som levde under vedervärdiga förhållanden. Extrema närbilder, vackert foto, i konventionella mått mätt, det skrek inombords:

"Lägg ned kameran, kliv in, gör något! Du är ju där! Agera för barnen du filmar, som en vuxen som ser dem. Sluta filma, please!"

Ändå satt jag kvar och tittade till slut. Det var under en visning av en hyllad film som vunnit och fortsatte att vinna priser. Den här gången ingick den i en så kallad romsk filmfestival.

Vad jag insåg där och då i biosalongen var att alla filmer måste tåla att granskas med frågor som: vad gör dessa bilder med oss? Med publiken och ännu viktigare, med de medverkande? Reproducerar vi stereotyper eller inte?

Jag tänker:

ändamålen får aldrig helga medlen. Processen inom dokumentärfilm är att bygga bo i verkligheten, det är både film och riktiga livet på samma gång. Det finns gränser.

En människa är alltid en människa är en människa.

Vi som filmare väljer vad som ska filmas, hur och vad som ska klippas osv. Det är ett mycket subjektivt pussel. Förstås. Det är befängt att tro att en kan ställa en kamera och kliva in i människors liv, som vi gör, utan att det påverkar dem eller det som filmas.

En kollega kallar den påstådda objektiviteten för ”borgerlig film”. Sant. Post-kolonial film, rentav. Summan av alla ändamål, tänker jag, är att agera som en medmänniska, helst även som motmänniska. Filmskapande börjar helt enkelt långt innan kameran sätts på, i ens värderingar och omvärderingar. Det kan låta självklart. Ändå tänker jag att det behöver jag påminna mig om. I det ingår allt – traditioner, roller, narrativ, vilken droppe i det hav av bilder som produceras som jag vill vara. Världen är i fluxus och jag vill vara i fluxus med den. I det ingår också att förstå att jag kan och kommer kunna trampa snett.

En sanning är inte för alltid en sanning.

Ser jag tillbaka på när jag började filma Rosornas by år 2016, så förstod jag och visste mindre än nu 2023 då filmen är klar. Tur är väl det! Då kastades jag bara in. Och i en första klippning tappade jag bort vem jag var i och med det. Lite tappade jag också bort människorna filmen handlar om. Längs med vägen har de fått mig att gestalta varandet bättre eller snarare med lättare hand.

Det har också inneburit att jag gjort min roll synligare. En kamera är alltid en kamera. En gadjis (icke-rom) närvaro är alltid en närvaro. Den färdiga filmen börjar med tre meningar, i tre textskyltar:

“In 2016 the filmmaker Hanna Heilborn met Dijana Pavlović, Roma activist, in Milan. Dijana introduced Hanna to one of the Roma and Sinti communities she is representing. It was the starting point of an ongoing conversation, friendship, and this film.”

An ongoing conversation, friendship, and this film. I den ordningen. Dijanas yrkestitel är skådespelerska, men som för många blir aktivismen till ett liv, en titel, en identitet, vare sig en vill det eller ej.

Hon och jag träffades första gången när vi skapade en animations workshop tillsammans, i en skola i ett s.k. rikt område i Milano. På skolan gick romska barn, från en bosättning intill.

Eller, gick och gick... Skolan var liksom inte så schysst att vara i, för dem. Så workshopen var tänkt som en separatistisk akt, bara för dem. Det blev en snackis. Det fick de andra, icke-romska barnen i skolan, att plötsligt öppna ögonen för de romska barnen, ”tänk va, de har också värde, liksom”. Fler och fler knackade på. Till slut fick vi tacka nej till några av de romska barnen också. I slutet av workshopen sa en flicka:

”Det här var första gången jag kände mig italiensk i hela livet.”

Hon var runt 15 år då, italiensk rom sedan generationer. Bara genom ett tryggt rum och specifik uppmärksamhet kunde hon känna tillhörighet med det större samhället, med majoriteten. Det är rätt självklart. Rum och plats är något fysiskt. Det måste vi ge, där det fattas. Dr Nicoleta Bitu, president för Demokratiska federationen för romer, säger:

“Claiming the past by occupying contemporary spaces and minds”.

Rektorn på skolan där vi höll workshopen sa:

”Tänk att du behövde komma hela vägen från Sverige för att få de romska barnen att gå till skolan?”

Det kan låta som en komplimang, men det säger mer om skolan (än om mig), om politik, om mobbing, om socialt synfel. Och om Dijanas glasklara blick mot det.

I slutet av workshopen, när jag och den italienska animatören har en dag kvar med barnen så ringer Dijana. Hon ber mig komma, den höger-populistiska politikern Matteo Salvini är på väg till en annan by på andra sidan stan. Han brukar göra så.

Åka runt med journalister och hetsa mot romer, filma om de blir upprörda och lägga ut på sociala media, i vanliga nyheter också för den delen, för att vinna politiska poäng.

Media, fin- och ful-media, hand-i-hand med fascistiska krafter. Dijanas idé är att jag som utländsk filmare ska filma mot Salvini, för att avslöja hans metoder. Jag vill inte lämna barnen på workshopen, så jag skickar en assistent med min extra-kamera. Det blir startskottet på Rosornas by.

Till dig Dijana: jag älskar dig, för ditt arbete, för den du är, för att du bjudit in mig, för det du lärt mig, för din glasklara blick och uppkäftiga kamp som inte väjer för något. Utan dig, ingen film, utan oss, inget vi. Ora e sempre resistenza.

Nu och för alltid, motstånd. Bilder som motstånd, som motvikt, som en koksalt-droppe för att tvätta smolken ur ögonen på majoriteten. Människorna i min film väljer det alternativet. Ett annat mycket påtagligt alternativ: att tyst rätta sig i det stigmatiserande, det som väller över oss likt en trögflytande massa, tjock och kletig. I bild efter bild. Ett upprepat slarv, ett snedvridet uppvisande, som i värsta fall (och rätt så ofta) slutar i uppvigling.

Majoritetssamhällets eviga kretslopp.

Jag sitter på kontoret i Sverige. Telefonen ringer, det är Dijana, vi är nyfunna vänner. Hon berättar att hennes man Paolo har blivit misshandlad.

Våldsmännen är några av deras grannar. Paolo behövde stryk, menade de, rejält med stryk, eftersom han valt att gifta sig och skaffa barn med Dijana, en jävla z****are som ska hålla käft och inte debattera i TV.

En sak har jag lärt mig under arbetet med filmen, få saker provocerar så mycket som en "förrädare" inom majoritetssamhällets ordning. Det tar sig olika uttryck. Flera gånger har jag blivit talad till i förtroende om hur "en rom" minsann är.

Det har varit poliser, ansvariga på statliga Tv-organisationer, journalister, gemene man, till och med f.d medarbetare, you name it. Som om att de per automatik räknar med att jag delar deras "sanningar". Detta händer även människor som är romer, som bara inte ser ut som förväntat.

Puffa återkommer ofta till det, att bara genom att hon finns så klumpas hon ihop med sin grupp, reduceras som individ. Samtidigt, för att bjudas in i majoriteten, måste hon dela majoritetens värderingar om den gruppen. En historia hon har berättat flera gånger: hon är och handlar, med dottern Denise, en gadji stoppar henne.

"Var försiktig, det finns romer runt butiken, se till att de inte stjälar din vackra dotter." Puffa som är direkt svarar omedelbart:

"Signora, jag är rom."

Ora e sempre resistenza. Puffa ropar så i en scen i filmen, klappar händerna, ler ett leende som betyder allt och dansar en sväng. Hon är på riktigt. Det är Liberation Day, 25:e april, 2018. Det är helgdag i Italien, för att alla ska kunna fira frigörelsen från fascismen och Mussolinis diktatur. Inspelningen har redan pågått i två år.

Nästan hela tiden har dagens fascism, högerpopulismens frammarsch, varit uppe i våra nyllen. I Italien, i hela Europa. Det talar förvånansvärt få om. Det som däremot berättas för oss i alla möjliga och omöjliga sammanhang är hur viktigt det är att visa romer som starka individer, med en egen kamp. Det är mycket som är viktigt säger många.

Majoritetens ängslighet är påtaglig.

Jag smakar på alla orden, alla krav på de medverkande. Tänker: dansa min docka för nu har tonerna i majoriteten ändrats. Nu ska du vara glad. Nu har vi fått en optiker att justera vår blick en smula, så nu ska du vara happy, happy, hej-hopp! Som att synskadan har förflyttats, men vi har inte blivit botade. Om vi hade det hade världen sett annorlunda ut. Men samhället pågår i gamla ullstrumpor.

”Signora, jag är rom.”

Ja, det är viktigt, med värdiga perspektiv. Med stolthet. Med styrka. Med förebilder. Såklart! Den där motvikten. Den behövs, sannerligen. Parallellt viktigt: att dra ned brallorna på rasismen och den strukturella diskrimineringen och vad det gör med människor. Ansvar för just det är vårt, kära majoritetssamhälle.

En människa är en människa är en människa. Hen kan vara hel och trasig, stark och offer på samma gång. Roma betyder human being, berättar Dijana i ett TED-talk. Vad gör det oss gadge till? Undrar jag. Majoritetssamhället fortsätter att titta på världen med dubbelbottnade glasögon och astigmatism på en och samma gång.

Det skevar och blir aldrig riktigt klart, rakt eller redigt. När det är dags att få till skärpan och vända blicken mot synfelet, avhumaniseringen, skickas fel signal till hjärnan, igen, och en inrotad, lika fullt skadad blick, upprepas.

Ett exempel ur filmen (den engelska översättningen). Puffa ringer till ansvariga för skoltransporter på kommunalkontoret i Milano, Cristina Viganò. Puffa är noga med att använda sitt formella födelsenamn, Licia. Det är första gången jag hör det.

”Is this Cristina Viganò?”

”Yes.”

Ok. My name is Licia. I wanted to talk about the school transport. I have two children who attend Arcadia School in Milan. I'd like to have information on how to get the transport service."

"Well... I need to know the bus stop. Is it the first year you'll use this transport?", svarar Viganò vant och sakligt.

"No. I'm calling on behalf of the village at Chiesa Rossa. Also called The Roma camp". Puffa kastar en menande blick åt mig, åt kameran och ler ett snett leende. Signora Viganòs röstläge vänder som på en klack:

"Alright! Well, wait a moment. We're talking about two different things. You live at the Roma camp?"

"Yes, yes."

"Yes, perfect!"

Notera ordvalen, de där smygande skärpe-förskjutningarna. Den ansvariga för skoltransporter börjar tala i vi-form. Hon säger: "vi talar om två olika saker". Nej, det är hon som talar om två olika saker. Hon liksom droppar också att det är perfekt, "Perfetto!", detta som en bekräftelse på var Puffa bor, i ett så kallat romskt läger. Ordets makt.

De där eviga försöken att skapa "sanningar" som i själva verket är falsarium, ett slags sätt att göra strukturell diskriminering till fakta. Populismens konstanta vapen. Viganò, din lilla Lurifax.

Det du senare säger är inte lika glidande. Under samtalet visar du på ett uppenbart synfel, och kanske därför mindre farligt, det blir både tydligt och mer komiskt.

"On paper it says that the transport is working", förklarar Viganò.

“No ma’am. The children at Chiesa Rossa haven’t had a transport for four years. Whatever kind of transport it is”, fortsätter Puffa.

“I see what you mean, ma’am”

“So, you are saying, that the school-bus for non-roma children is one thing. For our children it’s another?”

“No, that is not the right way to say it. That would be discrimination.”

Här skrattar åskådare alltid till. En del jag visat scenen för gapflabbar. Svart komik. Viganò fortsätter:

“The municipality of Milan gives a contribution to the school. And the school implements a project. This also includes the school transportation for Roma children. The bus service I offer won’t stop by the Roma camp.”

“No..?”, Puffa rynkar pannan.

“Absolutely not!”

Det står en skylt vid infarten till byn, där filmens medverkande bor. Det står ”Villaggio delle Rose”/Rosornas by. Nedanför plats-skylden står ”Scuola bus”/skolbuss. Det var här den en gång stannade, skolbussen.

Nu åker den förbi. Ja, den åker förbi, utan att plocka upp barnen som bor här, även om lagen säger att alla barn i Milano med mer än 3 km till skolan har rätt till skolbuss.

Det krävs inte rocket-science direkt för att förstå, den indragna skolbussen är ett skolboksexempel på strukturell rasism. För att dölja den reducerar majoritetssamhället barns självklara rättigheter till projekt, oftast icke-fungerande.

Frågan kvarstår:

varför ges inte romska barn likvärdiga möjligheter, trots obligatorisk skolgång i Italien? Skola är kunskap, kunskap är makt, makt utanför majoriteten hotar majoriteten. Det är nog den enkla, om än för vissa svåra sanningen. I stället för att se den sanningen ges olika mer eller mindre skruvade förklaringar till tilltaget att dra in skolskjutsen bara för romska barn. Majoritets-samhället lappar och lagar den uppenbara snedfördelningen med projekt. Rökridåer läggs och stigman fördjupas. Jag får till exempel höra att det liksom inte är någon idé att erbjuda skolskjuts till de romska barnen, för deras föräldrar ser ändå inte till att deras barn går i skola.

Säger ni det, säger ni, kära majoritetssamhälle.

Vi talar med en rektor på skolan. Vi får inte filma eller spela in samtalet. Men jag har en dold mikrofon på mig. Inte för att ha med i filmen, utan för att om jag citerar honom, någon gång, som till exempel här, så finns underlaget. Rektorn ber Puffa att samla in namn på de barn i hennes by som aktivt vill ha skolskjuts.

De andra då? Som exempelvis inte har någon egen bil? Frågan hänger i luften, min frustration med, men Puffa är lugn, bara nickar. Rektorn ger henne komplimanger, som för att få henne att känna sig som en "god rom". Efteråt ringer Puffa till Dijana och berättar vad som hänt och understryker att hon inte kan skriva någon sådan namn-lista. Dijana säger som det är, att inte erbjuda samtliga barn skolskjuts är kort och gott: olagligt.

En lag är en lag är en lag.

Hur många föräldrar är vi som har barn som alltid, alltid, ALLTID längtar och vill gå i skolan? Hur många föräldrar är vi som aldrig, aldrig, ALDRIG känner en trötthet att skicka barnen till skolan för att vara på plats 08.20?

Vi som har jobb där vi reser, arbetar oregelbundna tider eller på annat sätt inte alls lever 9 - 5 liv? Det hör ju inte hit. Allmän skolplikt, en rättvis utbildning för alla, är ju bland det vackraste vi har.

Ändå. Vad händer när staten fråntar sig sitt ansvar för barns självklara rättigheter? Vad blir effekten av rektorns svar till Puffa? Av majoritetssamhällets syn på skolbussens varande eller icke varande? Jo, världen för romska barn brutaliseras. Detta för att försvara samhällets strukturella brutalitet mot dem.

Kladd på linsen, det var just det. Historiens kretslopp. Och värre ska det bli.

Det att rektorn utan att blinka tyckte att Puffa borde gå runt och samla namn, för att få skolskjutsen tillbaka, är inte en ovanlig manöver. Majoritetssamhället söker ofta alibin, som ska bära skruvade idéer eller gå ärenden i majoritetens namn.

Det kan vara allt från politiska projekt till käcka Tv-program. En sak är majoritetssamhället bra på: att slå split mellan grupper inom en minoritet. Medvetet, omedvetet eller undermedvetet. Det varierar. Vad som inte sägs där och då, under mötet med rektorn, är att politiska krafter vill riva romska familjers hem, med motiveringen att barnen i de familjerna har för låg närvaro i skolan.

Alltså: utan hem absolut ingen skola, så när barn inte kommer till skolan - riv deras hem. Logiken på den? Så j-la korkat. Näväl, vilken bricka i det större spelet hade Puffa blivit om hon gått med på att skapa den där namnlistan? Dijana berättar att i vissa fattiga samhällen, i t.ex. södra Italien, är skolnärvaron bland barn näst intill obefintlig. De barnen hotas inte med att deras hem ska rivas. De är inte romer.

Egentligen är det väldigt enkelt, förtrycket av minoriteter är ett problem som majoriteten äger.

När statsmakter inte tar det ansvaret, när skola, stat, kommun till och med lägger över ansvaret på dem som drabbas av förtrycket så skapar det en kollektiv skuld, i värsta fall skam. Hos oss alla. På individnivå kan skulden ge energi och kraft.

Ja, jag erkänner, en av mina drivkrafter har varit skuld. Om detta kan vi diskutera, att skulden blir ännu ett sätt för den privilegierade att vända blicken mot sig själv och de egna känslorna.

Tur för mig, kanske, så har ilskan varit mitt starkaste driv, urkraften. Det kan också vara därför Dijana och jag fann varandra direkt.

Vägen ut ur den onda cirkeln, enligt mig, är att se oss som ett civilsamhälle. Med mänskliga rättigheter kommer helt enkelt mänskliga skyldigheter. I ett civilsamhälle står vi som individer upp och arbetar tillsammans mot orättvisor och strukturer som är brutala, som utsätter människor och miljö för fara. Civilsamhället är inte perfekt, men vi säger stopp. Vi är inte laglösa, men om lagen är rättsosäker, icke-demokratisk eller fientlig kringgår vi den.

Kort sagt:

en kränkt rättighet blir vår skyldighet. Som civilsamhälle kan vi inte tillåta att barn inte erbjuds utbildning på lika villkor. Att polisen skjuter tonåringar i huvudet. Att rasismen och den strukturella diskrimineringen frodas. Att människor stigmatiseras. Att vi upprepar unkna ideal, bilder och ord. Vi gör fel. Jag gör fel. Du gör fel. Men vi kan rätta oss. Vi får inte bli passiva av ängslan.

Vi kan prova att ta av oss glasögonen helt och hållet och gå riktigt, riktigt nära i stället, så att vi ser utan filter. Så att vi tvingas lägga örat emot och lyssna på dem bortom vår norm, bortom majoriteten, på en oändlig kunskap, en flod av erfarenheter många av oss inte delar, men kan lära av.

Dijana Pavlović säger:

” I am in war for the Roma community every day, of my life. Sometimes, no, not sometimes – always – I meet 11, 12 years old kids going to school every day and they don’t know how to write and read. Then I... you have two reasons: either they are all stupid, and it’s not possible, or the school have some problems, the scholastic structure has some problems. ---

What we need, our kids need, is to become proud of who they’re, aware of who they are and aware of which kind of world they have around them and how they can fight it and take this world in their own hands. To teach for instance Roma History in the schools, in the first elementary school, not only to Roma kids, but also to the other kids.

If we give the possibility to our children to feel proud, because they go to visit a big museum, a very important museum and among other artists they have also a Roma artist. Then they can commit themselves to dream, to become someone important. We can not only say to them: you need to be strong. We need to help them.

If you only send your kids to school, without supporting them IN the school you just condemn them.

Roma young people, whom I am meeting every day, are in a kind of war every single day. In school they face, in the educational structures they face, anti-gypsism. Some of them are forced to hide, that they are Roma, to get accepted. Some are not able to hide, or don’t want to hide, because they are recognized. Usually what happen to them are they are put aside in their classes.

Nobody take care or are involved in their educational results. And this makes them feel not adequate, not intelligent. They lose self-esteem. They stop to believe. On the other hand, if they don’t go to school, they don’t have a future.

The answer is to find a source of energy, where we can find the energy to fight against the world which excludes us. For myself it happened that my anger became not paralyzing but stimulating for me. I decided not to be eliminated, put aside, because I was angry. So, it can be family. It can be the big dream of a profession, you want to become an actor, a lawyer, or a teacher.

This can stimulate and help when you have these kinds of difficulties. It can be anger, any kind of emotions, it can be one person, one friend that can help you, because... we need to find positive energy. Or negative, and then transform the negative energy to positive.

This is, I think, the key.”

År 2017 sjösatte Dijana en tanke hon jobbat för länge, ERIAC, European Roma Institute for Arts and Culture . Huvudansvaret för ERIAC har förts vidare till andra inom den romska diasporan, som Timea Junghaus, romsk curator och konstkritiker och specialist på romsk rap och hip-hop. När jag frågar Dijana hur organisationen startade, skrattar hon och svarar: ”Det är vår baby!”.

Med ”vår” menar hon hennes man, Paolos, och hennes. De har många babies. Med deras organisation Opre Roma både forskar de och för ut kunskap om romsk litteratur, kultur och historia. Med Dijanas andra organisation Movimento Kethane, utbildar hon unga romer att bli framtida politiker.

Dijana vet att makt är lika mycket reell politisk makt som makt över bilden, kulturen och media. Där ingår vi kära majoritet, för varje gång vi förstår bilders och ords makt och ställer oss bredvid i kampen, i stället för emot eller utanför, då kan vi på riktigt förändra attityder.

Makten över bilden, berättelsen, konsten, behöver ägas av fler. Och det sker hela tiden nu. Det är det vackraste och det riktigt positiva i kråksången. Bli inte rädd.

Keep the ongoing conversation going.

Lika fullt: enligt en studie i sociala attityder från Harvard Universitet, som bygger på Pew Resarch , så är 83 % av befolkningen i Italien negativt inställd till romer och resande. Det är den högsta siffran i Europa, men många andra länder ligger hack i häl.

Över hela världen delar vi ett historiskt förtryck av romer. I vår svenska närhistoria ingår steriliseringar, fosterhemsplaceringar, våld och fördrivning. Förtrycket har tagit sig nya uttryck och har fortsatt in i vår tid. Under 2013 avslöjades polisregistreringen av romer; nyfödda barn, ungdomar, politiker, kulturarbetare, whoever, registrerades endast och enkom för sin etniska bakgrund och romska tillhörighet. Över hela världen delar vi också ett obalanserat narrativ, i filmer, i nyheter, på TV och i tidningar. Det har fått och får konsekvenser.

I maj 2021 gjorde Dijana och Movimento Kethane en utredning tillsammans med TECNÈ Society . 1000 italienska icke-romer (gadje), från Milano och Rom, svarade på totalt 50 frågor. Svaren var inte överraskande. Icke-romska italienare har svårt att känna empati och identifiera sig med romer.

Gemene gadjo ser sig själv som oerhört annorlunda i jämförelse. Analysen av undersökningen var att det är av stor vikt att presentera andra bilder av romer, än de som blivit mainstream. Romer nattar också sina barn om kvällarna, romska tonåringar bråkar med sina föräldrar, de lever med sina mobiltelefoner, gör läxor, har hobbies, romska familjer firar födelsedagar, lagar mat, planerar inredning av sina hem. Såklart! Det är givet.

Men inte givet för en majoritet som matats av bilder som andrafierar och avhumaniserar. Parallellt med detta självklara, det så kallade normala, lever diskrimineringen och rasismen.

Bilder har makt. Det vet vi.

Om majoriteten av människor å ena sidan redan inte känner empati för romer, å andra sidan reproducerar stigmatiserande bilder, utan att visa förtryckets fula tryne som det är. Var hamnar vi då? Avhumanisering sker i ett slags tvåfrontskrig. Majoritetssamhället kommer att gå från närsynt till totalt blint.

Licia, Puffa, Deragna dansar på en fest i filmen med rosa ballonger. Dricker öl. Det är rätt så tidigt i berättelsen. Annars viker hon tvätt. Lagar frukost. Kammar hår på barn. Ropar "Ora e sempre, resistenza", med den romska flaggan vevande runt sig på demonstration mot fascism. Hennes släkting Toni Deragna sjunger, "Dzelem, Dzelem", romernas anthem, i en distande mick, och år av förtryck speglas i Puffas ögon och ansikte.

Hon blir allvarlig. Igen. Puffa ringer samtal efter samtal till myndigheter för sina barns rättigheter. Röstar i olika val. Föder sitt tredje barn. Får höra glåpord i affären, får om och om igen veta av politiker att de skiter i henne och hennes barns rättigheter, i hennes värde, att hennes barn... att allt de byggt upp, att deras hem, deras enda trygghet ska rivas. Så där bara, i förbifarten. "Det visste hon väl?" Bulldozrar på väg, liksom. Visste hon inte? Hon visste inte. Men hon har levt med hoten i hela sitt liv. I. Hela. Sitt. Liv.

Ett arkiv i filmen. Från RAI, Italiens statliga Tv-kanal, året är 2010. I korniga bilder ser jag hur byn, så som den såg ut på den tiden, stormas av kravall-poliser, grävskopor och bulldozrar. Polismän går man ur huse.

Jag hittar arkivet bland andra arkiv. I dörren till en husvagn får jag syn på Puffa, jag känner igen henne direkt, trots den dåliga bild-kvaliteten. Husvagnen står på den plats där hon nu har ett mobilt hus. Jag tror till och med att hon har på sig samma blommiga linne som jag filmat henne i. Bredvid tuggar grävskoporna ner sig genom huskroppar. Möbler flyger i luften. Det är brutalt. Det är som att se på en bilrock i slow-motion.

När jag senare sitter i film-grade, i ljus- och färgsättning av filmen, stannar vi vid en bild i det arkivet. Jag ser nu, för första gången, att ett litet barn står bredvid Puffa vid hennes ben, gråter med munnen öppen, som ett Skriet. Förtvivlad panik. Barnet ser ut över det som sker, kaoset, det som endast kan kallas krigstillstånd. Jag inser att det är ett av barnen som jag nu filmar, ett av dem som fötts och vuxit upp på platsen.

Det pågår ett lågintensivt krig mot romska barn. Den där gången, 2010, gick det från det som vi andra inte ens ser till fullskalig attack. Bakgrunden till händelsen på arkivet är att Berlusconi kommit till makten. Från en dag till en annan bestämde han sig för att utlysa undantagstillstånd. Han kallade det Emergenza Rom. "Nödsituation romer".

Polisen stormade människors hem, påbörjade akut en folkräkning av romer, krävde legitimation, radade upp människor, ifrågasatte om någon hade sin mamma eller pappa eller annan släkting på besök. Barn och ungdomar ställdes mot väggar, visiterades, utan att deras föräldrar närvarade, utan målsmäns tillstånd. Toni, familjens sångfågel, som sjunger Dzelem, Dzelem på demonstrationen, var en av dem. Dijana och hennes man kämpade i år för att ställa ansvarig till svars för händelsen. Till slut fick de rätt. Det som Berlusconi hade satt i gång var olagligt, det slogs fast i en domstol. Men de som fått sina hus förstörda på vägen fick dem aldrig tillbaka.

Matteo Salvini, ledare för partiet Lega (forna Lega Nord) har tagit över traditionen, genom att om och om igen hota med att riva romska bosättningar, legala eller ej, spelar mindre roll. Inom 6 månader ska alla vara putsväck. Det har han sagt i ett tiotal år nu. Som en LP-skiva med hack i. Nu är Giorgia Meloni vid makten, hon har lyfts av Salvini och de två samarbetar med Berlusconi. Grammofonen har hoppat rakt framåt, från Mussolinis 1930 - 40-tal till år 2023. Som om ganska lite har hänt. Ursäkta, om det låter som jag överdriver.

Det är ilskan som talar. Ingen, absolut ingen politiker, talar om en lösning efter en rivning, vad som ska hända dem som förlorar sina hem. Alla vet att de hamnar på gatan. Vad är syftet? Bilden av romen som hemlös, tiggande och fattig kan upprätthållas. Romer förlorar fasta adresser. Utan fasta adresser ingen koppling till skola, för barnen. Så var vi där igen. Utbildning plus makt.

Vi i majoritet kan tänka att hotet, politiken just nu är riktigt, ovanligt illa. Måhända. För en rom är det bara samma förtryck som upprepar sig om och om igen. Från olika håll. Det är ständiga hot. Du föds in i det. Det som i våra ögon kan te sig som enskilda händelser är bara ett pärlband av händelser, som tecknar en tydlig bild. Det eviga förtrycket.

Vad gör det med människor? Vissa tycker att det är att skapa en storm i ett vattenglas varje gång en påtalar rasism och stigmatisering i alla möjliga och omöjliga former. Men det handlar om de där dropparna igen. Glaset blir till en fylld bägare, till en cistern, en tsunami till slut. Först som kinesisk tortyr på de utsattas huvuden, sist en okontrollerbar flodvåg. Det är därför vi måste lära oss att se hela bilden, med alla droppar. Och vad enskilda bilder gör, sammanfogade längs historiens Golgata.

Sista bilden av Puffa, i filmen. Sista dagen jag ser henne (för nu). Det är april 2022. I sex år har vi känt varandra. Hon är bortvänd, röker, hunden Tenne vid hennes fötter. Hon ser ut över fältet som skiljer byn från yttervärlden, det ligger gult. Hennes mellanbarn, dottern Denise, har växt sen första dagen jag var på plats. Hon leker med sin lillebror som föddes under inspelning och har hunnit bli tre år. Deras röster i bakgrunden.

Vi ser dem inte i bild just då. Puffa är stilla. Jag tänker: en människa får ge upp, också på film. Hon får slippa orka, också. Hon får släppa taget om att vara en förebild, en kämpe, en som ler och har humorn i behåll även i de mörkaste av stunder. Det är vi som måste göra något.

Inte hon. Hon gör det hon kan och vill. Det är vi, kära majoritetssamhälle, som har förpliktelser att uppfylla. Vi har tagit leendet, rövat henne på kraft, missbrukat förtroenden. Kanske inte jag personligen. Men nu ska vi inte vara personliga. Det handlar inte om oss som personer. Det handlar om oss som grupp. Vad gör vi med våra privilegier?

Det är premiär för filmen på Göteborgs Filmfestival. Första dagarna i februari 2023. Puffa, Dijana och de andra medverkande har redan sett slutversionen. Min lättnad och glädje över att veta hur de känner är ovärderlig. Iaio säger:

”En kan bara förstå den här filmen med hjärtat”. Det är svårt att slå en sådan recension, men en premiär är alltid en premiär, är en premiär. Vi tar oss mot Göteborg, från olika delar av landet.

Min kära producent Elin Kamlert, vår ovärderliga vän och produktions-konsult, Paul Dandos, Tehara Media och Britt-Inger Hedström Lundqvist, Magasin DIKKO . Hon och jag träffas för första gången. Det är en värme och stämning i biosalongen som går att ta på. Tillsammans ska Britt-Inger och jag svara på frågor från publiken efter två av visningarna. Många frågor ger styrka, ja vi har hamnat rätt i valen som löpt genom filmen.

Den andra visnings-dagen hade vi kunnat prata i en evighet, frågorna hopar sig, men vi blir utkörda för en annan film ska snart visas i salongen. En person tränger sig fram i gruppen publik som hänger kvar och vill fråga frågor på vägen ut. Hen säger: ”Vad var det för fest på slutet?” Hen hänvisar till en gammal familje-video, från de medverkande, där de har fest, filmens sista scen före eftertexterna. Innan just den videon ser vi en måne över byn och hör Dijanas röst över telefonen, en röd tråd genom filmen.

Hon berättar om att ständigt leva i vetskapen om att det allra värsta kan hända närsomhelst och hennes funderingar på hur en handskas med det:

“That’s maybe why we don’t want to think about possible tragedies tomorrow. We just want to live a sunny day today!”

Dijana säger det med fniss i rösten. Och så klipp till familjevideon med dans, skratt och bilder från barnen när de var små. Bilder som personen ur publiken nu frågar mig om. Festen. Jag vet att det är ett dop, men av någon anledning gör den här personens uppenbarelse och hur hen ställer frågan mig osäker.

”Ett dop, tror jag...”

”Det var för väl då, att det inte var en sådan där hedersgrej”

Jag blir stum. Den här personen har suttit och tittat på filmen i 1,5 timme. Hen har sett polisbilar snurra upprepat kring byn likt humlor en sommardag, utan någon uppenbar anledning. Hen har hört telefonsamtal med myndigheter som avslöjar en absurd och djupt utbredd strukturell ignorans.

Öppen rasism i matbutiken. Öppna attacker från politiker i Tv-klipp och live framför min kamera. På det vardag, en människa är en människa är en människa.

Filmen visar inget som kan föra tankarna åt annat håll än att de som porträtteras i den är människor, vuxna och barn, som kämpar för att alla ska få leva som fria individer, precis som de är, oavsett etnicitet, kön eller sexuell läggning.

Det filmen måhända gör är att majoriteten tvingas vända blicken inåt och möta sina egna fördomar. Blir det för jobbigt för vissa i publiken?

Elin säger att den där personen vet att det inte handlar om en hedersgrej. Paul säger att den där personen bara vill få uppmärksamhet, släpp det. Som så många gånger förut har de rätt.

Ändå vill jag säga:

när problem inom en minoritets-grupp bekämpas inifrån gruppen, snälla majoritet, ställ dig bredvid de som kämpar, de som tar risker på riktigt, som när en står upp för hedersproblematik inom sin grupp. Var solidarisk, genom att stå med, men filtrera inte allt och alla genom ett minoritets-problem-filter. Det är djupt kontraproduktivt. Risken är att tystnaden breder ut sig, rädslan för att alla ska buntas ihop med din selektiva blick växer. Och tystnaden är farligast. Capisci?

By the way, jag ogillar hur ordet ”heder”, som står för något vackert, används för att gestalta något djupt problematiskt. ”However, however”, som Dijana brukar säga.

På väg över ett torg under Göteborgs-visningarna, jag är sen, måste springa för att hinna. En kvinna stoppar mig och ber om pengar, mat. Jag vet inte om hon är av romsk härkomst, men jag förmodar det.

Ett minne, min yngste son och jag går från förskolan, passerar Coop. Han frågar: ”Mamma varför är alla tiggare lite bruna?” Han är bekymrad, som om han är något på spåren. Det är han ju. Jag svarar att jag tycker att det är en bra fråga. Jag pratar om allt från att stå utan val och om historiska förtryck, till att om en är ute mycket så kan en bli brunare. Jag säger också att nu ser vi människor som tigger utanför våra butiker och alla vet att de kommer från en minoritets-grupp. Andra i den gruppen finns överallt bland oss, i politiken, i kulturen, i skolan, i...

Som vi kanske inte ser. Kanske använder jag inte de orden riktigt, men jag förklarar.

Sedan följer sonen med till Italien flera gånger för inspelning. Han träffar de medverkande som bor i byn. ”Här skulle jag vilja bo!”, säger han när Iaio och han klappar tupparna på bakgården.

Han träffar Dijana, hennes man och son, vi äter ofta hemma i deras lägenhet, med böcker som klättrar längs väggarna och ett hustak de använder som terrass, varifrån en ser halva Milano. Barnen spelar Tv-spel och fotboll tillsammans, medan vi pladdrar. Vårt samtal från förskole-tiden får både mening och blir betydelselöst på samma gång.

En scen i filmen: Iaio är på väg till kommunhuset med en grupp andra män i byn. De ska kämpa för rätten att få bo kvar i sina hem. På T-banan på vägen dit. En kvinna som tigger. Toni, sångfågeln, ber Iaio om att ge henne lite småpengar, försöker prata på med mindre uppblandad romani än han pratar i vanliga fall. Kvinnan frågar var de kommer ifrån. Toni säger att de är italienska romer.

En annan gång, under demonstrationen, alla barn ger en fattig italiensk icke-romsk kvinna pengar. Scenen är inte med i filmen. Men jag har tagit ut en stillbild ur händelsen, som jag har använt i undervisning. Jag frågar studenterna: ”Vem på den här bilden är rom?”

Denise och hennes kusiner Jonathan och lilla, kaxiga Merilin är med. De står med ryggar mot och räcker pengar till kvinnan som tigger, hennes ansikte är blurrat av respekt. Jonathan håller i en ihoprullad romsk flagga, Denise har Gucci-skor och Merilin som är fem år och en tvärhand hög, har en t-shirt som det står ”Barbie” i rosa på och en keps med texten ”Philadephia”. Det tar tid för studenterna att svara. ”Vem på den här bilden är rom?” En student räcker upp handen och säger: ”Spontant tror jag att det är hon som tigger, men jag gissar att det inte är det”. Tack!

När majoriteten talar klarspråk, vänder blicken inåt och står för vad som upptäckts, utan att ta något personligt, kan vi råda bot.

Vi ser en utställning på Göteborgs Konsthall, när vi ändå är i stan, Suno Mangie Dzialas/Jag har en dröm, av den polsk-romska konstnärinnan Malgorzata Mirga-Tas.

Hon arbetar med textil och lapptäckes-teknik. En del porträtt av kvinnor jag känner igen, som Rosa Taikon och Timea Junghaus. Alldeles i början av utställningen, bland det första efter entrén, ett lappverk av Röda Korsets och Folke Bernadottes vita bussar. På den engelska skylten intill läser jag:

From 1914 to 1954 Roma people were not allowed to travel to Sweden; this caused serious problems during the Second World War for Roma refugees who were stopped at the Swedish border when trying to escape from the Nazis. Only two young girls, Sofia Taikon, born Brzeizinska, and her cousin Anna, managed to keep their Roma identity secret, and could thereby make it onto the white buses and survive persecution. Here, Mirga-Tas, has channelled a historic event that has affected Swedish-Roma experience in Sweden deeply.”

Allas våra vindlande gener, enskilda händelser och arvet, som landar på olika platser i det rum som kallas nutid. På tåget hem från Göteborg läser jag på mer om min egen familj. Henrik (Heyman) Heilborn, ibland stavat Heijlborn, föddes 1776 i Tyskland och kom till Sverige 1805, 29 år gammal.

Om varifrån vårt namn kommer tvistar de lärde släktforskarna. En sak vet vi: i slutet av 1700-talet och början av 1800-talet infördes lagar i Tyskland att alla judar skulle anta ett släktnamn. Detta av så kallade administrativa skäl. Om min släkt bar namnet innan eller efter den lagen trädde i kraft är inte 100% säkert. Troligtvis tillhörde vi dem som var judar som var judar som var judar, redan innan lagen sa till om att berätta det offentligt. Vad hände med mitt judiska arv?

I Sverige lär det ha varit så, att ganska snart valde Heilborns att låta sina barn födas in i protestantiska, kristna traditioner, för att integreras. En sista släkting begravdes på den judiska gravplatsen på Alströmergatan i Stockholm.

Släktföreningen har skramlat så att hennes sten ska vårdas för all framtid. I alla dagar judinna. Född judinna. Död judinna.

Att assimileras eller inte assimileras. Det är frågan.

Vänta, är det frågan? Nej, båda borde, kan och får gå hand i hand. Jag tänker på min morfar. Han begravdes kristet. På grund av den där assimileringen. Trots att han var ateist och ogillade all form av religion. Mest tänker jag på att han var som en karikatyr på en karikatyr-teckning av en jude, hans näsa, det yviga vita håret, öronen.

När jag var barn och satt i baksätet av bilen och han i framsätet, kunde jag se solen lysa igenom hans öron så att de var alldeles röda. Han kunde nå nästippen med sin tunga. Det kan min äldste son också. Visste morfar att han var av judisk härkomst? Jag tror inte det. Jag visste knappt, varse blev jag på riktigt när jag hittade mitt namn på radio-islams lista, märkt som en farlig jude, som håller andra judar om ryggen.

Är det andras hat som definierar vilka vi är eller vad vi tillhör? Det får inte, får inte, vara så! Hatet kommer i så många olika skepnader, så vilka blir vi då? Söndertrasade, ihåliga, skadeskjutna. Hatet öser ur historiska brunnar. År 1815 är antisemitismen utbredd i Sverige (när har den inte varit det?).

Henrik Heilborn har bott här i 10 år då. Han skriver en antirasistisk text. Han ger den titeln Lurifalsiana eller Den tilltvålade Lurifaxiana: första och sista häftet . Jag funderar, vad Henrik Heilborn menade med "Första och sista häftet"? Min tolkning är att han hoppades på att det inte skulle behövas så många fler texter mot rasismens Lurifaxer. Punkt slut liksom. Andra världskriget kom. Det sägs att jag inte hade funnits om Hitler tågat in i Sverige. Vårt namn stod på en sådan där namnlista, som majoriteten så gärna samlar. Så kanske tillhör jag dig ändå inte, kära majoritet?

Det jag vet är: jag har privilegium, som tjänar mig på samma sätt som privilegiet hos den rådande majoriteten. Det finns grader i helvetet, framför allt i livet. Det slår en oftast när svårigheter drabbar. För två år sedan skulle jag på en rutinkontroll med min yngste.

Det slutade med att vi lades in akut. Han fick diagnosen Diabetes Typ 1. Sjukdomen är veritabelt skit och har förändrat vårt liv i ett slag. Sonen är en kämpe. Och jag gör allt för att vara en krock-kudde i hans kamp. Samtidigt har vi fri vård, mediciner och smart-teknik jag inte visste fanns innan han blev sjuk. Vi förstår språket när läkarna vill lära oss om KH, BS, kvoter, basal, bolus, skillnaden mellan hypoglykemi och hyperglykemi med mera...

Hur hade det varit om min son tillhört en av familjerna utanför Coop? Eller varit ensamkommande, på väg att utvisas? Det att jag ställer mig frågorna betyder inte att min son ska krävas på något alls eller att han inte får förbanna och sörja sin situation. Tvärtom. En människa är en människa. Det borde inte heller kräva mig på vare sig tacksamhet eller skuld, men jag vill hålla medvetenheten vid liv.

Jag ringer Dijana. Det är snart ett år sedan vi sågs, om några dagar ska vi träffas i Thessaloniki, där filmen visas nästa gång. Jag funderar på de där dropparna. Hur många krävs för att bågaren ska rinna över? I slutet av förra året blev en 16-årig romsk pojke skjuten av polis i just Thessaloniki, över en förseelse som rörde runt 20 euro.

Det ledde till att våldsamma demonstrationer bröt ut i staden och spred sig över landet. Den romska communityn gick ut i vrede. Sista droppen. Roma lives matter. Dijana och jag ska dit nu. Vi ska visa filmen, vi ska skratta, vi ska prata om våld och om vad bilders makt har med våldet att göra, för de hör ihop.

The ongoing conversation, friendship and this film.

Under tiden jag skrivit detta har jag fått en neuropsykiatrisk diagnos, ADHD. Jag är inte förvånad, ingen i min närhet heller. Min associativa hjärna snurrar, den ger ofta signaler till munnen att pladdra på, i en farlig fart, och en del kommer ut som för mycket eller obegripligt. Det att skriva, däremot, lugnar hjärnan och skapar paus. Det gör det möjligt att reda klarhet i kakafonin och associationerna. Pennan som vapen och överlevnadsstrategi.

Någon säger att Henrik Heilborns text är den första antirasistiska text som skrivits i Sverige. Som jag vill tro på det. Det gör mig stolt. Låt kampen definiera vilka vi är, tänker jag. Och kärleken.

Hanna Heilborn

En öppen dörr

Lovisa Roos Livendahl

En öppen dörr står där och bjuder in
Det krävs bara ett enda litet kliv
Men jag vet att jag aldrig någonsin
Ska gå tillbaka till mitt gamla liv

Så svårt att undvika en öppen dörr
Mitt hjärta vill ju spara energi
Och att allting ska bli exakt som förr
Men den här gången ska jag låta bli

Mitt gamla tankemönster lockar mig
Att tänka som jag alltid gjorde då
Men nu så kan jag faktiskt säga nej
Jag smäller igen dörren, börjar gå

Och sedan vänder jag mig om och ser
En sluten dörr som inte styr mig mer

Rosita Strandberg

Till vardags en djävligt arg solidaritetsaktivist

Jag är så djävla arg. Jag är så djävla arg på så mycket hela tiden. Jag vill kalla mig solidaritetsaktivist. Och jag är så djävla arg på så mycket hela tiden och män är alltför ofta inblandade när mitt blod åker skrana i ådrorna.

Jag är av åsikten att det är varje människas skyldighet att reagera på kränkningar och orättvisor av alla slag. Folk i allmänhet har ett för mig obegripligt behov av att bli och förbli omtyckta.

De vill bli omtyckt i alla sammanhang och i alla forum. Hellre än att riskera att ramla ner ett steg på popularitetsstegen så ignorerar man det där idiotskämten som någon full kul typ skriker ut under vännens middagsbjudning som handlade om n-ordet, pedofiler, bögar och glada prostituerade. Man spelar med och kanske till och med skrattar till lite krystat, allt för att inte röja att man egentligen i tystnad sitter och fantiserar kring olika varianter av våldshandlingar man vill utöva mot historieberättaren. För det vore ju förfärligt om den där roliga typen som man varken gillar, eller kommer att träffa igen, inte gillar en...?

Att inte våga framföra sina åsikter är att inte våga stå upp för sig själv. När vi förnekar våra värderingar så förnekar vi också vem vi är.

Begreppet feminist har skapats utifrån den ojämlikhet mellan könen som mannen själv skapat och nu blir män kränkta av debatten. Man behöver inte vara en aktiv feminist för att förstå världen och dess patriarkala struktur. Man behöver bara vara lite vaken och ha viljan att förstå.

Vi måste aktivera vårt mod att i alla sammanhang våga gå in i diskussioner, möta idioti och stå upp för våra värderingar.

De goda värderingarna i solidaritet för alla orättvisor borde gå före värdet i att bli omtyckt av människor som vi inte ens bryr oss om. Jag har varit med om att bli hyschad när jag reagerar.

Hyschad när någon manschauvinist öppet inför alla uttrycker sin överlägsna manlighet genom att nedlåtande tilltala sin partner inför alla. Är det nåt som kan få alla mina blodkärl att brista så är det när alla tiger och tillåter. Följden blir att manschauvinisten fortsätter att köra sitt lopp på bekostnad av sin partners självkänsla och vännerna som låter, i tystnad, kränkningarna hagla. Ingen lägger ut spikmattan för att tysta. När det kommer till våldsbrott så är män överrepresenterade.

Sådana som jag ”blir aldrig nöjda”, sådana som jag ”generaliserar och överdriver alltid”. Ibland får min hjärna en blixervisit av en gäst som heter avund. Avund kan hälsa på mig en millisekund och berätta för mig om de här människorna som under hela sitt liv klarar av att gå i blindo utan att reagera på allt elände som främst män ställer till med. Avund berättar om all tid och energi de här människorna sparar. Avund kommer alltid bara på en blixervisit för att lika snabbt lämna mig och gå hem.

Jag tänker att när människor förnekar så står de inte heller upp för sig själv. Jag provoceras också av de jag vet bryr sig men nöjer sig med att lufta sin ilska i någon intern grupp med en kopp kaffe i handen, för att sen glömma det man nyss varit arg på följt av en påtår.

Jag blir så djävla arg över att varje dag behöva få till mig nyheter om fysiskt och psykiskt misshandlade kvinnor, dödade kvinnor, övergrepp och misshandlade barn, förtryck, diskriminering och maktmissbruk i alla läger. Sammantaget elände där män är överrepresenterade. De män som känner sig kränkta och oskyldigt generaliserade i debatten kring jämlikhet, bör förstå att den grundar sig på samlade upplevelser från världens alla kvinnor.

En vanlig åsikt från de kvinnor som väljer att inte se strukturen är att
”vi borde vara rätt nöjda ändå vi som bor i Sverige”.

”Tänk på kvinnorna i Iran, Afghanistan, Syrien eller Indien. Vi borde skämmas som klagar”.

Nej tvärtom. Vi som bor i ett land där man utan att dödas kan föra en kamp mot kvinnoförtrycket i världen ska givetvis göra det i solidaritet för alla världens kvinnor.

Vi måste reagera på den gubbvänliga samhällsstrukturen. Vi måste hjälpas åt även i det lilla och då pratar jag om att man måste sluta vara tysta i de vardagssituationer man själv befinner sig i.

Säga till när någon kränker, skämtar nedlåtande om utsatta grupper eller vad det nu kan handla om. Jag kanske generaliserar men fakta finns. Den går inte att förneka.

Jag är så djävla arg på så mycket.

Jag är den där blondinen i trafiken som kan förfölja dig i flera mil för att du just nu förstört flödet i rondellen under rusningstrafik genom att medvetet och själviskt struntat i att blinka.

Jag är den där typen som förstör stämningen på din middag när en av dina manliga gäster drar på sig machodräkten och drar ett kvinnoförnedrande sexistiskt skämt.

Jag är den där kvinnan som får dig utkastad från baren efter ditt försök att ragga upp mig med en nedlåtande inledningsreplik.

Jag är kvinnan som öppet förkastar dig som kvinna som pråktigt och nedlåtande berättar för andra kvinnor, som måste lämna sina barn på förskolan tidigt varje vardagsmorgon för att överleva ekonomiskt, hur usla mammor de är.

Jag är den muskelsvaga medelålders kvinnan som hoppar på dig som jag ser utöva fysiskt oberättigat våld mot någon.

Jag är den som anmäler dig som kränker och misshandlar din kvinna.

Jag är kvinnan, mamman, mormodern som gärna skänker resten av mitt liv i tid, för att du som utövar övergrepp på barn för evigt ska låsas in.

Jag är den som inte vänder andra kinden till när jag ser våld utövas mot barn, kvinnor eller djur.

Jag är den där irriterande människan som går att googla men med låst Facebook-profil som inte kan låta bli att diskutera invandring med rasister på nätet.

Jag är den där före detta undersköterskan som trakasserar kommunal med skrivelser om deras usla förhandlingar kring arbetsmiljön, arbetstiderna och de provocerande usla lönerna.

Jag kör fortfarande bil, jag blir fortfarande bjuden på middagar, jag har fortfarande vänner och har inte blivit utslängd ur facket.

Vi är generellt så rädda för att i ögonblicket reagera på andras beteenden trots att vi mår illa av att befinna oss i situationer där våra egna grundvärderingar trycks till.

”Herregud Rosita vi är ju på fest, måste du alltid... han skämtade ju bara”!

Jag fullständigt ignorerar de obekväma känslorna jag orsakar hos min okände bordsgranne på middagsbjudningen när jag framför min åsikt efter hans femte lågvattenskämt där rasism, kvinnoförnedring, könsidentitet är förtext till den ”roliga” poängen.

Personen som dragit skämtet får reaktioner som krystade leenden och man behöver inte vara professionell beteendevetare för att förstå att det dåliga skämtet även upplevts som kränkande av andra än mig.

Jag har slutat att ta ansvar för personers känslor i sammanhang som dessa. Obegripligt är att folk i allmänhet hellre upplever att den nyss svalda tuggan, av ren avsky, kommer upp likt en vulkan för att åter landa på tallriken, än att öppet understryka det olämpliga.

Det värsta som kan hända är att den trångsynte egenutnämnda komikern vid bordet blir kränkt och de andra gästerna fylls av ett pinsamt obehag.

I min värld så lägger jag över ansvaret på alla att själva ta ansvar över sina egna känslor. Jag behöver inte fler vänner än de jag har och jag vill inte bli omtyckt på bekostnad av mina åsikter.

Dagen-efter-snacket då gårdagens meny, dryck och rolighetsskala ska utvärderas av alla som deltog på middagen så åker man gärna snålskjuts på personen som inte skrattade.

”Jag blev också irriterad, men jag tänkte att det är onödigt att förstöra stämningen, men bra att du i alla fall sa något”. De här personerna gör mig också jävligt arg! ”Måste du alltid göra så stor grej av allt?” ”Vi hade ju så kul och han blev lite full.”

Det finns ett överflöd av människor som är av samma åsikt men som gärna låter alla andra bli de besvärliga.

Jag har inte alltid varit personen som alltid reagerar. Jag har gått från att vara en väldigt blyg flicka, som i vuxnas sällskap iakttog och fascinerades av deras samtalsämnen och deras sätt att interagera socialt, till den jag är idag som är så djävla arg på så mycket.

Som barn älskade jag att få sitta med i de vuxnas sällskap och lyssna på allt de pratade om. Jag älskade att få sitta med och känna mig vuxen sörplandes kaffe på fat spetsat med en massa sockerbitar. Jag sörplade kaffe, åt socker och lyssnade och jag blev aldrig uttråkad.

Jag föddes i mitten av 60-talet och växte upp i en då klassisk familj där pappa var familjeförsörjaren och mamma var den som utförde det obetalda arbetet.

Idag som vuxen kvinna förstår jag och beundrar vår mamma som i långa perioder var ensamstående med oss tre flickor då pappas arbete innebar långa resor. Ofta arbetade han borta i upp till två veckor i sträck och jag minns vilken högtid det var när han kom hem med godis eller presenter. Idag förstår jag också att pappas situation var pressande. Familjens ekonomi var beroende av att han måste lämna hemmet under flera veckor.

När pappa fick nytt jobb eller avancerade så flyttade vi igen. Vi växte upp i en samhällsstruktur av ojämställdhet som ingen reagerade på eller ifrågasatte. Vår mamma Maine föddes i sitt hem 1943 och yngst av 10 syskon. Mormor fick slita hårt med gård och barn vilket ute på landsbygden var många kvinnors lott. Hembyn var Ankarsund vid Storuman i Sapmi.

Vår mamma hamnade i det vi idag skulle kalla kvinnofälla. Hon lämnade sitt föräldrahem för att bilda familj i min pappas hemby i Vilhelmina och blev mamma första gången som 18-åring.

26 år gammal och tre barn senare så hade fortfarande vår mamma yrkestiteln Hemmafru. Utbildning eller utrymme för en kvinna utanför städerna att äga egen tid för självutvecklande intressen existerade inte. Att sköta hem och barn var en livslång självklarhet och var kontraktet som mamma skrev under på när hon blev mamma. Pappa hade en bättre utbildning som generade mer på bankkontot och mamma vårdade vår sjuka lillasyster hemmavid.

Det var ytterligare två faktorer som avgjorde att mamma var den självklara att på heltid ta hand om det obetalda arbetet hemma.

Idag har vi kvinnor en annan bredd av valfrihet, inte alltid men till skillnad från våra tidigare generationer av kvinnor. Deras valfrihet till liv motarbetades hårt av livet självt och på grund av de könsroller som har visat sig vara lika hållbara som hållristningarna gjorda långt före Kristi födelse.

Jag och mina systrar har trots de klassiskt könsfördelade arbetsuppgifterna hemma vuxit upp med goda värderingar kring jämställdhet, jämlikhet och människors lika värde. Våra föräldrar har inte strandat oss i klassiska könsroller vare sig det kommer till sysslor hemma eller intressen.

Själv hade jag turen att bilda familj med rätt man. En man som står upp för kvinnor och som visste att inte blanda ihop färgen rosa eller ett förkläde med omanlighet. Ojämlighet och ojämställdhet är placerad på min topp tre-lista över vad som får mitt blodtryck att behöva medicineras akut.

Pappa var en humoristisk mjuk och omtänksam man som aldrig fick mig att känna att jag på något sätt skulle tillhöra någon annan art än pojkar.

Han behandlade aldrig kvinnor nedlåtande varken med ord eller i handling, men han var ändå en av de män som åkte med i dåtidens tåg som rullade efter ojämställdhetsbanan utan slutstation. Tåget har fortfarande inte stannat.

Jag är så djävla arg på så mycket!

Hemma var alla var välkomna och en väl förankrad värdering var att alla människor hade samma värde oavsett vem du var eller var du kom ifrån. Detta gällde även djur. Vårt hem var djurvänligt och vi skämde bort våra katter med god mat och mycket kärlek. Det kom och gick alla möjliga typer av människor i vårt hem.

Typer som inte var särskilt välkommen någon annanstans.

Jag minns särskilt ett tillfälle. Jag var runt åtta–nio år och det var en skolledig morgon. Jag skulle gå ner från mitt rum på övervåningen för att kolla om mamma gjort i ordning frukost. I köket möttes jag av en enarmad man som skämtsamt slängde fram sin plastprotes till hand för att hälsa.

Jag hälsade artigt men tyckte det var oerhört obehagligt. Pappa hade "hittat" mannen någonstans och erbjudit honom att sova hos oss. Jag har än idag ingen aning om var eller hur de stött ihop eller varför mannen hade behov av en plats att sova på?

Det fanns ingen gräns för den typen av generositet från våra föräldrar. Fördomar fick inte ta utrymme i vårt hem och det var djupt förankrade värderingar vilka våra föräldrar blivit vattnade med i sina respektive barndomshem.

Mamma har berättat hur vår mormor och morfar brukade bjuda in samer, de så kallade "lapparna", att sova över när de drev renar till nya betesmarker. Samerna fick sova på kallvinden och mormor plockade ihop lite av varje av vad som fanns och fixade mat till alla. Som tack innan samerna reste vidare så fick mormor och morfar lite torkat renkött eller något annat. Det stora tacket var vad jag förmodar att man kunnat göra något för någon annan.

Jag har blivit äldre och jag är så djävla arg på så mycket hela tiden! Jag är inte någon fysiskt våldsbenägen person men däremot så har jag en överutvecklad fantasi om vad jag vill göra med alla kränkta män. Män som blir kränkta av debatten om jämställdhet och jämlikhet och inte vill se hur privilegierade de är på grund av det faktumet att de är just män.

"Problemet är inte att vara privilegierad. Problemen uppstår när man ser sig själv som mer värd än andra på grund av sina privilegier" (Caroline Svelid @prickenrosa).

I detta förnekar man kvinnors kamp för jämlikhet, för att man själv till könet är en man. Skulle dessa män känna sig lika kränkta om de fick leva resten av sitt liv som kvinna? Förneka inte rasism för att du själv är vit, förneka inte att människor med intellektuell funktionsnedsättning utsätts för negativ särbehandling för att du själv är normalbegåvad.

Jag är så djävla arg.

Jag är så djävla arg på så mycket hela tiden. Jag är en vardagsaktivist som inte under några omständigheter kan ignorera människors handlingar och ord som inkluderar alla typer av orättvisor och kränkningar. Jag måste tala. Nu tror ni att jag går omkring som ett skadat kärnkraftverk där den stora explosionen ständigt hotar? Inte alls!

Jag ser mig som en ganska bekymmerslös person och ska man tro på resultatet av min KASAM så hanterar jag kriser, oro och förändringar på ett väldigt hälsosamt sätt.

Jag gillar kvicka roliga skämt, jag gillar att ha roligt och jag tycker om människan som art. Interaktionen mellan människor har alltid fascinerat mig. Dock är det ju inte så enkelt att man rakt av bara ”tycker om människor”. Man kan generellt tycka om människan men alla stöter dagligen på den här arten av människa som också kallas idiot och som gör sådana som mig så djävla arg.

Vi känner ofta att det lilla jag gör har ingen verkan så jag kan lika gärna strunta i det. Vi är snabba på att tro att det inte är värt att panta en enda liten 33-centiliters burk då den inte påverkar miljön, men vi gör det ändå. Skälet är nog den där lappen som åker ut från pantmaskinen och som du kan lösa in i kassan.

Om att yttra sina åsikter och våga tysta ingick i samma banor så skulle man förstå att det är bättre att säga ifrån om än bara en gång än ingen gång alls.

Vinsten blir inte en lapp som gör att limpan blir billigare men man ger sig själv ett värde. Det kan vara från det mindre viktiga till det stora viktiga.

Vi har ett samhällsmönster där män fortfarande har och vill behålla sina rättigheter på bekostnad av kvinnorna. Inte alltid medvetet men män har en skyldighet att bli medvetna. Mina relationer med män har varit mångåriga relationer.

Alla mina manliga vänner står utanför den manschauvinistiska sfären. Det är därför vi är vänner. Jag har varit gift två gånger och från mitt första äktenskap har jag en vuxen dotter som själv är tvåbarnsmamma.

Mitt första äktenskap är också den enda relation jag haft med total jämvikt när det kommer till jämställdhet. Jag är idag tacksam över att min dotter kom ur just det äktenskapet.

Dåliga ihållande samhällsstrukturer blir för mig i samma takt som jag åldras tydligare och tydligare. I samma takt befästs mina åsikter starkare och starkare och jag ser färre och färre tillfällen där det inte passar att reagera. Jag är en arg feminist, jag är en arg vardagsaktivist. Behovet styr olika rörelsers födelse och i det bästa samhället hade aldrig behovet av feminister, antirasister eller andra motgrupperingar för diskriminering funnits.

Jag är så djävla arg över så mycket.

Jag kommer att förbli så djävla arg över så mycket: Glöm inte att blinka i rondeller. Bjud inte mig på samma middag som den självutnämnde macho-komikern. Skippa den nedlåtande ragningsrepliken i baren så kanske jag inte känner vakten trots allt.

Ingen hyllar dig präktiga morsa som dömer andra mammor som inte har haft samma ekonomiska privilegier som dig att kunna vara hemma med sina barn tills de har ett eget röstkort.

Misshandlar du din kvinna så kommer jag att överdrivet ljuga
i rätten till din nackdel och jag kan vara väldigt trovärdig.
Begår du övergrepp på något barn så kommer jag även efter
min död att göra ditt liv långt värre än din fantasi sträcker
sig. Jag gör det lilla.

Rosita Strandberg

Liv/Gud

Janna-Li Janke

Vad vill du mig liv, vad vill du
Vad vill du mig liv, vad vill du
Jag har sett så mycket, både ont och gott
mycket har jag förlorat och mycket har jag fått
men jag förstår ingenting

Hela tiden har jag sökt, sökt men inte funnit
Hela tiden har jag sökt, sökt men inte funnit
Ibland har jag stannat men ofta har jag flytt
så säg mig nu, vad är det du vill

Vad vill du mig liv vad vill du
Vad vill du mig liv vad vill du
Jag söker svar, jag försöker leva
hjälp mig nu, jag behöver veta
Jag förstår ingenting

Jag har vandrat omkring utan att förstå
Jag har vandrat omkring utan att veta
Lyssna på mig se mig nu
Vad vill du mig liv, vad vill du

Så här har du mig, jag ger mig till dig
Så här har du mig, jag ger mig till dig
Så här har du mig, jag ger mig till dig
Så här har du mig, jag ger mig till dig

Janna-Li Janke har skickat det här bidraget som psalmförslag till Svenska Kyrkans nya psalmbok.

Johanna Bartholdsson

Om att vara stolt och att verka för förändring

Aktivism som verkligen förändrar, vad är det? Hur ser den ut? Kan det vara något så enkelt som att våga vara stolt?

Jag tänkte skriva om min mormor. Teréz, föddes 1912 i Budapest i en judisk familj. Hon ville utbilda sig till gymnastikdirektör. Det gick inte eftersom judar i mellankrigstidens Budapest inte tilläts utbilda sig.

Familjen skickade en av sönerna till Schweiz för utbildning, fler barn hade de inte råd att skicka. I stället fick hon arbeta i faderns pappershandel tills han förlorade den i samband med de judefientliga lagar som infördes i Ungern 1938. Hon var ung under mellankrigstiden, klippte håret kort, klädde ut sig till man på maskerader, influerades av moderna idéer om psykologi och barnuppfostran.

Det finns flera berättelser om mormors mod under kriget. När hennes man Miklós, min morfar, fängslades i juni 1944, gick hon till fängelset och försökte övertala vakten att släppa min morfar. Vakten uppmanade henne att snabbt ta sig därifrån -annars skulle hon också bli fängslad. Han gav henne brev från Miklós, brev skrivna på det tunna papper han hade fått till att använda som toapapper.

De breven lär finnas i min mammas gömmor någonstans. Det vakten gjorde, säkert med risk för repressalier, skulle jag nog betrakta som en form av aktivism, en motståndshandling.

En annan berättelse om min mormors mod och goda intuition är när hon vågade be den person som stod vid ingången till ett av de så kallade judehusen där tyskarna samlade judarna i Budapest innan de deporterades till Auschwitz, att för en summa pengar sudda bort hennes och sin dotters (min mammas) namn på den lista som var uppsatt vid porten.

Hon visste inte, men kände på sig att det inte vore bra om de lydde och stannade i huset.

En tredje berättelse handlar om att hon lyckades ordna falska papper till sig själv och till sin dotter så att de faktiskt klarade sig.

Hon var modig, hade en väldigt stark överlevnadsinstinkt och litade till sin intuition. Egentligen inte så mycket aktivism om en med aktivism menar en medveten motståndshandling. Jag menar hon gjorde inte det här som ett val, hon var tvungen. Kanske kan en snarare betrakta hennes ungerska väninna som en aktivist.

Hon slängde ut bröd från sitt fönster som vette mot det judiska gettot så att de som svalt därinne kunde få. Hon lånade ut sina identitetshandlingar till min mormor. Det var aktivism på så vis att hon gjorde det som en medveten motståndshandling. Det var inget hon var tvungen att göra för att överleva.

Min man har försökt göra motstånd. Han är aktivist genom sitt idoga skrivande kring de brott staten har begått gentemot barn och deras anhöriga i samband med omhändertagande av olika slag. I det här arbetet har han vägrat spela rollen som offer.

Med det har han haft väldigt svårt att verkligen få gehör för sina tankar och förslag på förändring hos de som haft möjlighet att göra skillnad, verklig skillnad. Är det att göra motstånd? Att vägra finna sig i den tilldelade rollen?

Att vara aktivist handlar om att göra motstånd. Motstånd mot fysiskt och psykiskt förtryck, diskriminering, utfrysning, nedsättande skämt och föreställningar.

Hur förhåller sig en som tillhör en minoritetsgrupp till förtrycket gruppen möts av? Ett förtryck som kan te sig på olika, mer eller mindre uttalade sätt. Gör en aktivt motstånd eller är en passiv?

Den passive, gör sig osynlig, låtsats inte om, smälter in. Det kan till och med bli så illa att hen identifierar sig med förtryckarna med Ferenczis terminologi, vilket leder till självhat och förträngning av den egna identiteten.

Otaliga är de berättelser jag möts av i judiska sammanhang där föräldrar varit tysta om att de är judar och där barnen först i vuxen ålder listat ut att de är judar. Till viss del har de då blivit berövade en del av sig själv.

Hur ser då det aktiva motståndet ut?

Det kan vara fredligt, att organisera sig, att spela majoritetssamhällets spel för att få prata. Att gå med på den bild majoritetssamhället har av gruppen. En fråga som då kommer upp är om en blir lyssnad på då? Lyssnad på, på riktigt, så att saker och ting verkligen förändras?

Motståndet kan också vara våldsamt. Skrika, slåss, vara olagligt, göra tvärtom. Kortsiktigt är den strategin sällan konstruktiv.

En annan motståndsväg kan helt enkelt vara att vara stolt och jag ser det som en form av aktivism. Ett närliggande exempel på detta är Instagramkontot @stoltjude där svenska judar berättar om sin judiska identitet och vad det kan innebära att vara jude i Sverige.

Flera av dem är för första gången öppna med att de är judar och berättar med stolthet om sin, ibland ganska krokiga väg, till att våga dela sin berättelse.

Min mammas och hennes familjs erfarenheter av Förintelsen skapade en gastkramande rädsla inom mig, en rädsla att definieras som jude, men också en längtan. En längtan att protestera gentemot orättvisor och förtryck. Och en längtan efter det judiska, att få höra till. Med det förhållningssättet känns det ganska långt till att öppet våga vara stolt.

Samtidigt har jag i mitt arbete som gymnasielärare många gånger drivits av den där längtan efter att protestera mot orättvisor och förtryck.

Kanske kan en se det som ett sätt att verka för förändring, att undervisa unga människor om orättvisor och förtryck och att uppmuntra dem att göra skillnad. Så ser jag dagens unga generation av svenska judar. De är stolta, det är fantastiskt, så beundransvärt och hoppningivande!

Eller dumdristigt kraxar något inom mig...

Men min dotter går en så fin mellanväg. Hon är stolt men inte dumdristig. Bär sin davidsstjärna i noga valda sammanhang och pratar om det judiska i lika noga valda sammanhang. Hennes agenda är att vara stolt, att berätta om judar så att de som inte vet förstår att judar inte är offer, judar är glada och också helt vanliga människor, ganska långt ifrån den bild av judar som många har såsom döda eller avmagrade levande skelett från dödslägren i Polen.

Kan det vara en form av aktivism att skapa nya bilder, att vägra den tillskrivna bilden? Att helt enkelt bara vara självklar och stolt över sig själv och den grupp en tillhör. Kanske är det just den enda möjliga vägen att gå i Sverige om en vill verka för verklig förändring?

I Sverige finns det en oerhört stark tradition att marginalisera de människor som ifrågasätter bilden av Sverige som ett jämlikt, demokratiskt samhälle. Det har skapats en allestädes närvarande praxis som ger sken av att de blir lyssnade på.

Förutsättningarna är att de spelar rollen som underordnade och tacksamma. De blir lyssnade på, men inget förändras. Det görs utredning på utredning om orättvisor utan att ambitionen är att verkligen göra något. Om de som är berörda ifrågasätter blir de uteslutna och bemötta med tystnad.

Det kan tyckas motsägelsefullt att det faktiskt råder ett så ojämnt förhållande gentemot minoritetsgrupper år 2023 när poststrukturella och postkoloniala teorier kring just sådana ojämlika maktförhållanden dominerar på universiteten. Slutsatsen i dessa teorier är ju att de underordnade grupperna ska tillåtas tala, tydliggjort med begreppet empowerment och som svar på Spivaks fråga om den subalternerna kan tala.

Ändå stannar dessa teorier där, i de akademiska korridorerna och blir sällan förverkligade. En kan stå på sin panna blodig över frågan om varför dessa teorier inte sipprar ut i praktiken? Varför ges inte företrädare för minoritetsgrupper ett verkligt utrymme att påverka i de frågor som berör dem? Det handlar såklart om makt.

Jag undrar om vägen till att äga detta utrymme kan vara annorlunda? Att tala från sin position, vara stolt och att helt enkelt ta för givet och med bestämdhet utgå från att de rättigheter alla ska garanteras i en demokrati just gäller för alla.

Johanna Bartholdsson

Glädjens urladdning

Britt-Inger Hedström Lundqvist

Glädjens alla uttryck togs ifrån mig
Jag skrattade utan ljud, skrek utan ord,
sökte tröst utan suckar

Jag var så himla tapper... modig... duktig
och förständig
Befria min glädje och ge mig ord för lyckan

Ge mig tillbaka glädjens urladdning,
så jag kan befria mig från min oavbrutna förtvivlan

Maria Robsahm

Jag glömmer aldrig Drottninggatan

Denna gata är för mig för evigt förknippad med den stora insikten - jag var inte ensam.

Jag är inte ensam.

Bakgrunden var enkel.

Jag befann mig i kaos.

I flera år hade min största fasa varit att min verklighet skulle nå omvärlden.

En vän till mig, Kristina, hade stormande överlycklig sagt att hon ville berätta en hemlighet.

Ville jag komma ut och ta ett glas vin?

Hon böjde sig fram över bordet och berättade att hon hade blivit kär. Efter ett liv som heterosexuell hade hon blivit förälskad i en kvinna. Hon sa att hon inte brydde sig om vad andra skulle tycka. Hon log.

Jag satt mitt emot. Och blev faktiskt litet sur. Och avundades hennes glädje.

Jag hade också en hemlighet, sa jag.

Kanske var det vinet som fick mig att berätta om min verklighet. Och jag sa att jag inte heller brydde mig om vad folk skulle tycka.

Strax därpå åkte jag hem.

Morgonen därpå ringde Eva, en bekant som gjort sig känd för sina berättelser om hustrumisshandel.

Kunde hon göra något? Hade jag läst den nyutkomna rapporten "Slagen Dam"?

Jag blev iskall. Och jag insåg att Kristina omedelbart hade ringt Eva och berättat om mig.

Sanningen om mitt liv.
Och det visade sig att jag brydde mig om vad folk skulle tycka.

Jag bad Eva lova att inte säga ett ljud om saken. Sedan ringde jag upp Kristina och vår vänskap hämtade sig aldrig från detta.

Vilken var min verklighet som jag inte ville skulle komma ut?

Att min sambo, pappa till mina två yngsta barn, misshandlade mig. I nästan tio år hade vi varit ett par. Och pendeln mellan paradisk kärlek och iskall frånvaro hade dykt upp redan de första månaderna.

Att jag trodde att denna iskalla frånvaro berodde på mig ingår i mönstret. Därför var det också mitt ansvar att göra så att pendlanet försvann. Och bara den paradiska kärleken blev kvar.

Det viktigaste för mig var att inte prata om det offentligt.

Länge trodde jag inte att jag ingick i kategorin "misshandlade hustrur". Jag visste ju om att det fanns kvinnojourer och att det fanns kvinnor som misshandlades och mördades av sina män, men jag var inte en av dem.

Jag var lika okunnig som de flesta andra. I min världsbild ingick att en hustru som misshandlas har en man som super, slår sin hustru på fyllan och att hon döljer sina blåmärken när hon lämnar hemmet.

Det var inte jag. Jag var ingen misshandlad hustru.

Nu satt jag på ett café på Drottninggatan med rapporten "Slagen Dam".

Jovisst, hade jag hört talas om den. Ryktena om denna rapport hade snurrat kring den ända sedan den blev offentlig. Men liksom många andra hade jag inte läst själva rapporten. Nu skulle jag göra det.

Ryktena sa att allt var överdrivet. Det ryktena inte hade berättat var att liknande resultat hade framkommit i Kanada. Rapporten var ny i sitt slag, men den hade gjorts tidigare och liknande resultat har sedan dessa framkommit i andra länder.

Studien utgick från det enkla faktum att vi alla – även vi med egna erfarenheter – har förutfattade meningar om vad det innebär att en man ”misshandlar sin hustru”.

Här ingår sådant som att kvinnan och mannen bor ihop (vilket utesluter en flickvän som misshandlas av sin pojkvän, eller en kvinna som misshandlas av sin exman).

Men också vad som räknas som misshandel. Att bli knuffad ur en bil som rör sig, att bli hotad med en laddad hagelbössa, att bli hemligen nypt vid en middag – allt detta är misshandel, men de kvinnor som har utsatts räknar det ofta inte som misshandel.

Vår stereotypa bild är att misshandel ger blåmärken, blodsutgjutelse eller blåa ögon.

I den här studien hade ett stort antal kvinnor istället tillfrågats om de hade utsatts för specifikt våld, om de hade knuffats, blivit nypta, fått en örfil. Och kvinnor tillfrågades om de någon gång under sitt liv utsatts för våld – en sjuttioårig mormor mindes hur hon som tjuugoåring blivit slagen av en dåvarande pojkvän.

Resultatet var häpnadsväckande.

Jag kontrollerade statistiken. Där fanns inget fel. Svarsfrekvensen var hög och urvalet hade skett enligt vetenskapliga regler.

Det gick inte att komma ifrån. Vi var många. Det var många som jag. Det var 46% - nästan hälften -av alla kvinnor i Sverige som hade egna erfarenheter av våld från en man.

När jag flera timmar senare vacklade ut från caféet hade mitt liv ändrats. Visst handlade det om fakta och att rapporten berättade något som jag inte visste. Men den stora förändringen handlade om mig själv. Hur jag såg på mig själv när jag klev in på caféet och hur jag såg på mig själv när jag sedan gick ut. Jag hade levt i en lögn. Men den lögn jag levt i bröts sönder och nu kunde jag se mig själv.

Det personliga blev politiskt.

Maria Robsahm

Snart är hon äntligen jag

Linda Lundqvist

Vår flicka kom med tåget
på min födelsedag
och hennes ögon sa mig
”Detta är inte jag”

Ur tåget kliver det
en elak och kall sadist
Som endast älskar att plåga
som en fullblodsnarcissist

Ett vridet leende fick jag
som ett grin av vansinne
och vår älskade flicka
är fången därinne

Hon ser oss som demoner
för vi hatar hennes cell
Den dagen hon gick in dit
stängdes dörren med en smäll

Den blick jag fick av henne
Det var inte vår tjej
Det var fasa och Satan och smärta
som kastades mot mig

Vår älskade, älskade flicka
är ensam, fången därinne
med välutvecklat Stockholmssyndrom
och trasigt, bristfälligt minne

Din kniveggsskarpa hjärna
är nu bara slitna trasor
och hålen trasorna lindats omkring
har du fyllt med kemiska fasor

Du bär med högburet huvud
din passion och omätliga drift
för ingen kan nu ta ifrån dig
hur förtvivlat du älskar ditt gift

Du såg vägen dit som stjärnstoft
och besjungen av fågelkvitter
men där inne där du är fången
är det skärseld, skärvor och splitter

Där vaktas din cell av demoner
du är deras trogna elev
ibland ser du ut emot oss
men din blick är så skadad och skev

Lilla virvlande flicka
som alltid älskat kristall
vi fruktar nu att den sista du fann
just den kan bli ditt fall

Vi älskar dig så mycket
vi är alltid beredda att slåss
men för att besegra demonen
måste du välja oss.

Vår flicka kom med tåget
vi såg kampen och giftet och svärtan
när du sliter du dig loss från demonen
finns vi här med öppna hjärtan

Vår flicka klev av tåget
på min födelsedag
Och demonen vred sig och väste
”snart är hon äntligen jag”

Samanta Selimovic

Existensen

Var tillhör jag?

Här bor jag. Planeten Jorden, någonstans i universum. På en kontinent, i ett land jag inte härstammar ifrån. Romer, vi har inget land, ingen tillhörighet och ingen plats på jorden. Var kommer jag ifrån? Indien? Egypten? Rymden?

Möjligtvis blev jag till på samma sätt som du blev, kom till världen på samma sätt som du gjorde. Trots det blir jag inte lika sedd eller lika behandlad som du blir. Du hade turen att födas som DU, jag hade oturen att födas som ROM.

I samma sekund som jag föddes så föddes jag med en stämpel i pannan vilken har medfört utanförskap, fördomar och diskrimination.

Välkommen till min värld, välkommen till min existens.

Året är 2022. Jag är romsk, muslimsk, invandrarkvinna i Sverige. Jämställhet. Inte som rom, inte som muslim och inte heller som kvinna. Jämställhet. Med utanförskap, utsatthet och fördomar. Alla föds på samma villkor men får inte leva på samma villkor.

Så vad gör man för att skapa en bättre morgondag för sina barns framtid och för sina barnbarnsbarns framtid? Världen är tillräckligt bedrövlig som den är utan att behöva bli behandlad illa. Har du någon gång funderat på hur det skulle kännas att gå i någon annans skor?

Vi måste alla stå till svars för våra handlingar, eller hur? Men även för de handlingar vi avstod ifrån. Det vi kunde ha gjort men valde att backa för. De gånger vi kunde stått upp för varandra men valde att sitta kvar i en stol.

Alla de gånger vi såg orättvisor men valde att blunda. Skrämmande, eller hur? Tro mig, jag är rädd. Rädd för vår framtid och vart den leder oss.

Men jag väljer att inte backa, inte blunda utan sakta, krypa framåt steg för steg emot storm och vind för en bättre morgondag.

Jag är en ofrivillig aktivist, feminist, muslimsk kvinna.

Jag var fyra år gammal. Jag förstod inte så mycket, men som romskt barn påbörjade jag min vandring. Ett nytt land, ett främmande språk och mycket hände som jag inte riktigt kommer ihåg. Utvisning. Här får vi inte heller stanna. Vår färd är inte över och vi måste återigen börja vandra. Precis när jag hittat kompisar och börjat trivas. Precis när jag lärt mig några ord och kände mig stolt, så var vi på väg igen för att allt skulle börja om.

Hela vistelsen här varade i ett och ett halvt år, sen fick vi åka tillbaka till Balkan när jag var nästan sex år. Vi hade en lägenhet som min farfar lämnade till pappa efter sin bortgång. En tvårumslägenhet som var alldeles för trång. Mamma väntade sitt femte barn och farmor bodde med oss vid den här tiden.

Ännu en gång ska vi flytta men denna gång inte särskilt långt bort, utan i samma stad.

Som barn fick jag höra många historier om vad våra förföräldrar upplevt då de utsatts för våld och orättvisor. Men som barn förstod jag aldrig varför, jag trodde nästan att det var naturligt att bli behandlad på det viset. Vi är trots allt romer.

Farmor och farfar fick bygga om sitt hus i omgångar eftersom det revs flera gånger. Alltid av samma orsak, för att vi är romer. Så redan då, att flytta till ett hus med rädslan att det kanske kommer rivas, var inte särskilt bra.

Jag var åtta år. Jag gick i skolan och det gick ganska bra. Snart började dock klasskamraterna att retas med mig. Det var än det ena och än det andra.

Trots att jag var en av de duktigaste eleverna räckte det inte för att täcka min identitet. För att vara rom är inte bra. Lärarna på skolan hade mig som ett visningsexempel där jag var den goda romen, duktig, ren och lydig och tillade att så här borde varje romskt barn vara. Jag föddes och växte upp med en stämpel i pannan. Alla andra vet hur en rom ska vara och hur en rom inte bör vara.

Jag var elva år och det skakade under mina fötter. Det var min tur att spela men alla föräldrar ropade efter sina barn. Vad är det som händer? En bomb, skriker grannen. Plötsligt hördes ett starkt tjutande ljud, alla började springa men jag förstod inte vart. Det var tur att vi lekte precis utanför huset, mamma drog in mig i källaren där hela familjen var samlad.

Farmor och mamma grät, mina syskon skakade och grät och jag var helt stum. Någonting stort hände. Våra föräldrar visste, men vägrade att tro. Farmor var däremot förberedd och hade utrustat källaren med det nödvändiga. Vatten, några tygbitar och något pulver. I värsta fall skulle vi använda blandningen genom att lägga den över näsa och mun för att kunna andas.

Natten är över och vi lever, men vågar vi gå upp?

Mamma var bättre förberedd nästa gång, hon hämtade madrasser, kuddar, täcken och mat. Nu behövde vi inte sova på stolar och golv. I en källare på 20 kvadratmeter och tillsammans med tre grannfamiljer var det ändå ganska trångt, men vi överlevde.

Under kriget inkallades alla män och killar över 15 år. Romska soldater fungerade som sköldar för militären i alla dessa baser och anläggningar, anledningen var självklar. Romska män i området höll sig gömda.

Militären kom ofta för att leta rätt på och hämta alla romska män och pojkar. Min pappa klarade sig där han var gömd, tack och lov. Efter kriget som varade i några månader, började pappa prata med mamma om en bättre och tryggare framtid för oss barn. Efter många om och men så sålde de allt vi ägde för att kunna få ett bättre liv, vilket innebar en fortsatt vandring för oss. Men vart?

Jag som äldsta barnet fick ta lite mer ansvar. För mig innebar det att jag inte var ett barn längre. Jag kunde inte packa ner böcker eller dockor i väskan. Bara kläder och nödvändiga saker fick packas ner. Endast två väskor för hela familjen togs in i bussen till Europa.

Två dagars tystnad. Tyskland säger de, det landet är bra. Att ta sig till Tyskland var ingen enkel match. Efter ett misslyckat försök att fly ville pappa nästan ge upp men valde att testa igen, för en bättre framtid. Förutom pengar så kostade det oss ännu mer oro och rädsla. Vi lyckades.

Vi kom fram till vår farbror som lyckats fly före oss. Våra två familjer bodde tillsammans i en tvårumslägenhet. Det var trångt igen, men vi överlevde. Vi stannade inte särskilt länge här, tyskarna var inte heller så förtjusta i romer. Vi nekades boende men fick erbjudande om att bo i en båt. Mina föräldrar vägrade. Vid det här laget var vi barn i åldrarna mellan elva år och sex månader.

Färden fortsätter...

Sverige, det trygga landet där alla är snälla mot alla och landet som inte har varit med i något krig på länge. Det kändes som en trygg romsk dröm. Vi fortsatte att vandra. Färden gick från Gävle till Sundsvall, där vi fick bosätta oss. Här fick vi äntligen ett eget boende. Mamma började så småningom le igen och pappa verkade också vara glad. Vår vardag kunde kanske äntligen fyllas med glädje. Mina syskon fick börja skolan före mig. De kom hem med läxor och de nya språkkunskaperna.

De kunde redan namnen på färger och några ord. Enligt dem så kunde de prata svenska redan efter några dagar i skolan. Jag försökte hänga med och längtade innerligt tills dagen då jag också fick gå i skolan.

När jag var 15 år, gick i nian och hade två månader kvar i grundskolan så sökte jag in till naturvetenskaplig linje på gymnasiet. Men framtiden jag såg framför mig var falsk. Jag hoppades för mycket och hade i tre år trott att allt var frid och fröjd. På så kort tid hade jag aldrig trivts så bra någon annanstans. Vänner, familj, skola, allt fungerade superbra.

Mina föräldrar hade dolt de utvisningsbeslut som vi fått under dessa år. Jag hade hört dem prata i smyg men valt att förtränga det. Jag ville hellre tro på en lögn.

Under den här tiden så mådde både min mamma och min syster psykiskt dåligt. Det var inte konstigt efter allt vi upplevt under dessa år. Pappa kämpade och kämpade för att vi skulle få bo kvar, men trots det så blev vi nekade.

Tidigt en morgon vaknade jag och gjorde mig som vanligt i ordning för skolan. Mamma hade tvättid klockan 07:00. Precis när hon skulle gå ut genom dörren kom det fram en man till henne. Så kom en man till, och ytterligare två män.

Det kom också fram en kvinna, en läkare och en kurator. De trängde sig in i vårt hem utan att mamma visste vilka de var. De presenterade sig som polis och visade min pappa något dokument. Vi började alla att gråta trots att vi inte förstod vad som försiggick.

”Ni ska utvisas tillbaka till Tyskland” sa de och tog fram stora svarta sopsäckar och beordrade oss att snabbt börja packa. Jag kände en förlamande rädsla och hamnade i ett chocktillstånd. Jag kunde knappt förstå, men de sa till oss att vi måste rappa på.

Vi fyllde några säckar med kläder och resten lämnade vi.

Allt skulle inte få plats och resten skulle de skicka till oss i efterhand. Vi fick åka till Midlanda flygplats för att ta vårt eget "privatjet" till Tyskland.

Det var vår familj samt tio olika myndighetspersoner som åkte med oss under hela resan. Vi var framme redan klockan 12. Jag var fortfarande i chocktillstånd. Jag skulle ha lunch på min skola i Sverige nu, men vad hände egentligen?

Jag fick inte ta adjö av min farmor som var kvar. Jag fick inte säga hejdå till mina vänner, inte till någon. Vi sökte asyl i Hamburg och gissa vart vi fick återvända? Jo, till exakt samma båt som vi tidigare försökt undvika.

Rädslan bara växte och växte. Allt började om igen. Sammanfattningsvis här gick mina föräldrar skilda vägar och vi fick bo med vår mamma. Familjen splittrades. Vi kände oss otrygga och rädda bara av att finnas till.

Efter nästan två år fick vi åka tillbaka till Sverige och denna gång började vi försiktigt och smått att glädjas. Tillbaka igen så började allt om från början.

Denna plats kändes som hemma. Känslor kan man inte styra över och trots allt kände vi oss trygga.

Men vågar vi tro på en falsk dröm i en falsk värld? Kommer vi få vara, tro?

Jag var 17 år och började på en skola för nyanlända som hade svenska som andraspråk. IVIK hette det och vi blev kallade för "Ingen Vet Ingen Kan".

Väl här poängterade migrationsverket att jag snart är myndig och ska kunna klara mig själv. Då mamma väntade barn med sin nya man så skulle alla mina syskon få tillstånd att bo kvar men de intervjuer jag hade med migrationsverket skrämde skiten ur mig. Skulle jag tvingas att återvända ensam?

Äntligen fyllde jag 18 år. Myndig men skrämmd av ovissheten som höll mig vaken om nätterna ville jag inte ens fira trots att jag alltid önskat mig ett stort 18-årskalas.

Jag började umgås mer med mina muslimska kompisar som hade tusen gånger mer kunskap om Islam än vad jag hade. Jag visste att jag alltid haft tron på en enda Gud men det enda vi praktiserat var ramadan, månaden då alla muslimer ska fasta.

Jag lärde mig mer och mer om min tro, fann ro i själen. Jag började förstå världen. Helt plötsligt såg jag saker och ting i ett klarare ljus. Jag hade fått förståelse för, och kunskap om att felet inte låg hos mig, mina föräldrar eller någon rom hur världen ser på oss. Alla dessa provningar var av en anledning, att världen inte var en trygg plats, oavsett för vem.

Min kusin ringde medan jag var på skolan och skämtade fram att de fått uppehållstillstånd.

Helt chockad men överlycklig sprang jag ut från skolan då plötsligt hjärnan stannade till och funderingen kom, fick även jag? Det här var första gången jag upplevde glädje och sorg samtidigt.

En kvarts färd hem kändes som tre timmar men väl hemma ler mamma och säger, JA! Du och lillebror fick uppehållstillstånd. Men ni då, ni då? frågade jag och hon berättade att de också fått uppehållstillstånd men att det första beskedet kom för mig och min lillebror. Äntligen kan jag glädjas, men varför storgråter jag? Äntligen kan jag andas ut, men varför känns det som att syret tar slut?

Väl nu kan det goda livet börja. Det spelar ingen roll vilka små bekymmer livet för med sig. Huvudsaken är att vi får bo kvar på en och samma plats så löser vi allt, vår vandring har tagit slut. Det var vad jag trodde.

Men livet har inte visat mig annat än motgång så vad skulle vara annorlunda nu?

Genom min tro och min religion har jag överlevt allt från sömnpalys till ångest och migrän.

Små bekymmer kom och gick men i gymnasiet pratades det en dag om romer. Det var då jag fick nog. Här föddes aktivisten inom mig. Jag vägrade lyssna på hur andra talade illa om romer. Ingen visste att jag var rom, inte för att jag medvetet hade dolt det, det var bara något som inte hade kommit på tal. ”Så är det inte” halvskrek jag till läraren i klassrummet. Jag minns inte det exakta ordvalet från läraren men hon frågade mig något i stil med ”Hur skulle du veta det?” Då svarade jag,

”Jag är en rom”.

Jag såg hennes mask falla. Jag minns hennes ansiktsuttryck. Jag kände stämningen i klassrummet. Det var inte bra. Men inuti mig så kände jag en stark känsla. Jag insåg att det inte var jag som skulle behöva skämmas för andras trångsynta åsikter. Jag hade inte gjort något fel så varför skulle jag ta det här? Beteendet från lärarens sida vändes mot mig, hur mycket hon än försökte dölja det så var det så uppenbart. Det var det jag var rädd för. Men hade jag gjort något fel?

Åren gick mot en bättre framtid. Jag flyttade ihop med min sambo när jag var 23 år och vi fick vårt första barn efter ett år. Vi fick vår andra dotter när jag var 26 år. Som småbarnsförälder ser man bara sina barn och inget annat.

Men år 2016, då min äldsta dotter skulle fylla fyra år så vändes världen upp och ner. Mattan drogs under fötterna på mig och jag hamnade i en svart bubbla där tiden helt stannade av samtidigt som världen spann runtomkring.

Cancerbesked

Merlinda fick leukemi. Jag var 28 år och visste inte mycket om vad det betydde. Jag förknippade cancer med döden. Jag sörjde min dotter medan hon fortfarande var vid liv.

Hur kommer framtiden att bli? Okunskap, ovisshet och rädsla gjorde det bara värre. Som tur är så har vi världens bästa vård för barncancer.

Jag vägrar tro något annat och ännu en gång är min tro på Gud större än så. Det finns inget i världen som vi inte kan lära oss och det finns inget starkare än vilja och tro. Det sägs att vilja och tro är det sista som lämnar kroppen och det är sant.

Merlinda fick cytostatikabehandling för leukemi i två och ett halvt år och hon övervann sin sjukdom. På grund av alla motgångar, komplikationer och några nära-döden-upplevelser så är hon min största krigare.

Även då jag kände mig svag som en kvist var jag tvungen att låtsats att jag var den starkaste kvinnan i världen. Under behandlingen fick vi åka upp till Umeå och bo på sjukhuset. Det värsta är, när man har dessa bekymmer så dyker det upp en idiot till människa som bekräftar att det finns människor som inte har "alla hästar i stallet".

I ett gemensamt kök där vi fick laga mat så ville jag laga "mariklji" till Merlinda eftersom det är en av hennes favoriträtter. En mamma till ett av de andra barnen som låg inne för behandling kom och frågade nyfiket vad jag gjorde.

Jag berättade och hon undrade från vilket land den maträtten kom från. Jag berättade att vi romer brukar tillaga den och att vi kommer ifrån Serbien. "Romer? Haha, lycka till med det", sa hon.

Det här är att trampa på någon som redan ligger på ner, kände jag och orkade inte ta diskussionen. Jag hade slut på krafter samtidigt som jag var sårad.

När stormen kring behandlingen var över, funderade jag jättemycket på världen vi lever i och synen på oss romer. Ska mitt barn behöva ta den fighten? Vad gör vi? Hur gör vi?

Är det fel att vara rom? Frågade min tolvåriga systerdotter.

Är det? Så säg mig du min vän, vad tycker du? Jag började ägna mig åt olika romska projekt där jag ville lyfta romer på olika sätt. Det var allt från arbetsmarknadsprojekt till arkivering och dokumentering av romska boplatser. Vad gör man när man har sina rättigheter och skyldigheter som människa? Alla kan inte göra allt men alla kan verkligen göra något. Att bara förvänta sig att någon annan gör något utan att man själv är delaktig leder inte till något i slutändan så var börjar man?

Jag märker mer och mer av assimileringen och försummandet av vår identitet på grund av utsatthet, utanförskap och förutfattade meningar om romer och den romska kulturen. Jag har börjat ge upp om en bättre framtid för mig, men inte för mina barn. Så därför vill jag aktivera de små vågorna i havet vilka förhoppningsvis skapar stora vågor som ska skvätta till oss rejält så vi börjar vakna och inse att alla föds som människor och att människan i sig enbart kan ansvara för sina egna handlingar och ingen annans. Att inte se alla med samma ögon och att det är okej att vara annorlunda. Bara för att andra inte har samma värderingar som en själv är det inte konstigt, det är okej att vara OLIKA.

”I was born to live in a world that doesn’t care.”

Samanta Selimovic. Ur mitt perspektiv

Prussiluskan

Anna Enbom

God dag. Jag heter Fröken Prysselius.
Jag är en prydlig dam med stram krage
och hatt med crazy blomsterfång.

Jag bryr mig om barns skolgång och välgång.
varje liten person ska gå på lektion.

FN:s konvention är min mission.
Barn ska ha en förälder, nån som tar hand om och lagar mat.
Det räcker inte med en häst och en gullig lite primat.
Fast ni överöser mig med hat.
säger att jag är en jävla byråkrat.
Medan den som bär kostym och herrparfym
och för reglerna bär ansvar
tycker ni är en skön karl.

Jag cyklar genom lera på obetald tid.
För att rädda en nioåring på glid.
Jag gör mitt jobb med passion men utan intervention
Utan tvång, jag springer inte runt med en batong
som Klang och Kling
Men ändå är mina ansträngningar värda ingenting
ni säger: Var som en skön snubbe
Börja chilla som Efraim som lämnar sitt barn ensam i en
villa.

Jag heter Fröken Prysselius men jag kallas Prussiluskan.
När någon är oförskämnd säger jag: kära lilla du
fast jag vill säga: Håll truteluskan!

Ni vill att jag ska va diskret och nätt och behaga män
Istället pratar jag vitt och brett, har en brokig dräkt och jagar
män.

Ni ser mig som en fjompig bifigur
men snart är det min tur

jag ska få en egen spinoff

Där jag får min revansch till sist
och hyllas som en barnrättsaktivist

Jag ska äntligen få jappa Pippis pappa
och alla hans sjörövare
och bli hyllad som en erövrare

Vodka ska flöda på mitt kafferep
Alla ska älska Prussiluskan
och jag ska älska med Kling
och ta Klang på pickeluskan.

Och om någon nånsin igen nyper mig med sockertången
eller stänker ner mig med tjära
då ska jag inte längre säga: Kära lilla du.
Jag ska säga: Dra dig i arseluskan.

Anna Enbom är regerande Sörmlandsmästare i Poetry Slam.

Lotta Vilde Wahl

Omtanke som motståndshandling

Spegelbilden av mig med turban, chinos och den lilla blusen jag köpt på secondhand såg främmande ut. Året var 2001 och det var en intervju till ett vikariat som skolkurator på en 0-9 skola jag klädde ut mig till. Stina, min dåvarande sambo, fixade turbanen så den såg prydlig ut, men jag såg ändå ut som någon som försöker vara lite för speciell. Men det var trots allt bättre än att gå på intervju med regnbågsfärgade dreads, jobbarbyxor och luvtröja.

Jobbet blev mitt och första dagen kom jag som mig själv. Ingen lyfte ett ögonbryn, så kanske var det jag som varit fördomsfull eller så var de bra på att dölja vad de tänkte och tyckte.

När jag gick i skolan sa alla ungarna att de som gick till kuratorn var sjuka i huvudet, att närma sig kuratorsdörren var en omöjlighet, det kunde lika bra gå ett larm över hela skolan, så kändes det om man närmade sig kuratorsdörren. För att få barnen att lära känna mig och jag dem gick jag ut till varenda klass i det stora upptagningsområdet. I en timma lekte jag lekar där barnen fick samarbeta, skratta och öva på samarbete och ta hand om varandra och genom det känna sig trygga tillsammans.

Det dröjde inte länge innan två killar i sjuan kom in till mig och sa att de var "trötta på all sexism och rasism i skolan" och frågade om jag ville hjälpa dem starta jämlikhetsgrupper på högstadiet. Första mötet hölls i skolans aula och halva skolan var på plats. Fem grupper med tjugo elever i varje möttes med mig som ledare en gång i vecka under ett par år. Några få var intresserade av själva ämnet, men de allra flesta ville bara slippa gå på lektionerna. Det var den perfekta orsaken eftersom det var precis de eleverna jag ville träffa men aldrig skulle gå i närheten av kuratorsdörren.

Under min tid på skolan pågick den stora kommunalstrejken 2003 och personalen i skolbespisningen och vaktmästaren gick ut i strejk. Det var många elever på skolan vars enda riktiga mål mat var skollunchen. Eleverna hade en egen strejk mot den strejkande personalen och protesterade högljutt mot den indragna lunchen.

När de kom till jämställdhetsgrupperna beklagade de sig. Jag frågade om de visste varför personalen strejkade, de hade ingen aning. Eleverna fick en snabbkurs i strejkrätt, arbetarrörelsens- och fackföreningsrörelsens historia, varför arbetare och andra grupper har strejkat, vilka rättigheter som har uppnåtts genom strejker och annat slags motstånd.

De fick veta att kommunalstrejken förhoppningsvis skulle leda till högre lön och förbättrade villkor inte bara för de som jobbade där och då, utan även för barnen själva när de blev vuxna och kom ut i arbetslivet. De strejkande kämpade även för deras, barnens rättigheter i framtiden.

Det tog trekvart för ungarna att förstå vad det handlade om. Morgonen efter stod alla elever från jämställdhetsgrupperna, över hundra ungar, och blockerade dörren för rektorn när han kom och skulle låsa upp.

De hade själva listat ut att det var vaktis som hade ansvar för att låsa upp dörren till skolan. När vaktis strejkade låste rektorn upp dörren. När jag kom till skolan stod mina hundra ungar och blockerade dörren och skrek strejkbrytare till rektorn. Rektorn kollade på mig och sa Lotta på samma sätt som Emils pappa när Emil ska till snickerboa.

Jag svor att jag inte hade sagt till ungarna att de skulle blockera dörren, att de hade listat ut det helt själva. Rektorn såg inte ut som han trodde mig.

Sedan dess har jag tänkt mycket på varför Socialdemokraterna inte införde mer av arbetarrörelsens och folkrörelsernas historia i kursplanen i skolan.

Historieböckerna borde innehålla mer kunskap om folkrörelsernas, fackföreningarnas och andra motståndsrörelserns historia. Samhällskunskapsböckerna borde innehålla kunskap om hur dessa olika rörelser arbetade, hur de vann rättigheter och förbättrade villkor för människor. Litteraturhistorieböckerna och romanerna som var med i kursplanen borde vara fyllda med skönlitteratur som gav liv till historier om motstånd.

Hur skulle samhället ha sett ut om kunskapen om fackförenings- och folkrörelserna hade spridits till varje ny generation barn och unga? Hade samhället sett annorlunda ut? Hade SD suttit i riksdagen nu? Hade vi haft vinstdrivande skolor? Hade vårdcentraler och allmännyttan sålts ut? Hade vi ens levt i ett kapitalistiskt samhälle? Hade vi haft ett samhälle vi inte ens kan föreställa oss om alla unga hade fått lära sig om historien och motstånd?

Nyligen under en lunch pratade jag med min vän Alex om att kunskap om historia kan vara grund till motstånd. Han skickade mig en länk till ett avsnitt av radioprogrammet OBS, Att lära av historien är att lära sig göra motstånd, en essä av Eva-Lotta Hultén.

I avsnittet resonerar Eva-Lotta kring huruvida enbart historiekunskap kan hindra oss att göra om samma misstag igen.

Hon menar att det inte räcker att vi får kunskap om historien, vi måste också lära oss av historien och då måste vi lära oss om motstånd. Så långt stämde det med vad jag hade gjort de där fyrtiofem minuterna, jag hade lärt dem om historien men också om motstånd och vilka segrar detta motstånd hade gett oss.

Men var det bara historia jag hade lärt ungarna? Längre såg jag de fyrtiofem minuterna av förmedlad kunskap om historia och motstånd som det som fick ungarna att solidarisera sig med personalen och stå upp mot rektorn och kalla honom strejkbrytare.

Då såg jag inte sambandet mellan de här fyrtiofem minuternas snabbkunskap och alla andra timmar vi hade spenderat tillsammans. Alla timmar eleverna hade byggt relationer och tillit till varandra och mig, övat sig på att stötta och lyssna på varandra och vara solidariska med varandra och andra människor och känna tillhörighet med varandra fastän det var många olika personer med vitt skilda intressen och behov.

Under jämställdhetsmötena lekte vi lekar som hjälpte barnen att bygga tillit till varandra, att lära sig att känna empati och vara omtänksamma och generösa mot varandra, våga visa sig sårbara och att ge varandra stöd, lära sig att lyssna och att både ta och ge plats till varandra. Vi snackade om att vara snälla och hjälpa varandra, om feminism, sexism, rasism, hbtq, funktionalitet, allas lika värde.

Det vi gjorde under träffarna var att lära oss känna tillhörighet med alla slags människor.

En av lekarna vi ofta gjorde och som barnen älskade var en tillitsövning. Barnen och jag stod i en tät ring med händerna framsträckta. Ett barn i taget fick ställa sig i ringen, blunda och låta sig falla mot oss andra i ringen. Vi i ringen tog emot barnet med våra framsträckta händer och föste varligt barnet runt i ringen. Peter stod bredvid mig första gången vi gjorde leken i gruppen. När barnet i mitten föll mot oss tog Peter ett steg åt sidan och lät det falla. Som tur var stod jag bredvid och fångade upp barnet.

Jag bad Peter vara nästa barn. Peter ville inte först men jag lyckades övertyga honom att ställa sig i ringen med löftet om att vi alla skulle ta emot honom. Han ställde sig i mitten, stel som en pinne med vidöppna ögon.

Jag bad honom blunda och han blundade två sekunder i taget innan han tittade med än det ena än det andra ögat. Jag bad honom lita på oss och falla mot oss. Vi fick göra ringen hälften så stor och stå tätt, tätt intill varandra och Peter innan han ens började svaja lite.

Peter föll inte den dagen, vi stod mest och höll honom väldigt försiktigt. Det tog många omgångar med leken innan Peter slutade kliva åt sidan och ännu fler innan han vågade lita på att vi skulle ta emot honom om han föll. När Peter klev åt sidan tog barnen vid hans sidor emot barnet så att det inte föll till marken, inget av barnen sa något till Peter, de bara visade hur det skulle göras och så småningom tog även Peter emot barnen som föll. På utvärderingen skrev Peter:

”Jag har lärt mig att vara snäll. Innan var jag inte snäll.
Peter”

Skolans värsting Anton tillbringade hela dagarna i skolans korridorer där han karvade in hakkors i allt som gick att karva i. Han hade aldrig varit på en lektion mer än fem minuter i streck innan han blev utslängd. Anton gjorde det svårt för sig att vinna sympati hos lärare och andra elever när han hoppade på skolbänkarna och skrek de värsta saker han kunde tänka sig, allt från jävla fittor till n-ordet.

Han var effektiv i att göra sig helt omöjlig i klassrummet, han skrek konstant tills han blev utslängd med huvudet före. Både lärare och elever avskydde Anton och alla var rädda för honom.

När Anton dök upp i en av jämlikhetsgrupperna lovade jag mig själv att vad han än gjorde skulle jag inte slänga ut honom. Vi såg filmen *Billy Elliot*, konstigt nog störde Anton inte under filmen. Men när vi började snacka om filmen efteråt började Anton störa. Han skrek inte kränkande ord utan började mässa ”bläppeläppeläppeläppeläppe” som ett evighetsmantra.

Det var många av hans klasskamrater i gruppen och de började sucka och himla med ögonen, de bad honom hålla käften och klagade till mig hur störig Anton var. Jag bad dem vara tysta och det enda som hördes var Anton mässande. Jag var helt tom i huvudet och hade ingen aning om hur jag skulle få Anton att sluta störa.

Det jag egentligen ville var att Anton för första gången inte skulle bli utslängd, utan istället skulle känna sig trygg och omtyckt i gruppen. Så jag började prata med honom, berättade hur glad jag var att han hade kommit till gruppen, hur fin jag tyckte han var, hur mycket jag tyckte om honom och så vidare.

I början höjde han volymen och försökte överrösta mig. När jag inte slutade tystnade han istället och började säga saker som "tyst, säg inte så, du får inte säga så till mig", när det inte heller hjälpte blev han tillslut helt tyst. De andra barnen satt och såg på oss med stora ögon, de hade helt kommit av sig med att himla med dem. När det ringde ut till lunch slog jag följe med Anton en bit för att kolla hur det hade landat. Han gick vid min sida utan att se på mig och sa "det där gör du aldrig om". Jag sa att jag inte kunde lova det eftersom jag tyckte om honom. Han hotade: "om du gör så där igen kommer jag aldrig att komma tillbaka". Jag svarade att det kunde jag tyvärr inte lova.

Anton var den enda som aldrig missade ett möte och han störde aldrig mer under ett möte på det sättet han hade gjort första gången. Han kunde protestera mot saker, kunde säga saker som att det är äckligt att tjejer har hår under armarna någon gång när jag kom i linne på sommaren och annat. Men han sa inte värre saker än något av de andra barnen.

Stina och jag hade fått hem Stinas häst Charlie och hästen Frida till gården där vi bodde. Frida hade fått mycket stryk på huvudet av sin första ägare så ingen fick röra hennes huvud. Hennes strategi var att huggas och sedan stod hon och ryckte skräckslaget med huvudet och visade ögonvitorna, redo att få stryk. Det första hästen Frida gjorde när hon kom till oss var att sparka ner mig, jag fick en spricka i foten och gick på kryckor resten av sommaren.

Det är svårt att tämja hästar på kryckor, man kan inte hoppa undan snabbt nog när sparkar och hugg kommer. I en månads tid satt jag på en sten i hästarnas hage och läste en bok ett par timmar om dagen.

Jag tittade aldrig på Frida, jag satt bara där och läste. I ögonvrån såg jag att Frida inte släppte mig med blicken en sekund där hon gick runt, runt stenen jag satt på. Cirkeln blev mindre och mindre, hon kom närmare och närmare. Det var fortfarande långt mellan henne och mig när hon en dag bröt cirkeln och gick rakt emot mig och lade huvudet i min famn. Hon stod alldeles stilla med slutna ögon och lät mig smeka henne över huvudet ingen fick röra. Frida bet eller sparkade mig aldrig igen.

Antons beteende påminde mycket om Fridas. Anton kom ofta till mitt rum och stod utanför tröskeln och frågade när nästa jämlikhetsmöte skulle vara. Jag visste att han redan visste och jag tror att han visste att jag visste också. Han närmade sig försiktigt för varje gång. Först stod han utanför tröskeln, en fot på tröskeln, sedan med båda fötterna på tröskeln och vippade fram och tillbaka, ena tån nuddade golvet i mitt rum, sedan båda.

Jag jublade när han lutade sig mot väggen innanför dörren och när han för första gången satte sig ytterst i fåtöljen höll jag andan. Anton började berätta hur han hade det, en smula i taget. De allra flesta gånger hade jag ingen aning om vad jag skulle säga, hur jag skulle kunna stödja, trösta. Så jag höll tyst, lät honom berätta och bara lyssnade. Jag kände mig oerhört otillräcklig och undrade hela tiden om jag gjorde fel, inte gjorde tillräckligt för Anton. Jag brottades konstant med rädslan att jag kanske gjorde fel. Det Anton berättade var tillräckligt för att han borde omhändertas, att jag borde ringa socialen och låta dem ta hand om Anton.

Men någonstans visste jag att Anton höll på att skapa tillit till en vuxen och jag visste att om jag ringde socialen skulle det tunna bandet av tillit slitas av och han skulle ha fått ännu ett exempel på att vuxna inte gick att lita på. Jag tänkte att han har ju levt i flera år under de här omständigheterna och att det inte gjorde så mycket om han levde några månader till. Jag tänkte att det var viktigare att han hade en vuxen att lita på.

Jag var oerhört rädd att jag hade fel, att det skadade honom mer att stanna en sekund till där han bodde.

Veckorna innan jag skulle sluta blev Anton mer och mer orolig, han frågade mig gång på gång om jag inte kunde stanna. Jag sa att mitt vikariat snart var slut och jag inte kunde det. Anton svarade:

”Du är inte som alla andra vuxna. De andra vuxna vill bara fixa saker, de vill fixa ett nytt hem, fosterföräldrar, de vill fixa mig, men de pallar inte lyssna. De orkar inte höra vad jag berättar, de orkar inte höra hur jag har det hemma. Men du orkar höra vad jag har att säga, du orkar höra vad jag varit med om, du avbryter mig inte, du kommer inte med råd, du försöker inte fixa något, inte fixa mig.

Du lyssnar bara och är inte rädd för vad jag berättar, du står ut med att höra min historia. Det betyder jättemycket, att du orkar det.” Jag berättade inte att jag mest varit tyst för att jag inte hade en aning om vad jag skulle säga. Men jag tänkte att jag kanske hade haft rätt ändå när jag inte ringde socialen och försökte fixa. Jag hade lämnat över till den ordinarie kuratorn att ringa socialen när hon kom tillbaka.

Anton frågade om inte rektorn kunde ge mig någon timma i veckan för att bara träffa honom. Jag svarade att jag inte behövde få betalt för det. På fredagarna hade jag och några kompisar tjejkvällar på fritidsgården som var i cafét i skolan. Jag föreslog att han skulle komma dit på fredagseftermiddagarna i glappet mellan skolan och fritidsgården så kunde vi fortsätta prata. Han kom punktligt varje fredag under ett års tid.

Några år senare stötte jag på Anton, han gav mig en stor kram och berättade att han bodde i en familj som var snälla mot honom. Han berättade stolt att han gick samhällsvetenskaplig linje. Anton, som alla vuxna trodde skulle knarka ner sig och inte ens gå ut grundskolan gick nu samhällsvetenskapligt program.

Anton hade slutat kalla sig nazist redan under tiden han var med i jämställdhetsgruppen. När jag träffade honom berättade han att han röstat på "mitt parti" i valet, det vill säga Vänsterpartiet. Anton berättade att åren när han hade varit en del av jämställdhetsgruppen hade förändrat hans liv. Han hade för första gången känt att han hörde hemma någonstans och att han hade börjat tro på att andra människor tyckte om honom och det hade gjort att han ville vara snäll mot andra.

Ryktet om jämställdhetsgrupperna spred sig, lokaltidningen kom till skolan och var med på ett jämställdhetsgruppsmöte. Det togs bilder på barnen och mig med neonorange dreadlocks som stod som en eldkvast när vi sprang runt och lekte.

Det blev en lång artikel med rubriken "Brandbomben har slagit ner på Apelskolan". När tidningen landade i skolan hördes återigen rektorns röst i korridorerna, det var dags för snickerboa igen. Det var inte bara Anton som blev uppkallad till rektorn på den skolan, även kuratorn blev inkallad och tagen i örat.

I en stor studie intervjuade de båda forskarna Samuel Oliner och Pearl Oliner hundratals personer som har räddat judar under andra världskriget. De visade att många som ingriper och hjälper andra har gemensamma drag; stark medkänsla och förmåga att känna samhörighet med alla sorters människor, ansvarskänsla, känsla för rättvisa, förmåga att se hur de själva kan påverka.

De hade vuxit upp med föräldrar som hade agerat goda förebilder och framhållit värdet av empati och engagemang snarare än prestationer. Föräldrarna hade resonerat kring rätt och fel, sällan eller aldrig straffat sina barn och uppmärksammat dem på vad som händer i omvärlden, på de orättvisor som drabbade vissa grupper av människor. Allt detta går att åstadkomma också inom skolans ramar.

Filosofen Stephen Law har i boken *The war for childrens minds* visat hur man kan lära barn självständigt tänkande och handlande genom att i gruppdiskussioner träna sådant som att avslöja och ifrågasätta det som tas förgivet, upptäcka och diagnostisera felaktiga slutledningar, uttrycka åsikter klart och koncist, se saker ur andras synvinkel och ifrågasätta sina egna känslor, eller det rätta i att agera utifrån dem.

Socialpsykologen Ervin Staub har i sin tur gjort en rad experiment som visar på betydelsen av foten i dörren fenomenet. Den som en gång börjat hjälpa andra, fortsätter. Får vi alltså, genom skolan eller arbetsplatsen, smak för att förbättra livet för andra så är chansen mycket stor att vi fortsätter av egen kraft. (Ur Eva-Lotta Hultén, OBS, Att lära av historien är att lära sig göra motstånd.)

Det vi gjorde i jämlikhetsgrupperna var just detta. Eleverna hade tillsammans med mig resonerat kring vad som är rätt och fel, pratat om vad som händer i världen och olika människors olika villkor och de orättvisor som drabbar vissa grupper mer än andra.

De hade fått vägledning och träning i att avslöja och ifrågasätta det som tas för givet, se och analysera felaktiga slutsatser, se saker ur andras synvinkel och öva på att inte bara agera ut alla känslor rakt av utan reflektera över sina känslor och omvärdera både känslor och värderingar.

De hade fått öva på att ta ansvar, känna empati och medkänsla, känsla för rättvisa och byggt upp självkänsla, självförtroende och tron på deras egen förmåga att påverka. Detta sammantaget tillsammans med att de fått ny kunskap om historien och hur människor gjort motstånd och de segrar som vunnits gjorde att eleverna hade lärt sig av historien, snarare än om historien.

Det lade grunden till elevernas självständiga initiativ under kommunalstrejken 2003.

De hade fått grundläggande kunskap om varför kommunalarbetarna strejkar och gjorde därefter en egen analys av läget, lade upp en strategi och utförde en strejk mot rektorn som hindrade honom att låsta upp dörren i stället för vaktmästaren till skolan. Det var också detta som hade gjort att Anton hade gått från att rita hakkors och säga förtryckande åsikter till sina klasskamrater till att bli en varm och empatisk klasskamrat.

Framför allt skapade vi en samhörighet trots att vi var så olika, till exempel att en lesbisk kurator med regnbågsfärgade dreadlocks och en ung nazist kunde känna samhörighet med varandra och i och med det kunde en förändring ske.

När jag fick frågan att skriva en text om motstånd visste jag inte vad jag skulle skriva, det kändes inte som att jag gör något motstånd nuförtiden. Det var ett tag sen jag stod på barriaderna, många år sedan jag deltog i protester som G8-mötet i Göteborg, lika många år sedan jag och mina systrar blockerade ingångarna till strippklubbarna där det också såldes sex.

Visserligen är jag aktiv i Vänsterpartiet och var väldigt aktiv under valrörelsen 2022, men jag har alltid förknippat ordet motstånd mer med att stå på barriaderna än att stå i valstuga och prata med väljare. I en månad tänkte jag på vilket av allt politiskt arbete jag har gjort som varit det som har betytt mest.

Till slut landade jag i att arbetet med jämställdhetsgrupperna nog är det jag har betytt mest för mig och som jag kände har haft störst effekt på andra människor, på eleverna jag mötte.

Motstånd kan vara att protestera, delta i demonstrationer, blockera strippklubbar. Motstånd kan vara att säga ifrån, sätta gränser och i realtid hindra förtryckande handlingar och säga emot förtryckande åsikter. Motstånd kan vara att försöka prata med medmänniskor, försöka få dem att agera solidariskt.

Motstånd kan vara att rösta på ett parti vars politik främjar jämlikhet och människors villkor och rättigheter. Motstånd kan vara att visa solidaritet med grupper som är i en utsatt position. Motstånd kan vara att visa omtanke och omsorg om grannar eller en okänd på gatan. Motstånd kan också vara det jag gjorde i jämlikhetsgrupperna, att visa och på så sätt lära barn och unga medkänsla, behandla barn och unga rättvist och därmed ge dem en känsla för rättvisa och känslan av samhörighet mellan olika människor.

Historien upprepar sig i de fascistiska vindar som drar över Europa. Vi ser hur de rasistiska och fascistiska åsikterna än en gång blir normaliserade ett steg i taget. Partier som svurit att aldrig samarbeta med Sverigedemokraterna ingår nu i koalition med SD och låter i mycket SD diktera politiken. Under valdebatterna inför valet 2022 dominerade SD:s rasistiska agenda och till och med journalister som borde ha ställt kritiska frågor till SD ifrågasatte istället Vänsterpartiet och Centern, de enda två partierna som gjorde motstånd mot SD:s retorik.

När företrädare för Vänsterpartiet och Centern kallade SD för ett rasistiskt parti under SVT:s valdebatter försvarade vissa journalister SD genom att säga att SD inte själva kallade sig för ett rasistiskt parti. Menade att de därmed att SD inte kan vara ett rasistiskt parti på grund av att de själva inte kallar sig rasistiska? Rasism och fascism är inte en fråga om självidentifikation, det baseras på hur någon uttrycker sig och agerar. Tiden efter valet har det syntts tydligare och tydligare hur extremhögerns retorik blir mer normaliserad för varje dag som går.

Tidöavtalet är ett övertydligt exempel, till och med SD själva uttrycker förvåning över hur mycket av deras egen politik de fått igenom i slottsförhandlingarna.

Europa är i ett allvarligt läge där fascismen breder ut sig mer och mer och får mer och mer reell makt i fler och fler länder. Vad kan vi då göra?

Utöver att ha och sprida humanistiska värderingar och klarsynthet behöver vi också civilkurage för att stå upp för humanistiska värderingar och mot fascismen. Vi måste mobilisera oss på bredden och göra motstånd tillsammans. Det är viktigt med de breda koalitioner nu. Vi har inte råd att stänga in oss i mindre grupper där vi tänker och tycker exakt likadant.

För att stoppa fascismens framfart måste vi kroka arm med många. Vi måste försöka förändra människors åsikter som går åt det fascistiska hållet. Vi behöver ta de svåra samtalen, vi behöver säga ifrån, vi behöver stå upp mot fascism och agera för att stoppa fascismens utbredning, varje dag. Vi behöver öva oss själva och andra, barn, unga och vuxna, i att känna medkänsla och att känna tillhörighet med alla slags människor. Om inte vi gör det, vilka ska då göra det? Tillsammans enade kan vi krossa fascismen, det har gjorts förut och vi kan göra det igen.

Lotta Vilde Wahl har i många år arbetat som föreläsare och utbildare i att arbeta med barns rättigheter, demokrati och likabehandling med barn och unga. Förutvarande ägare av den vänsterpolitiska bokhandeln Hallongrottan böcker & kurios. Arbetar numera som kulturproducent och är aktiv i Vänsterpartiet.

Barnens riktiga nämn har ändrats till andra namn än deras egna.

Sjakk matt

Miriam Aurora Hammeren Pedersen

Da jeg var liten, lærte jeg at vi kom
Fra en viss type slekt

Det ordet jeg hørte den gangen
Bruker jeg ikke lenger

Er det rart det oppstår
Likegyldighet
Avstand
Skam

Når det eneste ordet folk har
Til å beskrive sitt eget opphav
Brukes som skjellsord?

Snakk om å bli satt
Sjakk matt

Maria Dumitru

Trough theatre, research and activism, Roma women writes history in memorializing Roma enslavement in present Romania

With a history of oppression, enslavement for 500 years, Holocaust, and current inequalities, Roma women find strength and use their voices to remember their most long traumatic historical episode in Romania, the Roma slavery. Although 167 years have passed (1856 slavery was abolished), this history is still very much unknown by the public, including by the Roma people themselves (Rostas, 2023).

One could go on the streets in Romania and ask random people if they heard about Roma enslavement, and very limited individuals will know the answer, or maybe not even one. This history is very present in the relations of Roma and the gadje people, as it determines the heavy inequalities that Roma suffer nowadays in Romania. Roma fight with everyday antigypsyism but most importantly they fight with institutional antigypsyism which is translated in extremely limited access to education, shelter, health and employment, which inevitable leads Roma individuals into circles of poverty and exclusion (RomaIndex, 2015; GenocideWatch, 2021).

Roma are also subject to police violence, hate speech and hate crimes (Rostas, 2023), and Roma women are subject of an intersectional discrimination which steam for being a woman, Roma and poor (Dumitru 2021).

We are aware, and we learn about different enslavements of other racialized groups, such as African Americans. However, we know too little about the Europeans, namely the enslavement of Roma communities in Walachia and Moldavian Principalities, the present Romania. What was slavery in Romania?

What was the status of an enslaved woman? And how do Romani women today break the institutional and societal silence and fight to memorialize a history that is the root of Roma oppression in Romania? These will be the three main questions that I will explore in this brief paper.

Enslavement

The period known as Robia (comprising 500 years of oppression) is a very understudied case within Romanian history. In many ways, the lack of attention directed toward Roma enslavement can even be interpreted as a case of national and social amnesia, wherein Roma slavery is not included in history textbooks (Furtuna, 2022). Consequently, neither Roma nor non-Roma students learn about their history (Matache 2016).

Moreover, the case of Roma slavery was often explained as an easier form of oppression, thereby diminishing the gravity of the phenomenon (Grigore 2016). In contrast to the former interpretation, Viorel Achim explains that Roma enslaved people were often persecuted and sometimes punished till death (Achim 1998).

In a talk of ERIAC school Barvalipe, Matache mentions how boyars used to bring their children to witness how other Roma people and children were being beaten. That was the way of teaching their children to enjoy the sufferance of the Roma and make them understand from a young age their positions toward the Roma slaves. Also, the Roma enslaved people lacked juridical status which marked their existence, as they were legally categorized as slaves and sold and donated as such (Petcut 2020).

The ethnologist Delia Grigore highlighted the practice of buying enslaved people and their dehumanized position, in that a Roma slave could be bought more cheaply than an animal (Grigore 2016).

Roma women and enslavement

While we already know that slavery has historically affected both men, women and children, similar to the enslavement of African Americans, Robia has been explained and researched primarily through the male perspective and therefore neglected female experiences (Davis 2019; Medeleanu 2022).

The abuse of Black women by their white masters formed one of the most essential differentiating factors between the experience of slavery for Black women versus men (King 2014).

According to Angela Davis, enslaved Black women were commercialized, sexually abused, and forced to over-reproduce so as to ensure more slaves (Davis 2019). Enslaved women were separated from their children and portrayed as being more sexually available compared to their white “sisters,” who were seen as “pure” compared to “promiscuous” enslaved Black women (Barnes 2019). Although, a highly traumatizing chapter in the experience of Romani women remains undisclosed, some researchers have, however, touched upon the topic.

Achim (1998) writes that, although both men and women were enslaved, the sexes were forced to carry out different kinds of work. Namely, women were affected by the annulment of marriages, the removal of their children and the commercialization of their bodies. Furthermore, laws allowed non-Roma men to rape enslaved Roma women and young girls in the interest of mass reproduction (Petcut 2020; Hancock 2002).

According to the Moldavian Code from 1818, every child born to Roma mothers was immediately recognized as a slave, even though many fathers were non-Roma, boyars or landlords (Ibid). Such laws rendered Romani mothers to be forced to recreate a following generation of slaves.

The Romanian Roma scholar, Alexandra Oprea, provides an example in relation to the over-sexualization of Romani women, a process resulting in the other/the slave, whose stereotype as “earthy, hotblooded, sexually available, over sexual, able to bear many children” originated in slavery and remains unchallenged even today (Oprea 2012:16; Hancock 2008).

When studying the Robia, the consequences of slavery for Romani women in Romania have not been a specific focus for researchers even though Romani women continue to be sexually exploited and are disproportionately victims of modern slavery, including human trafficking, begging or prostitution.

Having explained that, with this brief paper, I want to bring to the fore the extreme importance of current Romani female efforts in memorializing and disseminating knowledge about Roma enslavement. The goal is to write down three stories that share knowledge about slavery with the public through research, art and activism. In the following paragraphs, I will describe the work of Margareta Matache, scholar and human rights activist, whose efforts in talking about Roma enslavement are being internationally recognized. The paper will continue with the story of Alina Serban, actress, theatre producer, and film director, and end with Delia Grigore, ethnologist and cultural activist.

Margareta Matache

Dr. Margareta Matache is a Lecturer in Social and Behavioral Sciences at the Department of Social and Behavioral Sciences, Harvard T.H. Chan School of Public Health and Director of the Roma Program at the FXB Center for Health and Human Rights, Harvard University.

Magda, as she presents to her friends, is a Roma woman from Romania who dedicated 20 years of work and activism to the fight against anti-Roma racism.

Among her interests, slavery became a primary focus of her work, and she participated in various projects on this topic. Overall, her other publications and research have ranged from the structural determinants of health to the rights and agency of Romani children and adolescents, early childhood development, anti-Roma racism, reparations, segregation in education, and participatory action research (Coe, 2020).

But before we delve into our discussion, I would like to start with the beginning of her activism. In an interview, BU Center of Forced Displacement Margareta Matache mentioned that she considers herself a child of the Roma movement.

From this article, we learn that Magda's first role model in activism was her own father, who was a community activist in Romania, and therefore she was surrounded by activists from a very young age. In the same article, she mentions that although it may be difficult to pinpoint what exactly encouraged her to join the fight against racism and seek justice, she cites her parents as her greatest source of inspiration and courage, as well as the experiences she embodied as a young Roma woman in Romania.

The RomArchive mentions that Magda grew up in what can be called an "activist bubble", embracing her ethnic identity and pride in her Roma heritage and strongly believing in social justice. She finished her studies by 2003, and in the meantime, she was a volunteer for the Romani CRISS organization for human rights that defends the rights of the Roma, founded by Nicolae Gheorghe.

From 2005 to 2012, Magda was the Executive Director of Romani CRISS. During his leadership, Romani CRISS received several awards, including the Civil Society Gala award for "Defense of individual/collective human rights" and the ERSTE Foundation Recognition Award (RomArchive, 2018).

20 years of scholarly work and activism cannot be resumed in a couple of pages; therefore, I will refer in this paper specifically to some of her work devoted to Roma slavery: truth-telling, reparations, compensation and memorialization.

Magda argues that research has neglected the wealth gap and historical injustices, such as in the case of the 500 years of enslavement to which the Roma people were subjected by the Romanian Crown, Orthodox church, and nobles until the 1850s. In an interview given to Al Jazeera,

Magda Matache, spoke about how she found that her grandparents in 1906 – “Maria Nicolae and Marian Ghita – were still identified in their marriage certificate as “emancipated Romanians”, which in the language of those times, meant former Romani slaves”. Some people think that slavery has not been given attention as a research study, as often historical events look extremely distant in past time; however, having Magda highlighting that she is a descendant of slaves makes us think that slavery was not so far away. On the contrary, we speak just about a few past generations whose consequences and intergenerational trauma determine many Romani individuals today.

Magda argues in her scholarly work as well as in the conferences that she participates of the inclusion of Roma slavery in history and mainstream narrative, but mostly for addressing the injustices committed by the Romanian government in terms of Roma history.

She is advocating for creating measures that aim at repairing this unjust past, which she believes is impetuous toward a path of reconciliation. She put down these sayings in an excellent piece; a book coedited together with Jacqueline Bhabha called *Time for Reparations*, a 2021 volume exploring the issue of reparations across a broad range of historical and geographic contexts and academic disciplines. Magda’s contribution focuses on the reparations toward the Roma case.

Both she and Bhabha speak about the historical injustice of Roma in Europe from their arrival, highlighting policies and measures aimed at Roma persecution, exclusion, sterilization, and Holocaust. They select a few aspects that can be applied to the Roma case, among the followings: truth-telling, memorializing resistance, strengthening voices of victims, offender accountability, apology and other.

Although Magda lives in the US, she is extremely connected to Europe and Romania, and she is actively engaging in activism and work here as well. Magda had a range of media interviews in top media channels, such as Al Jazeera, BBC, and others.

Her contributions are proactively strengthening knowledge about Roma slavery as the media reach out to different people. In a journalistic project (Obiceiul Pamantului), where she actively participated and contributed, she writes:

“Our ancestors were forced into slavery for 500 years. With our work, our hope is that their memory will be preserved not only by the Roma, but by all of us, Romanian citizens, because together we should hold the responsibility of historical truth and that of correcting the past.[...]

She also says that, in Romanian language, there are no common terms for reparations (meant to cover a series of reparative measures that a state and society can take) or dismemory (trying, as a society, to erase the history of an entire group).

The nuance is missing from global academic spaces where, for example, the agreed-upon term these days is enslaved people, not slaves, because enslaved draws attention to both the action and responsibility of forcing someone into slavery, not only to the status of a slave. In Romania, enslavers (those who take and own slaves) are still timidly called boyars.[...]” (Dor 2021).

In her opinion, Magda thinks we, the Roma have a very long way to get to reparations and compensation. However, her efforts are tireless in asking justice for Roma slavery, and her strong commitment is extremely empowering and inspiring for other Roma scholars, activists, including artists, among whom we number Alina Serban, another Roma female that makes history in the story of Roma slavery in Romania, and whom I will write about.

Alina Serban

“I want to tell stories that will bring even the smallest seed of good in the world. This is why I do what I do.”

Alina Serban is a Roma, an award-winning actress and filmmaker known for writing and performing plays with social justice messages against sexism, racism, homophobia and other forms of discrimination.

Alina Şerban made history with the first play about Roma slavery called *The Great Shame*. Alina Serban created a show in which she takes her viewers to a distant world of an unknown history by the Romanian society: the slavery of the Roma.

Her work was inspired by attested historical documents and brings to the fore a taboo, and unacknowledged topic of Romanian history.

Alina Serban's work has sparked many reactions through her work and activism. She was the first female Roma director who discussed such an important topic, so marginalized in Romanian society, culture and history.

The main character of the play is a young master's student of Roma ethnicity named Magda in admiration of Magda Matache, who proposes to her thesis coordinator a taboo topic for the Romanian academic environment: the slavery of the Roma.

Alina tries to tell an untold story, the history of slavery, an institution that lasted 500 years in the Romanian countries of today's Romania, Wallachia and Moldova.

The project involves the participation of several Roma and non-Roma actors who work together and form a team that reflects the values of diversity and tolerance.

"The play is called the great Shame, highlighting the enormous Shame that Romania felt at the end of the 19th century when it maintained the inhumane institution of slavery; it is also a historical shame towards an unrecognized past, a personal shame towards one's own identity, and the Shame of showing solidarity with the Roma in our lives" (Teatrul Excesselor, 2018).

The play had its premiere at the beginning of 2016, at the Museum of the Romanian Peasant, and then it was performed on the stage of the National Theater in Bucharest and in ARCUB.

Alina's second project, which talks about slavery, is also the first short film so-called Letter of Forgiveness. In 2020, Alina Serban made her directorial debut, rethinking the first film about Roma slavery from a Roma perspective.

The short film received a Special Mention for Best Romanian Short Film at Transilvania International Film Festival and for Best Narrative Director at Female Voices Rock, USA. The short film "Bilet de Iertare" presents the story of a Roma slave whose destiny is under the sign of the love of two mothers - the slave mother, the one who gave birth to him, and the other, the noble slave mother whose property is and that she loves him as her own son, Untold Stories.

When slavery was abolished, and the enslaved Roma were freed, they were given a letter of forgiveness which meant that they were free people.

The title is used for this short movie to refer to historical term and practices. The Roma were released and "forgiven", as Alina mentions in an interview.

"I found the phrase (forgiveness) interesting because, by default, to forgive someone means that someone has done something wrong. But what Roma has done wrong? They were borne slaves, died slaves, and have children who were slaves?" (Vocile Lumii, 2021).

In the same interview, Alina Serban concludes that she touches on such sensitive topics because she firmly believes that these types of stories can unite people and change mentalities.

It is extremely important to note that Alina's work does not end once her play, or film is finished. After each viewing of *The Great Shame*, or screening of *The Letter of Forgiveness*, she holds a discussion with the audience to get more thoughts and reflections. She interacts with her audience to further discuss slavery, racism, and inequality.

The reactions are not always good, and some of them range from being strong to denial or even racist comments. However, Alina always comes prepared to face what most of Roma in Romania experience-racism.

All of her works are inspired by her embodied experiences of childhood and adolescence. In an interview with the Roma Education Fund, Alina Serban considers herself a 'lucky' person who just had a chance, and she just wishes that more Roma women and men would receive the same (Roma Education Fund). As for her background,

Alina Serban was born and raised in Romania to a rudari mother and an ursari father. She was eight years old when her parents lost their home and had to move in with her father's extended family.

A few years later, her mother went to prison, and Alina spent her teenage years in a children's home, where she went straight to college. She used her diaries from those years to write the first versions of the show *I Declare at My Own Risk*, which she performed at the International Roma Art Festival in 2009 and 2010.

She graduated with a BA in Theater in Bucharest at the Academy of Theater and Cinematography and attended the Tisch School of the Arts in New York and obtained a MA from the Royal Academy of Dramatic Art in London. Some of her awards includes German Actors Guild Awards for the role in the movie "Gipsy Queen", Romania's representative at the Cannes International Film Festival 2018 for the main role in *Alone at My Wedding*. She also received the Tajsza Pize from the European Roma Institute for Art and Culture and many others. Alina's work and story is continuing, keep working to advocate for equal rights, for a state Roma theatre and fight against inequalities.

Delia Grigore - ethnologist and cultural rights activist

Delia has more than 25 years of working for Roma cultural rights, history and language. In her recent efforts, she actively participated in the creation of a virtual museum of Roma Slavery which was inaugurated this year (2023) on the Abolition Day of Roma slavery in Romania, 20 February (Radio Romania Brasov, 2023). Grigore's work is mainly located in Romania, but she has collaborated internationally as well.

For instance, she was a team member for the presentation of Romani Literature in Romania for RomArchive. Currently, Grigore is part of the MEMOROBIA international project, which will establish empirical and theoretical knowledge of present-day consequences of Robia slavery in contemporary Romania and its memorialization, and she is contributing to research both history of slavery with an accent on the Roma intergenerational trauma and self-esteem of Romani people.

Trauma is something that Grigore has worked in her work, especially in terms of Romani slavery and deportations, who, in her words, she thinks that these consequences and issues are very connected with the unjust past.

In a documentary made by the Centrul National de Cultura a Romilor -Romano Kher, an organization which she is part of, she painfully explains how the Roma were sold like animals and how we were just properties.

Self-esteem, she argues, is an issue that we all Roma suffer because of racism, especially young Roma children, who are born and raised in a racist society, and who feel these consequences differently and harsher.

Thus, Grigore mentions in her work, how important it is to learn about slavery in its real meaning because this history is so alive among us, and we urgently need to ask for justice.

Grigore has devoted her life to making her voice stronger and stronger concerning Roma cultural rights, and over time the history of Roma slavery has been her biggest priority. In the year, 2002 together with other prominent activists, she requested the Romanian state authorities and the leadership of the Romanian Orthodox Church to recognize the Roma slavery and their responsibility as well as the consequences of the 500 years of slavery (Vice, 2021).

It has to be written that Grigore is a well-established scholar and activist, as well as a referent person within the Roma movement. In 1992 she graduated from the Sanskrit Language and Indian Old Civilization and Culture course at the University of Bucharest.

In 1995 she obtained a degree in Romanian and English philology from the Faculty of Philology at the University of Bucharest (RomArchive).

Delia Grigore is among the fewest Roma to obtain a position in the university. Despite Romania having a country with more Roma women in higher education, access to employment is still a difficult issue for Roma, especially for Roma women.

Since 2000, Delia Grigore has published a series of writings about Romani culture and language. Also, contributes for the literature and poetry for the Roma communities in co-editing every year a volume with poems and art in Romanian and Romani language, published by Amare Rromenza, organisation which she leads. The last volume published included a poem about slavery written by Maria Dumitru.

As for Grigore's early life, she was born in Galati, and as a child, she grew up under the Romanian communist regime, when in that time, the Roma were not recognized as an ethnic group, but as foreign elements that must assimilate in Romanian society.

Often like many other Roma, in that time was difficult to mention your Roma ethnicity; therefore her family, according to an interview made by ERIAC, had to hide their real identity so as to avoid discrimination. She obtained 2002 a Doctorate in the Anthropology of the Romani culture, and currently, she teaches in the Department of Foreign Languages and Literatures at the University of Bucharest (BBC Romania, 2005). Including the history of Roma slavery and a case study of Roma deportation in the curricula of history textbooks is a commitment for more activists, and nowadays, it has become a recurrent demand from Roma activists, including Delia Grigore,

Magda Matache and Alina Serban. In a journalistic project called Obiceiul Pamantului, she (Delia) criticizes that the study case of Roma slavery added in 2020 is written in a way that distorts the reality, minimizing this history, emphasizing that the slavery was not that bad/cruel, as Roma slaves had food and shelter.

Also, in the study case, she mentions that is written that the inequalities of today are provoked by Roma unwillingness to integrate due to cultural differences (David in Dor, 2021; Obiceiu Pamantului, Podcast 2).

Final thoughts

All of three Roma women presented strongly believe that Roma slavery must be learned in school in an accurate, emphatic and real way. The Roma deserves a whole chapter on the 500 years of slavery, where it is explained how Roma people have endured a history of oppression, properties, sold, torture, separation from their children and Romani women being sexually abused. In their work, they are asking to acknowledge this history and recognize the Romani women and men's contributions to building some of the most important churches and monasteries in Romania, like those named, (Casin or Cozia) or the Roma contributions to the richness of boyars and nobles, whose families and country overall still benefit from it.

They advocate as well to learn about the Roma sheroes and heroes, like Ioana Rudareasa, a Roma woman enslaved who fought to be released from slavery for more than ten years in the tribunals. They all ask for historical justice, memorialization of this history, reparation and a way for a path of reconciliation.

Finally, with this paper, I wanted to highlight what slavery meant in Romania, the status of Romani women and as well as some of the efforts of current Roma women in memorializing slavery and writing history. I would like to mention that efforts of memorializing slavery started in the years 90's with Nicolae Gheorge, and we acknowledge his efforts, as well as of other activists like Vasile Ionescu, Gelu Duminica, Nicolae Furtuna, Bogdan Chiriac, Maria Luiza Medeleanu, Iulius Rostas, Maria Dumitru, Rowena Marin, Elisa Dinu, Mihaela Dragan, Nico G. and others.

As a final thought, although we celebrate these efforts, work and commitment, we still need to push for more. For a better understanding, I will finish this paper with a quote from Magda Matache, published in Dor.

"Activism and essays cannot replace the role of historians, museums, monuments or history books and textbooks that can - and must - correct the distorted knowledge about Roma slavery" But our work and essays call for situating the history of slavery as a foundational element in our national history and reclaiming and rediscovering stories of our enslaved ancestors" (Magda Matache, Obiceiul Pamntului 2022).

I really hope that with this paper, more people will learn about Roma enslavement and will also celebrate the efforts of Roma women in writing their history and value the strength of their work.

Maria Dumitru

Gråt utan tårar

Britt-Inger Hedström Lundqvist

Sorgens alla uttryck rycktes från de flyende
Gråt utan tårar i morgonen den gryende
Ord som inte räcker hela vägen fram
Suckar i förtvivlan i den ändlösa sorgens damm
Från bombers dödande flyr mammor och barn
Så tappra och modiga insnärjd i krigets garn
Starka med missmodiga i krigets spår
Tårar som faller stilla allt medan de går
Ord utan klagan med en önskan om hopp
Ge tillbaka sorgen sitt uttryck i livets kropp
Så de kan befrias från krigets fasor
Innan livet helt har rivets i trasor
Kvinnor och barn tar sig vidare när husen rasa
Medan männen stannar kvar i krigets fasa

Dikten skrevs när kriget i Ukraina startade.

Jennie Jacobsson

Den ofrivilliga aktivisten

Trots mina många år av kamp för att få hjälp till mina barn så tog mitt yngsta barn sitt liv.
Hon hade nyss fyllt elva år.

Jag ville egentligen bara vara mamma. Med glada barn och roliga minnen. Men jag hamnade på barrikader jag aldrig vetat fanns, skrikandes ut en vrede och en sorg jag aldrig trott mig vara mäktig. Skälen till det är många och ibland fruktansvärt grymma, och det här är min historia. I alla fall delar av den.

I en värld full av människor som vill passa in så är jag så tacksam att mina erfarenheter har gett mig en förmåga att se saker från olika håll.

Eller i alla fall en insikt om att min verklighet är bara min. Sedan så möter man människor, som delar lite av sina erfarenheter med en, och så växer man.

Många människor är rädda för det nya. Det nya kan rubba det man ser som sin sanning men att tro sig veta vad ens sanning är, är ju egentligen bara att tro att man tänkt färdigt. De senaste åren i mitt liv har varit en intensiv tid fylld av nya upptäckter och ny förståelse för att det jag trodde var sant inte alls var det.

Jag har fyra barn med NPF-diagnoser; ADHD och autism. Det är en ständig kamp man som förälder måste ha med ett samhälle som snurrar allt fortare när ens barns förmågor inte passar in i den snäva mall som tilldelats dem. Barn nu för tiden ska vara mer självgående.

De ska lära sig tidigt att kunna analysera, hitta information, och att kunna tolka och förstå vad som sägs mellan raderna.

De får också tidigt lära sig vilka rättigheter och skyldigheter de har.

Skolorna har större klasser samtidigt som man drar in på resurspersonal. Det kan ju vem som helst begripa att det inte är en bra idé. Det är ofta flickorna som inte får stöd i skolan. För de stör inte. De skadar oftast ingen. Bara sig själva. Och det drabbar ju inte kommunens budget.

När Bryna dött ringde hennes skola och sa att de skulle göra allt de kunde för oss. Innan jullovet hade de sagt att de inte kunde göra mer. Och när de ringde var det liksom för sent. Det finns vissa saker man inte kan ändra på. Att jag vaknar varje dag till en värld där mitt yngsta barn inte längre finns är en sådan sak. Det är något man måste lära sig att leva med. Så är det för oss. Varje dag måste vi lära oss att leva med döden.

Köerna till BUP växer, eftersom fler barn behöver få diagnoser i ett skolsystem som blir allt snävare, och skolan, socialtjänsten, och vården pekar finger åt varandra. Och där står våra barn. Och väntar, hoppas och står i kö och får gå på möten.

En gång när jag var konstaterat utbränd räknade jag hur många kontakter jag måste hålla i gång och ha möten med på grund av barnen – skola, vård, socialtjänst, kontaktpersoner och så vidare – samtidigt som jag skulle jobba heltid och vara mamma.

Jag missade säkert någon när jag räknade. Det blev 117 stycken. Många av dem pratade jag med flera gånger i veckan. Det tyckte socialsekreteraren som utredde mig just då var på tok för mycket, och ville ha ett möte med mig och några andra myndighetspersoner om det.

Ibland känns det känns lite som om de kör rysk roulett med mitt huvud. Vår familj har fått kämpa i många år, och den börda jag och mina barn nu får bära önskar jag ingen annan.

Ändå vet jag att vår situation inte är unik. Fler och fler barn mår psykiskt dåligt och fler och fler föräldrar, lärare och pedagoger får sitta med känslan av att man inte räcker till. Jag vill prata om min yngsta dotter Bryna med människor. Det är mitt enda sätt att föröka se till att det som hände henne inte ska hända någon annan. Gör jag inte det är jag maktlös.

Och jag är så trött på att vara maktlös. Jag vill så förtvivlat gärna att barn ska må bra. Under en lång period kämpade Bryna för att försöka förstå sin omgivning och att försöka hitta sin plats.

Hon var den tysta tjejen i klassen som aldrig gjorde så mycket väsen av sig. Hon fanns där och hon störde ingen. Hon iakttog andra och försökte förstå. Men skolan blev för svår för henne, och Bryna började mer och mer stanna hemma. Det var så tydligt att det var det sociala spelet som hon fick svårare och svårare att förstå. Hon var rädd för att lärarna skulle bli arga ifall hon ställde fel fråga.

Hon höll ihop på dagarna i skolan men kraschade hemma, så hon löste det med att sluta gå till skolan, för det tog mindre energi att vara hemma. Fast Bryna tyckte om att vara med vänner, så var det inte värt vad det kostade. Hon ville så förtvivlat gärna passa in men var väldigt medveten om att det var något hon missade i det sociala spelet.

Skolan blev ett större och större problem. Skola, BUP och socialtjänst lade skulden på varandra. Samtidigt som man la mycket ansvar på Bryna, och givetvis på mig.

Jag borde se till att få i väg henne till skolan, och hon borde skärpa sig och gå till. Till en skola som fick henne att känna sig värdelös och som sagt att de "inte kunde göra mer för henne". "Vi har gjort allt, men hon är helt enkelt inte motiverad".

Skolan blev allt svårare och man gjorde en skolkartläggning och skickade remiss till BUP.

Efter en kortare väntetid gjorde hon utredningen och kom fram till att hon hade ADHD. Det blev också väldigt tydligt att hon hade autistiska drag. Hon blev ställd i kö för en autismutredning. Bryna började skada sig själv och jag fick börja vara hemma med henne.

Möten på BUP handlade om medicinering men hon fick ingen psykologkontakt. BUP hade personalbrist och väntan på autismutredningen var över ett år. Bryna gjorde aldrig ett IQ test men det fanns tecken på att i vissa ämnen var hon långt före många i sin ålder.

Vi fick en kontaktperson som arbetat med särbegåvade barn som sa att hon aldrig träffat någon i Brynas ålder med en sådan matematisk förmåga, och förmåga för visuell problemlösning. Vi skulle be BUP att titta på det under utredningen. Men då var Bryna redan död.

1 januari 2022 tog Bryna sitt liv. Hon var 11 år.

Jag är mamma. Jag är ingen psykolog, forskare, specialpedagog eller har någon utbildning inom NPF. Jag har vår historia, min kamp för att få hjälp och min vilja att göra det jag kan för att synliggöra problematiken som många barn och ungdomar har. Den känslan som så många bär att man inte passar in. Bryna finns inte längre, hennes kamp är slut.

Fast jag finns kvar och jag vill att barn och unga som inte känner att de passar in i samhället ska få höra av någon annan än sina föräldrar att det inte är barnen som behöver ändra sig. Det är vi vuxna som måste göra saker bättre. Jag tänker att om Bryna hade fått höra att hon var värdefull, att hon inte var fel, av fler än oss som stod henne nära, så skulle det gjort hela skillnaden.

Dagarna efter hennes död går ihop i ett enda virrvarr och det finns bara fragment kvar i minnet. Jag blev kallad till polisstationen för förhör. Tror jag var där i tre timmar. Under tiden flyttades mina andra barn till en camping tillsammans med personal från kommunen.

De fick lämna lägenheten och åka till campingen eftersom det skulle göras brottsplatsundersökning, samtidigt som jag satt på polisstationen. När jag kom ut var vårt hem inte längre vårt att vara i.

Vi som skulle få sörja i lugn och ro. Nu var allt kaos. En kvinna från socialtjänsten frågade mig vad de skulle säga till Brynas klasskompisar. Jag försökte fundera ut något. Jag förstår fortfarande inte hur det kunde vara mitt ansvar att bestämma. Jag kan inget om sorg.

Jag vet bara hur det känns när den sätter tänderna i en och vägrar släppa.

Jag kommer ihåg första mötet på begravningsbyrån och hur fruktansvärt det var när jag behövde skriva under att hon skulle kremeras. Jag ville ju inte det. Jag ville åka hem och att hon skulle finnas hemma när jag kom hem. Det skulle planeras begravning och blommor. Bjuder man in hennes kompisar eller låter man bli? Jag valde att låta syskonen få välja vilka kompisar de ville ha med sig på begravningen.

Resten var bara närmaste familjen. Jag orkade inte dela den med andra. Jag orkade inte ha mina vänner där för jag behövde hålla ihop för mina barns skull. De vänner som fanns där jobbar inom kyrkan och kan begravningar. De fanns där och höll ihop tillsammans med mig. Just då ville jag inte att någon av mina andra vänner skulle se mig och vilja hjälpa mig.

Jag behövde få vara stark. Annars tror jag inte att jag hade kunnat lämna henne där med vetskapen om att det var mitt barn jag lämnade kvar. Det var så fruktansvärt grymt. Dagarna efter hennes död försökte jag hitta svar eller iallafall någon berättelse om ett barn så ungt som hon som tagit sitt liv.

Jag hamnade på Suicide Zeros hemsida och började läsa igenom de insamlingar som fanns för de som inte fått hjälp.

De som inte såg någon annan utväg och jag hittade inget. Jag vet att när någon dör genom självmord så brukar även fler runt omkring som mår dåligt börja fundera och kanske följa efter.

Jag vet eftersom jag har pratat med så många ansvariga inom kommunen att det finns så många fler barn som mår väldigt dåligt och jag kände att jag kunde inte vänta och hoppas att inga fler följde efter. Jag behövde göra något. Femton dagar efter hennes död startade jag en insamling på Suicide Zero där jag berättade lite om vem hon var och om hur mycket hon kämpade.

Hon hade just fyllt elva år. Jag kunde inte förstå hur det hade kunnat hända. Barn i den åldern dör inte. Och de tar inte sina liv. För livet får inte vara så hemskt och grymt. Jag hade ingen aning om hur fort det skulle börja ramla in pengar. Samtidigt som jag fortfarande var i någon typ av chockfas blev det så tydligt att det jag nu öppet skrev om berörde folk.

Jag började få meddelanden från människor jag aldrig träffat som berättade om sina öden. Så många föräldrar som satt med samma ångest som jag gjort över oroligheter att deras barn inte längre ska orka. Så många ungdomar som överlevt och skrev hur viktigt det var att jag pratade om det här. På något märkligt sätt så fick den oro och den tid jag lagt på att försöka få hjälp för Bryna ett nytt syfte. "Det ska inte vara så här" tänkte jag. Hur kunde det här få hända? Varför hände det?

Media tog kontakt med mig och på något sätt så kunde jag hålla ihop och få fram det jag ville få fram. Trots min ilska lyckades jag hålla fokus någorlunda. Jag kan fortfarande känna stolthet över att jag aldrig gått till personangrepp. Att det är större än så. Det är vårt system som är galet. Alla de barn som faller mellan stolarna, och som inte kan få den hjälp de så desperat behöver, måste ha någon som kämpar för dem. Eftersom jag kämpat så länge innan så blev det naturligt att fortsätta.

Det är inte enskilda människors fel att det blev så här. De flesta jag mött under dessa år har haft en vilja att hjälpa. Fast lagarna om vem som ska göra vad blir helt plötsligt väldigt suddiga då det gäller barn med stor skolfrånvaro. Barn som inte mår bra och barn med NPF-diagnoser.

Jag har alltid tänkt att om jag kan ändra saker för bara en så är det iallafall en som får uppleva allt som livet kan erbjuda de stunder då livet inte bara är hårt.

Det märkligaste blev nog den tystnad som uppstod från kommunens sida och de oroliga blickar man mötte när man gick ute på stan. Hur svårt det blev för de familjer som Bryna varit i kontakt med. Så tydligt det blir att människor som upplevt något liknande reagerar helt annorlunda. Andra blir väldigt osäkra och vågar inte säga något.

För vad säger man till en människa som förlorat någon närstående? Nu så här lite mer än ett år efter så känner jag att bara ett hej eller en hand på armen är tillräckligt bra. Man behöver inte säga något vettigt.

Man behöver bara visa att man ser människan. Så enkelt men ändå så svårt. Min familj och mina vänner slöt upp och jag behövde aldrig känna att jag var ensam. Jag fick otroligt mycket stöd från familjerna runt Brynas klass och väldigt mycket stöd av människor jag inte ens känner.

Under det här året så har min övertygelse om att vi behöver prata om det här, och att vi måste göra annorlunda, bara växt. Det ska inte behöva vara så många barn som sitter hemma och tänker att de inte hör hemma i vårt samhälle och så många familjer som får slita hårt. Vi kan ändra det. Inte barnen.

Det är inte de som ska förändras, det är vi vuxna som måste tänka annorlunda

Till Bryna

Jag har svårt att förnimma ditt magiska skratt.
Det som ekade i lägenheten framtill din sista natt.

Jag har svårt att placera i vilken ordning dessa dagar har
gått.
Fast jag är smärtsamt medveten om att det är dagar du inte
fått.

Min kropp reagerar ibland och i en sekund kan jag vagt
känna känslan av din hud mot min mun. Jag vill skrika och
gråta, säga stopp, inte mer!
Fast tiden tar ingen hänsyn, timmarna från den natten blir
bara fler.

Försöker tänka på glada bilder av dig, fast just nu finns bara
bilder av den natten kvar hos mig. Det känns som en evighet
sedan men samtidigt som en sekund.
Hur kan minnet göra såna hopp att vissa dagar känns som
en liten stund?

Kan inte ändra tiden, jag har dig inte här, men jag hoppas att
du känner hur vansinnigt älskad du är. Det var inte så här
vårt liv skulle bli.

Jag saknar dig så, min älskade kolibri.

Mamma 27/1 2022

Jennie Jakobsson

Avslutning

FEMINIQA har på så många sätt varit en fantastisk bok att ta fram och vara en del i. Boken kommer i en tid när många känner osäkerhet och där förändringen gör att man inte riktigt vet vad som komma ska.

Den feministiska aktivismens varma budskap håller kylan från den samhälleliga förändringen stängen. Vår förhoppning är att FEMINIQA kan skänka hopp och kunskap i dessa tider av förändring som vi har framför oss.

Behovet av boken FEMINIQA och den feministiska aktivismen ökar i tider när de främlingsfientliga och antifeministiska krafterna stärks i en nationalistisk agenda. Något som blir tydligt när det gemensamma inte går att uttrycka i termer av gemensam välfärd och det finns en förskjutning i riktning mot ett skapande av ett gemensamt kulturarv och gemensamma värderingar.

Feminismen har gett oss möjlighet att lyfta fram frågor om makt, sociala hierarkier och ett kollektivt arbete. I arbetet med FEMINIQA har vi haft en gemensam grupp på Facebook, som varit ovärderlig för oss i redaktionen, där har vi kunnat diskutera frågor och ta gemensamma beslut i ett samarbete med alla författarna.

Där har den gemenskap och solidaritet som ofta präglar feministiska nätverk funnits som en värmande bomull som omslutit projektet.

Vi vill som avslutning tacka alla som skrivit och på andra sätt varit deltagit i framtagandet av boken FEMINIQA – Berättelser om motstånd. Det har varit en fantastisk resa som vi gjort i den feministisk aktivismens tecken, där lärdomarna varit en naturlig ingrediens och samarbeten funnits med som en krydda.

Det har varit en ynnest att få ta del av era berättelser.

Vi vill också rikta ett särskilt tack till er som förutom att skriva i FEMINIQA också varit en aktiv del i framtagandet av boken, oavsett om det har handlat om att vara en del i att ta fram omslaget, skriva dikter eller skapa namnet på boken. Några har hjälpt till med att söka upp personer som skriver i boken och andra genom att korrekturläsa eller att hjälpa till i skrivprocessen på andra sätt.

Ett särskilt tack till Cecilia Hockum som tillsammans med Johanna har korrekturläst boken i sin helhet. Er hjälp och engagemang har gjort FEMINIQA till det feministiska projekt som vi hoppades att det skulle bli.

FEMINIQA – Berättelser om motstånd är inte en någon enskilds persons bok utan det är VÅR gemensamma bok. En bok som vi som finns med i boken har skapat tillsammans.

Redaktörer
Britt-Inger Hedström Lundqvist
Linda Lundqvist & Johanna Olsson

Mytomania

Petra Wilhelmsson

Välkommen till mytomanernas rike.
Kanske här du finner din like.
Väl känner du till reglerna här.
Vart lögnerna bär.

Vårt folk har ingen fast bas.
Ingen bestämd ras.
Vårt folk ser ut som vem som helst.
Är vem som helst.

Vi ljuger för att skydda oss.
Vi ljuger för att någon ska älska oss.
Vi ljuger för att få folk att se upp till oss.
Du ljuger och hamnar hos oss.

Här sitter vi alla runt lögnens härd.
Acceptera dess värld.
Hos en del av oss är det en sjukdom.
Hos andra är det en privat dom.

Vi är rädda att bli avslöjade av andra.
Vi känner lätt igen varandra.
Vi hatar kanske oss själva för att vi inte kan sluta ljuga.
Vi kanske hatar dem får oss att ljuga.

Du accepterar andras lögner.
Men kanske inte mina lögner.
Dina egna lögner.
Hur är det med dina egna lögner?

Kanske du fann din like.
Här i mytomanernas rike.
Kanske du inte är medveten om lögnens härd.
Att du bor hos oss i lögnens värld.

Petra Wilhelmsson 2004-01-21

Litteratur

- Andersson, O. (2000). Den sista rajden: Samer berättar om livet förr. Jamtli förlag.
- Barnuppdraget (Region västra Götalands egen film om skillnader mellan hantering av neuropsykiatriska svårigheter och en somatisk sjukdom)
- Britt-Inger Hedström Lundqvist, Ann Hellman, Linda Lundqvist, Johanna Olsson (2023) Resandefolkets berättelser – Vorsnos Manusch
- David Graeber & David Wengrow The dawn of everything – a new history of humanity, Penguin books, (2021)
- Eva-Lotta Hultén Att lära av historien är att lära sig göra motstånd, Essä av Eva-Lotta Hultén i OBS i Sveriges radio 12 oktober 2017.
- Ernman, Malena; Scener ur hjärtat, Polaris (2018)
- FN:s barnkonvention
- FN:s deklaration om mänskliga rättigheter
- Gene Sharp From dictatorship to democracy, Serpent's tail (2012)
- Graeber & David Wengrow, The dawn of everything – a new history of humanity Penguin books, (2021)
- Impuls, Magasin. (1985). Nr 3, årgång 19.
- ”Jag lever mitt liv mellan stuprören” Brukarrevision av SIP=Samordnad Individuell Plan
- Jönsson, Bodil; Tio tankar om tid, Brombergs (1999)
- Mattias Gardell Antifeminism, kulturrasism och begäret efter renhet. Att störa homogenitet (2013)
- Nyamnjoh, F. B. (2017a). Drinking from the Cosmic Gourd: How Amos Tutuola Can Change Our Minds. Bamenda, Kamerun: Langaa RPCIG
- Nyamnjoh, F. B. (2017b). Incompleteness: Frontier Africa and the Currency of Conviviality. Journal of African and Asian Studies, 52(3), 253-270.
- Pedersen, M. A. H. (2018). Crossing the River. Bamenda, Kamerun: Langaa RPCIG
- Skolenkät (2022) från Autism Sverige
- Somby, Å. (2018). Where the Hard Meets the Soft. i Gárncia, Å. (red) Sovereign Words: Indigenous Art, Curation and Criticism. Amsterdam. OCA / Valiz.
- Stephen Law The war for children's minds, Routledge, (2007).

Länkar

Christer Mattson

<https://universitetslararen.se/2021/09/14/han-vill-forsta-nazisterna/> (2023-02-19)

Tecknade serier om feminism. Anna Nordenstam och Margareta Wallin Wictorin

En fråga om solidaritet och systerskap. Jacquelyn Davis

<https://kunstkritikk.se/en-fraga-om-solidaritet-och-systerskap/>

Sandberg McGuinne, J. (2021). Facebook.

<https://www.facebook.com/>

Litteratur enskilda artiklar

Miriam Aurora Hammeren Pedersen

Reiser i identitet og kamp: Min historie som aktivist

<https://www.coe.int/en/web/compass/hre-and-activism>
(hentet 26.11.2022)

Grupper som kan være smalt definerte, f.eks. transpersoner, eller – som i klimaaktivismens tilfelle – svært bredt definerte (alle levende vesener på planeten Jorden).

<https://www.aftenbladet.no/utenriks/i/LWv2P/krigserklaeringen-fra-bush> (hentet 13.12.2022)

Noe jeg har skrevet om tidligere: <https://maddam.no/2021/03/skinnet-bedrar-usynlige-etniske-minoriteter-i-norge/>; <https://dikko.nu/det-er-jo-mitt-folk/> (begge hentet 31.1.2023)

Noe jeg har skrevet mer detaljert om i memoarboken *Crossing the River* (se bibliografi).

Dette har jeg skrevet om tidligere: <https://maddam.no/2021/05/litt-grat-er-sunt-hvis-det-forer-til-handling/> (hentet 5.12.2022)

Jeg har skrevet mer om dette i en egen kronikk: <https://maddam.no/2021/03/min-vei-til-harmoni/> (hentet 5.12.2022)

<https://gracacheltrust.org/2019/09/17/mrs-gracachel-speaks-at-memorial-for-uyinene-mrwetyana/> (hentet 15.11.2022)

<https://aminext.news24.com/> (hentet 15.11.2022)
<https://www.timeslive.co.za/news/south-africa/2020-01-10-fearless-transgender-activist-naremphela-found-murdered/>; <https://www.newframe.com/brutally-murdered-activist-beautifully-remembered/> (begge hentet 1.2.2023)

<https://www.dailymaverick.co.za/article/2019-08-01-the-total-shutdown-revisited-women-are-under-attack-in-sa/> (hentet 4.12.2022)

Mens jeg skriver dette er jeg også, sammen med en medforfatter, i ferd med å ferdigstille en vitenskapelig artikkel som blant annet ser på kjønnsidentitet i lys av Nyamnjohns incompleteness-rammeverk.

<https://www.foreningenfri.no/den-skeive-bevegelsen-ma-vaere-antirasistisk/> (hentet 27.11.2020)

<https://www.foreningenfri.no/fri-beklager-vi-ma-bidra-til-en-mer-inkluderende-skeiv-bevegelse/> (hentet 27.11.2022)

Dette har jeg skrevet om tidligere, i en kronikk sammen med Vesle Krey: <https://blikk.no/adhd-autisme-dobbelminoritet/skeive-nevrodivergente-er-gjemt-i-fullt-asyn/227066> (hentet 26.11.2022)

Noe jeg og Philip Rynning Coker skrev om i en kronikk nylig: <https://www.tronderdebatt.no/hvem-er-vare-kjemper/o/5-122-63914> (hentet 4.2.2023)

Transgender youth, chosen name and mental health, av Stephen T. Russell, Amanda M. Pollitt, Gu Li, och Arnold H. Grossman, University of Texas, 2018

Solvor Mjøberg Lauritzen

Med vetenskap som verktyg mot förtryck: Kritiska romska studier

När texten är klar här är det med mitt namn som författare. Men sådana texter skapas sällan i ett vakuum. Jag har diskuterat med, och lärt mig av, väldigt många. Vissa har också gett input på själva texten. Jag vill särskilt tacka Miriam Aurora Hammeren Pedersen, Jan Selling, Arman Heljic, Maria Dumitru, Linda Lundqvist, Britt-Inger Lundqvist, Hans Caldaras, Mirelle Gyllenbäck, Valeria Redjepagic, Lillan Støen, Sunita Memetovic, Maria Erlandsson, och Marinka Vårstrand.

Maria Bogdán, Ekaterina Dunajeva, Timea Junghaus, Angéla Kóczé, Márton Rövid, Iulius Rostas, Andrew Ryder, Marek Szilvási, Marius Taba (Red.) (2015). Nothing about us without us? Roma participation in policy making and knowledge production. Roma Rights, 2. <http://www.errc.org/roma-rights-journal/roma-rights-2-2015-nothing-about-us-without-us-roma-participation-in-policy-making-and-knowledge-production>

Maria Bogdan, Ekaterina Dunajeva, Timea Junghaus, Angéla Kóczé, Iulius Rostas, Márton Short, Marek Szilvasi (2018). Critical Romani Studies. <https://crs.ceu.edu/index.php/crs/issue/view/1>

Marsh, A. (2007, 20 November). "Research and the Many Representations of Romani Identity", European Roma Rights Centre, <http://www.errc.org/article/research-and-the-many-representations-of-romani-identity/2900>

Decade of Roma Inclusion 2005-2015. <https://www.rcc.int/romaintegration2020/romadecade>

European Union Agency for Fundamental Rights. (2021). Roma in 10 European countries. Main results. https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2022-roma-survey-2021-main-results_en.pdf

DiAngelo, R. (2021). Vit skörhet. Derfor är det så svårt för vita att prata om rasism. Natur & Kultur.

Jag använder termerna "vit" och "vit skörhet" här för att beskriva en majoritetsposition. .

Stewart, M. S. (2017). Nothing about us without us, or the dangers of a closed-society research paradigm. *Romani Studies*, 27 (2), 125-146.

Marushiakova, E., & Popov, V. (2017). Orientalism in Romani Studies: The Case of Eastern Europe. In H Kyuchukov & W New (eds) , *Languages of Resistance: Ian Hancock's Contribution to Romani Studies*. Lincom Europa. https://research-repository.st-andrews.ac.uk/bitstream/handle/10023/12240/Marushiakova_Popov_2017_LINCOM_Orientalism_AAM.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Lundqvist, L. (2021, 24 april). Hedersdoktor på Södertörns högskola bedriver antiziganistisk forskning. <https://dikko.nu/hedersdoktor-pa-sodertorns-hogskola-bedriver-antiziganistisk-forskning/>

Lipphart, V. et al. (2021, 17 November). Europe's Roma people are vulnerable to poor practice in genetics. *Nature*. <https://www.nature.com/articles/d41586-021-03416-3>

Försäljning, J. (2021, 19 juli). Så upptäcker vi alla lömska fördomar mot Europas romer. *Dagens Nyheter*. <https://www.dn.se/kultur/sa-upptacker-vi-alla-lomska-fordomar-mot-europas-romer/>

Marushiakova, E. & Popov, V. (2017). Orientalism i romska studier: Case i Östeuropa

Zentralrat Deutscher Sinti und Roma. (2015). Stellungnahmen. Erläuterungen zum Begriff «Zigeuner». <https://zentralrat.sintiundroma.de/sinti-und-roma-zigeuner/>

<https://mf.no/Criticalromanistudies>

For mer om antisiganisme i Norge, se Lauritzen, S. M. (2023). Antisiganisme i Norge. Norsk sosiologisk tidsskrift, 7(1), 23-40, <https://www.idunn.no/doi/10.18261/nost.7.1.3#sec-5>. För mer information om antiziganism i

Sverige: Selling, J. (2013). Svensk antiziganism: fördomens kontinuitet och förändringens förutsättningar. Sekel.

Selling, J. (2022). Considering the Swedish Commission against Antiziganism 2014-2016: experiences, lessons learned and recommendations. Chachipen. <https://antigypsyism.eu/considering-the-swedish-commission-against-antiziganism-2014-2016/>

Mirga-Kruzelnik, A. (2015). Romani Studies and emerging Romani scholarship, I Bogdán, M., Dunajeva, E., Junghaus, T., Kóczé, A., Rövid, M., Rostas, I., Ryder, A., Szilvási, M., & Taba, M. (Red.) (2015). Nothing about us without us? Roma participation in policy making and knowledge production. Roma Rights, 2.

Hanna Heilborn

Hej Majoritet!

<https://eriac.org/>

<https://www.pewresearch.org/global/2019/10/14/minority-groups/>

www.tecne-italia.it/en

<https://www.facebook.com/tehara.media/>

<https://dikko.nu/>

www.nli.org.il/en/books/NNL_

[ALEPH990026316520205171/NLI](https://www.nli.org.il/en/books/NNL_ALEPH990026316520205171/NLI)

Maria Dumitru

*Trough theatre, research and activism,
Roma women writes history in memorializing
Roma enslavement in present Romania*

European Commission against Racism and Intolerance (ECRI) defines antigypsyism “ a specific form of racism, an ideology founded on racial superiority, a form of dehumanisation and institutional racism nurtured by historical discrimination, which is expressed, among others, by violence, hate speech, exploitation, stigmatisation and the most blatant kind of discrimination.”

In Romania there are more than 14 Roma sub-groups, and rudari usually used to work in wood carving.

Ursari- another Roma group, which used to train the bear as a form of entertainment (See Hancock for further references).

Academic References

Achim, V. (1998). *The Roma in Romanian history*. Budapest, Central European University Press.

Davis, A.Y. (2019). *Women, Race & Class*. S.L.: Penguin Books.

Dumitru, M. (2020) *Multiple Discrimination and Untold Stories of Resistance: a case study of Romanian Roma women conducting informal street work in Oslo*. MA thesis. Central European University, Budapest.

European Commission against Racism and Intolerance.

(2011). *A reference paper on antigypsyism. A working definition of antigypsyism. Building an alliance against antigypsyism*. [online]

Available at: <https://www.antigypsyism.eu/> [Accessed 10 Nov. 2021].

Hancock, I. F. (2008). *The “Gypsy” Stereotype and the Sexualization of Romani Women. “Gypsies” in European Literature and Culture*, pp.181–191.

King, W. (2014). *“Prematurely Knowing Of Evil Things”: The Sexual Abuse Of African American Girls And Young Women In Slavery And Freedom*. *The Journal of African American History*, 99(3), 173–196.

Matache, M. (2016). The Legacy of Gypsy Studies in Modern Romani Scholarship. [online] FXB Center for Health & Human Rights | Harvard University. Available at: <https://fxb.harvard.edu/2016/11/14/the-legacy-of-gypsy-studies-in-modern-romani-scholarship> [Accessed 10 Nov. 2021].

Medeleanu. Luiza(2022) The Roma Woman: from stigmatization to affirmation, stories about the struggle to exist throughout history", by Maria Luiza Medeleanu in collaboration with RomaniPhen, published online by Romaniphen Berlin. Available at: <https://rb.gy/jh3irg>

Matache, M. (2020). It is time reparations are paid for Roma slavery. [online] www.aljazeera.com. Available at: <https://www.aljazeera.com/opinions/2020/10/5/it-is-time-reparations-are-paid-for-roma-slavery>.

Oprea, A. (2012). Romani Feminism in Reactionary Times. Signs: Journal of Women in Culture and Society, 38(1), 11–21.

Petcuts, P. (2020). Rromii, Sclavie si Libertate, Published by Editura Centrului National de Cultură a Romilor. Available at: <http://cncr.gov.ro/wp-content/uploads/2015/08/Romii.-Sclavie-si-libertate.pdf>

Journalistic and Documentary Sources

o CoE. Deportations from Romania. Available at: <https://rm.coe.int/deportations-from-romania-factsheets-on-romani-history/16808b1c27>

o BBC Romanian, (2005)Romii: supraviețuire culturală, cultura supraviețuirii. Available at: https://www.bbc.co.uk/romanian/news/story/2005/07/050708_romi_cultura.shtml

o Center on Forced Displacement.(2022). An Interview With CFD Advisory Board Member Margareta Matache. Available at: <https://www.bu.edu/cfd/2022/11/02/an-interview-with-cfd-advisory-board-member-margareta-matache/>

o Dor. (2021) Margareta Matache. Available at: <https://www.dor.ro/de-ce-am-curatori-at-o-serie-despre-sclavia-romilor/>

- o European Roma Institute for Arts and Culture. Delia Grigore bio. Available at: <https://eriac.org/members/delia-madalina-grigore/>
- o ERIAC-Ioana Rudareasa. Available at: <https://rb.gy/ykju81>
- o ERIAC. (2022). Roma Slavery: History, Legacy, Reparations, by Dr. Margareta Matache. Available at: https://www.youtube.com/watch?v=Ubb7dohTISA&ab_channel=EuropeanRomaInstituteforArtsandCulture
- o Grigore, D. (2016), Sclavia Romilor, Drumul lung catre libertate, Centrul National de Cultura a Romilor -Romano Kher. Available at:<https://www.youtube.com/watch?v=XAmR1NDNifE>
- o Genocide Watch.(2021). Country Report: The Roma in Romania.Available at: <https://www.genocidewatch.com/single-post/country-report-the-roma-in-romania> Libertatea. (2022). 166 de ani de la dezrobirea romilor. Sociologul Nicolae Furtună: „Erau considerați obiecte, schimbați pe un cal, vânduți la licitați“Available at: <https://rb.gy/rhztqd>
- o RomArchive. (2018). Margareta Matache bio. Available at: <https://www.romarchive.eu/en/collection/p/margareta-matache/>
- o Radio Romania Brasov.(2023). Muzeul Virtual al Culturii Romilor, lansat cu ocazia împlinirii a 167 de ani de la dezrobirea juridică a romilor. Available at: <https://www.radiobrasovfm.ro/stire/muzeul-virtual-al-culturii-romilor-lansat-cu-ocazia-implinirii-a-167-de-ani-de-la-dezrobirea-juridica-a-romilor/3632781/6251/5>
- o RomArchive.(2018). Delia Grigore. Available at: <https://www.romarchive.eu/en/collection/p/delia-grigore/>
- o MF(2022), MEMOROBIA-Memorialisation of Romani enslavement in territories of contemporary Romania. Available at: <https://rb.gy/srjgsc>
- o Roma education Fund. Alina Sherban. Available at: <https://rb.gy/robiw6>
- o Radio Romania Cultural 2018). Marea Rusine – un spectacol realizat de artista romă Alina Serban – intră în repertoriul Teatrului EXCELSIOR. Available at: <https://rb.gy/68mvou>

o Untold Stories. Available at: <http://alinaserban.com/about-alina/>

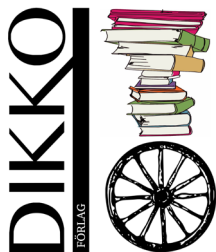
o Vice.(2021). De ce nu vrea BOR să stii că secole la rând a avut sclavi romi. Available at: <https://www.vice.com/ro/article/pkb47g/bor-biserica-ortodoxa-romana-sclavie-romi>

Antologin FEMINIQA är en unik samling av kända- och okända debattörer, konstnärer, forskare, föreläsare och aktörer som skriver utifrån sina egna upplevelser, historier och ett eget engagemang. Från olika utsiktspunkter ifrågasätter de föreställningarna om aktivism och motstånd som en faktor för förändring och tar ställning för ett samhälle där alla får plats. Ett samhälle där olikheter inte utgör hinder för gemenskap utan berikar vårt samhälle.

Kulturarv, historia och aktivism är några av de starkaste politiska verktygen som finns, något som visas på ett nytt sätt i denna antologi. FEMINIQA ger en unik inblick i hur kampen mot orättvisor som rör klass, rasism, nationalism, identitet, normbrytande beteende, hbtqi-fobi, antifeminism och andra orättvisor hämtar sin kraft ur aktivism och motstånd. *FEMINIQA – Berättelser om motstånd* handlar om olika sorters kamp, aktivism, och maktordningar, en del handlar om minoriteter, andra om HBTQIA+ och NPF.

Redaktörer
Britt-Inger Hedström Lundqvist
Linda Lundqvist & Johanna Olsson

(2023 ISBN 978-91-527-4552-6)

2024 ISBN PDF 978-91-527-5558-7